

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Копієвська Ольга Рафаїлівна

УДК 168.522:008 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ
**ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В КУЛЬТУРНИХ ПРАКТИКАХ
УКРАЇНИ: ГЛОБАЛЬНИЙ, ГЛОКАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ
ТА ЛОКАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ
(кінець ХХ – початок ХХІ ст.)**

Спеціальність 26.00.06 – прикладна культурологія. Культурні практики

Подається на здобуття наукового ступеня
доктора культурології (доктора наук)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. Р. Копієвська

Науковий консультант: Карпов Віктор Васильович,
доктор історичних наук

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Копієвська О. Р. Трансформаційні процеси в культурних практиках України: глобальний, глокальний контекст та локальні особливості (кінець XX – початок XXI ст.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора культурології за спеціальністю 26.00.06 – прикладна культурологія. Культурні практики. – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Міністерство культури України, Київ, 2018.

Дослідження присвячено осмисленню трансформаційних процесів у культурних практиках України в їх глобальному, глокальному та локальному вимірах. Уперше в науковому дискурсі культурології тематизовано поняття «культурні практики». У сформульованій авторській концепції культурна практика постає як предметно-практична діяльність людини/людей, пов'язана зі створенням або поширенням культурних продуктів. Культурна практика зумовлена сферою смислів соціокультурного буття й індивідуального життя людини, а відтак мислиться, репрезентується та реалізується в межах доступного їй, персоналізованого ціннісно-смиислового горизонту.

Головну інтенцію культурних практик визначено в процесах збереження, передачі й подальшого розвитку системи значень, смислів, уявлень, що опредметнені в знаннях та виражені в символічних формах. Обґрунтовано, що розуміння культурних практик як сукупності механізмів з виробництва (чи продукування) смислів і цінностей, не виключає, з огляду на посилення тенденцій авторитаризму в різних країнах світу, способів консервації та відтворення єдиної історичної ментальної матриці на рівні державної культурної політики. Це становить небезпеку для суспільства, оскільки гальмує його розвиток у сучасному «світі мобільностей».

На основі аналізу теоретичного доробку доведено, що тематизація культурних практик у прикладній культурології передбачає розробку понятійно-категоріального апарату, використання якого дозволяє теоретично обґрунтувати та розробити алгоритм їх реалізації як сукупності дій, прийомів, методів, вербальної і невербальної комунікації, як необхідного жестиуального супроводу з урахуванням специфіки просторових локалів, топосів їх реалізації.

Представлений у роботі концептуальний підхід дослідження трансформаційних процесів у культурних практиках дозволив пов'язати їх із повсякденністю, осмислення якої в науковому дискурсі гуманітаристики особливо актуалізується в другій половині ХХ ст. Повсякденність розглядається як складний простір семантичних смислів, осередок людського досвіду й соціального знання, знаково-символічна система, специфічність конфігурації якої визначається численними культурними практикам.

У роботі виокремлено й охарактеризовано основні моделі трансформацій культурних практик: політична модель трансформації, інформаційна модель трансформації, економічна модель трансформації, модель трансформації суб'єктності, модель ціннісної трансформації, модель трансформації в мистецтві. Доведено, що визначені моделі трансформації актуалізують питання висвітлення динаміки розвитку культурних практик, що потребує концептуалізації проблематики трансформаційних процесів у добу глобалізації та виявлення особливостей глокального та локального розвитку національних культур.

У дослідженні здійснена культурологічна концептуалізація ключових понять. Глобалізація розглядається як складний, суперечливий процес, у якому національні держави і їх суверенітет влітаються в транснаціональне як процес «будівництва» світу шляхом створення глобальних інституціональних структур та глобальних культурних практик і форм, включаючи всю різноманітність (мозаїчність) локального. Глокалізація

характеризується багаторівневим розумінням, яке знаходить відображення у розумінні цього явища на світовому, національному, регіональному, організаційно-правовому, галузевому й особистісному рівнях. Доведено, що кожному рівню відповідає власна інституціоналізація, зумовлена специфікою реакції конкретної локальності на глобальні процеси. Локальність розглядається як особливість, яка визначає неповторність національних культур, характерним для якої є генетичний код. Локальна культура, її практики є ґрунтом для національної ідеї, заснованій на традиціях, ментальності, цінностях. Проаналізовані процеси розвитку, упровадження та функціонування культурних практик у її глобальному вимірі дозволили розглянути вплив глобалізації на трансформацію загальної картини світу.

Культурна картина світу розглядається в роботі як культуротворчий конструкт, який вибудовується в процесі усвідомлення людиною, спільнотою, народом власної культуротворчої дійсності, яка містить у собі конструктивний культурний діалог, культурні права та свободи, дієву культурну функцію держави тощо. Доведено, що культурна картина світу формується в процесі практичної діяльності людей, на основі їх власного досвіду, традицій, успадкованих від попередніх поколінь. Найважливішими компонентами культурної картини світу виступають різноманітні культурні практики.

З метою розкриття глокального контексту трансформації культурних практик в Україні в роботі акцентовано увагу на актуальному для країн Європейського Союзу досвіді, а саме: формуванні європейської культурної матриці та розвитку культурного ландшафту й архітекτονіки, актуалізовано питання щодо збереження характерних для них локальних ознак.

Культурна матриця представлена в дослідженні як історичний артефакт, певне свідоцтво культурного розвитку світу, етносу, народу, окремо взятої людини, як джерело, першооснова та першопричина, що виявляється у формі будь-якого об'єкта та визначає всі наступні форми його розвитку, набір функцій, сфер застосування та ступенів сумісності з іншими об'єктами.

Вихідна модель культурної матриці характеризується приналежністю до певного суспільства, країни, території, традицій, мови, поведінки та пов'язана з певними ціннісними кодами, які й відрізняють нації одна від одної. Феноменологію культурної матриці визначаємо в нерозривному взаємозв'язку з базовими культурними практиками, трансформація яких може призвести до зникнення культурної ідентичності, втрати особливих рис культурної ментальності.

Обґрунтовано, що культурний ландшафт і його архітектоніка постають як механізм, що характеризується певною історичною епохою, визначає її особливість та унікальність. Культурні механізми представлено науковцями в такій логічній послідовності: кумуляція, дивергенція, культурний синтез, селекція, конвергенція, які впливають один з одного і, відповідно, взаємообумовлюють один одного, складають у своїй сукупності архітектоніку культурних практик та визначають цивілізаційний код, або алгоритм цивілізації. У дослідженні доведено, що важливим у процесі формування культурного ландшафту й архітектоніки є соціокультурний ефект. Культурна ландшафтна зона (територія) характеризується власним, неповторним культурним смислом, функціональною унікальністю, визначальним сприйняттям. Стратегічно спланований культурний ландшафт та архітектоніка сприяють вирішенню низки культуротворчих завдань.

Досліджені теоретичні засади дозволили охарактеризувати культурну матрицю, культурний ландшафт та архітектоніку як сучасні культурні практики, що мають визначальне міжкультурне й соціокультурне значення як у глобальному, так і глокальному контекстах. Доведено, що їх місія полягає в здатності захистити політичні території, економічні кордони, розширити сфери дій адміністративно-територіальних одиниць, соціокультурних інституцій, культурної розбудови й туристичної привабливості.

У представленій авторській концепції досліджено практику соціокультурного картування, яка розглядається як ефективний візуальний засіб репрезентації й організації культурно-дозвіллевого простору. У науковому дискурсі практичної культурології соціокультурне картування виступає як комунікативний засіб, як змістовне інформаційне джерело створення та популяризації культурної послуги. У результаті здійсненої систематизації існуючих теорій розуміння практики картування було визначено його як соціокультурний феномен, виявлено основні компоненти, доведено роль і значення в ефективному функціонуванні сучасного культурно-дозвіллевого простору України. Практика соціокультурного картування дозволяє ідентифікувати культурні потреби (бажання, уподобання, можливості) людини, задовольнити її потреби.

Особистим внеском автора стала розроблена методика впровадження в культуротворчу практику системи соціокультурного картування, що дозволить підвищити ефективність управлінських рішень і якість надання культурних послуг. У дослідженні доведено, що практика соціокультурного картування вітчизняного культурно-дозвіллевого простору дозволить стратегічно аналізувати, планувати, організовувати, ефективно використовувати об'єкт картування й відтак виявити функціональні прогалини та знайти шляхи їх подолання. Практика картування у сфері культури – це професійне розуміння трендових трансформацій, креативне мислення й інноваційна діяльність. Загалом соціокультурне картування здатне вирішити низку актуальних культуротворчих проблем як глобального, так і локального характеру.

Значну увагу в роботі приділено вивченню інституційних практик у проєкції забезпечення культурної функції держави, виявлено особливу роль і значення різних стейкхолдерів культурного життя. Проаналізовано теорії стейкхолдерства за первинним і вторинним значенням, групами впливу та рівнями відповідальності, розкрито їх змістове наповнення. Доведено необхідність запровадження в понятійно-категоріальний апарат вітчизняної

прикладної культурології терміна *стейкхолдер культурних трансформацій*. Виявлено роль держави, інститутів громадянського суспільства в реалізації її культурної функції, заснованій на людській солідарності, свободі вибору, креативних ініціативах, персональній активності, зацікавленості та відповідальності.

Результати дисертації впроваджено в розробку Концепції інтегрованого розвитку міста Вінниця 20-30 шляхом стратегічних пріоритетів і цілей культурної розбудови міста. На основі проведеного дослідження визначено основні принципи щодо впровадження в міську розбудову суміжних галузей, що є новаторським рішенням для розвитку культури міста (на перспективу).

У дисертації розглянуто основні локальні особливості вітчизняних культурних практик, заснованих на вільному виборі людини, що мають своє вираження в традиціях, ментальності, національній ідеї. Традиція розглядається як сукупність уявлень, звичаїв, звичок, навичок практичної діяльності, які передаються з покоління в покоління і виступають регулятором суспільних відносин. При розгляді традиції як форми фіксації, закріплення, вибіркового збереження тих чи інших елементів соціокультурного досвіду в роботі наголошено на універсальному механізмі його передавання, який забезпечує стійку історико-генетичну спадковість у соціокультурних процесах, трансформаційних зокрема.

Аналіз культурно-інтегральної ознаки ментальності дозволив виявити характерні для вітчизняних культурних практик риси, які вирізняють українські культурні практики із загальної світової культурної картини.

У контексті дослідження охарактеризовано феномен національного інтересу. Доведено, що значний вплив на національні інтереси мають локальні особливості: історичний досвід, традиції, ментальність, національний характер тощо. Наголошено, що національний інтерес виступає однією з головних умов формування національної і культурної ідентичності.

Під теоретико-практичним кутом розглянуто взаємодію культури та людини у вимірах створення, зберігання й використання культурних практик. Наголошено на визначальній місії держави в забезпеченні культурних потреб людини, оскільки саме людина, громадянин з відповідним відчуттям норми, розвиненим художнім смаком, якій притаманне толерантне ставлення до інтересів інших, здатна забезпечити позитивний імідж держави. І навпаки, відсутність культурних норм поведінки призводить до негативних наслідків.

Значну увагу в роботі приділено культуротворчому потенціалу національних культурних благ, організаційно-правовим засадам їх створення, упровадження та популяризації. Окреслено культуротворчу місію закладів культури й освіти, виявлено спеціалізовані відповідно до їх функціонального призначення практики (практику повсякденності, читання, комеморації, тілесності, експозиції тощо). У дослідженні визначено прогалини у функціонуванні закладів культури, головною з яких є професійна невідповідність працівника культури вимогам часу.

Висновки дисертації спираються на розробки авторських освітніх кейсів для працівників галузі з питань практичного впровадження в культуротворчий процес інноваційних і креативних практик. Також сформульовано фахові компетентності сучасного менеджера культури, які впроваджено в проекти стандартів зі спеціальності 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності» першого й другого рівнів вищої освіти.

Авторською концепцією дослідження є розробка процедури забезпечення якості менеджменту академічної мережі закладів освіти культурно-мистецького спрямування. Підсумки концепції було визначено за результатами участі як тематичного лідера в проекті європейської програми Темпус «Towards Trust in Quality Assurance Systems» 516935-TEMPUS-1-2011-1-FITEMPUS-SMGR. Процедури було впроваджено в процес забезпечення якості освіти в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Ключові слова: культурні практики, трансформаційні процеси, глобалізація, глокалізація, локалізація, соціокультурне картування, стейкхолдери культурних трансформацій.

SUMMARY

Kopiyevska O. Transformational Processes in the Cultural Practices of Ukraine: Global, Glocal Context and the Local Particularities (the end of XX – the beginning of XXI centuries). – The Qualifying Scientific Work on the Rights of the Manuscript.

Thesis for the Degree Doctor in Culturology, in Specialty 26.00.06 – Applied Culturology. Cultural practices. – National academy of Managerial Staff of Culture and Arts. Ministry of Culture of Ukraine. Kyiv, 2018.

Thesis is devoted to the comprehension of the transformational processes in cultural practices in their global, glocal and local dimensions. The concept of «cultural practices» is first thematized in the scientific discourse. In the author's conception, the cultural practices are defined as the subject-practical activity of a person/people, dealt with the creation and dissemination of cultural products. The cultural practice concerns the sphere of meanings of its social being and individual life. Therefore, the person thinks, represents and realizes it within the limits of his/her available personalized value-sense horizon.

The main intention of the cultural practices is defined in the processes of the preservation, transfer and further development of the system of meanings, senses and ideas, which are formed in the knowledge and manifested in the symbolic forms. The author substantiates that despite the facilitation of the authoritarianism tendencies in the various countries, the understanding of the cultural practices as the totality of mechanisms for the production of the senses and values, does not exclude, the ways of the preserving and reproducing a common historical mental

matrix at the level of the state cultural policy. So, it is dangerous for the society, because it is an obstacle to its development in the modern «world of mobility».

Basing on the analysis of the theoretical works, the author has proved that the thematicization of the cultural practices in Applied Culturology involves the development of the conceptual-categorical apparatus. Its using allows us to theoretically determine and develop the algorithm of their implementation as the totality of actions, techniques, methods of verbal and non-verbal communication, which are the necessary gesturing accompaniment, taking into account the specific features of the spatial locals and the toposes of their realization.

The represented conceptual approach of the research of the transformational processes in cultural practices has allowed us to relate them to everyday life. Particularly, in the scientific discourse of the humanities, its reflection actualized in the second half of the twentieth century. Everyday life is highlighted as the complex space of the semantic meanings, the centre of human experience and social knowledge, the sign and symbolic system. The specificity of the last one is determined by numerous cultural practices.

In the research, the author has identified and characterized the following main models of the transformations: political, informational, economic models, models of transformation of subjectivity and value transformation, model of transformation in art. The author has proved that the defined models of the transformation actualize the issues of highlighting the dynamics of the cultural practices development, which needs the conceptualization of the problems of the transformational processes in the era of globalization and the definition of the particularities of the glocal and local development of national cultures.

There is the culturological conceptualization of the key concepts. Globalisation is considered as a complex contradictory process, where the national states and their sovereignty join the transnational. In addition, it is seen as the process of «building» the world by creating the global institutionalized structures and global cultural practices and forms, including all the diversity (mosaic) of the

local. Glocalization is characterized by the multilevel understanding, which is reflected in the understanding of this phenomenon at the world, national, regional, organisational, legal, sectoral and personal levels. The author has shown that each level has its own institutionalization, determined by the specific features of the reaction of the individual locality on global processes. Locality is considered as a particularity that determines the uniqueness of national cultures, which is characterized by a genetic code. The local culture and its practices are the basis of the national idea, based on traditions, mentality, values. The processes of development, implementation and functioning of cultural practices in their global dimension were analysed. It has allowed the author to consider the globalization influence on the transformation of the general picture of the world.

In the thesis, the cultural picture of the world is considered as a cultural-creative construct, which is being built up in the process of awareness of a person, community and people of their own cultural creative reality, which includes constructive a cultural dialogue, cultural rights and freedoms, an effective cultural function of the state, etc. So, the author has proved that the cultural picture of the world is formed in the process of practical activity of people, based on their own experience, traditions, inherited from the previous generations. Finally, the various cultural practices are the most important components of the cultural picture of the world.

The author focuses on the actual experience for the states of the European Union to analyse the glocal context of the transformations of the cultural practices in Ukraine. The creation of a European cultural matrix, the development of the cultural landscape and architectonics belong to such cultural practices. The issue of the preservation of their local features characteristic is actualized.

In the papers, the author presents the cultural matrix as a historical artefact; a certain evidence of the cultural development of the world, an ethnos, people, an individual. Moreover, it is the source, the first principle and the origin. Therefore, the cultural matrix manifests itself in the form of any object and determines next

forms of its development, its totality of functions, areas of application and degrees of compatibility with other objects. The original model of the cultural matrix has the following characteristics: the belonging to the society, country, territory, traditions, language, behaviour and the association with the certain value codes, which show the differences among nations. The phenomenology of the cultural matrix is determined in the context of its interconnection with the fundamental cultural practices. Their transformations can lead to the disappearance of cultural identity, the loss of specific features of cultural mentality.

The cultural landscape and its architectonics as the mechanism, characterized by a certain historical epoch is substantiated. They define its peculiarity and uniqueness. The researchers present the cultural mechanisms in the following logical order: cummulation, divergence, cultural synthesis, selection, convergence, which emerge from each other. Naturally, they interact with each other, constitute the architectonics of cultural practices in their totality and define the civilization code or algorithm of the civilization. The study has proved that the sociocultural effect is important in the process of forming the cultural landscape and architectonics. Its own, unique cultural meaning, functional uniqueness, and the determinant perception characterize the cultural landscape zone (territory). Therefore, the strategically designed cultural landscape and architectonics allow solving a number of cultural creative tasks.

The researched theoretical principles have allowed the author to characterize the cultural matrix, cultural landscape and architectonics as the modern cultural practices that have a key intercultural and sociocultural significance in both global and glocal contexts. We have proved that their mission means the ability to protect political territories and economic boundaries, to expand the spheres of action of administrative-territorial units, sociocultural institutions, cultural development and tourist attractiveness.

The author's conception traces the practice of the sociocultural mapping as an effective visual means of the representation and the organisation of the cultural-

leisure spaces. In the scientific discourse of applied culturology, the sociocultural mapping is considered as a communicative tool and an informative information source for the creation and popularization of the cultural services. The systematization of existing theories of the understanding of the practice of mapping has allowed the author to define it as the sociocultural phenomenon, to find out its main components, to prove its role and importance in the efficient functioning of the modern cultural-leisure space of Ukraine. The practice of sociocultural mapping gives us an opportunity to identify the cultural needs (desires, preferences, possibilities) of a person and to meet his/her needs.

The author's personal contribution is the creation of the methodology of the introducing the system of sociocultural mapping into the cultural-creative practice. It allows improving the efficiency of the managerial decisions and the quality of cultural services. In the research, the author has proved that the practice of sociocultural mapping of the national cultural-leisure space gives us an opportunity to strategically analyse, plan, organise, and effectively use the object of the mapping. So, we can identify the functional gaps and find ways to get over them. The practice of mapping in the field of culture is the professional understanding of trend transformations, creative thinking and innovative activity. Finally, the sociocultural mapping is capable of solving a number of topical cultural creative issues of the global and local nature.

The author also pays attention to the analysis of the institutional practices, dealt with the securing the state's cultural function. In addition, the special role and importance of different stakeholders of cultural life are defined. The theories of stakeholding are analysed, using various criteria such as primary and secondary values, groups of influence and levels of responsibility. Their content is revealed. The necessity of introducing the term «stakeholder of cultural transformations» into the conceptual-categorical apparatus of the national Applied Cultural studies is proved. The decisive roles of the state and the civil society institutions in the realization of the state's cultural function, which is based on human solidarity,

freedom of choice, creative initiatives, personal activity, interest and responsibility, are analysed.

In the research, the author has determined and analysed the main local particularities of the domestic cultural practices, which are based on the free choice of a person and manifested in traditions, mentality and the national idea. The analysis of the phenomena of the tradition and mentality has allowed us to state that determining the main tasks and priorities of the state policy in the field of culture we should take into account their local particularities. The role of local features of the cultural practices in the process of securing the man's cultural needs is underlined.

The results of the research have been introduced into the development of the Conception of the Integrated Development of Vinnytsia City 20-30, by the strategic priorities and goals of the city's cultural development. Based on the thesis, the author distinguishes the main principles for the implementation of the related fields to the urban development, which are the innovative decision to develop the city's culture (in the long run).

In the research, the author has determined and analysed the main local particularities of the domestic cultural practices, which are based on the free choice of a person and manifested in traditions, mentality and the national idea. Tradition is considered as a totality of the views, customs, habits, practical skills, which are passed from generation to generation. It is the regulator of the social relations. Analysing the tradition as the form of fixation, consolidation, selective preservation of some elements of the sociocultural experience, the author emphasises the universal mechanism of its transmission, which provides the stable historical and genetic heritage in the sociocultural processes, particularly in the transformation ones.

The analysis of the cultural and integral feature of the mentality has allowed revealing the characteristics of the domestic cultural practices that distinguish Ukrainian cultural practices in the general world cultural picture.

In the context of the research, the phenomenon of the national interest is characterized. It has been proved that the local features have the significant influence of the various local particularities on the national interests are proved. They are historical experience, traditions, mentality, national character, etc. The author underlines that the national interest is one of the main conditions in the formation of the national and cultural identity.

The interaction between culture and a man in the dimensions of creation, storage and using of cultural practices is considered from the theoretical-practical point of view. The state's mission in the providing the cultural needs of a person is highlighted. Because the person, who is a citizen with a corresponding sense of the norm, the developed artistic taste, tolerant attitude to the interests of others, can provide a positive image of the state. Conversely, the lack of the cultural norms of people's behaviour leads to negative consequences.

The cultural-creative potential of the national cultural goods is considered. The organizational and legal practices, concerned their creation, implementation and popularization, are analysed. The cultural creative mission of the basic network of the institutions of culture and education is defined. According to their functional purpose, the specialized practices (practice of everyday life, reading, commemoration, physicality, exposition, etc.) are revealed. The study traces the gaps in the functioning of the institutions of culture. The main one among them is the professional mismatch of the worker of culture with the requirements of time.

The conclusions of the research are based on the development of the author's educational cases for the specialists in the field of the implementation of the innovative and creative practices in the cultural-creative process. The professional competencies of the modern manager of culture, which are implemented in the projects of the standards for the specialty 028 «Management of Sociocultural Activity», of the first and second levels of higher education, are formulated.

The author's conception of the research is the development of the procedure to ensure the quality of the management of the academic network of educational

institutions of cultural and artistic orientation. The conception was determined by the results of the participation as a thematic leader in the project of the European Tempus Program "Towards Trust in Quality Assurance Systems" 516935-TEMPUS-1-2011 -1-FITEMPUS-SMGR. Its results have been implemented in the process of ensuring the quality of cultural and artistic education in the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts.

Key words: cultural practices, transformational processes, globalization, glocalization, localization, sociocultural mapping, stakeholders of cultural transformations.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Монографії

1. Копієвська О. Р. Трансформаційні процеси в культурі сучасної України : монографія. Київ : НАКККіМ, 2014. 296 с.

Рецензії: Долбенко Т. О. Культурний простір сучасної України в новій монографічній літературі: рецензія на монографію О. Р. Копієвської «Трансформаційні процеси в культурі сучасної України» // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку : наук. збірник. Рівне : РДГУ. 2017. № 25. С. 225–226; Меднікова Г. С. Рецензія на монографію О. Р. Копієвської «Трансформаційні процеси в культурі сучасної України» // Культура і сучасність : альманах. Київ : Міленіум, 2018. № 1. С. 334.

2. Копієвська О. Р. Культурна функція держави в контексті національного державотворення : монографія. Київ : НАКККіМ, 2010. 272 с.

3. Копієвська О. Р. Культурна функція сучасних держав: інтеграція чи захист національних пріоритетів // Копієвська О. Р., Вільчинська І. Ю.

Україна і глобалізований світ: соціокультурний вимір : монографія. Київ : КНУКіМ, 2007. С. 141–200.

4. Копієвська О. Р. Культуротворчий потенціал закладів культури в Україні // Культурно-дозвіллева діяльність у сучасному світі : колективна монографія. Київ : Ліра-К, 2017. С. 156–165.

*Статті в наукових виданнях, затверджених МОН України
як фахові за напрямом «культурологія»*

5. Копієвська О. Р. Культурна політика як процес взаємодії її суб'єктів // Культура і мистецтво у сучасному світі : зб. наук. праць / КНУКіМ. Київ, 2003. Вип. 4. С. 40–45.

6. Копієвська О. Р. Еволюція музейної справи України у світлі державної культурної політики // Питання культурології : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України ; КНУКіМ. Київ : КНУКіМ, 2004. Вип. 19. С. 51–57.

7. Копієвська О. Р. Еволюція культурної політики в контексті «глобалізації» та «мультикультуралізму» // Питання культурології : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України ; КНУКіМ. Київ : КНУКіМ, 2004. Вип. 20. С. 62–72.

8. Копієвська О. Р. Розвиток культурно-дозвіллевої діяльності як складової культурної політики в країнах Західної Європи // Актуальні проблеми історії теорії та практики художньої культури : зб. наук. праць. Київ : Міленіум, 2005. Вип. XIV. С. 234–240.

9. Копієвська О. Р. Жіночий рух як складова культуротворчого процесу в Україні // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. Київ : Міленіум, 2009. № 4. С. 108–111.

10. Копієвська О. Р. Культурна спадщина в контексті історичної культурології // Питання культурології : зб. наук. праць. Київ : КНУКіМ, 2009. Вип. 25. С. 66–72.

11. Копієвська О. Р. Культурна функція держави як предмет наукового аналізу // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. Київ : Міленіум, 2010. № 1. С. 122–125.

12. Копієвська О. Р. Право як культурно-історичний феномен // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. Київ : Міленіум, 2010. № 4. С. 143–147.

13. Копієвська О. Р. Культурно-мистецька освіта в умовах поствестфальського світу // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. Київ : Міленіум, 2011. № 1. С. 153–158.

14. Копієвська О. Р. Концептуалізації ментальності в культурі // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. Київ : Міленіум, 2012. № 1. С. 182–186.

15. Копієвська О. Р. Концепт традицій і інновацій в культурно-мистецькій освіті // Культурологічна думка : щорічник наук. праць. Київ : Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2013. № 6. С. 57–61.

16. Копієвська О. Р. Культура і людина: проблеми свободи в сучасному світі // Культурологічна думка : щорічник наук. праць. Київ : Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2013. № 6. С. 57–61.

17. Копієвська О. Р. Моделі соціокультурних трансформацій // Культура народів Причорномор'я : научный журнал. Симферополь: ТНУ им. В. И. Вернадского, 2013. № 265, грудень. С. 151–155.

18. Копієвська О. Р. Рефлексія як метод наукового осмислення культурних трансформацій // Культура народів Причорномор'я : научный журнал. Симферополь : ТНУ им. В. И. Вернадского, 2013. № 262, жовтень. С. 148–152.

19. Копієвська О. Р. Культуротворча місія закладу культури // Культура народів Причорномор'я : научный журнал. Симферополь : ТНУ им. В. И. Вернадского, 2014. № 269, квітень. С. 147–150.

20. Копієвська О. Р. Культурні блага в контексті формування національного бренду // *Культура народів Причорномор'я : научний журнал*. Симферополь : ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2014. № 270, травень. С. 108–112.

21. Копієвська О. Р. Культурні традиції у формуванні національної ідентичності // *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. праць*. Київ : Міленіум, 2014. Вип. XXXII. С. 194–201.

22. Копієвська О. Р. Культурна складова національного інтересу // *Культура і сучасність : альманах*. Київ : Міленіум, 2014. № 1. С. 30–36.

23. Копієвська О. Р. Роль еліт у формуванні культурної ідентичності // *Культура і сучасність : альманах*. Київ : Міленіум, 2015. № 1. С. 15–21.

24. Копієвська О. Р. Культурна матриця в контексті сучасного культуротворення // *Міжнародний вісник. Культурологія. Філологія. Музикознавство*. Київ : Міленіум, 2015. Вип. 1(4). С. 77–82.

Статті в наукових фахових виданнях,

включених до міжнародних наукометричних баз даних

25. Копієвська О. Р. Громадянське суспільство у світлі культурної розбудови України // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. Київ : Міленіум, 2014. № 2. С. 51–56.

26. Копієвська О. Р. Стейкхолдери в культурному житті України // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. Київ : Міленіум, 2014. № 1. С. 39–44.

27. Копієвська О. Р. Культурний капітал як компонента сучасної держави // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. Київ : Міленіум, 2016. № 1. С. 17–21.

28. Kopyevska O. The transformation of subjectivity in the cultural practices of Ukraine // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. Київ : Міленіум, 2017. № 1. С. 34–38.

29. Koriyevska O. Cultural practices and applied cultural studies: issues of their Interconnection // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. Київ : Міленіум, 2017. № 4. С. 67–71.

30. Koriyevska O. Sociocultural mapping: modern challenges // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. Київ : Міленіум, 2018. № 1. С. 83–87.

Статті в наукових іноземних виданнях

31. Копижевская О. Р. Роль социокультурных институтов в реализации культурных прав и свобод человека (на примере Украины) // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук : ежемесячный научный журнал. Москва. 2013. № 12 (59), декабрь, ч. II. С. 435–439.

32. Копижевская О. Р. Формы бытия культурного ландшафта // Вестник Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств. 2014. № 1 (18). С. 18–22.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

33. Копієвська О. Р. Проблеми формування культурної політики в Україні на сучасному етапі // Відкриті еволюціонуючі системи : Друга Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 1–30 грудня 2003 р. / ВНЗ ВМУРОЛ. Київ, 2004. Т. II. С. 23–25.

34. Копієвська О. Р. Система та повноваження органів місцевого самоврядування в галузі культури // Українська культура: стан та перспективи розвитку (організаційно-правовий аспект) : Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 10 грудня 2004 р. / КНУКіМ, Київ, 2004. С. 19–22.

35. Копієвська О. Р. Культурна функція держави: теоретичний аспект // Духовна культура як домінанта українського життєтворення : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 22–23 грудня 2005 р. / ДАКККіМ. Київ, 2005. С. 187–189.

36. Копієвська О. Р. Роль права в культурному просторі України // Культурологічний дискурс сучасного світу: від національної ідеї до

глобалізаційної цивілізації : Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 1–2 червня 2007 р. Київ, 2007. С. 165–166.

37. Копієвська О. Р. Щодо правового забезпечення культурних прав і свобод національних меншин в Україні // Закордонне українство: утвердження української присутності в світі : Міжнар. наук.-практ. конф., Ужгород, 14–15 травня 2008 р. Ужгород, 2008. С. 370–373.

38. Копієвська О. Р. Організаційно-правове забезпечення рекреаційної діяльності в Україні // Фундаментальні і прикладні дослідження рекреаційно-дозвіллевої сфери в контексті євроінтеграційних процесів : Міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 травня 2008 р. Київ, 2008. С. 162–165.

39. Копієвська О. Р. До питання правового забезпечення вітчизняних культурних індустрій // Культура в сучасному українському суспільстві: стан та проблеми : Всеукр. наук.-практ. конф., 6–7 червня 2008 р. Київ, 2008. С. 118–120.

40. Копієвська О. Р. Культурна функція держави в цивілізації дозвілля // Соціологія в ситуації соціальних невизначеностей : Перший Міжнар. конгрес соціологічної асоціації України, Харків, 15–17 жовтня 2009 р. Харків, 2009. С. 292.

41. Копієвська О. Р. Держава як суб'єкт організації соціально-культурної діяльності // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : Міжнар. наук. конф., Харків, ХДАК, 18–19 листопада 2010 р. Харків, 2010. С. 218–220.

42. Копієвська О. Р. Благодійність та культурна сфера: межі втручання і напрями взаємодії // Українська культура XXI століття: стан, проблеми, тенденції : мат. Всеукр. наук.-теорет. конф., Київ, 22 грудня 2010 р. Київ : КНУКіМ, 2010. Ч. 2. С. 185–186.

43. Копієвська О. Р. Щодо питання ролі держави в контексті культурної політики // Інновації в державному управлінні: системна інтеграція освіти,

науки, практики : наук.-практ. конф. за міжнародною участю, Київ, 27 травня 2011 р. Київ, 2011. С. 32–33.

44. Копієвська О. Р. Історична культурологія в системі галузевої освіти // Інформаційна та виставкова діяльність в економічному та соціокультурному просторі України : Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 24–26 травня 2011 р. / за заг. ред. Г. В. Власової ; уклад. Л. С. Прокопенко. Київ : НАКККіМ, 2011. С. 72–74.

45. Копієвська О. Р. Культура як чинник формування індивідуальної свободи // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : мат. Міжнар. наук. конф. 22–23 листопада 2013 р. / Харк. держ. акад. культури ; відп. за вип. Н. М. Кушнарєнко. Харків : ХДАК, 2012. С. 81–82.

46. Копієвська О. Р. Роль толерантності в міжкультурному діалозі // Діалог культур у просторі полікультурного світу : зб. матеріалів наук.-теорет. конф., Київ, 9–10 листопада 2012 р. Київ : НАКККіМ, 2012. С. 19–20.

47. Копієвська О. Р. Інновація як важлива складова освітнього процесу (за результатами проекту ЄС Темпус) // Трансформаційні процеси в освіті і культурі : зб. матеріалів Міжнар. наук.-творч. конф., Одеса, Київ, Варшава, 24–25 квітня 2013 р. Київ : НАКККіМ, 2013. С. 24–26.

48. Копієвська О. Р. Щодо питання практичної підготовки «менеджера дозвілля» // Індустрія дозвілля і розваг : Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 22–24 травня 2013 р. Київ : НАКККіМ, 2013. С. 9–11.

49. Копієвська О. Р. Щодо питання культури забезпечення якості вищої освіти // Якість вищої освіти: українська національна система та європейські практики : зб. матеріалів наук.-теорет. конф., Київ, 21–22 березня 2013 р. Київ : НАКККіМ, 2013. С. 23–24.

50. Копієвська О. Р. Творчі школи в системі забезпечення якості вищої освіти // Мистецька освіта в культурному просторі України XXI століття :

зб. матеріалів Міжнар. наук.-творч. конф., Київ, Одеса, 28–30 квітня 2015 р. Київ : НАКККіМ, 2015. С. 104–106.

51. Копієвська О. Р. Флешмоб як соціокультурне явище // Культурологічний альманах : Всеукр. наук.-практ. конф., 5 листопада 2015 р. Вип. 1: Ціннісні зміни молоді та сучасні форми культуротворчості. Вінниця : ОВ Нілан-ЛТД, 2015. С. 70–72.

52. Копієвська О. Р. Бізнес-проект як засіб популяризації національного культурного продукту // Культурологічний альманах. Інноваційні технології в сфері культури : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф., 7 квітня 2016 р. Вип. 2: Інноваційні технології в культурній галузі. Вінниця : ТОВ Нілан-ЛТД, 2016. С. 56–58.

53. Копієвська О. Р. Прикладна культурологія в системі професійної підготовки працівника культури // Українська культура: перспективи євроінтеграції. Інноваційні процеси в сучасній культурі : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практич. конф., Київ, 7–8 квітня 2016 р. Київ : КНУКіМ, 2016. Ч. I. С. 70–72.

54. Копієвська О. Р. Креативне місто: від теорії до практики // Креативні індустрії в сучасному культурному просторі : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 26 травня 2016 р. Київ : НАКККіМ, 2016. С. 102–104.

55. Копієвська О. Р. Теоретична концепція Девіда Перріша в підготовці креативного менеджера соціокультурної сфери // Національні культури в глобалізованому світі : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 6–7 квітня 2017 р. Київ : КНУКіМ, 2017. С. 385–387.

56. Копієвська О. Р. Поняття «локальне» в контексті сучасних культурних практик та креативних ініціатив // Культурні та креативні індустрії: історія, теорія та сучасні практики : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 24 квітня 2017 р. Київ : НАКККіМ, 2017. С. 64–67.

57. Копієвська О. Р. Компетентнісний підхід до підготовки сучасного менеджера соціокультурної сфери // Синергія в культурному просторі сучасності :

зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 29–30 березня 2018 р. Київ : КНУКіМ, 2018. С. 131–133.

58. Копієвська О. Р. Міжкультурний феномен картування // Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 18–19 квітня 2018 р. / М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2018. С. 241–243.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

59. Копієвська О. Р. Культурна політика як теоретична проблема: аналіз сучасних концепцій та міжнародних документів // Наукові записки Ніжинського педагогічного університету. Ніжин, 2003. № 1. С. 9–13.

60. Копієвська О. Р. Бібліотечна справа України як напрям культурної політики // Бібліотечна планета. Київ, 2003. № 4. С. 31–33.

61. Копієвська О. Р. Правове регулювання відносин у сфері культури // Право України. Київ, 2004. № 8. С. 82–86.

62. Копієвська О. Р. Проблеми державної культурної політики в контексті глобалізаційних процесів // Література та культура Полісся. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2005. Вип. 30. С. 241–248.

63. Копієвська О. Р. Національні традиції в розвитку паркової культури // Вісник Книжкової палати : науково-практичний журнал. 2005. № 5. С. 45–48.

64. Копієвська О. Р. Державна культурна політика: сучасні концепції та підходи // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. Одеса : Юридична література, 2005. Вип. 26. С. 100–107.

65. Роль і значення культурної функції держави на сучасному етапі цивілізаційного розвитку // Правова держава. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. Вип. 17. С. 67–73.

66. Копієвська О. Р. Суб'єкти права в системі правових відносин (сфера культури) // Правова держава. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. Вип. 18. С. 139–145.

67. Копієвська О. Р. Ефективність правового регулювання регіональної культурної політики // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. Вип. 36. С. 22–27.

68. Копієвська О. Р. Щодо реалізації культурної функції у країнах Європейського Союзу // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. Вип. 37. С. 15–21.

69. Копієвська О. Р. Щодо проблеми реалізації основних функцій державного управління в сфері культури // Часопис Київського університету права. 2007. № 4. С. 30–35.

70. Копієвська О. Р. Правовий вплив на суспільні відносини в культурно-мистецькій сфері // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. Вип. 38. С. 14–19.

71. Копієвська О. Р. Особливості реалізації культурної функції у Великобританії // Треті юридичні читання : матеріали Міжнар. наук. конф., Київ, 25–26 квітня 2007 р. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. Т. 1. С. 66–68.

72. Копієвська О. Р. Правове регулювання культурного простору Франції як основа національної ідеї // Трансформація політичної системи: соціальні перетворення і законодавчий процес : Всеукр. теорет. й наук.-практ. конф. З правознавства, політології та соціології, Київ, 22 травня 2007 р. Київ, 2007. Т. IV. С. 49–50.

73. Копієвська О. Р. Організаційно-правове забезпечення мистецької творчості в Україні // Науковий вісник Ужгородського національного

університету. Сер.: Право. Ужгород : Поліграф-центр Ліра, 2008. Вип. 9. С. 232–235.

74. Копієвська О. Р. До питання законодавчого регулювання культури в Україні // Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична. Львів, 2008. Вип. 47. С. 83–89.

75. Копієвська О. Р. Щодо проблем реалізації культурних прав та свобод людини в Україні // Ученые записки Таврийского национального университета им. В. И. Вернадского. Сер.: Юридические науки, 2008. Т. 21 (60), № 2. С. 106–112.

76. Копієвська О. Р. Проблеми реалізації культурної функції в Республіці Білорусь // Часопис Київського університету права. 2009. № 4. С. 32–37.

77. Копієвська О. Р. Система законодавства України про культуру в контексті культурних прав людини // Актуальні питання цивільного та господарського права. 2009. № 2. С. 4–12.

78. Копієвська О. Р. Проблеми реалізації культурної функції держави в контексті національних інтересів України // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. Одеса : Фенікс, 2010. Вип. 39. С. 37–46.

ЗМІСТ

ВСТУП	29
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ОСМИСЛЕННЯ	
ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У КУЛЬТУРНИХ ПРАКТИКАХ:	
ДОСВІД ТЕОРЕТИЧНОГО ОПРАЦЮВАННЯ 43	
1.1. Тематизація культурних практик у науковому дискурсі	43
1.2. Моделі культурних трансформацій: до постановки проблеми	73
1.3. Глобальне, глокальне та локальне: до визначення понять у сучасній гуманістиці	119
Висновки до першого розділу	140
РОЗДІЛ 2. ГЛОБАЛЬНІСТЬ І ГЛОКАЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ	
ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРОТВОРЕННЯ 148	
2.1. Вплив глобалізації на трансформацію картини світу: культуротворчий аспект	148
2.2. Культурна матриця як основа культуротворення: європейський досвід.....	164
2.3. Культурний ландшафт та архітектоніка в контексті співпраці України і ЄС.....	188
2.4. Соціокультурне картування як засіб репрезентації й організації культурно-дозвілєвого простору	198
Висновки до другого розділу	215
РОЗДІЛ 3. ЛОКАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ	
КУЛЬТУРИ: ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ 219	
3.1. Традиція як основа збереження локальних культурних практик в умовах глобалізації.....	219

3.2. Ментальність як культурно-інтегральна ознака нації	230
3.3. Культурна складова національного інтересу	243
3.4. Культурні потреби людини в контексті трансформаційних процесів початку ХХІ ст.	252
Висновки до третього розділу	261

РОЗДІЛ 4. ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРАКТИК (ГЛОКАЛЬНИЙ І ЛОКАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ)	266
4.1. Стейкхолдери культурних трансформацій	266
4.2. Роль громадянського суспільства в процесі формування культурного середовища	280
4.3. Держава і культура: практика втручання та взаємодії	299
Висновки до четвертого розділу	320

РОЗДІЛ 5. КУЛЬТУРОТВОРЧА МІСІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ІНСТИТУТІВ: ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА.....	324
5.1. Культуротворчий потенціал національних культурних благ	324
5.2. Заклади культури в системі формування і впровадження культурних практик.....	336
5.3. Культурно-освітні практики як засіб трансформації культурного простору України	371
Висновки до п'ятого розділу	394

ВИСНОВКИ.....	398
----------------------	------------

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	409
---	------------

ДОДАТКИ.....	458
---------------------	------------

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап історичного розвитку України проходить під впливом процесів глобалізації, які характеризуються значними соціально-ціннісними змінами, перетвореннями в політичній та економічній сферах і трансформацією національних основ культурного життя. Реалії сьогодення актуалізують проблеми гуманізації суспільства, ототожнення сутності національної духовності із загальнолюдськими універсаліями, що включають норми й принципи, якими керується людство, розбудовуючи своє майбутнє. Кінець ХХ ст. та початок ХХІ ст. в Україні відзначилися активними дослідженнями сучасної культури, пов'язаними з проблемою глобалізації, тематика якої широко представлена в теоретичному доробку як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Це пояснюється особливістю процесів, що відбуваються в останні десятиліття як в Україні, так і у світі, які характеризуються постіндустріальною інформатизацією, відкритістю суспільного життя, економічних, політичних і соціокультурних зв'язків. Тому в гуманітарному дискурсі культурні практики постають як феномен глобально-цивілізаційних процесів. У цьому контексті акцентуація на глокальному й локальному вимірах відкриває нові аспекти розуміння проблем культуротворення.

При аналізі трансформаційних процесів у культурних практиках України кінця ХХ – початку ХХІ ст. крізь призму глобального, глокального та локального варто враховувати проблему невідповідності між сталими стратегіями культуротворення та культурними реаліями сьогодення, що потребують принципово інших підходів до розробки і впровадження дієвих соціокультурних перетворень задля забезпечення та реалізації культурних і творчих потреб людини. Це значною мірою обумовлює той спектр проблематики, який пов'язаний з питанням сприяння розвитку культури, що

залишається однією з пріоритетних функцій держави, потребує наукового обґрунтування, відповідного підкріплення на правовому, організаційному й інституційному рівнях. На цьому шляху відкриваються перспективи для глибокого, всебічного аналізу глокальних і локальних особливостей розвитку культурних практик сучасної України.

Дослідження трансформаційних процесів і пов'язаних з ними проблем у науці не тільки набувають якісно нових характеристик і підходів, а й потребують їх теоретичного осмислення та концептуалізації. У цьому контексті завданням прикладної культурології як міждисциплінарної сфери знань постає проблематика теоретико-методологічного обґрунтування культуротворчих процесів, пов'язаних з трансформаційними видозмінами на глобальному, глокальному й локальному рівнях, і визначення референтного поля об'єктів студіювання.

Тривалий час зміни в культурі теоретики пов'язували зі змінами ролі та функцій політичного устрою в становленні та розвитку держави, а також ролі еліт, що певною мірою обмежувало можливості цілісного вивчення трансформаційних моделей і їх впливу на культурні практики. Зміни, що відбуваються в сучасній Україні, вимагають зосередитися на моделях трансформації культури, культурних практик, що, відповідно, потребує вирішення значної кількості актуальних проблем, серед яких – проблема культуротворення під час трансформаційних процесів в умовах глобального, глокального та локального, що актуалізує необхідність вивчення низки дотичних питань, а саме: вплив цих процесів на культурну матрицю та культурний ландшафт, ідентифікацію суспільства й особистості; розвиток ціннісних пріоритетів у сучасних умовах розвитку України.

Розгляд особливостей досліджуваних процесів у культурі сучасної України в контексті глобальних, глокальних і локальних вимірів значною мірою обумовив звернення до аналізу спектру проблем, які виникають у

процесі трансформаційних змін, і досвіду їх розв'язання – як теоретичного, так і практичного – у зарубіжних країнах.

Локальний контекст розвитку сучасних культурних практик актуалізує питання збереження та передачі традицій від покоління до покоління й пов'язану з цим проблему ідентичності та національного інтересу. З огляду на те, що в Україні відсутнє чітке розуміння національного інтересу, його прояву в сучасних культурних практиках, постає нагальна потреба в осмисленні цієї проблеми, що дозволить вирішити значну кількість різнопланових проблем, серед яких – роль зацікавлених стейкхолдерів як представників інституцій громадянського суспільства в сучасному європейському культуротворчому процесі. Громадянське суспільство, своєю чергою, зосереджує увагу на дотичних проблемах: культурній функції держави, реалізації культурних потреб громадян і їх взаємообумовленості.

Таким чином, вивчення культурних практик, їх трансформацій відповідає актуальним завданням сучасного розвитку науки та зумовлене важливістю емпіричного й теоретичного осмислення наукового потенціалу в цій сфері задля визначення нагальних проблем сучасності та шляхів їх розв'язання. Актуальність дисертації обумовлена необхідністю наукової апробації новітніх концептуальних моделей розбудови української культури з урахуванням глобальних і глокальних трансформацій культурних процесів суспільства та їх локальних особливостей; формуванням науково-методологічних засад культурних практик в Україні; відсутністю комплексних студій локальних особливостей культурних практик у їх глобальному й глокальному контексті. Всебічне міждисциплінарне вивчення локальних особливостей культурних практик у соціокультурній об'єктно-предметній сфері вирішить **наукову проблему** визначення локальних особливостей трансформаційних процесів у культурних практиках України в глобальному та глокальному контекстах кінця XX – початку XXI ст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано на кафедрі культурології та інформаційних комунікацій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв відповідно до тематичного плану науково-дослідницької діяльності навчального закладу. Дослідження є частиною комплексної теми «Актуальні проблеми культурології: теорія та історія культури» (державний реєстраційний номер: 0115U001572), у межах якої особисто здобувачем опрацьовано теоретико-методологічні аспекти культурних трансформацій в Україні як суверенній державі в контексті глибинних змін моделі суспільно-політичного розвитку й активізації глобальних впливів з урахуванням неоднозначності результатів останніх, а також співвідношення локального, глобального і глокального в культурних практиках.

Мета дослідження – на основі аналізу дихотомії «глобальне – локальне» та глокальної бінарності розкрити особливості трансформаційних процесів, що відбуваються в культурних практиках сучасної України.

Досягнення поставленої мети зумовило вирішення таких **завдань**:

- дослідити та систематизувати існуючі теорії щодо концептуалізації культурних практик у сучасному науковому дискурсі, їх тематизацію в модусі прикладної культурології;
- виокремити основні моделі трансформацій у культурі, культурних практиках зокрема, здійснити їх дескриптивний аналіз у контексті глобальних, глокальних і локальних змін;
- у контексті проблеми трансформації культурних практик розкрити вплив глобалізації на зміни, які відбуваються в культурній картині світу;
- проаналізувати досвід формування та збереження європейської культурної матриці, культурного ландшафту і його архітектоніки;
- виявити теоретико-методологічний інструментарій і практичний потенціал соціокультурного картування;

- дослідити локальні особливості національних культурних практик, виявити їх ознаки;
- визначити головних стейкхолдерів культурних трансформацій і їх функції;
- дослідити особистісні й інституційні рівні функціонування культурних практик, охарактеризувати їх організаційно-правові засади в контексті євроінтеграційних процесів;
- розкрити характерні особливості культуротворчої місії культурних благ і базових соціокультурних інститутів у процесі забезпечення й реалізації культурних потреб українців.

Об’єкт дослідження – трансформаційні процеси в культурних практиках України.

Предмет дослідження – локальні особливості культурних практик у глобальному та глокальному контексті.

Хронологічні межі обумовлені геополітичними змінами, що відбулися в кінці ХХ ст. та призвели до геокультурних трансформацій на початку ХХІ ст., у контексті яких відбувається становлення та розвиток сфери культури незалежної України.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань і з’ясування сутності трансформаційних процесів у культурних практиках сучасної України були застосовані такі загальнонаукові методи, як: аналіз, синтез, історизм, порівняння, систематизація, узагальнення.

Науковою основою дисертації є *міждисциплінарний корелятивно-інтегративний підхід*, що поєднує *культурологічний, історико-філософський, соціологічний, політологічний* принципи аналізу. У роботі застосовано *герменевтичний підхід*, що передбачає розуміння тих чи інших культурних феноменів і дозволяє усвідомити специфіку перебігу цих процесів. Застосування *аксіологічного підходу* зумовлене необхідністю з’ясування ролі та значення цінностей у культурних трансформаційних процесах. Для дослідження

еволюції й осмислення цих процесів у культурних практиках і систематизації їх інтерпретації в науковому дискурсі використано *метод історичного моделювання*, що дозволило узагальнити наявний досвід і сучасний стан теоретичної розробки проблеми та на цій підставі уточнити понятійно-категоріальний апарат.

Структуризація понятійно-категоріального апарату, осмислення низки культурологічних, соціологічних, політологічних, а також правових концепцій потребували застосування *аналітико-синтетичного й системно-структурного методів*; а дослідження потенційних можливостей практичної реалізації культуротворчої місії на особистісному й інституційному рівні – використання *структурно-функціонального методу та методу аналогії*.

Суттєве значення для дослідження має також *метод філософського узагальнення й універсалізації*, який дозволив у неоднозначних формулюваннях і висловлюваннях, зафіксованих у різноманітних джерелах, виявити спільну світоглядну парадигму.

Теоретичну базу дослідження становлять як фундаментальні, так і узагальнюючі дослідження в галузі теорії й історії культури, культурології, соціології, частково політології та права. Теоретичною базою роботи стали:

– дослідження дефініцій практики, культурних практик (Л. Болтанські, П. Бурдьє, М. Гайдеггер, Л. Вітгенштайн, Ж. Делез, Н. Еліас, О. Кравченко, С. Кримський, Б. Латур, А. Макінтайр, Г. Меднікова, М. Мосс, І. Петрова, К. Поланьї, А. Реквіц, М. де Серто, Л. Тевено, Ч. Тейлор, М. Фуко, О. Шинкаренко, О. Яковлев);

– фундаментальні дослідження, присвячені трансформаційним процесам у культурі зарубіжних (А. Аппадурі, К. Апель, З. Бауман, У. Бек, П. Бергер, С. Гантінгтон, Г. В. Ф. Гегель, Й. Гердер, Е. Еріксон, О. Конт, К. Маркс, Г. М. Маклюен, Ф. Ніцше, К. Поланьї, Р. Робертсон, Г. Терборн, А. Тойнбі, Е. Тоффлер, М. Фуко, Ф. Фукуяма, О. Шпенглер, К. Ясперс та ін.),

російських (А. Ашкеров, М. Бердяєв, Л. Виготський, М. Данилевський, Т. Заславська, В. Іонесов, Д. Лихачов, О. Лосєв, Ю. Лотман, В. Межуєв, О. Пігальов, В. Соловійов, П. Сорокін, Є. Трубецькой) та українських (М. Безносів, В. Буряк, О. Дзьобань, С. Кримський, С. Пахоменко, В. Пилипчук, Ю. Рябой) теоретиків;

– праці щодо політичної моделі трансформації культури, культурних практик, зокрема пов'язаної зі зміною державного устрою, пошуку «справедливості та порядку» (Аристотель, Геракліт, Т. Кампанелла, Конфуцій, Лао-Цзи, Дж. Локк, Н. Мак'явеллі, Ш. Монтеск'є, Т. Мор, Піфагор, Платон, Ж.-Ж. Руссо), з культурою виховання та навчання (Г. В. Ф. Гегель, Й. Гердер, І. Кант), розвитком продуктивних сил і суспільного виробництва, загальноекономічними проблемами (Дж. Локк, К. Маркс, І. Михасюк, С. Мочерний, К. Поланьї, Д. Рікардо, А. Сен-Сімон, С. Сімонді, А. Сміт, Д. Стеченко, А. Токвіль, Л. Чернюк), обґрунтуванням суспільної ієрархії, тобто з елітарною концепцією (Д. Белл, А. Бичко, З. Бжезінський, Й. Ф. Гербарт, Ю. Давидов, Р. Дебре, Н. Жукова, Т. Заславська, Е. Ледерер, Г. Моска, І. Надольний, Ф. Ніцше, Х. Ортега-і-Гассет, В. Парето, М. Попович, В. Скуратівський, А. Тойнбі);

– праці щодо специфіки трансформаційних процесів у добу формування та функціонування інформаційного суспільства К. Апеля, Р. Барта, П. Берка, Є. Більченко, Л. Виготського, Ж. Бодріяра, М. Бубера, П. Бурдьє, Л. Вітгенштайна, К. Гірца, Ж. Дельоза, У. Еко, С. Кримського, Г. Лассуелла, К. Леві-Стросса, О. Леонтьєва, А. Моля, Ч. Морріса, Г. Почепцова, П. Сорокіна, Г. Тарда, Е. Тоффлера, М. Фуко, К. Ясперса й ін.;

– розвідки зарубіжних (А. Аппадурі, З. Бауман, У. Бек, З. Бжезінський, І. Валлерстайн, У. Ганнерс, Д. Лал, Т. Левітт, Б. Маліновський, Ю. Норберг, К. Оме, Р. Робертсон, Дж. Ю. Стігліц, Дж. Фрідман та ін.), російських (О. Бессонова, Ю. Кнатько, В. Межуєв, Г. Новосельцева, М. Чешков) та українських (Ю. Богуцький, В. Буряк,

О. Дзьобань, Р. Кісь, О. Кравченко, О. Олійник, Ю. Павленко, В. Пилипчук, Т. Розова, О. Рубанець, В. Співак, В. Шейко й ін.) теоретиків, у яких розкриваються питання глобального й глокального в культурі та її локальні особливості;

– аналіз трансформаційних процесів у контексті глобальних і глокальних перетворень та локальних особливостей обумовив необхідність виокремлення дискурсу щодо розуміння «культурної матриці» (Е. Баркова, О. Бессонова, О. Мельничук, М. Можейко, В. Ніконов, І. Шумська), «культурного ландшафту» (О. Арсеньєва, В. Каганський, О. Кусков, О. Нікітіна й ін.), «національної ідентичності» (М. Розумний, О. Титар, Д. Шевчук, О. Шульган, О. Яковлев, Т. Ящук); «традицій» (В. Артюх, С. Безклубенко, Г. Ващенко, В. Вовкун, П. Герчанівська, Д. Матяш, І. Надольний, К. Настояща, І. Пилипенко); «ментальності» (В. Заболоцький, С. Кримський, О. Стражний, А. Фурман, О. Хутка, І. Шумська й ін.);

– значну увагу приділено проблемі культурної ідентифікації, основою вивчення якої стали роботи зарубіжних теоретиків: Х. Абельса, Б. Андерсена, Т. Адорно, Е. Гелнера, Е. Еріксона, Ж. Лакана, Н. Лумана, Г. Маркузе, Е. Юнгера; російських: В. Бібіхіна, В. Бичкова, П. Гуревича й ін.; а також вітчизняних: С. Кримського, В. Личковаха, Л. Нагорної, В. Полікарпова, Ю. Рижова, В. Розіна, В. Табачковського, О. Титар, Г. Фесенко, К. Шелупахіної, О. Шульган;

– наукові дослідження з теорій стейхолдерства (Р. Акофф, Д. Луффман, Д. Ньюбоулд, В. Прохоров, Р. Фріман й ін.); основ картування (О. Берлянт, Л. Браун, Я. Дідух, К. Єсипович, К. Кузнецова, А. Лютий, В. Селяков, І. Скалабан, Т. Фіцайло, Д. Якушенко).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є авторською, теоретично достовірною й логічно завершеною науковою роботою з актуальних проблем прикладної культурології.

Уперше:

- в українській прикладній культурології досліджено трансформаційні процеси, що відбуваються в національних культурних практиках на межі ХХ і ХХІ ст. як наслідок глобальних впливів, реалізації регіональних сценаріїв з урахуванням локальних і глокальних особливостей соціокультурного розвитку;
- концептуально синтезовано культурологічну ідею щодо осмислення проблем взаємозв'язку глобального, локального та глокального вимірів сучасної культури, у культурних практиках зокрема;
- введено в науковий обіг прикладної культурології поняття *культурні практики, соціокультурне картування*, визначено їх місце в предметному полі науки;
- проведено детальний аналіз інституційної й організаційно-правової практики щодо реалізації культурної функції держави, а також особливостей здійснення та впровадження сучасних культурних практик у діяльність базової мережі закладів культури;
- доведено необхідність запровадження в понятійно-категоріальний апарат вітчизняної прикладної культурології терміна *стейкхолдер культурних трансформацій*, розкрито його змістове наповнення.

Розширено:

- понятійний апарат, що відображає форми функціонування української культури в її глобальному, локальному і глокальному контексті; запропоновано авторське визначення понять *культурна функція держави, культурні права та свободи, культурний ландшафт, культурна архітектоніка*;
- теоретичну репрезентацію механізмів державного регулювання управління культуротворчими практиками з урахуванням локальних особливостей, наслідків запровадження плюралістичної моделі суспільно-економічного розвитку в умовах глобалізації і глокалізації світу;

– дефініцію поняття *культуротворча місія* закладу культури.

Набули подальшого розвитку:

- концептуальні підходи щодо осмислення практики реалізації культурної функції держави;
- дослідження особливого впливу цивілізаційних процесів на культурні практики в їх глобальному і глокальному контексті;
- науково-практичні уявлення про роль локальних особливостей вітчизняних культурних практик і їх урахування в зовнішній і внутрішній культурній розбудові;
- практичні рекомендації щодо ефективного використання національних культурних благ для цивілізаційного розвитку України в добу глобалізації та глокалізації світу.

Теоретичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній культурології досліджено трансформаційні процеси в культурних практиках України кінця ХХ – початку ХХІ ст. в умовах її глобальних, глокальних і локальних змін. Теоретичні узагальнення дисертації закладають методологічні основи наукового вивчення феномену трансформацій вітчизняних культурних практик під впливом глобалізаційних процесів і радикальних змін глокальної та локальної моделі власного розвитку. Отримані наукові результати можуть бути використані як теоретичні імпульси для подальшого розвитку культурологічної епістемології, глобалістики, глокалістики (регіоналістики).

Практична цінність результатів дослідження полягає в тому, що здобуті теоретико-методологічні положення та науково обґрунтовані рекомендації можуть бути використані: у практичній діяльності органів виконавчої влади, які ведуть організаційно-правову діяльність з реалізації державної політики у сфері культури; у роботі соціокультурних інститутів із забезпечення культурних прав і свобод людини; у програмних курсах з підвищення кваліфікації керівників і фахівців закладів культури; при

розробці стратегії та програм культурної розбудови як у її локальному, так і в глокальному (європейський простір) і глобальному вимірі (світовий масштаб); при викладанні загальних і спеціальних курсів з теоретичної та прикладної культурології.

Результати дисертації можуть бути використані при розробці науково обґрунтованих рекомендацій органам влади стосовно вдосконалення основ управлінської діяльності з адаптації вітчизняної соціокультурної сфери до євроінтеграційних спрямувань України; при розробці навчальних дисциплін і навчально-методичної літератури з курсів «Прикладна культурологія», «Культурна функція держави», «Організація діяльності закладів культури», «Стартапи у сфері культури», «Соціокультурне картування», «Трансформаційні процеси в культурі».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, у якому репрезентовано трансформаційні процеси в культурних практиках у їх глобальному, глокальному та локальному вимірах. Теоретично осмислено й запропоновано в науковий обіг прикладної культурології *дефініції культурні практики, соціокультурне картування*. Визначено сутність соціокультурного картування, розроблено програму підвищення кваліфікації його впровадження в практичну діяльність. Для керівників і фахівців сфери культури розроблено освітні кейси, які дозволяють підвищити ефективність культуротворчої практики закладів культури. Розроблено процедуру забезпечення якості менеджменту академічної мережі закладів освіти культурно-мистецького спрямування.

Наукові результати отримані дисертантом особисто і впроваджені в практичну діяльність, що підтверджено: сертифікатом (the EU funded project TRUST: «Towards Trust in Quality Assurance Systems» #516935-TEMPUS-1-2011-1-FI-TEMPUSSMGR, 16 July, 2018), актом (Департаменту культури Вінницької міської ради від 17.05.2018 № 7), довідками (Міністерства культури України від 25.07.2018 № 3346/4/13-18, Управління культури,

національностей та релігій Київської обласної державної адміністрації від 07.05.2018 № 37, Виставкової федерації України від 10.07.2018, Української бібліотечної асоціації від 11.04.2018).

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційної роботи оприлюднені на міжнародних, усеукраїнських наукових і науково-практичних, науково-теоретичних конференціях, семінарах, круглих столах: «Відкриті еволюціонуючі системи» (Київ, 1–30 грудня 2003 р.), «Українська культура: стан та перспективи розвитку» (Київ, 10 грудня 2004 р.), «Духовна культура як домінанта українського життєтворення» (Київ, 22–23 грудня 2005 р.), «Культурологічний дискурс сучасного світу: від національної ідеї до глобалізаційної цивілізації» (Київ, 1–2 червня 2007 р.), «Закордонне українство: утвердження української присутності у світі» (Ужгород, 14–15 травня 2008 р.), «Фундаментальні і прикладні дослідження рекреаційно-дозвілдової сфери в контексті євроінтеграційних процесів» (Київ, 12–13 травня 2008 р.), «Культура в сучасному українському суспільстві: стан та проблеми» (Київ, 6–7 червня 2008 р.), «Соціологія в ситуації соціальних невизначеностей» (Харків, 15–17 жовтня 2009 р.), «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (Харків, 18–19 листопада 2010 р.), «Українська культура XXI століття: стан, проблеми, тенденції» (Київ, 22 грудня 2010 р.), «Інновації в державному управлінні: системна інтеграція освіти, науки, практики» (Київ, 27 травня 2011 р.), «Інформаційна та виставкова діяльність в економічному та соціокультурному просторі України» (Київ, 24–26 травня 2011 р.), «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (Харків, 22–23 листопада 2013 р.), «Діалог культур у просторі полікультурного світу» (Київ, 9–10 листопада 2012 р.), «Трансформаційні процеси в освіті і культурі: традиція і сучасність» (Київ, 24–25 квітня 2013 р.), «Індустрія дозвілля в сучасному світі: теорія, історія, практика» (Київ, 22–23 травня 2013 р.),

«Якість вищої освіти: українська національна система та європейські практики» (Київ, 21–22 березня 2013 р.), «Мистецька освіта в культурному просторі України XXI століття» (Київ, 28–30 квітня 2015 р.), «Ціннісні зміни молоді та сучасні форми культуротворчості» (Вінниця, 5 листопада 2015 р.), «Інноваційні технології у сфері культури» (Київ, 7 квітня 2016 р.), «Українська культура: перспективи євроінтеграції. Інноваційні процеси в сучасній культурі» (Київ, 7–8 квітня 2016 р.), «Креативні індустрії в сучасному культурному просторі» (Київ, 26 травня 2016 р.), «Національні культури в глобалізованому світі» (Київ, 6–7 квітня 2017 р.), «Культурні та креативні індустрії: історія, теорія та сучасні практики» (Київ, 24 квітня 2017 р.), «Синергія в культурному просторі сучасності» (Київ, 29–30 березня 2018 р.), «Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин» (Київ, 18–19 квітня 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи викладено в 78 публікаціях: 2 одноосібних і 2 колективних монографіях, 26 статтях у фахових виданнях, затверджених МОН України за напрямом «культурологія», з яких 6 включені до міжнародних науково-метричних і реферативних баз, 2 статтях у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 46 публікаціях в інших наукових виданнях і збірниках матеріалів наукових конференцій.

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Соціально-культурні аспекти організації діяльності парків в країнах зарубіжжя» за спеціальністю 13.00.06 «Теорія, методика і організація культурно-просвітньої діяльності» було захищено 1999 року в Київському національному університеті культури і мистецтв, її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура дисертації зумовлена її метою та дослідницькими завданнями. Робота складається з анотації (українською й англійською мовами) зі списком публікацій, вступу, 5 розділів (17 підрозділів), висновків, списку використаних

джерел, додатків, до яких включено список публікацій за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дослідження. Загальний обсяг тексту становить 487 сторінок, основний – 380 сторінок (15,8 авт. арк.). Список використаних джерел налічує 537 найменувань.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ОСМИСЛЕННЯ

ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У КУЛЬТУРНИХ ПРАКТИКАХ: ДОСВІД ТЕОРЕТИЧНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

1.1. Тематизація культурних практик у науковому дискурсі

Четверта науково-технічна революція як головний драйвер глобалізації з її нелінійним, швидкоплинним і всеохоплюючим перебігом формує нову невідому соціальну реальність, контури якої лише з'являються на горизонті. При цьому світ як на глобальному, так і на локальному рівнях стикається з постійним ускладненням соціокультурної динаміки, не баченими раніше біфуркаціями, ризиками, парадоксами, загостренням старих і появою нових розколів та конфліктів.

За влучним визначенням З. Баумана, такий соціум може бути тільки «плинним». Тож і всі соціальні сфери мають таку саму атрибутивну якість: «плинна реальність», «плинна любов», «плинний страх» і, відповідно, «плинна культура». Зло в такому світі також стає плинним: «Протягом останніх років зло набувало й надалі так само набуватиме здатності і властивостей рідини» [32, с. 33]. І найбільша небезпека подібного зла, його спокуслива сила, на думку мислителя, таїться в його онтологічній вкоріненості в сучасному світі: «Зло закладене в наш спільний спосіб буття-в-цьому-світі, який ми разом населяємо. Знищення зла, якщо таке взагалі можливо, вимагає не більше й не менше як ґрунтовного переосмислення та радикальної перебудови цього способу життя» [32, с. 72].

Подібна радикальна перебудова можлива, на нашу думку, за умови розробки та впровадження в «буття-в-цьому-українському-світі» різних культурних практик. Їх осмислення в контексті модифікації і трансформації традиційних компонентів культури та появи її нових вимірів у різних сферах суспільного буття потребує таких наукових підходів, які б враховували

основні тренди соціальних змін, їх різну темпоральність в окремих локалах, гетерогенність, попри потужну тенденцію до гомогенізації. Крім того, культурна диверсифікація як основа гетерогенності обумовлює підвищення значущості символічних, а не раціонально-інструментальних конотацій, актуалізує моральний імператив, що ґрунтується на традиційних цінностях, і передусім релігійних.

Безпрецедентне зростання інтересу до культури й практично безмежне розширення семантики та змістового наповнення цього поняття безпосередньо пов'язане з «різноманіттям культурних поворотів», які з 1970-х років, як пише Д. Бахманн-Медик, «стали виникати у фарватері лінгвістичного повороту», розкривши при цьому «диференційоване й у край динамічне поле досліджень культури». Що, своєю чергою, змінило «напрямок мислення і встановило нові ракурси дослідницької діяльності», сприяло відкриттю нових предметних галузей досліджень і «зламало усталений теоретико-методологічний канон». Ідеться про такі різновиди *cultural turn*, як інтерпретативний, перформативний, рефлексивний, що спочатку склалися у сфері культурної антропології, а потім просторовий, іконічний (візуальний), постколоніальний та ін. У подальшому *linguistic turn* стає матрицею, що задає схему для всіх наступних поворотів, обираючи англійську транскрипцію [33, с. 7–8].

Cultural turn пов'язаний з іменами К. Гірца, Дж. Батлера, Дж. Кліффорда, Е. Саїда, Ф. Джеймісона, А. Лефевра, Д. Бахман-Медика, Дж. Александера, А. Реквіца та тих, хто працює в його межах: П. Бурдьє, М. Фуко, М. Джейкобса, представників *cultural history* і *cultural studies* та ін. При тому, що цей поворот мав різні наслідки та зміст у різних дисциплінах, але в кожному з випадків засвідчував трансформацію дослідницьких програм.

Саме в межах «парадигмального зсуву», звільнення від «метанаративів» і переходу до «мікронаративів» актуалізується дослідження культурних практик. Вітчизняна дослідниця О. Шинкаренко вважає, що «накопичений

внаслідок «культурного повороту» матеріал з різних галузей соціальних і гуманітарних досліджень надає можливість побачити тенденцію нової інтерпретації культури у вимірі різноманіття культурних практик» [469, с. 55–59].

Тематизація культурних практик у прикладній культурології передбачає розробку понятійно-категоріального апарату, використання якого дозволяє теоретично обґрунтувати й детально описати розробку алгоритму їх реалізації як сукупності дій, прийомів, методів, вербальної і невербальної комунікації, як необхідного жестиуального супроводу (чи демонстраційних жестів) з урахуванням специфіки просторових локалів, топосів їх реалізації. Необхідно враховувати, що пізнавальні конструкти, у парадигмі яких переважно працює вітчизняна наука, створені в епоху модерну і під впливом докорінної трансформації суспільного буття й людської діяльності втрачають свій когнітивний потенціал і дієвість, що потребує уточнення їх змістового наповнення.

Культурні практики, за умови наявності дієвого алгоритму й ефективної та взаємоузгодженої поведінки суб'єктів, дозволяють знімати соціальну напругу, забезпечуючи за допомогою стейкхолдерів взаємодію інститутів громадянського суспільства й органів державної влади, з метою досягнення суспільного блага.

Алгоритм упровадження відповідних культурних практик описано в подальших розділах дисертації. Завдання цього вступного підрозділу полягає в концептуалізації культурних практик у сучасному науковому дискурсі та спробі їх тематизації в модусі прикладної культурології. Київський культуролог Г. Меднікова звертає увагу на те, що, попри появу численних статей, де аналізують молодіжні культурні практики, культурні практики освіти, педагогіки, нові практики культурної поведінки в повсякденні тощо, у них не розкривається зміст поняття *культурна практика* [247, с. 31].

На нашу думку, такий стан зумовлений як складністю самого поняття, так і проблемами вітчизняної культурології. І тому операціоналізація поняття *культурна практика*, визначення його предметного поля в прикладній культурології та в аспекті нашого дослідження потребує, передусім, з'ясування смислового діапазону такого поняття, як *практика*. Ч. Тейлор, один із найвидатніших мислителів сучасності, у своїй роботі «Джерела себе», розмірковуючи над становленням модерної ідентичності, її витоками, вимірами, способами артикуляції в просторі культурних смислів і з'ясуванням ролі релігійних, політичних, економічних, сімейних, інтелектуальних, художніх практик, зауважує, що більша частина ідей, які його цікавлять, – моральні ідеали, розуміння труднощів людини, концепції самості – вбудована в практики. «Під практикою, – пише філософ, – я розумію дещо надзвичайно невизначене та загальне – більш чи менш стабільну конфігурацію спільної діяльності, що її форму визначає певна система приписів і заборон. Те, як ми виховуємо своїх дітей, як вітаємо одне одного на вулиці, як формуємо спільні ухвали, голосуючи на виборах, як здійснюємо обмін речей через ринок – усе це практики. Практики існують на всіх рівнях суспільного життя людей: родина, містечко, державна політика, ритуали релігійних спільнот тощо» [396, с. 274].

Ч. Тейлор головну роль у «формулюванні практик» відводить ідеям, способи переплетення яких «з відповідними практиками різноманітні», що потребує інтерпретації, але при цьому може виникати й «проект чогось нового та невідомого» [396, с. 275–276].

Подібна «невизначеність і загальність» утруднює розуміння практики, свідчить про неможливість дати якесь універсальне визначення цього поняття, а відтак обумовлює наявність численних її інтерпретацій, концепцій і теорій. Водночас, на нашу думку, можна говорити про наявність смислового «ядра» практик, пов'язаного із «ціннісно-смисловим універсумом» культури (С. Кримський), де ідеї, будучи не відривними від буття, виявляються й

«закріплюються» в різних практиках. Крім того, кожна практика містить деяку об'єктивовану сукупність смислів, що уособлюють і відображають особливості структури та функціонування суспільства як складної системи.

Останнім часом поняття *практика*, з багатою палітрою всіх його смислових відтінків, використовується як одна з основних категорій в антропології, філософії, історії, соціології, політології, культурології, лінгвістиці й ін. (повсякденні практики, неформальні практики, практики розваг, практики обміну, тілесні практики, перформативні практики тощо) для створення різних ментальних конструкцій і картини світу та пояснення особливостей буття людини й механізмів їх взаємодії між собою. Різні автори говорять про практики дослідження та впровадження, практики наукової дискусії, практики вирішення суперечок, практики економічної діяльності, практики політичної участі тощо.

Теорії соціальних практик розробляли такі науковці, як: Л. Болтанські, П. Бурдьє, М. Гайдеггер, Л. Вітгенштайн, Ж. Делез, Н. Еліас, Б. Латур, А. Макінтайр, М. Мосс, М. Поланьї, А. Реквіц, М. де Серто, Л. Тевено, М. Фуко й ін. Аналіз численних теорій, визначень і підходів до розуміння цих практик здійснили В. Волков і О. Хархордін у ґрунтовному дослідженні «Теорія практик» [77]. Ці вчені пов'язують актуалізацію досліджень практики з прагматичним поворотом у соціально-гуманітарних науках, що призвело, на їх думку, до втрати концептуального смислу, який це поняття мало спочатку в класичній німецькій філософії, а згодом – у марксизмі в розумінні праксису як предметно-практичної діяльності й означення активності суб'єкта (діяча, учасника, «агента» тощо) з акцентом на системно-структурних обмеженнях або асиметрії. У такому розумінні цей термін слугував деяким доповненням до дихотомічних і дуальних суб'єкт-об'єктних відносин, через опозиційну критику яких і обґрунтовувався. При цьому введення німецькою класичною філософією в теорію пізнання практики відкривало нове коло проблем [77, с. 8–12].

Автори «Теорії практик» в сучасному науковому дискурсі виокремлюють «ліву», або «гуманістичну», концепцію / модель практики, яка тяжіє до марксистського розуміння «праксису». А витoki другої, «консервативної» теорії практик пов'язують з філософією Л. Вітгенштайна та М. Гайдеггера, визначають як «праву» та виокремлюють й аналізують теорії практик інших представників соціально-гуманітарного знання [77, с. 8–12].

Однак В. Волков і О. Хархордін залишають поза увагою доробки британської школи Cultural Studies і лише частково торкаються «нової культуральної історії».

Крім того, на нашу думку, звернення до категорії «практика» й актуалізація дослідження культурних практик обумовлюється не лише прагматичним поворотом, специфіка якого полягає, зокрема, й у відмові від протиставлення приватного та публічного на користь проміжних режимів їх координації, а зміною парадигми мислення й усім комплексом поворотів, які відбуваються в другій половині ХХ ст., що засвідчує міждисциплінарний характер цього концепту. Означення контурів поворотів, дотичних до дисертації, і тематизація культурних практик у їх руслі сприятиме розширенню й урізноманітненню когнітивного інструментарію пізнання соціокультурної реальності в межах прикладної культурології, дозволить розробити моделі культурних практик, представлені в подальших розділах дослідження.

Варто зазначити, що для кожної галузі знання характерний свій, відмінний від інших спосіб концептуалізації і включення практики в наукову традицію. Подібна специфіка пов'язана також з оптикою бачення окремими авторами шляхів реалізації індивідуальної дослідницької програми й тим, що П. Рікер називав «залученою суб'єктивністю, залученою завдяки очікуваній об'єктивності» [342, с. 36].

Однак, набуваючи міждисциплінарної спрямованості, практика орієнтується на діалог, відмову від абсолютизації й універсалізації, демонструє здатність

«почути істину Іншого». Особливо це стосується культурних практик, оскільки будь-яка культура, у межах яких вона формується, не є замкнутою в собі й на себе монадою. Теоретики діалогічної концепції культури (М. Бахтін, В. Біблер, М. Бубер) виходять з того, що кожна культура, попри свою унікальність, здатна жити й розвиватися лише «на межі культур», у діалозі з іншими культурами, а без такої взаємодії, того, що визначається як міжкультурний діалог, вона приречена на деградацію.

Практика осмислюється не лише як феномен дії, але і як явище культури, знання та пізнання, досліджується в дискурсі стратегій мислення й життя, традиції та інновацій. Серед науковців з'являються спроби розмежувати поняття *практика*, *діяльність* і *дія*, оскільки вони практично ототожнюються на підставі того, що відносяться до теорій макро- й макрорівня [375, с. 264–267].

Дещо інший підхід пропонує А. Дьяков, який вважає, що до структури практики входять категорії «дія» і «діяльність», де остання розуміється як конкретна практика. У структурі практики він виокремлює дві основні складові: внутрішню і зовнішню. Внутрішня – містить духовні й вольові зусилля особистості, а основною категорією аналізу при її розгляді він вважає поняття моральної дії. «Зовнішня» практика є інструментально-предметним ставленням людини до світу, еквівалентом цього поняття є поняття *матеріально-предметна діяльність* [129, с. 435].

Це складні питання й потребують самостійного ґрунтовного дослідження, що, попри їх значущість, виходить за межі поставлених у дисертації завдань. Але для нас важливим є питання фону, оскільки В. Волков і О. Хархордін наголошують на фоновому характері практик. «Найпростіше розуміння фонові практики – просто діяльнісний контекст, у якому інтерпретується висловлювання або поведінка». Тобто фон – це контекст, у межах якого діє індивід [77, с. 18].

Варто уточнити, що поняття *фігура* і *фон* використовують у гештальт-психології (М. Вертгеймер, К. Коффка), де їх відношення відіграє смислову системоутворювальну роль. При цьому фігура важливіша за фон, який є основою. Ідею фонових практик запозичує з робіт пізнього Л. Вітгенштайна Г. Гарфінкель і розробляє власну концепцію практик. Опонент теорії практик В. Волкова й О. Хархордіна і розробник теорії фреймів В. Вахштайн пише, що в Л. Вітгенштайна контекст практичної дії концептуалізується в категоріях «фону» (або «заднього плану»). Відповідно, і сама практика, що перебуває на передньому плані, розглядається як «фігура на фоні» [67, с. 65]. Учений також аналізує метафору фону й фігури, де фон – це контекст, а фігура – це будь-яка повсякденна практика. Контекст, який розуміється як фон, при цьому є чимось «видимим, але таким, що не помічається». Дослідник також звертає увагу на те, що «практичний акт і його контекст (описаний через інший практичний акт) міняються місцями в процесі їх аналізу інтерпретації» [68, с. 51].

Не вдаючись у полеміку між авторами теорії практик і фреймів, ми хочемо звернути увагу на динамічний та інверсійний характер «фігури-фону», тобто практики й контексту, і їх просторово-часове впорядкування. У просторі розгортання диспозиції «фігура-фон» фігурою буде практика, а фон – це контекст, тло реалізації активними продуцентами алгоритму тієї чи іншої практики. Якщо фон, як пише А. Дьяков, «позначає всю палітру смислового змісту життя, на підставі якої дослідницьке мислення виокремлює той чи інший вид діяльності, ту чи іншу практику», то фоном, контекстом, тлом виступає культура [130, с. 9–12].

А всі практики при цьому стають «апріорно фоновими – тобто соціокультурними», що стає «загальною ознакою, атрибуцією практики як такої» [269, с. 57].

Об'єкт і предмет дослідження обумовлює вибір концепції практики як інструменту теоретичного аналізу. В аспекті тематизації культурних практик

постає необхідність звернення до теоретичних напрацювань представників нової культуральної (культурної) історії та британських й американських учених, які працюють у парадигмі *cultural studies* чи дотичні до неї. У межах цих парадигм відбувається осмислення культури, зокрема й сучасної, як ситуативного й мінливого конструкту. А відтак започатковуються нові дослідницькі традиції, виокремлюються різні наукові напрями та підходи, одним із яких є всебічний і ґрунтовний аналіз різних культурних практик, алгоритми їх реалізації та репрезентації.

Варто зробити уточнення, що у вітчизняній науці ще не склалася традиція однозначного перекладу на українську мову *cultural history* і *cultural studies*, і тому в першому випадку – культурна і культуральна історія, а в другому – культуральні дослідження, культурні дослідження, дослідження культури використовують як тотожні поняття.

Концептуалізація культурних практик у нашому дослідженні, своєю чергою, потребує теоретичної рефлексії на предмет становлення власне «нової культуральної історії», іманентною ознакою якої стає «тяжіння до культурних практик» (П. Берк).

Переструктурування предметного поля соціально-гуманітарного знання в контексті різних поворотів і підвищення інтересу до культури нівелює маркери міждисциплінарних просторів. Вирішальні зрушення в науковому дискурсі на межі 1970–1980-х років учені пов'язують з поширенням методів культурної антропології, соціальної психології, лінгвістики (передусім в історії ментальностей і народної культури), з формуванням стійкого інтересу до мікроісторії, поверненням від аналізу позаособистісних структур до вивчення індивіда, окремих життєвих ситуацій [336].

Унаслідок подібних зрушень у 1980-ті роки як у Європі, так і в США склався новий напрям – «нова культурна історія», – у межах якого асимілюються нові ідеї, розробляються нові моделі, формується новий дослідницький простір.

Так, у Сполучених Штатах «нова культурна історія» (new cultural history) заявляє про себе виходом роботи Н. Девіс «Суспільство і культура у Франції початку Нового часу» (1975 р.). А вже праця Р. Дарнтонна «Велике котяче побоїще» (1984) за змістовим наповненням відповідала французькій історії ментальностей, але сам автор назвав її жанр cultural history – «культурною історією з орієнтацією на антропологію», що означало зміну дослідницької оптики як спробу «подивитися на речі очима місцевого жителя» [201, с. 81–86]. М. Копосов взагалі вважає Р. Дарнтонна класиком «нової історії культури», який кинув виклик замішаній на марксизмі соціальній історії [187, с. 159].

У США 1989 року вийшов збірник статей «New cultural history» (під ред. Л. Хант та ін.), де основна увага приділялася культурним практикам і їх репрезентаціям [532].

У Франції сам термін *histoire culturelle* почали використовувати лише на конференції 1987 року «Французька історія: тексти і культура», але контури нової культурної історії вимальовуються, починаючи зі знаменитих дискусій у Сен-Клу в 50-ті роки минулого століття між представниками різних напрямів історичної науки. Диспути були спричинені кризою соціальної історії, втратою її макроісторичної парадигми евристичного потенціалу [532].

На тлі звернення таких істориків, як Е. Ле Руа Ладюрі і Д. Рош (Франція), К. Гінзбург (Італія), Х. Медик (Німеччина) до антропології задля пошуків нового взаємозв'язку між культурою та суспільством «відбувалося осмислення необхідності повороту до культури, до цінностей досліджуваного суспільства, до принципів, іманентних культурі». І позиції вчених поступово наближались до того, «що незабаром буде без зайвої скромності названо “ною історією” або “ною культурною історією”» [410, с. 119–120].

Тяжіння нової «культуральної історії» (*histoire culturelle*) у Франції до осмислення ментальності, уявлень і почуттів окремих людей зближує її зі Школою «Анналів». Для нас звернення до цієї школи важливе в аспекті її

відмови від «лабрусівської матриці» й повороту до історичної антропології, історії повсякденності, культурні практики якої стають однією з провідних проблем дослідження нової культуральної історії.

«Аннали» нового, четвертого покоління стають майданчиком для експериментів, де висувалися та обговорювалися різні дослідницькі програми: «прагматичний поворот» (Б. Лепті); мікроісторія (Ж. Ревель); *histoire culturelle du social* (Р. Шартъє) та ін. [410, с. 50].

Р. Шартъє та деякі з його колег почали працювати в парадигмі нової культуральної історії, про що свідчать роботи з практик читання «Письмова культура і суспільство» і «Народні читачі і їх читання від епохи Відродження до епохи Класицизму». Більше того, у своїх відповідях на питання журналу «Новий літературний огляд» науковець, який став одним із лідерів уже *histoire culturelle*, зазначав: «Історія ментальностей перетворилась у суто історіографічне поняття та перестала бути формою практичного дослідження. Та галузь, яку, можливо б, зайняла історія ментальностей, нині увійшла в концепт культурної історії, яка означає історію в її зв'язку з усією сукупністю практик, об'єктів, репрезентацій та апропріацій» [465].

У результаті зближення предметного поля різних наукових дисциплін, при збереженні спадкоємності, поряд з традиційною теорією й історією культури сформувалася така галузь наукового знання, як нова культуральна (культурна) історія, з новими наративами, фіксацією та кодифікацією дослідницьких тенденцій осмислення культури. Її головним інтелектуальним промоутером є британський історик культури, медієвіст П. Берк, який стверджує, що остання представляє нову парадигму в сучасному соціально-гуманітарному знанні. Роль культурної історії, а відтак і культурних практик як одного з її важливих напрямів у цій «новій парадигмі» надзвичайно важлива, оскільки являє собою не що інше, як «домінуючу форму історії, що практикується сьогодні» [42, с. 82].

А вітчизняний науковець Г. Грінченко зауважує: «Нова культурна історія, яка народилася в межах і якоюсь мірою в полеміці з основними положеннями соціальної історії, передбачає конструювання соціального буття за допомогою культурної практики... Вона акцентує свою увагу на дискурсивному аспекті соціального досвіду» [103, с. 230].

Німецький дослідник Б. Цимон наголошує на тому, що «з появою “нової культурної історії” одночасно з’явився плюралізм у методах і постановках питань, що призвів до відмови від уявлення про існування єдиної теоретичної парадигми» [457, с. 5].

Логіка й культурно-історичний контекст становлення нового напрямку культуральних досліджень, перспективи їх розвитку та специфіка культурних практик представлені в роботах П. Берка, який 1997 року випустив збірник статей «Варіації на тему культурної історії», а 2004 – монографію «Що таке культурна історія?». Учений аналізує зв'язки між новою культуральною історією й іншими дисциплінами (антропологією, соціологією, філологією, філософією), з'ясовує вектори впливу тих чи інших ідей, виявляє зони міждисциплінарного синтезу [42].

П. Берк, визначаючи практики як один із напрямів нової культуральної історії, зараховує до них релігійні, історію мови, історію експериментування, історію споживання, історію подорожування та паломництва, історію читання, історію пам'яті й ін. Як стверджує вітчизняна дослідниця Н. Коваліско, посилаючись на сучасного німецького соціолога А. Реквіца, практика стає різновидом культурального дискурсу, де описується та пояснюється соціальний порядок як такий, що укорінений у колективних когнітивних і символічних ментальних утвореннях, згідно з якими індивіди приписують значення й смисли подіям і ситуаціям, а значить, і поводять себе відповідно з ними [171, с. 50].

В. Волков та О. Хархордін численні історії практик, представлені П. Берком, пояснюють прагненням представників цього напрямку

продемонструвати здатності людини (раціональність або естетичну здатність), які видаються природними, основні форми досвіду (сексуальність, насильство, божевілля, пізнання, смерть) і самосвідомість (особистість, індивідуальність), а також основні культурні навички (манери поведінки, розмовна мова, читання), що також видаються цілком природними, як такі, що мають тривалу й часто нелінійну історію становлення або трансформації [77, с. 16–17]. Остання теза особливо важливо в контексті нашого дослідження трансформаційних процесів.

У межах нової культурної історії формується широке поле досліджень народної культури, де підкреслюється її активний і продуктивний характер. Поступово долається жорстке протиставлення народної й елітарної культури, виробництва та споживання, продукування й осягнення культурних смислів і цінностей. Так, італійський історик і культуролог К. Гінзбург протягом десятиліть вивчає численні практики народної культури, зокрема релігійні, магичні й практики знахарства. У його дослідженнях, як і в розвідках Н. Девіс, актуалізується проблема взаємозв'язку між народною й елітарною культурами.

Предмет осмислення нової культурної історії – не «об'єктивні» структури, надособистісні, об'єктивні чинники, що детермінують розвиток суспільства, а суб'єкт, людина в усіх її життєвих проявах. У такому контексті дослідницький інтерес спрямовується від структури до дії, від об'єктивного до суб'єктивного, від несвідомого до свідомого та від загального до особливого, тобто акцентуються свідомі, суб'єктивні аспекти людської діяльності; а культурні практики постають як засіб конструювання особистого життя й соціального буття.

Таким чином, смислове ядро нової культурної історії, яка вирізняється міждисциплінарним характером і плідною взаємодією з різними галузями соціально-гуманітарного знання, складає культура як у її повсякденному розумінні, так і в глибинному сенсі, культура як епіцентр людського буття

в усіх його вимірах і культурні практики як взаємодія людини зі світом і її творчий вплив на світ. Ці практики супроводжують людину впродовж усього її життя, і від самої людини залежить їх змістове наповнення – як їх унікальність і неповторність, так і рутинність.

Розглянемо наразі культурні практики в парадигмі Cultural Studies. Cultural Studies – це британська програма досліджень культури, самостійний напрям гуманітарного знання й інституційна форма вищої освіти. Фундаторами програми є вчені з Бірмінгемського університету, які 1964 року створили Центр досліджень сучасної культури. Р. Вільямс, Д. Хебдідж, Р. Хоггарт, С. Холл та ін. аналізували гострі проблеми тогочасної культури, що з'явилися напередодні та під впливом молодіжної революції 1968 року, антивоєнного, жіночого й інших «альтернативних», протестних рухів і кинули виклик суспільству споживання.

Парадигма Cultural Studies являє собою «міждисциплінарне» або «трансдисциплінарне» поле досліджень, репрезентоване відкритою системою ключових понять, практичних установок і дослідницьких орієнтирів, необхідних для осмислення складного за структурою та неоднорідного простору сучасної культури. Перегляд принципів традиційного марксизму стосовно культури як надбудови до базису й використання теоретичних доробків Л. Альтюссера, А. Грамші, Д. Лукача, представників Франкфуртської школи та дотичного до неї В. Бен'яміна дозволив ученим змістити акцент із соціально-політичних та економічних чинників розвитку суспільства на широкий діапазон проблем, пов'язаних з культурою, і розробити адекватні новим умовам наукові, інтелектуальні й політичні стратегії, де культурним практикам належить провідна роль. «Поняття “культурні практики”, – наголошує Г. Меднікова, – увійшло в науковий обіг в 70-ті роки ХХ ст. завдяки культурологічно-соціологічним працям представників Бірмінгемської школи» [247, с. 32].

С. Холл, один із фундаторів і лідерів Cultural Studies, вважає центральним у їх програмі «питання політики культурної сфери або культури політичної сфери» [446, с. 158]. Методологію Cultural Studies, у зв'язку з незавершеністю її формування та введенням нових методів і понять, деякі науковці називають «всеїдною», або еkleктичною, а культурні дослідження характеризують як «гібридні». Однак, як цілком слушно стверджує Г. Меднікова, «починаючи з методології дослідницької програми Culture Studies, культурні практики стали розумітися як певний очевидний, зрозумілий смисловий горизонт діяльності індивіда» [247, с. 32].

С. Холл пояснює подібний методологічний плюралізм орієнтацією на оновлення методологічних установок, пошуком нових концептів, необхідністю на тлі бурхливого перебігу суспільно-політичних процесів виявити в культурі невидимі, латентні структури. При цьому О. Еткінд вважає, що Р. Вільямс і Е. Томпсон перетворили «успадковану ними марксистську традицію в новий методологічний синтез, який затвердив самостійне значення культурних презентацій, інститутів і практик» [209, с. 5].

Ми визначаємо Cultural Studies як сукупність методологічно й дисциплінарно гетерогенних, але тематично взаємопов'язаних концептуальних дискурсів, у межах яких досліджується сучасна культура, для якої характерні мозаїчність, фрагментарність, різноманітність, гібридність та ін.

Р. Джонсон у програмній статті «Що таке cultural studies?», обґрунтовуючи логіку дослідження культури, вказує на численні спроби представників напряду «вийти за рамки стерильного протиставлення раціоналізму й емпіризму в пошуку більш продуктивної форми відносин між теорією (або «абстракцією») і конкретними, прикладними дослідженнями». Це важливо для нашого дослідження, оскільки воно також має прикладний характер, як і методологічна теза стосовно того, що метод cultural studies не визнає «радикального поділу між теорією та конкретним історичним

контекстом», бо останній «є одночасно і об'єктом вивчення, й умовою існування» [343].

У концепції Р. Вільямса представлено два підходи до розуміння культури [411]. У межах першого (стаття «Culture is ordinary») вона, як зазначає С. Холл, «демократизується та соціалізується й набуває “ординарного” характеру, стає в буквальному розумінні способом життя людини і виступає чинником формування спільноти шляхом поширення загальних смислів, спільних видів діяльності, практик і цілей» [446, с. 161]. Стверджуючи «ординарність» культури, Р. Вільямс мав на увазі, що креативність, як і «common sense», являють собою дві сторони одного й того самого людського світу, які не можна розглядати окремо. Такий підхід дозволяє звернути особливу увагу на креативну інтенцію повсякденності. Так, Д. Хезмондалш, професор університету в Лідсі, дослідник культурних індустрій, погляди якого сформувалися під впливом Р. Вільямса, звертає увагу на те, що в роботах останнього йдеться про креативність і символічну креативність, зокрема, яка «більшою чи меншою мірою завжди була присутня в історії людства, але управління та її поширення в різних суспільствах набувало радикально різних форм» [444, с. 19]. Варто зазначити, що концепція культурних індустрій Д. Хезмондалш не вписується в сучасний тренд їх сприйняття як «знамення нової ери вільної праці і радісного споживання». Крім того, він використовує термін Р. Вільямса «комплексно професійна ера культурного виробництва» у власній концепції [444, с. 19].

Цей дискурс креативності здійснив вплив на розробку й практичну реалізацію креативних індустрій на державному рівні у Великій Британії, починаючи з 1998 року. Їх розвиток уперше став пріоритетом британської національної політики, а в багатьох випадках і політики муніципального рівня.

У межах другого підходу культура постає як така, що «пронизує всі соціальні практики і являє собою результуючу їх взаємовідносин, а відтак протистоїть спробам приписати “культурному” (“the cultural”) другорядну, рефлексивну роль» [446, с. 162]. Вітчизняні науковці С. Русаков і Н. Ткачук вважають, що «в межах парадигми Cultural Studies культура перестає бути “об’єктом” і “голосом розуму” ... гіпотетичної універсальної людини, а стає сукупністю варіативної множинності культурних форм і диференціації культурних практик, тобто тим соціальним феноменом, що втілює цілісний і водночас різноманітний “спосіб життя”, у якому існують звичайні люди» [356, с.160]. І тому мета аналізу функціонування культури полягає в з’ясуванні механізму взаємодії між культурними практиками, що визначаються «як загальна форма людської діяльності, як чуттєва людська практика, як діяльність, що створює історію» [446, с. 167–168].

«Р. Вільямс, – пише Е. Петровська, – у процесі критики макрокатегорій марксистського аналізу свідомості та для опису культурного досвіду, його “проживання” й перетворення в готову продукцію, сформулював поняття “структури відчуттів” (structures of feeling), за допомогою якого він описує соціальну динаміку практичної свідомості [314]. Ідеться про те, що культура пронизана такими емоційними структурами, як «структура відчуттів», що являють собою внутрішню її складову і знаходять найбільш адекватний вияв у художніх і літературних практиках. Це поняття Р. Уільмса дозволило в парадигмі Cultural Studies вивчити й описати специфічні емоції, пристрасті, афекти в практиках хіпі, художнього андеграунду і їх арт-практик, ввести в предметне поле досліджень нові «маргінальні» спільноти й практики, які вони продукують. Запровадження поняття *structures of feeling* й аналіз впливу емоційних структур на культурні практики дозволяє зробити висновок, що британські вчені виявилися дотичними до такого напряму сучасної гуманітарної науки, як історія емоцій, у межах якого розробляються різні емоційні практики [319, с. 431–439].

Зацікавленість Cultural Studies молодіжними, контркультурними, антивоєнними, феміністськими рухами й ін., що сприймалися в тогочасному науковому дискурсі як маргінальні й перебували на периферії предметного поля досліджень, пояснюється усвідомленням британськими лівими інтелектуалами втратою робітничим класом своєї суб'єктності й пошуками нових політичних акторів, а відповідно, і їх звернення до культурних практик. Р. Вільямс з цього приводу зауважує, що «найскладнішим для нас в теоретичному розумінні завданням є пошук не-метафізичних, не-суб'єктивістських пояснень для культурних практик, які зароджуються. ... у нас є одне основне джерело нової практики – становлення нового класу. Але ми повинні визначити й інші види джерел, деякі з яких дуже важливі для культурних практик» [411, с. 149]. З цим положенням пов'язане й розуміння сучасного світу як «тотальної класової, расової, етнічної, культурної множинності». Пошуки «не-метафізичних» пояснень обумовлюються тим, що радикальні протестні рухи 1960-х років не вписувалися в традиційні дослідницькі рамки й потребували нової методології задля виявлення, з одного боку, радикальних форм політичної участі з урахуванням їх генези, символіки, типів дискурсів, а з іншого – таких нових форм самоорганізації, що орієнтовані на реальні суспільні зміни.

Актуалізація проблематики суб'єктності й символічної активності, включення в предметне поле Cultural Studies різних субкультурних практик відбувалися на тлі ґрунтового аналізу, починаючи із 60-х років минулого століття, феномену популярної культури (культурний популізм), де увага зосереджувалася не стільки на продуктах й артефактах останньої, скільки на особливостях культурного споживання та з'ясуванні його сутності. А введення та використання поняття популярної культури пов'язане з необхідністю означити той факт, що це сфера активності споживача. Культурне споживання в такому аспекті розглядається не тільки як сфера відчуження суб'єкта, але і

як форма його відтворення, що передбачає вибір і формування власної ідентичності.

«Культурний популізм» відображає базову інтенцію Cultural Studies, а саме: культурні практики звичайних людей, їх досвід більш значущі в теоретичному й політичному сенсі, ніж практики елітарної, високої культури. Такий підхід викликав критику з огляду на те, що класичні стандарти високої культури, її смисли й естетичні засади нівелюються під впливом інтенсивного поширення культурних практик, орієнтованих на споживання.

Особливо інтенсивна розробка культурних практик популярної культури припадає на 1970–1980-ті роки, а пріоритетним напрямом дослідження стає телебачення. У межах Cultural Studies були здійснені дослідження поведінки аудиторії (споживачів) популярної культури на предмет пасивності чи активності, серед яких найбільш відомим і впливовим вважається дослідження Дж. Фіске. Учені дійшли висновку, що активна поведінка аудиторії дозволяє створювати в процесі сприйняття різних культурних текстів власні значення, що й стає ключовим для розмежування популярної та масової культур.

Аналіз цих досліджень представлено в роботах Є. Шапінської [464], а їх рецепцію на вітчизняному ґрунті здійснили С. Русакова і Н. Ткачук [356].

Дослідження масової та популярної культури, попри його важливість, виходить поза межі нашої дисертації, і цю проблему у своїх статтях достатньо ґрунтовно розглядає вітчизняний культуролог О. Олійник [295; 296], але необхідно означити їх головну, на нашу думку, відмінність у контексті Cultural Studies. Так, популярна культура має масовий характер, оскільки її продукти виробляються, поширюються та споживаються громадським загалом, і вона також орієнтована на розваги. Однак, на відміну від масової, популярна розуміється як актуалізована в живому безпосередньому досвіді завдяки рецепції й інтерпретації, яку здійснюють уже не просто споживачі, а одночасно й співтворці, «продуценти» її культурних практик.

Розвиток комунікативної інфраструктури (інтернет і соціальні мережі, мас-медійна мережа телебачення, радіо, тиражована музика й кінематограф) забезпечив швидке поширення продуктів і зразків як популярної, так і масової культури, надавши їм глобального виміру, що увиразнює тенденцію до формування певного уніфікованого типу культурних практик і культурного споживання зі схожими ознаками й характеристиками. Водночас культурна парадигма Web 2.0 і її продовження Web 3.0 технологічно дозволяють споживачам (або користувачам) генерувати контент поза межами спеціалізованих офіційних інституцій, що робить цей пласт популярної культури більш явним і змушує дослідників наголошувати на культурних практиках рецепції, інтерпретації, а в умовах інтерактивності нових медіа – і нових культурних практик. Потреба в осмисленні всіх цих нових тенденцій соціокультурного розвитку, нових форм культури й культурних практик, спричинених «другою культурною революцією», культурною глобалізацією та становленням цифрової реальності, призводить до появи в парадигмі Cultural Studies таких напрямів, як fan studies, newmedia studies, convergence culture, science studies та ін.

Крім того, у сучасному світі різні професійні групи, різні товариства на кшталт колекціонерів тощо, прихильники тієї чи іншої «зірки» шоу-бізнесу або спортивні фани, а також різні терористичні групи завдяки новим цифровим технологіям отримали реальну можливість контактувати один з одним у режимі онлайн, формувати власну субкультуру та створювати відповідні культурні практики. І тому в умовах політичної нестабільності та її багатополярності взаємодія субкультур перетворюється на один із найважливіших чинників розвитку сучасної цивілізації.

Інтенсифікація міграційних потоків, небачене зростання числа біженців в країнах Європи збільшують кількість безпосередніх контактів між носіями різних культур і субкультур. Взаємодія останніх описується за допомогою

поняття *інтеркультуралізм*, що передбачає урізноманітнення форм взаємовпливу та взаєморозуміння між представниками різних культур і світоглядів, історико-культурних традицій. Останнім часом з'явився й термін *транскультуралізм* як здатність людини одночасно освоювати різні культурні традиції та культурний досвід різних країн. Як інтеркультуралізм, так і транскультуралізм, будучи новими типами культурних практик, осмислюються в дискурсі Cultural Studies.

У пошуках онтологічної опори в сучасному мінливому й непередбачуваному світі людина звертається до власного «коріння» – історичних і культурних традицій як маркера ідентичності. Самобутність етнічних субкультур може ставати джерелом збройних конфліктів, і тому проблема субкультур перетворюється із суто академічної в практичну та політичну, зокрема і в ключовому аспекті як культурної політики, так і культурних практик. У цьому контексті набуває актуальності політичний дискурс Cultural Studies. «Найважливішою тезою Р. Вільямса, – вказує вітчизняна дослідниця Н. Михайлова, – є розуміння культури як конфлікту, сфери ідеологічної боротьби, де домінантні, залишкові елементи й елементи, що виникають, або опозиційні елементи, перебувають у постійному русі та протистоянні» [255, с. 104]. Однак у сучасному світі значно продуктивнішою є теза Р. Вільямса стосовно того, що «культура продукує і репродукує політичні та соціальні ідентичності, які можуть у певній ситуації конвертуватися в прямий політичний конфлікт, і постає маркером визначення меж можливих конфліктів. Водночас виконання культурою функції встановлення гегемонії дозволяє їй сприяти досягненню соціальної та політичної стабілізації суспільства [411, с. 144].

У таких умовах культурна політика держави повинна сприяти створенню в її кордонах єдиного культурного простору та встановлювати правила взаємодії різних субкультур. Ефективність вирішення цієї проблеми

залежить від розуміння політиками того, що культурні практики протягом ХХ ст. переходили, а у ХХІ ст. перейшли в центр соціально-економічних і політичних процесів, охопили всі сфери суспільного буття й індивідуального життя людини. Це, своєю чергою, потребує зміни моделі фінансування культури «за залишковим принципом», що все ще домінує в нашій державі і відповідає ортодоксально марксистському розумінню її як надбудови. Варто приділити особливу увагу розробці критеріїв добору пріоритетних стратегічних напрямів у вирішенні соціально значущих культурних проблем, а культурні практики розглядати як засіб їх розв'язання.

У ракурсі аналізу розвитку культурологічної думки в Україні та виокремлення тенденції поступового перетворення культурології з «абстрактної сфери філософствування на практично значущу наукову сферу» вітчизняний культуролог С. Волков стверджує, що подібний процес «значно розширює можливості для гнучкого усвідомлення ролі культурних практик» [78, с. 90]. Крім того, учений, досліджуючи модуси інституалізації української культури, особливу увагу приділяє історії такого різновиду культурних практик, як культурно-освітні [79].

В Інституті культурології НАМ України з часу його відкриття десять років поспіль функціонує лабораторія культурних практик як допоміжний структурний підрозділ науково-організаційного управління в здійсненні наукових досліджень за затвердженими державними науковими програмами й тематичними планами. Серед основних завдань лабораторії – допомога в практичній реалізації фундаментальних наукових досліджень у різних напрямках культурології, підготовка проектів перспективних досліджень і допомога при підготовці наукових видань, оприлюднення практичних результатів наукових досліджень на конференціях, семінарах, круглих столах. Лабораторія займається розробкою, плануванням і реалізацією практичних проектів науково-дослідної роботи, індивідуальних і колективних наукових

досліджень, аналізує досягнення світової та вітчизняної науки, розробляє й апробує нові теоретичні підходи та методи дослідження [152]. Результати досліджень оприлюднюються в щорічному науковому журналі «Культурологічна думка» в рубриці «Прикладна культурологія і культурні практики» та в численних монографічних дослідженнях (О. Гриценко, С. Оляніна, Н. Отрешко, В. Судакова, В. Судаков). Так, досліджуючи мультикультурні практики, В. Судакова фокусує увагу на суперечливих наслідках ідеологізації концептів толерантності, солідарності, ненасилля внаслідок поширення стратегій мультикультуралізму та практичних моделей забезпечення мирного ненасильницького співіснування людей у полікультурних суспільствах [392]; В. Судаков досліджує потенціал новітніх субкультурних практик [390; 391].

Питанням практик комеморації в аспекті політики пам'яті в Україні приділяє увагу О. Гриценко. Учений здійснює ґрунтовний аналіз наукових праць із тематики політики пам'яті й пропонує власну міждисциплінарну методологію дослідження політики пам'яті з використанням підходів, розроблених для аналізу дискурсу, стратегічного планування культурної політики, дослідження державної політики [102].

В інститутській колективній монографії «Соціологічні дослідження культури: концепції та практики» розкривається евристичний потенціал соціологічного підходу у вітчизняній культурологічній думці, що дозволяє побачити культурні практики сучасного українського суспільства в їх масовому прояві, виявити ціннісно-нормативні засади інституціолізованої та не інституціолізованої культуротворчої діяльності [382].

Сучасний культурний простір України представлений численними художніми практиками: «Актуальне мистецтво, біомистецтво, наномистецтво й інші подібні різновиди, що з'явилися в останні десятиліття, – зазначає українська дослідниця Р. Шульга, – як і різноманітні перформанси, інсталяції, вже не мають вигляд чогось випадкового та скороминущого у вітчизняному

полі» [472, с. 400]. І тому всі ці практики потребують осмислення в межах нових концептуальних підходів, пошуки яких здійснюють такі науковці Інституту культурології як, зокрема, Т. Кохан, Г. Чміль (кіномистецтво), С. Оляніна (музейна справа), О. Берегова (музичне мистецтво), О. Оніщенко, Н. Жукова (літературні практики), І. Юдкін (театральні практики, практики читання), Т. Гаєвська (обрядові практики).

Тематика культурних практик, їх культурологічні, філософські, соціологічні й мистецтвознавчі аспекти, місце та роль у сучасних культуротворчих процесах обговорюються на конференціях, круглих столах. Вирішенню проблем, пов'язаних з питаннями освіти, був присвячений круглий стіл «Сучасні культурологічні практики в гуманітарній освіті» працівників інституту та культурологів із Києво-Могилянської академії.

Так, зокрема П. Герчанівська, досліджуючи інноваційні форми й технології культурної практики сучасності, виявляє зв'язок постмодерністських парадигм з інноваційними комунікативними практиками сьогодення: дискурсом, мовними іграми, технологіями масової комунікації [92, с. 58–62]. А. Семененко в статті «Новітні культурні практики у формотворчих індустріях сучасності», використовуючи оптику культурної антропології здійснює аналіз актуальних формотворчих тенденцій з точки зору їх зв'язку з новітніми культурними практиками, визначеними економічним, технічним і соціальним контекстом культури [364, с. 82–87].

Вітчизняний культуролог І. Петрова, використовуючи концептуальні положення Н. Еліаса, аналізує особливості культурних практик французьких аристократів раннього Нового часу, доводить їх значущість у житті придворно-аристократичних кіл і стверджує, що галантність як відображення норм і правил світської поведінки, є регулятивом цих практик [313, с. 83].

З огляду на актуалізацію у вітчизняній культурології досліджень, пов'язаних з вивченням окремих явищ культури в межах історико-

етнографічних регіонів України, В. Личковах, В. Шульгіна й А. Кравченко стверджують, що в системі культурологічного знання виділяється окрема галузь – «регіоніка, що покликана виявити неповторність і самобутність культурного середовища в межах того чи іншого краю та має важливе значення для відтворення картини національної культури в усьому розмаїтті її регіональних аспектів» [474, с. 230].

Такий підхід, на нашу думку, сприяє розгляду культурних практик на всіх чотирьох рівнях культурного простору, які виокремлюють науковці. Для нашого дослідження особливої ваги набувають другий (загальнонаціональний) рівень, де регіональна культура постає як складова національного культурного простору, і третій, локальний рівень – базова одиниця розподілу культурного простору, що дозволяє вписати локальну місцеву культуру в структуру культури регіону [474].

Запропонований вітчизняними науковцями підхід цілком кореспондується з дослідженнями сучасних європейських науковців окремих регіонів як локальних феноменів у межах парадигми «нової культуральної історії». Так, Ч. Пітіан-Адамс здійснив спробу ідентифікувати «культурні провінції» Англії, нарахувавши чотирнадцять таких об'єднань, розміри яких більші за графства, але менші за традиційні географічні області – Північно-Східної, Центральної, Південно-Західної Англії й ін. Досліджуючи швабське поселення Лайхінген, німецький науковець Х. Медік особливу увагу приділив співвідношенню локального й глобального в аспекті збереження місцевих традицій і ставлення до «винайдення» нових, що постають під впливом глобалізаційних процесів.

Важливість регіонального дискурсу ґрунтується на історичному поділі вітчизняних земель на своєрідні «культурні провінції», якщо послуговуватися термінологією британського науковця. В. Личковах, один із розробників української культурної регіоніки, на прикладі Чернігово-Сіверської «культурної провінції» з цього приводу пише, що Полісся й Поділля,

Слобожанщина та Галичина, Покуття й Центр, Крим і Закарпаття, Донеччина та Придністров'я з давніх-давен мали самобутні риси культурної історії, а відтак «складають неповторне слов'янське обличчя “соборної” України». Однак учений підкреслює, що «тільки у взаємодії й взаємовпливах регіональних культур вимальовується духовний портрет українського народу, що моделюється спільною мовою, ментальністю, міфологічними, моральними та художньо-естетичними цінностями» [230, с. 3–4].

Регіональний дискурс культурних практик дозволяє виявити й розкрити зв'язок культурних форм (звичаїв, традицій, ритуалів, «навичок», мовних норм, моделей поведінки і навіть особливостей спорудження житла) з місцевою системою господарювання та з територіальним розміщенням поселень, оскільки всі вони формуються на первинному рівні під впливом народних регіональних традицій і навіть в тому випадку, якщо це переселенці з інших регіонів і країн. Тому культурні практики локальних зон (чи локальні культурні практики) вписуються в предметне поле прикладної політології і в такому аспекті постають як нова дослідницька традиція, у межах якої з'ясовується їх роль і значення у функціонуванні та розвитку регіонів, районів й інших територіальних (культурних, історичних) об'єднань.

Збірку статей «Наука про культуру: культурологія, kulturoznawstwo, культуроведение, Cultural Studies, culturology», що вийшла в Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова, її упорядники називають першим фундаментальним монографічним дослідженням у вітчизняній культурології. Попри наявність низки ґрунтовних статей вітчизняних і зарубіжних науковців культурологічного спрямування, цей збірник не містить праць, де б досліджувалися культурні практики, хоч О. Кирилова розглядає інтелектуальні практики, В. Личковах продовжує осмислення культурної регіоніки на прикладі Чернігова [271].

Представлені в збірці праць множинність векторів культурологічних досліджень і різні теоретико-методологічних підходи дають підстави львівській дослідниці О. Маланчук-Рибак стверджувати, що упорядники збірника, можливо, навіть на підсвідомому рівні яскраво відобразили недовершеність, «недодуманість» самої концепції науки про культуру в сучасній Україні. А така «мозаїчність» у репрезентації свідчить про те, що процес «вибору» основ (тематичних і методологічних пріоритетів, структурного поділу) перебуває лише на етапі становлення [240, с. 59].

Серед останніх дисертаційних праць, дотичних до нашої проблематики, заслуговує уваги докторська дисертація О. Овчарук. Визначаючи категоріальний статус ідеалу в модусі культурологічного знання з урахуванням «розширення меж постнекласичного філософування» та обґрунтовуючи необхідність його включення в культурологічний теоретико-методологічний і пізнавальний контекст, науковець звертається до культурних практик, що «створюють ансамбль рефлексивних констант і презентують феномен ідеального як просторову даність диспозиції та транспозиції, характеризуючи зміну сучасного хронотопу культури». О. Овчарук також звертає увагу на «діалогічність як принцип культурної практики» та вважає, що «аналіз аксіологічних основ різних видів соціокультурних практик стає важливим об'єктом культурологічної рефлексії» [290, с. 97–99].

З огляду на те, що діячі культури й мистецтва є активними продуцентами культурних практик, вітчизняний культуролог Н. Жукова досліджує літературні практики низки європейських письменників (Ж. Батай, Б. В'ян, Т. Готьє, Н. Саррот та ін.). Вона звертає увагу на нові візуальні практики читання, що виводить її на проблематику «дальнього читання» (*distant reading*) [136].

Львівський культуролог О. Галета аналізує причини, що відбулися на вітчизняних теренах у практиці читання [88]. Дотичні до практик читання практики колекціонування вчена детально розглядає в монографії «Від антології

до онтології: антологія як спосіб репрезентації української літератури кінця XIX – початку XXI століття» [87].

О. Шинкаренко досліджує культурні практики на тлі культурного повороту, який спричинив відхід від домінування економічного та політичного детермінізму в поясненні соціальних процесів і дозволив виявити той факт, що культура в них посідає провідне місце, і тим самим надав можливість по-новому інтерпретувати культуру у вимірі різноманіття культурних практик [469, с. 55–59].

Г. Меднікова здійснює ґрунтовний аналіз концепту культурних практик, простежує еволюцію методологічних підходів до їх осмислення, починаючи із 70-х років XX ст., досліджує особливості культурного виробництва та споживання у віртуальній сфері та в повсякденні. Науковець репрезентує власну точку зору на сутність і зміст поняття культурних практик, які визначає як основу розвитку креативних індустрій; характеризує окремі види сучасних культурних практик. Приділяючи значну увагу концептуалізації культурних практик у британських Cultural Studies, Г. Меднікова не порушує проблем їх тематизації в новій культурній (культуральній) історії [247].

О. Олійник в низці статей аналізує стратегію наукових досліджень Culture Studies, її еволюцію та розглядає теоретичні доробки окремих його представників (Р. Вільямса, С. Холла й ін.) в аспекті взаємозв'язку культурних практик, культурної та креативної індустрії. Особливу увагу дослідниця приділяє вивченню масової (популярної) культури в парадигмі Culture Studies [295, 296].

У контексті компаративного аналізу британського й американського напрямів Cultural Studies вітчизняні науковці С. Русаков і Н. Ткачук порушують і проблеми культурних практик [356].

А. Причиненко, аналізуючи особливості дослідження феномену масової комунікації, а саме теорію аналізу прийому повідомлень (reception analysis)

у Бірмінгемській школі культурних досліджень, приділяє увагу комунікативним практикам як різновиду культурних [328].

Трансформація аксіоматики дослідження культури в межах численних поворотів у другій половині ХХ ст. призводить до зміни акцентів з розгляду соціальних систем, інститутів і суспільних процесів як макронаративів до вивчення культурних смислів. Але, попри таку наукову інтенцію, центральною проблемою нашого сучасного екзистенційного та морального становища, як вважає Ч. Тейлор, є те, що «ми втрачаємо горизонти культурних смислів, які завжди спонукали людей до пошуків блага» [396]. А культурні практики і є однією з таких спроб «пошуків блага». І тому відповідно до здійсненої концептуалізації культурних практик у новій культурній історії, Британських культурних досліджень та підходів до осмислення цього феномену в модусі вітчизняної культурології, його розуміння в дисертаційному дослідженні ґрунтується також на аксіологічній концепції культури вітчизняного мислителя С. Кримського [198; 199].

У концепції вченого базовим є поняття ціннісно-сміслового універсуму, який складається з трьох підсистем: 1) природи в ракурсі її інформаційних можливостей, виражених у ноосфері; 2) цивілізації в ракурсі її культурних потенцій і практичних реалізацій; 3) монадного буття в ракурсі ціннісно-сміслової діяльності індивідуального соціуму (етносу або особистості). С. Кримський вважав, що «ціннісно-смісловий універсум відрізняється від сполучного з ним поняття *світ*, яке використовують як стосовно природи, так і суспільства. А структурна трикомпонентність універсуму, включаючи і природний, і соціальний світ, інтегрує їх через інформаційні аспекти природи та духовно-ціннісні аспекти цивілізації. Причому й природа, і цивілізація доповнюються в ціннісно-смісловому універсумі третьою компонентою – діяльністю індивідуалізованого соціуму (монадним буттям)» [199, с. 14–15]. При цьому особливого значення український мислитель надавав персоніфікації як формотворенню людини. «Під персоніфікацією, – зазначав С. Кримський, –

ми будемо розуміти становлення людської індивідуальності та шлях формування особистості як вираження внутрішнього самостояння, самодіяльності людини» [199, с. 30].

І тому ми виходимо з розуміння, що *культурна практика* – це предметно-практична діяльність людини/людей, пов'язана зі створенням або поширенням культурних продуктів. Культурна практика зумовлена сферою смислів соціокультурного буття й індивідуального життя людини, а відтак мислиться, репрезентується та реалізується в межах доступного їй, персоналізованого ціннісно-сислового горизонту.

У контексті такого підходу відкриваються перспективи дослідження культурних практик у прикладній культурології, які означив у свій час С. Кримський: «Дослідження ціннісного потенціалу практики, її горизонтів, можливостей і ступенів свободи є евристичним для розуміння людиною себе і сенсу свого життя, а отже, і для усвідомлення моделей життєвого успіху» [199, с. 20].

Крім того, подібний підхід до культурної практики кореспондується з інтерпретативною концепцією культури К. Гірца та доповнюється нею, оскільки вчений, критикуючи розуміння культури як сукупності знань і вірувань, законів, звичаїв і моральних настанов та творів мистецтва, ставить на перше місце смисл і те, що він називає у своїй статті «щільним, насиченим описом» («*thick description*»). Тому, згідно з його власним визначенням, культура – це «система значень, сіті смислів, що тісно обплутують людину, стратифікована ієрархія наповнених змістом структур, система успадкованих уявлень, що виражені в символічній формі, за допомогою яких люди передають, зберігають і розвивають своє знання життя і ставлення до нього» [96].

Із зазначеного вище впливає одна з головних інтенцій культурних практик – збереження, передача й подальший розвиток системи значень, смислів, уявлень, що опредметнені в знаннях і виражені в символічній формі.

Розуміння культурних практик як сукупності механізмів з виробництва (чи продукування) смислів і цінностей не виключає, з огляду на посилення тенденцій авторитаризму в різних країнах світу, способів консервації та відтворення якоїсь єдиної історичної ментальної матриці на рівні державної культурної політики, що становить небезпеку для суспільства, оскільки гальмує його розвиток у сучасному «світі мобільностей».

1.2. Моделі культурних трансформацій: до постановки проблеми

Сучасний світ характеризується активною зміною культурних практик. Старі культурні практики інтенсивно замінюються новими, так як перші втратили здатність вирішувати актуальні проблеми сьогодення.

Аналіз низки теорій практик засвідчив одностайність науковців у тому, що суб'єктом будь-яких практик виступає «Homo practicing in late-modernity», тобто людина, яка в процесі реалізації різних видів діяльності на індивідуальному (мікро-) соціетальному (макро-) і мезорівні (регіон, організація, кластери й інші соціальні агрегації) створює культурні практики. Вона раціонально або спонтанно: обирає, купує, організовує й самоорганізовується, споживає, проектує тощо в просторі невизначеності, нелінійності, підвищеного ризику, обмеження ресурсів, неоднозначності наслідків, технологій, що використовуються при досягненні мети [77].

Таким чином, ведучи будь-яку діяльність, людина утворює практику як певний набір властивої для неї поведінки, яка заснована на її індивідуальних характеристиках, таких як поведінка, виховання, освіта, творчість, мистецтво, дозвілля, створення й підтримка традицій, ментальний зв'язок тощо. Практики, як і повсякденні рутинні процедури, передаються, видозмінюються в межах широкого простору культурних звичаїв і традицій.

Культурні практики являють собою конкретні алгоритми дій і набори інструментів для досягнення певних цілей. Своєю чергою, публічна активність зацікавлених стейкхолдерів культурного життя (політиків, учених, громадськості

тощо), поширення світоглядних концептів є не що інше як просвітництво, що служить культурній розбудові, що передбачає низку механізмів культурного проектування та його реалізації.

Сучасні культурні практики передбачають розвиток міжкультурних зв'язків, створення соціокультурних інститутів, упровадження в практику сучасних технологій та інновацій. Серед ознак цього виду діяльності – цілеспрямованість активності і її наукове осмислення. Продуктом діяльності в такому випадку є соціокультурна, освітня практика, яка має здійснюватися з урахуванням усіх зацікавлених суб'єктів культурного життя.

Таким чином, людина, суспільство, держава і світ стають так званими замовниками й виробниками культурних практик, завдяки активній діяльності яких відбувається їх трансформація.

В останні десятиліття трансформаційні процеси як в Україні, так і у світі характеризуються небаченими за масштабами обсягами й визначаються глобалізаційним проявом, тобто постіндустріальною інтернаціоналізацією суспільного життя, економічних, політичних, соціокультурних зв'язків між народами. За влучним висловом відомого українського культуролога С. Кримського, з глобалізацію «можна зв'язувати новий етап сапієнсації», адже в її епіцентрі виявилось формування супутникового зв'язку й мережі Інтернет, світових інформаційних і соціокультурних потоків, що дозволило долучити людський інтелект до всього обсягу знань, вироблених людством, створити свого роду «мозок планети» [197, с. 244]

Отже, глобалізаційні процеси пов'язані насамперед зі становленням інформаційного суспільства, що впливає на всі структуроутворювальні компоненти сучасних культурних практик. Його основними характеристиками є новизна, широке охоплення аудиторії, інтенсивність інформаційних потоків, інноваційність, орієнтація на висококваліфіковану й інтелектуально розвинену особистість. При цьому необхідно зазначити, що в різних країнах глобалізаційні процеси набувають різноманітних відтінків, що якраз і

пов'язано з переходом від індустріальної до постіндустріальної цивілізації, до так званого інформаційного суспільства, від біполярного світу до світу зі «світ-системним ядром» - країн з різним ступенем економічної розвиненості, державного устрою тощо.

Сьогодні очевидно, що дослідження трансформаційних процесів і пов'язаних з ними проблем у науці не тільки набувають якісно нових характеристик і підходів, а й потребують їх концептуалізації. Це обумовлено, насамперед, зміною основних завдань, що стоять перед соціумом: питання щодо забезпечення та реалізації культурних потреб людини, здійснення культурної функції держави в умовах, коли культури ніби залучені до конкурентної боротьби, що призводить або до нівелювання тієї чи іншої культури, уніфікації різних культурно-історичних форм на ґрунті певної базової моделі, або навпаки – сприяє виживанню та зміцненню. Реалії сьогодення свідчать, що багато країн світу стикаються з проблемою вибору шляху культурної розбудови, ефективність якої залежить від низки трансформаційних процесів як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. На перший план вийшли проблеми зовнішнього і внутрішнього суверенітету, здатності держави проводити самостійну культурну політику, бути легітимною як в очах свого народу, так і за межами власних кордонів. Вирішення цих проблем багато в чому залежить від форми державного правління в країні та державного управління. Як слушно зауважує російський теоретик О. Пігальов, «саме глобалізація виявила той факт, що культура – це, насамперед, особлива машина виживання, що складається із засобів управління індивідуальною та колективною поведінкою людей» [315, с. 256]. Відтак реалії сьогодення підвищують вимоги й до якості державного управління, ефективність якого, своєю чергою, визначається його здатністю швидко адаптуватися до стрімко змінюваних умов зовнішньої культурної картини світу.

Варто відмітити, що трансформаційні процеси відбуваються, як правило, у перехідні епохи, тому при аналізі проблеми сучасних трансформаційних процесів не можна обійти увагою той факт, що перші спроби осмислення соціокультурних змін починаються з давніх часів і тривають до сьогодні (Платон, Августин, Й. Гердер, Г.-Ф. Гегель, Ф. Ніцше, О. Конт, К. Маркс, О. Шпенглер, К. Ясперс, А. Тойнбі, У. Бек, С. Гантінгтон, Р. Робертсон, М. Фетерстоун, Е. Гідденс, Р. Хіггінс, Г. Тернборн, З. Бауман, Е. Тоффлер, А. Аппадурі, М. Фуко, Ф. Фукуяма, К. Поланьї, Е. Еріксон, К. Апель, П. Бергер, П. Сорокін, М. Данилевський, В. Соловйов, Є. Трубецької, М. Бердяєв, Л. Виготський, О. Лосєв, Д. Лихачов, Ю. Лотман, В. Межуєв, О. Пігальов, А. Ашкеров, С. Кримський, О. Кравченко, Ю. Кнатько, В. Пилипчук, О. Дзьобань, О. Свящук, М. Безносів, В. Буряк, Т. Заславська, В. Юнесов, С. Пахоменко, Ю. Рябой, Л. Чернюк та багато ін.).

Трансформаційні процеси у сфері буття є однією з найбільш досліджуваних тем у сучасній науці. Оскільки існуючі роботи із зазначеної проблеми охоплюють доволі широке коло питань, спробуємо їх об'єднати в «моделі». Необхідно зазначити, що одна з перших спроб вивчення трансформаційних процесів у культурі, культурних практиках зокрема, була пов'язана зі з'ясуванням ролі та функцій політичного устрою в становленні та розвитку держави, а згодом – з формуванням і ствердженням її демократичних засад. Отже, передусім, виокремимо політичну модель трансформації.

Цій моделі (у сенсі трансформації / видозміни державного устрою) присвячені роботи багатьох філософів, теоретиків, науковців різних часів. Перші спроби щодо осмислення питання політичної трансформації (держави) можна знайти ще в Конфуція, Лао-Цзи, Геракліта, Піфагора, Платона, Аристотеля, Сенеки. Якщо в добу античності «політична трансформація» усвідомлюється в контексті соціальних утопій, то в епоху Середньовіччя увага акцентується на любові до Бога та беззаперечному підпорядкуванні правителіві

як наміснику Бога на землі (Августин, Тома Аквінський). У добу Відродження питання політичних трансформацій розглядається в контексті питань «справедливості та порядку» (Т. Кампанелла, Н. Мак'явеллі, Т. Мор), а також гуманізму (М. Фічіно, Е. Роттердамський). У Новий час наголошувалося на національному факторі (Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо й ін.), на культурі виховання та навчання (Г. В. Ф. Гегель, Й. Гердер, І. Кант), на розвитку продуктивних сил і суспільного виробництва (К. Маркс, Ф. Енгельс), на необхідності існування суспільної ієрархії (Г. Моска, В. Парето). Назване коло питань залишається актуальним і в Новітньому часі.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. політична модель трансформації визначається переважно в контексті проблеми дихотомії «християнський світ – ісламський», «Схід – Захід», «демократичний світ – недемократичний». Також аналізується вплив демократії на розвиток економіки та культури в цілому. Зауважимо: ще Ф. Ніцше відмічав, що сучасна демократія є секулярною версією християнської доктрини універсальної гідності людини, що трансформувалася в політичну доктрину прав людини. У цілому погоджуючись з німецьким філософом, усе ж відмітимо, що сучасні реалії доводять неможливість автоматичного перенесення цієї доктрини на все людське суспільство, адже, як виявляється, демократія не є необхідною умовою економічного росту. Відомо багато прикладів диктаторських режимів, котрі домоглися величезних успіхів в економіці своїх країн. Яскравий приклад – Чилі та Південна Корея. Однак безумовно й те, що тоталітарні режими навряд чи довгий період часу можуть бути супутнім чинником зростання економіки. Говорячи про історію, ми повинні мати на увазі фундаментальну політичну концепцію. Такою концепцією, безперечно, є «Теорія справедливості» Дж. Ролза, одне з положень якої полягає в тому, що жодні економічні вигоди не переважають утиску первинних політичних свобод. Саме демократичний устрій, для якого характерні політичний та ідеологічний плюралізм, багатопартійність, визнання принципу поділу влади,

вирішення питань більшістю голосів, виборність, змінюваність і підзвітність державних органів народові, верховенство права для всіх та ін., може сприяти розвитку культури в широкому розумінні цього поняття.

Важливою в цьому контексті постає проблема самовираження, яка проявляється через систему цінностей, серед яких – довіра, толерантність, добробут, правові механізми рівноправної участі різних суб'єктів культурного життя в прийнятті рішень щодо розвитку сфери. Самовираження людини, соціальної групи, нації як основа особистісного рівня трансформаційних процесів у їх локальному розумінні визначається такими соціокультурними характеристиками: ментальними особливостями, моделями поведінки, характером, традиціями, національними ідеями, освіченістю, релігією тощо. Наголосимо, що саме демократичний устрій передбачає вплив громадян на різні моделі трансформації. Тож розглянемо їх. Так, за визначенням Дж. Шумпетера, К. Маннгейма, Р. Дебре, Р. Даля, У. Домхоффа, Е. Гольтмана, Р. Мілса, Д. Рисмена й ін., велика роль у трансформації та становленні західноєвропейської цивілізації належить «інтелектуальній еліті».

Необхідно зазначити, що більшість напрямів розгляду проблем політичної трансформації пов'язані з концепціями щодо структури, місця та ролі в суспільстві правлячих еліт. З кінця XIX ст. теоретики поділяють усі види еліт на «структурно-функціональні» та «ціннісні», у середині яких формується їх різне трактування: «харизматичні», «психологічні», «біологічні», «національні» тощо (Ж. ле Гофф, Г. Лассуелл, Г. Лебон, Е. Ледерер, К. Мангейм, Р. Мілс, Р. Міхельс, Ф. Ніцше, Х. Ортега-і-Гассет, А. Тойнбі, М. Фройд та ін.). Безумовно, українські та російські дослідники (Г. Ашин, А. Бичко, Ю. Давидов, Н. Жукова, І. Надольний, М. Попович, В. Скуратівський та ін.) також розглядають історичні витоки елітарних концепцій, роль консервативної соціальної філософії в становленні суспільної ієрархії, роблять спроби структурувати еліту відповідно до сфер професійної діяльності, аналізують функціонування та роль національної

еліти в соціально-трансформаційних процесах [137, с. 7]. Зокрема, Т. Заславська, розглядаючи правлячу еліту як суб'єкт, що ініціює трансформацію в культурі, поділяє її на соціально зрілих та активних представників суспільних груп. На думку дослідниці, правляча еліта орієнтована на реформаторську діяльність, зміну правових та адміністративних норм, що визначають «правила гри», тобто ідеологію чи культурну політику. Активні представники інших соціальних груп ведуть підприємницьку діяльність на основі нових форм і правил, зокрема культурних норм і принципів, що, на думку вченої, засвідчують ефективність їх використання задля прибутку. Інша частина суспільства впливає на трансформаційні перетворення у сфері культури через власну поведінку, що не завжди має позитивні наслідки [141, с. 284–285].

Попри певну утопічність теорії Т. Заславської, деякі її міркування заслуговують на увагу, зокрема судження дослідниці щодо впливу на трансформаційні процеси міграційних проблем. Міграція посилює соціальну напруженість і негативно впливає, а в деяких випадках і руйнує століттями усталені культурні середовища. Процес міграції в її глобальному контексті породжує нові форми відчуження, інакше кажучи, людина в певному розумінні втрачає роль суб'єкта послідовних соціокультурних змін і перетворюється на пасивного спостерігача цього процесу. Міграційні процеси негативно впливають на культуру різних країн, оскільки розмивають засади культурної ідентифікації, сприяють створенню умов поглинання однієї культури іншою. Втрата культурної ідентичності, зміни життєвого світу людини, витіснення тривалих, стійких зв'язків між людьми короткочасним або дистанційним спілкуванням стають звичними явищами сучасного життя. Країни, які являють сьогодні мультикультурне суспільство, мають різноманітні етнічні, релігійні та мовні проблеми, вирішення яких залежить від реальної політики та законодавства, що здатні подолати негативні наслідки, зумовлені міграційними процесами. Але, на жаль, міграція призводить до того, що людина не завжди знаходить своє

місце в цьому новому світі, не здатна адаптуватися до нових соціокультурних умов існування й тим самим втрачає можливість реалізувати власний духовний, культурний, творчий потенціал.

Наразі, повертаючись до поняття *інтелектуальна еліта*, відмітимо, що, на думку деяких теоретиків (Й. Ф. Гербарт, Р. Вільямс, Г. Гельмгольц, У. Дарлінгтон, Ф. Ніцше, К. Фішер, Е. Шпрангер), поєднання діяльності «інтелектуальної еліти» та якісно нового державного управління призвели до формування дієвої культурної політики, що забезпечує культурні потреби громадян, відповідно, поєднує митців і підприємців щодо процесу виробництва культурних продуктів і послуг, які мають досить велику споживчу цінність.

Спробуємо розібратись, чи є це твердження істинним? Слід зазначити, що теоретики вкладають різний зміст у поняття інтелектуальної еліти, звідси й різночитання у визначенні її функцій. Так, російський теоретик С. Кугель, аналізуючи структуру, функції, а також проблеми інтелектуальної еліти, зауважує, що інтелектуальна еліта – це «вузький контингент видатних дослідників», наголошуючи на тому, що головним критерієм елітності є внесок ученого в розвиток наукового знання. Для виміру наукового доробку теоретик пропонує використовувати такі «індикатори»: публікації в престижних виданнях і кількість патентів, рейтинг за цитат-індексом, отримання наукових винагород і премій, представництво в наукових радах і редколегіях. Тобто за «індикаторами» С. Кугеля не стільки вимірюється потенціал, скільки зафіксовані реальні досягнення в науковій діяльності. На думку російського дослідника, «інтелектуальна еліта» вносить свій вклад у політичну науку та вказує на ті наукові галузі, у яких «можна досягти швидкого успіху та високих наукових здобутків, а значить, це ті напрями, у які слід вкладати кошти» [204, с. 6].

Дозволимо собі не погодитися з російським теоретиком, адже якщо внесок еліти вимірювати тільки вдалим вкладенням коштів, то це, по-перше, призведе до втрати інтелектуальної еліти, яка не завжди може бути оцінена

сучасниками, і тому вкладання коштів в ідеї може не відбутися за життя ініціаторів змін; по-друге, діяльність інтелектуальної еліти не обов'язково повинна приносити матеріальні дивіденди: вони можуть бути й духовними.

С. Кугель висловлює своє бачення обов'язків інтелектуальної еліти, а саме: у конфліктних ситуаціях виступати із заявами та маніфестами.

З цією тезою російського науковця теж важко погодитися, адже, на наш погляд, інтелектуальна еліта може бути й інтелігентною, а інтелігент тільки в крайньому випадку може виступити із заявою. Теоретик зауважує, що ступінь інтеграції еліти визначається згуртованістю наукового співтовариства, що соціальні зв'язки усередині еліти сильніші, ніж усередині наукової спільноти загалом. Тут теж важко погодитися, адже, як слушно відмічає Н. Жукова, усе відбувається навпаки: представники наукової або творчої еліти, як правило, настільки захоплені своєю роботою, настільки віддані своїй справі, що «згуртовуватися» їм часто-густо просто немає коли [137, с. 106–107].

Й. Ф. Герbart до інтелектуальної еліти відносить вождів, у постатях котрих, на його думку, поєднуються інтелект і воля, які натовп сприймає як екстаз духу. Своєрідне продовження цієї теорії бачимо в концепції Ф. Ніцше, яка будується на ідеї віддачі інтелектуальною, вольовою людиною свого життя служінню справі створення майбутніх досконалих особистостей. Саме таким чином, за Ф. Ніцше, життя окремої людини може набути найвищої цінності та найбільшого значення. У. Дарлінгтон і Р. Вільямс наполягають на генетичному походженні інтелектуальної еліти.

До теорії «інтелектуальної еліти» можна віднести й концепцію Л. Гумільова щодо пасіонаріїв – талановитих, інтелектуальних, енергійних людей, котрі прагнуть змінити довкілля й здатні на це.

Поняття *інтелектуальна еліта* (або *інтелектуальна влада*) розробляє у своїх працях французький теоретик Р. Дебре, котрий виокремлює «три доби» розвитку та панування, як він говорить, «партії інтелектуалів», «інтелектуальної еліти», а саме: «університетський цикл, видавничий і медійний» [115, с. 54].

В усіх трьох «циклах» автор, характеризуючи еліти, виокремлює їх у структурно-функціональні та ціннісні, правда, не використовуючи цих визначень. Проте слід зазначити, що в «медійному циклі» (за термінологією Р. Дебре) він значну увагу приділяє сенсу, що вкладається в поняття *інтелектуал* у сучасній культурі, а саме: «здатність впливати на людей» [115, с. 159]. Це дуже важлива теза, адже вона перегукується з теорією меритократії та нетократії, яку використовують деякі сучасні елітологи, культурологи, політологи.

Усі ці поняття – *інтелектуальна еліта, меритократія, нетократія* – є структурними елементами «структурно-функціональних» і «ціннісних еліт» і використовуються в контексті дихотомії «елітарне – масове», де масове суспільство теоретики поділяють на «масу, якою керують», і «масу, яку контролюють». До маси, якою керують, відносять людей, які збираються в церкві, армії, на заводі, у кінотеатрі. Цей тип французький теоретик Ж. Дельоз назвав «шизоїдним». На його думку, характерні ознаки цього типу масовізації такі: жорстка ієрархічна структура, високий ступінь поглинання психологічного «зараження», сприйняття оточення крізь призму протиставлення на «своїх» і «чужих». «Маса, яку контролюють», створюється, головним чином, за допомогою засобів масової комунікації та не передбачає обов'язкового особистого контакту індивідів.

Постіндустріальне суспільство надає велику особисту свободу й уникає прямого насильства, впливаючи на людей за допомогою «м'якої спокуси» (Ж. Бодріяр) або «машини бажання» (Ф. Гваттарі, Ж. Дельоз) [137, с. 105].

Наразі повертаємося до теорій меритократії та нетократії, упровадження в життя яких, на думку деяких дослідників (Д. Белл, З. Бжезінський), забезпечило функціонування суспільних відносин, де людину оцінюють відповідно до особистих досягнень, а до влади обирають чесних, спроможних нести персональну відповідальність за справу людей, незалежно від їх партійної

приналежності, матеріального становища, зв'язків, релігійних переконань, етнічного чи соціального походження.

Оскільки ці теорії, як і будь-які теорії еліт, пов'язані з проблемою трансформації, розглянемо їх докладніше. Поняття *меритократія* – від лат. *meritus* - гідний і грец. - влада, буквально – влада, заснована на заслугах, – вводить, за аналогією до понять *аристократія* та *демократія*, англійський соціолог М. Янг [251].

Тож меритократія – влада гідних. Тут мається на увазі, влада тих людей, гідність яких визначається ціннісними установами суспільства, у якому вони живуть, і воно (суспільство) не обов'язково може бути демократичним (яскравий приклад – Сінгапур). З іншого боку, термін *меритократія*, який, як уже було зазначено, увів англійський теоретик М. Янг в антиутопії «Піднесення меритократії: 1870–2033» («The rise of the meritocracy: 1870–2033», 1958), до речі, попереджаючи про загрозу такої влади, з часом набуває інших смислів – влада інтелекту та знання.

На наш погляд, це прекрасна ідея, але за умов вродженого гуманізму представників такої еліти. Проте це чергова утопія, як і ідея ідеального правителя Платона, Конфуція й ін. Ідея меритократії, що містить у собі не тільки владу інтелектуалів і професіоналів, а ще й гуманних, доброзичливих, моральних тощо, – це ідеальна модель правителя, до якої прагнуть усі демократичні країни, і саме тому її ідеалізує і Д. Белл, і З. Бжезінський, і Р. Дебре. При цьому всім зрозуміло, що за умов появи такого правителя він повинен бути не один, а одним з числа інших, і бажано не меритократів – у цьому й полягає сутність демократії: у конкуренції між різними поглядами, а не у верховенстві «холодного розуму» (підкреслимо, що й *розум* – поняття відносне). Меритократія ж сама по собі, як і попереджав М. Янг, сатирично зображуючи майбутній прихід до влади та подальший крах нової олігархії, котра виправдовує своє панування тим, що вона складається з інтелектуально

найбільш обдарованих та енергійних представників усього народу, – це скоріше форма автократії, що само по собі унеможлиблює демократію.

Наприкінці ХХ й особливо на початку ХХІ ст. неабиякої значущості набувають інформаційні технології, які, своєю чергою, сприяють зростанню обсягів інформаційних потоків майже в усіх сферах людської діяльності: у промисловості, торгівлі, фінансово-банківській та освітній галузях. У зв'язку з цим актуалізується проблема взаємозв'язку розвитку індустрії інформації, інформаційних технологій з процесом інформатизації, а також визначення рівня та ступеня впливу процесу інформатизації на сферу управління й інтелектуальну діяльність людини. А отже, і нетократія як один з видів інтелектуальної еліти і як одна з форм управління суспільством, що з'явилась останнім часом, потребує уваги в контексті проблеми появи нових еліт з новим типом управління.

Щодо нетократії, то це породження постіндустріального суспільства, нова форма управління, у межах якої основною цінністю є не матеріальні предмети (гроші, нерухомість та ін.), а інформація [278], стрімкий потік якої охоплює суспільне буття. Перефразувавши вислів Г. М. Маклюєна щодо мегаполісу як глобального села, можемо зазначити, що ЗМІ, зокрема ТБ, здатні зробити зі світу глобальний мегаполіс, у якому всі країни, усі народи дивляться одні й ті самі новини, серіали тощо. «Нетократи не зацікавлені в демократії, окрім як хіба що у формі ностальгічної дивини. Ідеологічний апарат нетократії зараз більше стурбований тим, як зробити, щоб усі зміни, що відбуваються, мали природний вигляд» [28, с. 34].

Нетократична еліта маніпулює інформацією. Саме вона посприяла тому, що все перетворилося на розвагу: погода, новини, не кажучи вже про політичну журналістику та звіти про вибори. Нові інформаційні технології збільшують практичну могутність ідеологій. Нетократія створює з індивіда-медіа – масову людину, котра, як заворожена, кожен рік 11 вересня дивиться, як осідають «вежі-близнюки», метушаться натовпи розгублених людей;

кожен день у новинах дізнається про те, як терористи вбивають ні в чому не винних людей та ін. Сьогодні інформація є й інформативною, і психологічною. Одні й ті самі відомості подають у різних ракурсах, причому де більше правди – обирати реципієнту. Інформацію до того ж і театралізують: заручники, полонені, поранені, убиті – усе це реальні персонажі маніпуляцій тих чи інших нетократів, які створюють потрібну їм інтерпретацію подій.

На театралізації інформації наголошував у роботі «Соціодинаміка культури» французький теоретик А. Моль. Отже, можна говорити й про нетократичне суспільство, у якому зміни буття, його трансцендентне, перестають бути філософською проблемою, а стають повсякденням, а в такому разі є небезпека (доволі реальна), про яку попереджав у свій час У. Еко, – повернення в Середньовіччя, коли інформацією володіли тільки «посвячені» і завдяки їй маніпулювали масами.

Таким чином, нетократична влада – це не влада прийняття рішень, але це влада-контроль над розумінням того, якими будуть наслідки прийняття альтернативних рішень. А для цього існують тенденції, ідеологічна програма тощо. У такому контексті заслуговує на увагу позиція американського футуролога Е. Тоффлера, котрий наголошує на негативній складовій трансформаційних процесів і саме з цього приводу зазначає, що високі хвилі кодованої інформації, «звалюючись» на нервову систему людини, докорінно змінюють її ставлення до навколишнього світу, а отже, і впливають на характер спілкування між людьми. У просторі сучасної комунікації ЗМІ, глобальні мережі та високотехнологічні засоби зв'язку примножують і прискорюють комунікаційні потоки. Саме тому на етапі цивілізаційного розвитку в умовах інтенсифікації процесів комп'ютеризації, формування віртуальної реальності все більший вплив здійснюють не реальні, а цілеспрямовано сконструйовані образи. Значна частина цих образів будується не на основі особистих спостережень людини, а на базі вже створених у глобальній мережі інформаційних повідомлень.

Е. Тоффлер відмічає, що в комунікативному просторі створені таким шляхом нові образи руйнують наявну століттями сформовану модель реальності, призводять до прискореного витіснення колишніх образів світу і породжують при цьому відчуття мінливості, а відтак і недовговічності знань [404, с. 280].

Отже, бурхливий розвиток засобів масової інформації та мережі Інтернет трансформує соціальну реальність, змінює систему ціннісних орієнтацій, що ускладнює реальні відносини між людьми. У цих умовах відбувається переосмислення ролі та функцій культури, а її інноваційна функція суттєво зростає й набуває особливого значення, оскільки суспільство все більше потребує нових, наповнених культурним смислом норм і принципів, адекватних сучасному стану суспільного розвитку відносин між людьми, регламентація яких забезпечується не примусовими заходами, а внутрішніми мотивами.

У суспільній культурній інфраструктурі трансформаційні процеси найбільш помітні в активності всесвітніх електронних мас-медіа, до яких уже має доступ значна частина людства, завдяки супутниковому телебаченню й інтернету. У повсякденному світі збільшується частка спроектованих повідомлень, яку індивід одержує різними каналами ЗМІ та глобальної мережі. Цей факт, беззаперечно, впливає на формування особистого культурного простору, при цьому створюється особлива (індивідуальна) комунікаційна модель.

Саме на цьому акцентує увагу американський теоретик індійського походження А. Аппадурі в роботі «Сучасність в повний зріст: культурні виміри глобалізації» («Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization», 1996), де вчений висуває теорію радикальної трансформації «сучасності» (modernity), згідно з якою головними чинниками, що спричиняють зміни особистих комунікаційних потреб, виступають електронні засоби комунікації. Автор стверджує, що електронні засоби кардинально змінюють поле мас-

медіа та здійснюють визначальний вплив на традиційні засоби комунікації. Завдяки множинності цих форм і їх присутності в повсякденному житті, вони надають нові ресурси та нові рамки для імагінативного конструювання людських «я» і соціальних світів. Важливим фактором зміни є не тільки нові медіаформи, але й значне зростання людської мобільності [439, с. 57].

Таким чином, А. Аппадурі доводить, що електронні мас-медіа, людська мобільність визначають сьогоднішній світ не як нові технічні сили, а як сили, що реорганізують роботу соціокультурної уяви, змінюють принципи комунікації, тим самим втрачають територіальну прив'язку до локальних, глокальних культурних просторів.

При аналізі моделей трансформаційних процесів необхідно враховувати парадокс глобалізації, який полягає в тому, що людина, замість реалізації своїх внутрішніх творчих потенцій, виявляється засліпленою могутністю науки й техніки та можливістю споживати все більшу кількість речей. Її варварське ставлення до природи не лише руйнує навколишнє середовище, а й призводить до антропологічної кризи. А відсутність дієвих механізмів урегулювання релігійних і міжнаціональних, міжетнічних конфліктів спричиняє зростання політичної нестабільності в сучасному світі.

Щодо проблеми комунікації зауважимо, що її почали вивчати та розробляти з ХХ ст., особливо з його другої половини. Це були, зокрема, К. Апель, Р. Барт, М. Бубер, Л. Виготський, Л. Вітгенштайн, Ю. Габермас, Г. Лассуел, К. Леві-Стросс, О. Леонтьєв, Ч. Морріс, Г. Почепцов, П. Сорокін, Ф. Соссюр, Г. Тард, М. Фуко, К. Ясперс та ін., котрі розглядали проблему комунікації в різних аспектах, починаючи від соціально-філософського, психологічного та семіотичного й закінчуючи психологічним і психоаналітичним.

У контексті зазначеного вище можна стверджувати про існування «інформаційної моделі» трансформації, адже можна говорити про виникнення нового типу людини, а саме «людини інформаційної», характерними рисами

якої є не стільки великий запас інформації («всезнайство»), скільки знання того, де і як цю інформацію можна швидко отримати. Інформаційна культура створює віртуальний світ, значною мірою заміщаючи світ реальний. «Людина інформаційна» відчуває потребу в цьому вторинному світі чи не більшою мірою, ніж у світі первинному.

Отже, інформація та знання – не одне й те саме. І в міру того, як інформація стає ключовим товаром нової економіки та «двигуном» культури, а світ тоне в океані хаотичних інформаційних сигналів, усе більшої цінності набуває суттєве й ексклюзивне знання.

Водночас, слід зазначити й позитивні моменти інформаційної трансформації, що відбуваються останні десятиліття, пов'язані з глобалізацією. Наприклад, коли в якихось країнах ЗМІ перебувають під суцільним контролем влади, єдина можливість отримати правдиву або принаймні альтернативну інформацію – за посередництва глобальної інформаційної мережі.

І тут можна погодитися з думкою Д. Белла, що постіндустріальне суспільство – це аналітична конструкція, а не картина специфічного чи конкретного суспільства, це певна парадигма, соціальна схема, яка в кожному конкретному суспільстві являє собою сполучення багатьох різних форм – економічних устроїв, політичних структур тощо, а відтак і потребує окремого, багатогранного підходу [167].

З огляду на вказане вище, у контексті досліджуваної проблеми значущими виявляються питання, що потребують відповідей у силу сучасних реалій багатьох держав, зокрема: якою бути державі майбутнього; які зміни зазнають ринок праці та система освіти; як зміниться споживча поведінка; чи можна, з огляду на панування нетократії, впливати на засоби масової інформації, мистецтво тощо; якими мають бути стратегічні інтереси нової еліти; які науки будуть задавати тон; які соціокультурні проблеми будуть найбільш насущними і якими можуть бути стратегії їх вирішення; як

зміниться людина і її уявлення про світ і які наслідки це матиме? Але це все запитання, відповіді на які залежатимуть від конкретної ситуації в тій чи іншій державі. Безумовно, вони є актуальними й для України, і відповідь на них ми спробуємо дати в наступних підрозділах.

Однією зі складових «політичної моделі» трансформації є культурна політика. Ця проблема прямо чи опосередковано цікавила й продовжує цікавити багатьох дослідників різних поколінь як вітчизняних, так і зарубіжних, зокрема Г. В. Ф. Гегеля, К. Маркса, Ф. Ніцше, В. Беньяміна, М. Гайдеггера, Ж. Марітена, А. Тойнбі, Х. Ортега-і-Гассета, Г. М. Маклюена, Ж. Бодріяра, М. Епштейна, А. Моля, Дж. Грея, Р. Вортмана, М. Бакуніна, П. Кропоткіна, М. Бердяєва, В. Розанова, С. Булгакова, П. Струве, Л. Гумільова, В. Межуєва, М. Капустіна, Т. Горяєву, Т. Заславську, І. Бичко, Т. Гундорову, О. Кравченка, Б. Кухту, І. Белебеуху, І. Надольного й багатьох інших.

Слід відмітити, що саме поняття *культурна політика* увійшло в науковий обіг лише у ХХ ст., однак міркування щодо комплексу принципів, діяльності та процедур, що забезпечують основу дій держави в галузі культури, а також чинників, які впливають на її розвиток, уходять у глибину століть. Найбільш активно цю проблему розглядали протягом ХІХ–ХХ ст. Показово те, що всі теоретики наголошують на впливі еліт (ціннісних або структурно-функціональних) на трансформаційні процеси в культурній політиці.

Так, зокрема, О. Шпенглер, аналізуючи зміни, що відбувались у сучасному йому суспільстві, стверджував безкорисність, непотрібність, безперспективність мистецтва в умовах «владної, високоінтелектуальної цивілізації». І, зрештою, філософ дійшов висновку, що в умовах цивілізації мистецтво не в змозі слугувати новій еліті, оскільки остання складається з людей, чужих для мистецтва, – з реальних політиків і грошових магнатів, інтереси яких формуються поза мистецтвом, яке, власне, належить

культурному минулому та нічим не може допомогти людям цивілізаційного сьогодення [443].

А. Тойнбі близька думка А. Бергсона про те, що стимул і поштовх соціальному розвитку дають надлюди, здатні зруйнувати коло примітивного життя та здійснити акт творення (трансформації). П. Бахрах стверджує, що основну роль у розробці та прийнятті політичних рішень, так би мовити прогнозованої трансформації, відіграє інтелектуальне знання, і тому, на його думку, до складу еліти входять індивіди, що мають високе положення в суспільстві, посідають ключові позиції в найважливіших інститутах та організаціях суспільства [402].

Х. Ортега-і-Гассет вважав головною проблемою сучасного йому суспільства – «омасовлення», або, як він назвав її в однойменній роботі, «повстання мас». Іспанський теоретик наголошував на тому, що з розвитком науки, техніки, промисловості, вдихнувши в масу силу сучасного прогресу, забули вдихнути дух: «Масова людина відчуває себе досконалою. Людині непересічній для цього необхідна непересічна зарозумілість, наївна віра у власну досконалість у неї не обмежена, а нав'язана самолюбством і залишається уявною, вигаданою та сумнівною для неї самої. ... Навпаки, сьогоденній посередності, цьому новому Адаму, і в голову не прийде засумніватися у власній надлишковості, надмірності [302, с. 66]. Х. Ортега-і-Гассет передрікає: якщо процес вторгнення мас у сферу культури буде тривати, світ повернеться в добу варварства. У роботі «Роздуми про техніку» філософ стверджує, що буття індивіда – не даність, а можливість. Світ, що оточує людей, на думку теоретика, організується, структурується та набуває майбутність лише в контексті творчої активності свідомості, яка пізнає феномени буття.

Канадський філософ Г. М. Маклюен, характеризує трансформаційні процеси останньої третини ХХ ст., зауважував: «Ми живемо в електричному середовищі всередині закодованої інформації не тільки візуально, але й

у сенсорному режимі, цілком природно, що в нас з'явилося нове сприйняття, яке руйнує монополію та пріоритет світу видимого, змушує цей старовинний світ мати вигляд так само чужий і химерний, як середньовічний герб на дверях хімічної лабораторії» [239, с. 12]. Його ж вислів: «Кожна нова технологія вимагає війни» [329, с. 12].

Французький теоретик А. Моль акцентував увагу на трансформації сучасної культури під впливом сучасних комунікацій, завдяки яким культура стає калейдоскопічною, неоднорідною, фрагментарною, «мозаїчною», особливо в процесі її сприйняття конкретною людиною. Мозаїчність характеризується випадковим, хаотичним сприйняттям різномірної інформації більшістю суб'єктів, у результаті чого ця інформація не організовується свідомістю суб'єкта ієрархічно. Теоретик виокремлює дві моделі культурної політики:

- соціостатистичну;
- соціодинамічну.

Першу А. Моль поділяє на три підвиди:

1) популістська, або демагогічна: її суть зводиться до задоволення культурних потреб максимальної кількості людей, де роль держави визначається необхідністю створити умови та не регламентувати розвиток культури;

2) патерналістська, або догматична: така модель означає здійснення різного роду регламентацій у сфері культури, які важливі для правлячої еліти; у цьому випадку держава програмує та забезпечує розвиток культури своїми засобами;

3) еkleктична: сенс цієї моделі в тому, що держава сприяє формуванню культури з орієнтацією на індивідуалізацію споживання культурних цінностей, а також їх відповідність культурним зразкам, які визнані в державі та суспільстві.

Друга (соціодинамічна) модель культурної поведінки має два типи:

1) прогресивний, що тяжіє до динамічних трансформацій під впливом упровадження новацій в ім'я розвитку культури;

2) консервативний, що прагне будувати свою конструкцію за принципом збереження стійкої традиції. Консервативний тип, за А. Модем, небезпечний можливістю стагнації.

Майбутнє А. Моль бачить у трансформації мозаїчної культури в «інтелектуальне суспільство» [258, с. 357].

Взаємозумовленість політики та культури вивчає у своїх працях український культуролог О. Кравченко. Досліджуючи змістову інертність визначення культури в нормативно-правових актах, науковець робить висновок, що «декодування смислу поняття “культура” пов’язана, здебільшого, з практикою поширення культурних цінностей, тобто з просвітництвом та дозвіллям». Учений дійшов висновку, що «державна культурна політика, по суті, зведена до забезпечення діяльності бібліотек, музеїв, архівів, навчальних закладів, дозвілєвих і розважальних установ тощо» [194, с. 191].

Приділивши значну увагу дослідженню поняття культурної політики, теоретик «моделює» його досить складний зміст. Так, О. Кравченко вважає, що «з методологічної точки зору культура може бути зіставлена з політикою; може вважатися тотожним їй явищем, сприйматися як схоже за формальними характеристиками або таке, що сутнісно суміщається з ним» [195, с. 7]. Науковець робить висновок, що «культурна за своєю суттю практика, культурна політика не може не відображати суттєвих рис ціннісної парадигми політичної культури суспільства» [195, с. 54].

Визначаючи трансформації в культурі, О. Кравченко використовує поняття *культурний поворот*, розуміючи його як «зміну в ставленні до культури на користь її соціальної актуальності та визнання її провідної ролі в моделюванні суспільно значимих змістів» [196, с. 9], наголошуючи на винятковому значенні політичних практик, трансформація яких, на його думку, дозволить змінити орієнтири культурно-політичного проектування та формування національного культурного простору [196, с. 25].

До розуміння взаємозумовленості політики й культури звертається

український теоретик Ю. Рябой. Досліджуючи особливість політичної культури в Україні, пов'язує останню з процесом побудови політичних інститутів, завданням яких є розвиток демократії, ліквідація розриву між елітою та суспільством, формування умов для справжнього політичного плюралізму. На думку дослідника, у сучасних умовах зв'язок політичних інститутів і політичної культури потребує такого компонента, як стає та розвинуте громадянське суспільство, трансформація якого відбувається під впливом низки чинників (інституційних і неінституційних), які безпосередньо або побічно визначаються суспільним станом і потенціалом трансформаційної активності соціальних суб'єктів. Ю. Рябой наголошує, що українська політична культура трансформується під дією запропонованої державної політики та внаслідок проведених реформ, які, як показує практика, не завжди мають позитивний результат [357, с. 44–47].

Незважаючи на певні розбіжності в ставленні до взаємозв'язку політичного розвитку та культури взагалі, які в межах цієї роботи не маємо можливості розглянути докладніше, усе ж зауважимо, що всі науковці наголошують на існуванні прямих або опосередкованих впливів на розвиток сфери культури, зокрема мистецтва¹, політичних інтересів правлячих груп.

Як слушно зауважує російський теоретик Т. Заславська, саме політичні інтереси виступають тією субстанцією, яка, з одного боку, скріплює соціокультурні різномірні елементи, забезпечуючи їх відносну цілісність і здатність до солідарних дій, а з іншого – розділяє ці цілісності, протиставляє їх одна одній, обумовлює характер їх взаємодій [140].

Не менш актуальною є й проблема правової культури як складової «політичної моделі» трансформації, яка особливо гостро постала в сучасній вітчизняній реальності. Соціальна нерівність та інші негативні явища змушують українське суспільство заради виживання переоцінювати ті чи інші соціальні та правові цінності й норми, що зумовлено, насамперед,

---

¹ Наприклад, фільм «Поводир» (2014 р.), реж. О. Саніна міг з'явитись лише в цей історичний період (після Революції гідності).

невідповідністю останніх потребам сучасного швидкоплинного життя. Кризовий стан спричиняє пошук більш раціональних орієнтирів розвитку всіх сфер людського буття, зокрема тих, які безпосередньо стосуються права.

Крім того, немає сумніву, що процес національного державотворення, який є найбільш суттєвим проявом національної свідомості, багато в чому залежить від правової культури суспільства загалом і правової культури особистості зокрема. Тому вчене співтовариство справедливо розглядає правову культуру здебільшого у двох взаємопов'язаних аспектах: інституційному й особистісному. Тож сучасна ситуація характеризується необхідністю формувати правову культуру, насамперед, особистості, культуру, за якої повага до права, закону стає особистим переконанням кожної людини. Такий стан речей висуває нові вимоги до забезпечення не лише зовнішньоправової поведінки членів суспільства, а й поведінки, заснованої на глибокому усвідомленні необхідності та потреби в правових нормах, на переконанні в їх справедливості та цінності.

Вітчизняні науковці (І. Дмитрієнко, С. Гусарєв, В. Лазарєв, О. Слюсаренко, Н. Оніщенко), визначаючи правову культуру як особливий різновид культури, наголошують на її змісті, який, з одного боку, утворює система духовних і матеріальних цінностей у сфері функціонування права, а з іншого – цілеспрямована система заходів просвітницького й освітнього характеру, що формують повагу до права, цивілізованих способів вирішення спорів, профілактики правопорушень [324, с. 56]. Водночас правову культуру як структурно-складне цілісне утворення вчені досліджують у контексті якісного стану правового життя суспільства, відображеного в досягнутому рівні досконалості правових актів, правової та правозастосовчої діяльності, правосвідомості й правового розвитку особистості, а також відповідного рівня свободи поведінки останньої, взаємної відповідальності держави й особистості, що, своєю чергою, позитивно впливає на суспільний розвиток і забезпечує оптимальні умови функціонування суспільства [252, с. 43].

Українська дослідниця Н. Оніщенко визначає правову культуру як опосередковану ланку між соціально-економічною та політико-правовою системами, базовими потребами, правовим статусом, правовими й морально-етичними нормами окремої людини, соціальної групи, класів, що беруть участь у державно-правових процесах, з одного боку, і неправовою поведінкою – з іншого [299, с. 184].

Згідно з таким визначенням, якісним показником правової культури є міра активності суб'єкта права в правовій сфері, добровільності виконання правових норм, реалізації прав і свобод громадян. Отже, рівень правової культури впливає на ефективність правового регулювання, характер законодавства, форми й засоби забезпечення прав громадян, ступінь визначення загальнолюдських цінностей, норм міжнародного права.

Багатоплановість досліджуваної проблеми відзначає В. Лазарєв, пов'язуючи правову культуру з певним рівнем правового мислення та почуттєвого сприйняття правової дійсності, належним рівнем знання населенням законів, високим ступенем поваги до норм права, їхнього авторитету, якісним станом процесів правотворчості й реалізації права, специфічними формами правової діяльності, результатами правової діяльності у вигляді духовних і матеріальних благ, створених людьми [222, с. 148].

Зазначене вище дозволяє констатувати, що правова культура в її інституційному й особистісному прояві є важливим компонентом державотворення. Правова культура відображає ступінь і характер розвитку суспільства, так чи інакше забезпечуючи соціалізацію особистості та правомірну діяльність індивіда в державі, постійне правове збагачення як самої особистості, так і суспільства в цілому. Відсутність елементів правової культури унеможлиблює реалізацію прав та обов'язків індивіда, захист його інтересів.

Слід зазначити, що політична модель трансформації здатна призвести до зміни політичних режимів як у напрямі переходу від тоталітаризму й

авторитаризму до демократії, так і навпаки. Як слушно відмічає С. Кримський, у трансформаційному процесі завжди є можливість зворотного руху від нового до старого, трансформаційних рух є багатоваріантним, адже виявляє злиття множинних процесів з різними векторами, які часто розходяться, частково зближуються, частково підсилюють чи знищують один одного [197, с. 255]. Так, навіть країни з розвиненими демократичними механізмами здійснення державної влади, високим рівнем політичної, правової культури, давніми демократичними традиціями не застраховані від проявів авторитаризму. Авторитаризм іманентно властивий будь-якій політичній владі, яка постійно виявляє тенденцію до розширення своїх повноважень і встановлення тотального контролю над суспільством. Найбільш чітко ця тенденція виявляється в діях виконавчої влади, у розпорядженні якої перебувають матеріальні, фінансові, силові й інформаційні засоби владного впливу на суспільство. Президентська та змішана (президентсько-парламентська) форми правління взагалі тяжіють до авторитаризму, оскільки в обраного на загальних виборах глави держави концентруються значні повноваження, особливо у сфері виконавчої влади. Як зазначив Вінстон Черчилль у палаті громад англійського парламенту 11 листопада 1947 року, демократія – найгірша форма правління, за винятком усіх інших, які застосовувалися час від часу. Тому в політичній культурі, тим більше в демократичній державі, безумовно, важливу роль відіграє правова культура, що надає можливість діалогу політичних сил і громадян.

Узагалі, незважаючи на те, що трансформаційний процес пов'язаний із соціальним експериментуванням і конструюванням, не все, що передує новому, підлягає перегляду чи руйнуванню. Є, зокрема, так звані цінності цивілізації, які визначають цивілізованість соціальних систем: права людини, загальнолюдська етика, релігійна толерантність, національна культура тощо. Повертаючись до проблеми діалогу, зауважимо, що яскравим прикладом політичного діалогу є досвід Польщі, який мав формат «круглого столу», що проходив з лютого по квітень 1989 року і став майданчиком політичних переговорів, у ході яких

представники правлячої Польської об'єднаної робітничої партії, інших легальних партій і громадських об'єднань і довірені особи нелегальної опозиції, об'єднаної навколо профспілки «Солідарність», досягли принципової угоди з важливих питань, що стояли перед польським суспільством і державою. Угоди «круглого столу», досягнуті за участі функціонерів католицької церкви, визначили основні правила поведінки політичних сил Польщі на чотирирічний перехідний період, який повинен був завершитися встановленням повністю вільної демократичної системи.

Отже, польський досвід виділяє кілька важливих особливостей проведення політичного діалогу: влада йде на проведення «круглого столу», коли розуміє, що іншого виходу немає і це попри повне домінування ідеології влади в ЗМІ; діалог носить максимально публічний і конструктивний характер; опозиція структурована; представники громадянського суспільства, зокрема католицької церкви та польської інтелігенції, беруть активну участь у діалозі; теми обговорення за «круглим столом» чітко визначені: питання політичної, економічної, соціальної реформ і надання гарантій чинній владі [238].

Відмітимо, що загальні принципи польського діалогу можуть бути актуальними й для України. Це структурованість усіх політичних сил, предметність обговорення питань за «круглим столом», що має визначатися конкретикою, здатністю виділяти пріоритети діалогу, виявляти та досягати компромісу задля подолання кризи. У такому контексті важливим є сам дух проведення діалогу, який здатний допомогти знайти взаєморозуміння між усіма учасниками – представниками різних політичних сил і громадянського суспільства.

Досвід країн, які використовували політичний діалог, свідчить про його беззаперечну позитивну результативність, що в подальшому сприяло конструктивній розбудові демократичних засад у державі й трансформації політичних моделей управління.

Не менш важливого значення в трансформаційних процесах у сфері

культури набуває «економічна модель». Економічна трансформація може розглядатися з позицій функціонування макро- та мікросистеми, а також – системної зміни. Перша – процес, обмежений у часі, що визначається поворотними подіями в житті суспільства або окремої організації. Другий вид трансформації пов’язаний з докорінною зміною господарського ладу. Проблема економічної трансформації має свою довгу історію. Уже Аристотель використовував термін *економіка* і вперше піддав аналізу основні економічні явища та закономірності сучасного йому суспільства. Як зауважує А. Анікін, якщо порівняти економічну систему Аристотеля з першими розділами «Багатства народів» А. Сміта з першим томом «Капіталу» К. Маркса, виявимо різючу спадкоємність думки [19, с. 21].

Історія економічної трансформації пов’язана з іменами таких теоретиків і практиків, як Д. Гюм, Ф. Енгельс, Дж. Кейнс Ф. Кене, Дж. Локк, Т. Ман, К. Маркс, А. Монретьєн, Р. Оуен, В. Петті, Д. Рікардо, К. А. Сен-Сімон, Ж. С. де Сімонді, А. Сміт, А. Токвіль та ін.

Оскільки історія економічної трансформації є предметом політекономії, ми не будемо зупинятися докладно на цьому питанні у своїй роботі, виокремимо лише ті позиції, які, на наш погляд, є важливими в контексті розкриття досліджуваної проблеми. Так, трансформаційні процеси у сфері економіки характеризує у своїх працях американсько-канадський економіст, філософ, соціолог К. Поланьї. Не можна не погодитися з думкою дослідника про те, що в трансформації історичного процесу вирішальну роль відіграє заміна однієї економічної моделі іншою. К. Поланьї наголошує на тому, що економічні відносини завжди є первинними та визначальними, і саме з цим пов’язане заперечення вченим соціальної сутності людини, оскільки вона в нього постає як *homo economicus*. Важко погодитися з цією думкою відомого теоретика, адже, на наш погляд, економічне й соціальне взаємопов’язані одне з одним, і в житті людини як «тварини політичної» (за Аристотелем) соціальне буття визначає свідомість (К. Маркс). На тому, що культура не детермінується

економікою, наголошували у свій час М. Бердяєв, П. Сорокін та інші теоретики. Яскравим прикладом штучної детермінації є радянська «планова економіка», яка, як відомо, зазнала краху.

У роботі «Велика трансформація: політичні і економічні витoki нашого часу» К. Поланьї визнає, що сучасна епоха потребує утвердження сутнісних цінностей людського буття. На думку вченого, варто звернути увагу на принципи індивідуальної свободи, можливо, по-іншому їх осмислити та відтворити відповідно до вимог сучасного світу. К. Поланьї наголошує на важливості в процесі трансформацій саме системи цінностей, що виведе людину на новий рівень розвитку, забезпечить реалізацію поставлених цілей і дозволить зберегти при цьому свою індивідуальність [322, с. 15–16].

Французький теоретик Ф. Серс у роботі «Тоталітаризм та авангард» також наголошує на впливі політичних й економічних трансформацій на свідомість людей [366].

Вплив «економічної моделі» на розвиток культури пов'язують з розвитком «людського капіталу», з його інтелектуальним, креативним, духовним і культурним ресурсом. Саме людський капітал, тобто сукупність знань, умінь і навичок, що використовують для задоволення різноманітних потреб людини та суспільства в цілому, спонукає до інноваційної діяльності й, відповідно, є основою «інтелектуальної економіки», «економіки знань». Інноваційна діяльність передбачає максимальне використання результатів наукових досліджень, розробок, винаходів, що, своєю чергою, за умов адекватного практичного впровадження, зумовлює появу нових конкурентоспроможних культурних товарів і послуг, які мають потужну споживчу вартість.

Характеризуючи економічну модель трансформаційних процесів в Україні, вітчизняні науковці, зокрема І. Михасюк, С. Мочерний, Б. Перестюк, Д. Стеченко, Л. Чернюк та ін., наголошують на неоднорідності розвитку вітчизняного соціально-економічного простору, який історично склався в

Україні, що, на думку Л. Чернюк, сприяло певному впливу на структуру та ефективність національної економіки, стратегію й тактику інституціональних перетворень, а також на вітчизняну соціально-економічну політику. Науковець вважає, що складність процесів пов'язана як з механізмами ринкової конкуренції, що диференціювали регіони відповідно до їх конкурентних переваг і пріоритетів, так і з наявністю різних можливостей до адаптації територій з неоднаковою структурою економіки та менталітету населення й влади. Л. Чернюк стверджує, що саме за умов трансформації національної економіки порушилися засновані на принципах територіального поділу праці міжрегіональні зв'язки, що призвело до нерівного розподілу фінансових ресурсів для багатьох сфер людського буття [461, с. 253].

Важливим елементом в економічному процесі реалізації культурних товарів і послуг є споживчий ринок. У цьому контексті виникає питання щодо співвідношення ринкового суспільства, культурних товарів і послуг і їх споживчої спроможності. Американський теоретик Р. Нозік у роботі «Анархія, держава та утопія» писав, що ринкове суспільство пропонує культурну утопію, засновану на ідеї свободи вибору. Він зобразив гіпотетичний світ, де люди можуть вільно обирати спосіб життя, звичаї та культуру, поки не зазіхають на аналогічне право інших. Таке лібертаріанське бачення привабливе для багатьох, але воно ставить суспільство перед питаннями: чи дійсно ринок здатний дати стільки вибору; чи справді торгівля продуктами культурного виробництва сприяє різноманітності культур у світі, або навпаки, їх нівелює; що нас чекає у майбутньому - мистецьке розмаїття чи гомогенізація культури? [287].

Останнім часом, аналізуючи трансформаційні процеси, що відбуваються по всіх напрямках, зокрема в економіці, теоретики наголошують на формуванні глобальної неоекономіки, переростанні ринкової стадії економіки в постринкову (Л. Абалкін, У. Бек, Г. Клейнер, Г. Новосельцева, Дж. Хікс).

Сьогодні, на початку XXI ст., як це не дивно, у контексті питання гегемонізації культури заслуговує на увагу робота французького мислителя XIX ст. А. Токвіля «Демократія в Америці». Так, А. Токвіль пропонує глибоку й оригінальну концепцію зв'язку економіки та культури. Зобразивши Америку як країну культури «найменшого спільного знаменника», мислитель наголошує на її відмінності від складної культури європейської аристократії. Зображений А. Токвілем портрет Америки характеризує різноманітність американських культурних товарів, споживання яких призводить до певного зниження рівня культури не тільки в масштабах власної країни, а й у світі в цілому [403].

Зауважимо, що наступ американського культурного продукту викликає занепокоєння в різних країнах уже багато десятиліть. Гегемонія масового американського культурного продукту позначилася своїм негативним впливом як на економіку багатьох культур, так і на національну культуру. Україна в цьому питанні не є винятком. Виходом із цієї ситуації може стати створення українського конкурентоспроможного культурного продукту та формування дієвого вітчизняного споживчого ринку. Як показує світовий досвід (США, Канада, Велика Британія, Франція тощо), запровадження ефективної економічної моделі в розбудові сфери культури сприяли її розвитку.

П. Гуревич слушно зауважує, що процеси економічної модернізації та соціальних змін в усьому світі розмивають традиційну ідентифікацію людей за місцем проживання, одночасно слабшає й роль нації-держави як джерела ідентифікації. Лакуни, які в результаті утворюються, здебільшого заповнюються релігією, нерідко у формі фундаменталістських рухів. Подібні рухи склалися не тільки в ісламі, але й у західному християнстві, іудаїзмі, буддизмі, індуїзмі. У більшості країн і конфесій фундаменталізм підтримують освічені молоді люди, висококваліфіковані фахівці із середніх класів, бізнесмени – тому трансформаційні процеси в культурі потребують уваги до проблеми

трансформації суб'єктності [110].

«Модель трансформації суб'єктності» пов'язана з проблемою ідентифікації. Ідентифікація (від лат. *identiens* – тотожний, *fikatio* – здійснення, утілення) – досить об'ємне за змістом поняття, яке «дозволяє говорити про встановлення тотожності різних об'єктів за допомогою визначених ознак, про варіювання “відмінності”, “порівняння”, “знаходження подібного”, про емоційно-когнітивний процес неусвідомленого ототожнення суб'єктом себе з іншим суб'єктом, групою, зразком» [473, с. 7]. Одними з перших поняття *ідентичність*, *ідентифікація* стали використовувати теоретики екзистенціалізму та психоаналізу. Так, німецький екзистенціаліст К. Ясперс розуміє ідентичність як ознаку свідомості «Я». За Е. Еріксоном, поняття ідентичності означає глибоко усвідомлений та особистісно прийнятий образ себе в усьому багатстві ставлень особистості до навколишнього світу, почуття адекватності та стабільного володіння особистістю власним «Я» незалежно від змін «Я» і ситуації; здатність особистості до повноцінного вирішення завдань, що виникають перед нею на кожному етапі її розвитку.

Частота вживання цього поняття та кількість вкладених у нього смислів у сучасній культурі свідчать про постійні пошуки деякої індивідуальності, цілісності і єдності в різних контекстах: метафізичному, етичному, історичному, соціально-філософському й ін. Так, кажуть про ідентичність індивідуальну й колективну, національну та громадянську, історичну, регіональну, гендерну, сексуальну, культурну, професійну й ін. Різним аспектам проблеми ідентифікації присвячені роботи теоретиків різних поколінь: Х. Абельса, Т. Адорно, Б. Андерсена, В. Бібіхіна, В. Бичкова, Ж. Бодріяра, Ф. Гваттарі, Е. Гелнера, П. Гуревича, Ж. Дельоза, Ж. Дерріда, Е. Еріксона, С. Кримського, Ж. Лакана, В. Личковаха, Н. Лумана, Г. Маркузе, Л. Нагорної, В. Полікарпова, Ю. Рижова, В. Розіна, М. Сарафа, Д. Столярова,

В. Табачковського, О. Титар, Г. Фесенко, М. Фуко, К. Шелупахіної, О. Шульган, Е. Юнгера й ін.

Німецький письменник, філософ Е. Юнгер, аналізуючи зміни, що відбуваються в суспільстві, а саме: приход на місце бюргера «масової людини», зауважує, що існує велика різниця між тим, як діяльність розподілялася, скажімо, між старими гільдіями, і як робота спеціалізується сьогодні. Там робота – це постійна величина, що припускає поділ, тут – вона функція, тотально включена в систему відносин. З цим пов'язаний початок рішучих змін, що відбуваються, з поняттям особистого внеску в діяльність. Власне основу цього явища слід шукати в тому, що центр ваги діяльності зміщується від індивідуального характеру роботи до тотального. Однаковою мірою стає менш важливо, з яким персональним явищем і з чийм ім'ям пов'язують роботу [486, с. 169–171]. Теоретик проводить цікаву числову паралель: у ХІХ ст. одинична людина мінлива, а маса постійна, тоді як у ХХ ст., навпаки, одинична людина постійна, а форми, у яких вона є, виявляють велику мінливість. Це пов'язано з тим, що потенційна енергія життя потрібна у всезростаючій мірі, що передбачає мінімальний ступінь опору з боку окремої людини [486, с. 222–223]. Апогеєм відсутності індивідуальної ідентичності Е. Юнгер вважає фігуру безіменного солдата.

Слід відмітити, що більшість теоретиків погоджуються з думкою, що ідентичність являє собою феномен, який виникає через діалектичний взаємозв'язок індивіда та суспільства, а теорії ідентичності завжди залучені в більш загальну інтерпретацію реальності. Ідентифікація, так би мовити, моделюється завдяки тріаді «Я – Інший – Вони». Саме ця тріада (ступінь зв'язку трьох складових, діалогічних відношень) впливає на ті чи інші трансформації. І в такому випадку існує певна складність, спричинена культурним плюралізмом, властивим сучасному суспільству. Американський теоретик С. Гантінгтон, аналізуючи трансформаційні процеси в сучасній

культури, зокрема проблеми ідентифікації, доволі слушно відмічає, що культура – це не споживання матеріальних продуктів. Суттю культури є мова, релігія, цінності, традиції та звичаї. Якщо росіяни п'ють кока-колу, це зовсім не означає, що вони мислять, як американці [440].

У контексті дослідження національної ідентичності слід звернути увагу на думку українського вченого, громадського діяча В. Вовкуна, який, визначаючи національну ідентичність особи чи групи, ототожнює останні з великою національною спільнотою, її символами й цінностями, історією та культурою, державними інституціями, з національними інтересами. В. Вовкун наголошує, що це ототожнення не лише розумове, але навіть емоційне й естетичне. Саме виконуючи низку функцій, національна ідентичність згуртовує членів національної спільноти на основі спільних вартостей, символів, а також сприяє самовизначенню та самоорієнтації особистості у світі завдяки ресурсам національної культури [76].

В. Табачковський відмічає, що сучасне людство стикається з дилемою, яка пов'язана, з одного боку, з ігноруванням відмінностей між різними культурами, а з іншого - із фетишизацією заміщених форм цих відмінностей. Як слушно стверджує науковець, в обох випадках можна провокувати лише різноспрямовану конфліктність. Проблема цієї конфліктності, за влучним зауваженням українського теоретика, полягає в тому, що діалогізують не культури, а конкретні люди, які належать до певних культур [395, с. 14].

Відтак зрозуміла необхідність культивувати здатність окремого індивіда або спільноти формувати світоглядні засади стосунків з «Іншим». Сьогодні, у трансформаційних умовах, це питання є одним із найважливіших, адже діалог, заснований на рівноправному партнерстві, сприяє закріпленню власної ідентифікації та соціально-онтологічної характеристики і є запорукою миру.

В умовах, коли Україна висловлює бажання бути частиною Євросоюзу, коли належність до «європейства» розглядається як необхідна умова успіху

Європейського проекту, необхідно пам'ятати, що нова спільна європейська ідентичність, як слушно зауважує український теоретик О. Титар, може існувати лише як плюралістична, мультикультурна ідентичність. Ця «множинна», «комплексна» (мовою К. Хюбнера) ідентичність більш складна, містить у собі локальні, регіональні, національні й наднаціональні елементи та «цементується лише спільними демократичними цінностями» [395, с. 14]. Як стверджує К. Хюбнер, саме завдяки тому, що кожна держава взагалі осмислює свою ідентичність лише у взаємозв'язку з іншими, вона також усвідомлює, що всього лише висловлює загальну для всіх держав ідею права на її своєрідній мові, у своєрідних формах, законах і звичаях. Міжнародне право, отже, передбачає самостійність, самосвідомість, а також суверенітет окремих держав і їх націй і не може ґрунтуватися лише на загальних, абстрактних ідеях людства [451, с. 172].

Слід зазначити, що час від часу картина світу піддається суттєвим інтелектуальним трансформаціям, зокрема й технічним. Німецький науковець Ф. Юнгер застерігає від втрати ідентичності через технічну трансформацію, яка зачіпає наші екзистенційні основи, втілюючись у новітній бомбі або генній інженерії. Теоретик відмічає: якщо визначення кіноіндустрії як «фабрики мрій» сприйняти буквально, то можна помітити, що кіно як образ майбутнього постійно відтворює чи то масові бажання, чи то витіснені страхи. «Тіло є те, що ще здатне відчувати страх перед тотальністю техніки, і тому постійним мотивом показу / витіснення у фантастичних фільмах є синтез людини й робота, створення всіляких гібридів, кіборгів. Водночас для людини відкриваються страхітливі можливості штучного заміщення органів, аж до зміни тіла» [434, с. 525].

Ще один аспект проблеми трансформації в культурі, який не можна обійти увагою, – гендерний. Питання трансформації фемінності розкрито в роботах С. де Бовуара, П. Бурдьє, М. Гайдеггера, Ж. Дерріда, Дж. Дьюї,

Е. Дюркгейма, М. Еліаде, Ж. Лакана, К. Манхейма, Г. Маркузе, Т. Парсонса, М. Шелера, О. Шпенглера, М. Фуко й ін. Проблема трансформації «маскулінного» та «фемінного» в сучасній культурі доволі складна та може стати предметом окремого дослідження, але, на жаль, у межах цієї роботи не може бути досліджена докладно.

Глобальний перегляд соціокультурної ідентифікації людини завжди приводив до зміни світогляду, зокрема системи цінностей, тому, на наш погляд, необхідно виокремити й «модель ціннісної трансформації».

Категорія цінності утворюється в людській свідомості шляхом порівняння різних явищ. Осмислюючи світ, людина вирішує для себе, що в житті для неї є важливим, а що ні, що істотно, а що несуттєво, без чого вона може обійтися, а без чого ні. Як зазначає А. Єсін, цінність не є річчю, а є ставленням до речі, явища й ін. Стосовно культури особистості можна сказати, що цінністю є те, без чого існування цієї особистості повністю або частково втрачає сенс. Будь-яка система цінностей динамічна та рухома: вона трансформується в часі з віком, зміною життєвих обставин тощо. Особистість виробляє (або приймає готову) систему цінностей, яка й дозволяє орієнтуватися у світі, відрізнити важливе від неважливого, потрібне від непотрібного. При цьому чим більш міцна й усвідомлена система емоційно-ціннісних орієнтацій, тим стабільніша особистісна самосвідомість, тим більш цілеспрямована життєдіяльність людини.

Цінність – невід’ємний елемент будь-якої діяльності, а значить, і всього людського життя. Ще Сократ і Платон зверталися до проблеми цінності, у середньовічному теоретизуванні, що рухався переважно від теоретичного («небесного») світу до реального («земного»), вочевидь, переважав ціннісний підхід. Однак як філософська категорія «цінність» увійшла в науковий обіг у Новий час. Так, у роботах Т. Гоббса, Г. В. Лейбніца, Б. Спінози цінності визначаються як прояв людської емоційної сфери, бажань. Джерелом же

цінностей є почуття. Г. Лотце висловлював думку, що треба чітко розмежовувати світ явищ і світ внутрішніх цінностей. На основі категоріального статусу цінності сформувалася філософія цінності, або аксіологія.

Питання ціннісних трансформацій аналізують у своїх роботах багато теоретиків: Р. Арнхейм, М. Бахтін, Ю. Білодід, Д. Бьолер, В. Віндельбанд, Е. Дюркгейм, Ф. Енгельс, А. Єсін, А. Залужна, В. Ільїн, І. Кант, Т. Касаткіна, Ю. Кулагін, Д. Лихачов, Ю. Лотман, Н. Мельнікова, Ф. Ніцше, Г. Ріккерт, Н. Розенберг, В. Сіверс.

Із середини ХХ ст. відбувається осмислення категорії цінності в західній філософії. Почалася жвава дискусія різних напрямів щодо розуміння цінності (цінність як вища ідея та як прояв суб'єктивного бажання). Слід наголосити, що в Україні лише впродовж останніх десятиліть розпочалось активне дослідження проблеми цінностей. Посприяла цьому саме трансформація старої системи цінностей і пошук нової ціннісної орієнтації суспільного й особистісного життя.

Як відомо, найбільш цінними для особистості є ті об'єкти навколишнього світу, які відповідають її духовним, матеріальним, соціальним потребам, моральним принципам, настановам та ідеалам. Тому важлива особливість культури полягає в тому, що системи культурних цінностей формуються на основі відбору певних видів поведінки. Вважається, що в основі цього відбору лежить як стихійне, так і усвідомлене прагнення до консолідації, що забезпечує найкращі умови виживання етносу. Одним з чинників такої консолідації є закріплення системи цінностей у вигляді певних культурних традицій, які передаються з покоління в покоління як значимі соціокультурні нормативні регулятори всіх сфер соціального й індивідуального буття етносу.

Безумовно, існують ще нонконформістські цінності (або маргінальні), де цінність відкидається не тому, що вона погана сама по собі, а лише тому, що вона не визнана в суспільстві. Індиферентне ставлення до цінностей А. Єсін

пояснює тим, що особистість спирається на власні цінності, які можуть не збігатися з офіційно визнаними [249].

Зрозуміло, що під час радикальної трансформації, яку ми зараз переживаємо, спостерігається зміна фундаментальних норм регуляції. Радикальна зміна системи цінностей може призвести до дестабілізації суспільства, хаосу в суспільних відносинах, загальної маргіналізації, втрати етнічної ідентифікації. Виникає необхідність виявити духовно-ціннісні основи, на підставі яких можна будувати майбутнє. Від того, як ціннісний фундамент буде сформований, багато в чому залежить майбутнє суспільства.

Як правило, коли говоримо про стосунки між людьми й ширше – культурами, наголошуємо на необхідності толерантного ставлення один до одного. У світі існує багато різних культур, і практично всі вони взаємодіють одна з одною. Саме завдяки культурі між представниками різних етнічних, національних, релігійних спільнот виникає міжкультурний діалог, який ґрунтується на характерних для цієї культури цінностях, однією з яких є толерантність. До сутності проблеми толерантності науковці звертаються все частіше, проте вкладають у це поняття різний зміст. Лінгвісти розглядають толерантність як терпимість, політологи пояснюють її як здатність окремої людини та людської спільноти слухати й поважати інших. На думку психологів, толерантність – це здатність людини розуміти іншу людину, відчувати й усвідомлювати її почуття та емоції [326, с. 73]. Філософи акцентують увагу на значенні мовної толерантності, наголошуючи при цьому на негативних явищах, які супроводжуються штучно створеними перепонами в Україні [346, с. 36].

Дійсно, толерантність буквально означає терпимість; вона визнає право на існування інших культур. Толерантна громадянська культура передбачає, по-перше, що особистість з її власною системою цінностей не пригнічують, по-друге, толерантність культури суспільства проявляється в тому, що за

іншими громадянськими культурами також зберігається право на існування. Досліджуючи феномен толерантності, американський психолог Гордон Олпорт виділяв три види толерантності: толерантність як систему установок, пов'язаних з етнічними й расовими відмінностями, комфортну толерантність і толерантність як рису вдачі. З точки зору етнічних установок, толерантно налаштований індивід, згідно з Г. Олпортом, виходить з того, що «всі люди рівні: групова приналежність у більшості випадків не має значення. Толерантність як риса характеру означає шанобливе ставлення її носія до інших людей. Така пошана знаходить прояв у різних стилях життя і життєвих стратегіях. Деякі люди несуть заряд любові й доброї волі, цінують групові відмінності з естетичної точки зору та вважають їх цікавими. Інші – ставлення до різних груп пов'язують з поняттям інтернаціональної дружби [175, с. 34]. Різні трактування поняття *толерантність* об'єднує думка про позитивний вплив толерантності на збереження, розвиток, шанобливе ставлення до культурної ідентичності. У такому контексті толерантність є важливою складовою при визначенні пріоритетів національних інтересів; збереженні та розвитку культурного потенціалу нації; миротворчої спрямованості міжнародного культурного співробітництва. Толерантне ставлення до інших культур і народностей актуалізується в процесі інтеграції вітчизняної культури в європейський цивілізаційний простір. Міжкультурний діалог і толерантність визначаються в їх практичній взаємодії. Міжкультурна взаємодія сприяє збагаченню духовних цінностей, зростанню інтересу до інших культурних традицій, релігій. Реалії сьогодення свідчать, що нові інформаційні системи розширюють можливості для міжкультурної комунікації, а також допомагають представникам різних етносів органічно долучитися до світового культурного простору. Це формує толерантне ставлення до інших народів і, відповідно, зменшує відчуття неприйняття, дискримінації, відчуження й нетерпимості.

Толерантність як культурна практика, її норми й приписи є не лише

показником цивілізованості, а й медіатором комунікації, що особливо важливо в контексті сучасних міжкультурних відносин.

Зазначене вище дозволяє стверджувати, що роль толерантності у міжкультурному діалозі беззаперечна. Саме толерантність є тим консолідуючим чинником, завдяки якому досягається консенсус і взаєморозуміння, що виступають сьогодні необхідною умовою для зняття міжнаціональної напруги. Завдяки толерантному ставленню до ближнього посилюється різнобарвність людського світу, відбувається інтенсивна взаємодія між різними культурами, що забезпечує культурі кожної окремої країни особливу неповторність. Виховання толерантних рис обумовлюється життєво важливими потребами збереження духовної та культурної самобутності. Відсутність толерантного ставлення до інших культур загрожує втратою культурної самобутності й тим самим може заподіяти непоправної втрати світовій культурі в цілому, її багатобарвному спектру, у який кожна нація вносить свій колорит.

Однак слід зауважити, що є межа, за якою толерантність вироджується в байдужість, а для збереження власної системи цінностей необхідно володіти здоровою нетерпимістю. Наприклад, людство не може й не повинно приймати систему цінностей фашизму та нацизму.

Природа цінності ідеальна. Як відмічає Ю. Білодід (утім усі філософи з цим погоджуються, і ніхто цю думку не заперечує), цінність за своїм походженням породжена формуванням ідеального світу людини та сприяє її самоствердженню в суспільстві. Одна з функцій цінності – зв'язати в сучасному бутті людини минуле і майбутнє. На наш погляд, це слухна думка, хоча й суперечлива. Так, із середини ХХ ст. людство окреслило нові цінності, пов'язані з успіхами в науці, техніці, промисловості. Відбулися суттєві зміни рівня і якості життя. Усе це вселяло надії, відкривало перспективи, породжувало віру в стабільність, формувало ціннісні імперативи. Разом з тим, людство усвідомило, що техніка не тільки здатна полегшити життя, дати

матеріальний добробут, але й зруйнувати природу. Техніка – поле реалізації творчої фантазії людини, але вона ж породжує психологічну залежність людини від неї [44, с. 18–20].

Відмітимо, що в останні роки на території пострадянського простору відбувається крах колишніх ідеалів, цінностей і норм. Наприкінці ХХ ст. – в один з найскладніших трансформаційних періодів, період, мовою Е. Дюркгейма, аномії, тобто стан ціннісно-нормативного вакууму, – перший український Президент якось процитував Швейка, героя однойменного роману чеського письменника Ярослава Гашека: «Ще ніколи не було так, щоб якось та не було. Якось воно та буде». Це яскравий зразок невизначення цінності того, що і як може і, головне, повинно бути, зразок відсутності досвіду соціального, політичного, культурного прогнозування. І тут необхідно акцентувати увагу на функціях цінностей. По-перше, це об'єднання (так само і роз'єднання). Єдність цінностей сприяє створенню єдності ідеалів, спрямуванню єдності дій, що, своєю чергою, може консолідувати як соціальні групи, так і нації, і держави. Безумовно, цінності є основою світогляду, світорозуміння. Водночас слід пам'ятати, що світ цінностей тієї чи іншої культури ніколи не може абсолютно адекватно бути трансформованим у світ іншої культури. Як вважав О. Шпенглер, душу брахмана може зрозуміти тільки брахман.

Сучасна Україна, зазнавши трансформаційних зсувів після розвалу СРСР, переживає нову хвилю трансформації цінностей, що відродилась після Революції гідності. Сьогодні українці вимушені, так би мовити, на практиці вивчати структуру цінностей, а саме: цінності вищого порядку та цінності другого порядку.

Безумовно, ціннісні трансформації в культурі відбуваються в процесі комунікації. Культура, суспільство й особистість, умовою існування та відтворення яких є комунікативна взаємодія, не можуть функціонувати в повній

відповідності з вимогами свого часу без набуття досвіду комунікативної поведінки, яка формується під впливом культурних чинників і ціннісних установок, породжених глобалізаційними процесами. Трансформації, спричинені глобалізацією, суттєво змінюють морально-етичний і психологічний стан людини, а відтак й українського суспільства загалом. Тут мають місце деструктивні зміни суспільної, індивідуальної свідомості. Зокрема, зростає стурбованість світової громадськості проявам насильства, наркоманії, міжнаціональних конфліктів тощо. Світова культурна картина, виявляючи деструктивні зміни, потребує пошуків стратегій оптимізації й адекватного сприйняття сучасної культурної реальності, що, своєю чергою, зумовлює необхідність формування нової, глобальної етики, яка на тлі міжкультурної напруженості та «цивілізаційних зіткнень» набуває реальних ознак.

На думку американського політолога С. Гантінгтона, який, характеризуючи стан «світу цивілізацій», наголошує на його релігійній складовій, основою кожної цивілізації є релігія, сформовані на її основі культурно-цивілізаційні цінності та різні види культурної ідентифікації, які й визначають моделі конфліктів [440, с. 300].

Американський теоретик російського походження М. Епштейн, вивчаючи трансформаційні процеси кінця XX ст., наголошує на «відставанні людини від людства» [482, с. 45] і пояснює це зростанням диспропорції між розвитком людської індивідуальності, обмеженої біологічним віком, і соціально-технологічним розвитком людства, для якого межа часу не встановлена (принаймні її ніхто не знає). З кожним поколінням людина вимушена опановувати все більш об'ємний вантаж знань і вражень, які були накопичені попередніми століттями і яких вона не в змозі засвоїти. Звідси, як відмічає теоретик, і проблема відчуження, окреслена в XIX ст., і проблема втрати реальності – у XX ст.

Специфіку комунікаційної рефлексії науковці пов'язують з процесами глобалізації, які характеризуються певним руйнуванням замкнутості, під впливом загальнодоступного потужного інформаційного поля та посилення тенденцій віртуалізації соціальної реальності. Так, на думку вченої Е. Савруцької, саме відкритість комунікаційного простору сучасної цивілізації робить людину немовби співпричетною до подій, реальним суб'єктом яких вона не є. Саме тому в реальному просторі власного життя людини відбувається поєднання, а нерідко й заміщення ціннісних установок, духовно-моральних орієнтирів своєї культури [358]. Сучасні тенденції, які домінують у суспільстві, переконують науковий світ у тому, що «людина сама стає для себе проблемою». Напруженість світу, яку безпосередньо пов'язують з однією з головних для сучасної науки тематики, а саме трансформаційних процесів у культурі, зумовлена проблемою збереження культурної цілісності людини, її зв'язку зі світом, повернення людини до самої себе, до своєї сутності.

Під впливом культурних трансформацій відбувається зміна відносин між людьми та формуються нові образи реального світу, що суттєво впливають на систему культурних цінностей. У комунікаційних процесах реальну людину як об'єкт інтересу й уваги з боку «Іншого» замінюють предмети споживання, а в її життєвому світі поступово провідне місце посідає мережа Інтернет як своєрідний комп'ютерний співрозмовник.

Сучасні інформаційно-комп'ютерні технології дозволяють проникати в найпотаємніші куточки інтимного життя людини, руйнуючи тим самим її власний світ, змінюючи світогляд. Складається особлива комунікативна ситуація, при якій процеси, що відбуваються в комунікативному просторі, забезпечуються великою кількістю абсолютно нових засобів накопичення, зберігання та передачі інформації.

Саме під впливом глобальних змін трансформуються системи

цінностей. З одного боку, відбувається знецінення культурних, духовних, моральних установок, правил, принципів, норм, моделей поведінки, з іншого – формуються універсальні цінності, які, навіть будучи блокованими в усталеному середовищі, знаходять допоміжні, опосередковані форми для свого розвитку. Їх подальша реалізація на більш високому таксономічному рівні стає проблемою глобального масштабу. Таким чином, глобалізація сприяє викристалізованню універсальних ціннісних категорій, що формують архітектоніку нового світопорядку.

Сучасний світ характеризується загальною політичною, економічною, інформаційною взаємозалежністю, і в такому контексті саме культурі відведена місія, яка дозволить різним країнам подолати негативні сучасні глобалізаційні процеси.

Той факт, що різні суспільства характеризуються історичною приналежністю до християнства, ісламу чи конфуціанства, призводить до формування культурних зон, існування яких породжує міжрелігійні проблеми. Саме міжкультурна варіація є тією консолідуючою складовою, яка здатна подолати міжконфесійні війни. У такому ракурсі важливою є міра участі суспільства в подоланні викликаних глобалізаційними процесами проблем. Підходи в різних країнах різняться своїм спрямуванням. Деякі орієнтуються на «цінності виживання», інші – на «цінності самовираження, самоідентифікації». Суспільства, що надають перевагу останньому, більш імовірно є демократичними порівняно із суспільствами, що акцентують на цінностях виживання.

Більшість дослідників піддаються спокусі розглядати проблему цінностей у межах традиційної дихотомії Схід – Захід. У цьому випадку сумнів викликає один важливий момент: Європа більш збалансована й у ресурсному, і в історико-культурному відношенні; Азія, що динамічно розвивається, сегментована, і для неї характерна наявність як архаїчних, так і

модернізаційних складових, що динамічно розвиваються, а в цілому спостерігається переплетення різнорідних цінностей. Ці культурні ареали продовжують існувати та впливають на важливі явища в діапазоні від сімейно-побутових і демографічних проблем до різних моделей поведінки; проте водночас можуть породжувати ситуації соціальної та політичної нестабільності, що згубно діє на розвиток країн, регіонів і світу в цілому.

Вагомим важелем у формуванні взаєморозуміння між різними культурними ареалами є комунікація, завдяки якій відбувається сприйняття «нового», «іншого», «чужого», обмін інформацією, культурним досвідом між людьми, представниками різних національних меншин і груп, які є носіями відмінних між собою традицій, цінностей, стереотипів, норм і моделей поведінки.

Заслуговують на увагу й дослідження російського культуролога В. Іонесова, предметом наукової зацікавленості якого є моделі трансформації культури. Визначивши чотири стадії транзитивного руху культури (трансфігурація, пертурбація, дегенерація, регенерація), теоретик характеризує їх як стадіальні моделі трансформації. На думку В. Іонесова, ці стадії трансформаційного процесу створюють великий транзитивний цикл руху культури. У цьому циклі він розрізняє дві транзитивні лінії розвитку – вектори інволюційної й еволюційної трансформації. Вектор інволюційного руху відображає процес інституційного спаду та зниження структурної репрезентативності культури. Вектор еволюційного руху фіксує траєкторію інституційного підйому й реструктурує культуру. Інституціональна модель трансформації конституює модель транзитивних секторів - стабільного та кризового розвитку культури. Зокрема, учений виокремлює мультикультурні моделі трансформації, наголошуючи на ролі останньої в глобалізаційних процесах, а саме: невизначеності їх перебігу і, як наслідок, підвищенні ризиків у культурному середовищі. На думку В. Іонесова, неготовність до

змін у сфері культури зумовлює нездатність дати відповіді на виклики глобалізації. Серед цих викликів найбільш значущим є критичний стан культури, який пов'язують із загальною кризою, кризою управління, інституційною кризою, кризою ідентифікації [148, с. 2].

Заслуговує на увагу й теорія Т. Заславської, у центрі запропонованої моделі якої розглядається соціальний механізм трансформаційного процесу, який складається із суб'єктів, що ініціюють культурну трансформацію суспільства, зміст їх дій, а також взаємозв'язок цих цілеспрямованих дій з масовими процесами, що викликають зрушення в інституційних структурах суспільства [140].

Український теоретик М. Безносів наполягає на тому, що кризовий стан вітчизняного суспільства обумовлений насамперед відсутністю ґрунтовного аналізу причин останнього, спрощеним підходом до процесів системної трансформації. На думку теоретика, проблема полягає в наявності різних підходів до розуміння трансформації, а також у недостатній вивченості досвіду успішних практик і нерозробленості концепції системної трансформації з урахуванням можливих соціальних наслідків радикальних економічних і політичних реформ. Дослідник дійшов висновку, що виявлення специфіки трансформаційних процесів на вітчизняних теренах передбачає необхідність створення нових соціальних інститутів і реформування старих. Становлення нової соціальної структури, нові та реформовані соціальні інститути розглядаються на тлі відсутності універсальної нормативної й ціннісної системи, яка дозволяє індивідам і групам практично вирішувати внутрішні проблеми трансформації [36, с. 4].

При вивченні соціального інституту як засобу трансформації важливо акцентувати увагу на його культурній складовій, що дозволяє реалізувати потреби людини в запропонованих послугах, що надають вітчизняні соціокультурні інститути, а саме: у трансляції, відтворенні культурних

цінностей, залученні індивіда в культурну соціалізацію, яка передбачає розвиток творчих здібностей, продукування нових знань, умінь і навичок, освоєння цінностей, норм поведінки, ведення міжкультурного діалогу.

У контексті інституційного рівня трансформаційних процесів визначимо культуротворчу місію вітчизняних соціокультурних інститутів, одним з основних призначень яких є збереження та популяризація національних традицій, заснованих на ментальності українського народу, національному характері й ідеї. Саме збереження та розвиток національних рис української культури є запорукою реалізації важливих соціальних завдань, серед яких: зняття напруги між поколіннями й етнічними групами; рівність доступу різних верств населення до культурних благ; духовне збагачення молоді; інтеграція українських звичаїв, традицій, інновацій у світовий культурний простір. Ефективне запровадження соціологічного методу дослідження трансформацій у культурі дозволить забезпечити культурну інтеграцію, головним завданням якої є підтримка різноманітних культурних ареалів. Сучасну культурну картину світу формують різні групи населення, які визначаються історичною приналежністю до християнства, ісламу, конфуціанства тощо з особливими системами цінностей.

Ще одна модель – це трансформація в мистецтві. Це питання цікавило теоретиків з давніх часів. У контексті досліджуваної нами проблеми найбільш цікавим є період з кінця XIX ст., адже саме в ньому знаходимо корені трансформацій, що відбуваються в сучасній культурі. Наприклад, російські авангардисти, зокрема В. Кандінський, В. Маяковський, вірили, що трансформація мистецтва перетворить людину, потрібно тільки оновити світ – і зло, пов'язане із застарілими типами поведінки та гнітючими формами життя, зникне. Правда, скоро митці виявилися відстороненими від процесу трансформації світу та змушені були обмежуватися роллю ілюстраторів нової політики, яка була визначена без їх участі [366, с. 211]. Причому це відбувалося майже синхронно

як в СРСР, так і в Німеччині (згадаймо хоча б виставку так званого «дегенеративного мистецтва»).

Сучасний теоретик Ф. Серс, вивчаючи проблему трансформації мистецтва в добу тоталітаризму, підкреслює, що мистецтво стає основною сферою інтересів і для тоталітаризму, який використовує його як ідеологічний інструмент. Тоталітарна стратегія полягає в трансформації обставин у подію, або, інакше кажучи, у створенні ідеологічних міфів, шляхом закладеної в них провокації, що трансформують реальні події, створюючи псевдореальність у потрібному ідеології ракурсі [366, с. 219].

Зауважимо, що трансформації в мистецтві пов'язані зі зміною напрямів, течій, стилів, що, своєю чергою, теж є результатом певних трансформацій. Ця проблема є фундаментальною, їй присвячено багато праць; і слід зазначити, що, незважаючи на велику кількість досліджень щодо означеної проблеми, вона все ж залишається невичерпаною й актуальною. Проте, з огляду на предмет нашого дослідження, зупинятися на цій моделі трансформації докладніше не будемо.

Названі моделі трансформації певною мірою взаємозалежні, впливають на культурні трансформаційні процеси, привносять певні зміни як у світовий культурний простір, так і в культурний простір окремої країни, спільноти, людини, створюють новий вектор розвитку. Отже, під поняттям *трансформаційні процеси в культурних практиках* нами буде розумітися цілісний, поступально-перетворювальний процес, спрямований на новий вектор культурного розвитку, що містить у собі такі моделі трансформації: політичну, інформаційну, економічну, суб'єктну, ціннісну, мистецьку.

При цьому варто зазначити, що в сучасних умовах актуалізація питання висвітлення динаміки розвитку культури потребує концептуалізації проблеми трансформаційних процесів у добу глобалізації, а також особливостей глокального та локального розвитку.

1.3. Глобальне, глокальне та локальне: до визначення понять у сучасній гуманістиці

XX ст. залишило по собі спадщину у вигляді теоретично обґрунтованої цілісної, динамічної, взаємопов'язаної структури культурної картини світу. Головним чином ідеться про подолання кордонів за допомогою не тільки соціальної, економічної, політичної та культурної діяльності. При цьому очевидним є те, що глобалізація як ідея не дає адекватного розуміння сучасного стану життя й нерідко сприймається як культурна фатальність. Планетарний характер сучасних змін перевищує здатність національних культур і їх очільників протистояти цим змінам, заохочуючи їх до інкорпорування в глобалізоване середовище. У такому контексті культурна картина світу постає як глобальна цілісність, яка витворює нові форми культурної самоорганізації. Такий процес витісняє нації та держави з їх традиційними культурними формами, формуючи при цьому новий, не завжди відповідний часу й потребам людей світовий культурний порядок. Враховуючи складність термінології та неоднозначність її трактування в сучасних роботах, уточнимо понятійно-категоріальний апарат дослідження.

Слід зазначити, що в науковий обіг поняття *глобалізація* активно увійшло у 80-х роках XX ст. завдяки американському економістові Т. Левіту, котрий позначив суть глобалізації як злиття ринків окремих товарів, які виробляють найбільші транснаціональні корпорації [286, с. 77]. Схоже трактування пропонує і японський економіст К. Оме. Теоретик стверджує, що сутнісним проявом процесів глобалізації стало визначення світової економіки взаємозв'язком трьох сил: США, Західної Європи і Японії. При цьому, за К. Оме, вирішальними учасниками виступають глобальні корпорації, що робить безглуздою політику національних держав, які намагаються діяти в традиційному дусі «економічного націоналізму» [286, с. 77].

Проблему глобалізації досліджували переважно економісти: У. Бек, О. Бессонова, І. Валлерстайн, Д. Лал, Т. Левіт, Г. Новосельцева, Ю. Норберг,

К. Оме, О. Раздіна, Дж. Ю. Стігліц, І. Яжборовська й ін. Соціокультурному аспекту глобалізаційних процесів присвячені роботи К. Апеля, А. Аппадурі, З. Баумана, З. Бжезінського, І. Валлерштайна, У. Ганнерша, О. Дзьобаня, Р. Кіся, Ю. Кнатська, К. Леша, В. Межуєва, В. Пилипчука, Р. Робертсона, О. Рубанця, В. Співака, Дж. Фрідмана, М. Чешкова й ін.

Одразу зауважимо, що в дискурсі стосовно глобалізації виокремлюють чотири напрями: гіперглобалістів, скептиків, трансформістів, консерваторів. Гіперглобалісти (П. Дракер, К. Омае, Дж. Сорос) називають суверенітет віджилою формою і, відштовхуючись від неоліберальної ідеології, стверджують, що розвиток усесвітніх інститутів управління провіщає кінець національної держави. Скептики вважають державні інститути надійними творцями інтернаціоналізації економіки. Трансформісти ж проголошують глобалізацію новим феноменом, рушійною силою нового світового порядку. Консерватори стверджують вічне існування національної держави заради підтримки національної ідентичності, а глобальні та макрорегіональні інститути – інструментами державної дипломатії. Як бачимо, феномен глобалізації породжує протиріччя в ставленні до нього.

І. Валлерстайн вважає, що глобалізація не суттєво, як це може здатися, впливає на свободу дій держав, та й не в інтересах великих капіталістів до цього прагнути. І те, що держави вперше за п'ятсот років розвиваються по низхідній, втрачаючи свій суверенітет, як внутрішній, так і зовнішній, обумовлено не зміною світогосподарських структур, а трансформацією геокультури та, насамперед, втратою народними масами віри в ліберальний реформізм і його послідовників на лівому фланзі політичного спектру [66].

А. Аппадурі, К. Леш, Р. Робертсон, Дж. Уррі наполягають на тому, що глобалізація не означає, що світ у культурному сенсі стає більш однорідним, а швидше вказує на глокалізацію. Зокрема, англійський теоретик Р. Робертсон осмислює глобалізацію як серію емпірично фіксованих різнорідних змін, але

об'єднаних логікою перетворення світу в єдиний соціокультурний простір. Р. Робертсон виділяє п'ять фаз культурних трансформацій, спричинених глобалізацією: зачаткову, початкову, фазу злету, боротьби за гегемонію та фазу невизначеності. Виокремлені теоретиком фази характеризуються специфічними інтересами й потребами різних груп стейкхолдерів культурного життя, поява та діяльність яких спричинена економічними, політичними, соціальними, культурними й духовними чинниками та залежить від них. Вихідним пунктом запропонованої Р. Робертсоном концепції є постулювання тези про реальне функціонування «глобального людського стану», історичними носіями якого з відповідною послідовністю стають індивіди, нації, суспільства, міжнародна система товариств і нарешті все людство в цілому. Ці історичні носії глобальності формуються в культурному континуумі західної цивілізації. Культурна глобалізація, згідно з позицією англійського теоретика, постає як соціетальна одиниця, що характеризується національними (локальними) ознаками. Теоретик наполягає на тому, що глобалізація завжди пов'язана з локалізацією і що в добу глобалізації тільки посилюється роль локального [344, с. 49]. Як приклад науковець наводить концерни «Кока-кола» та «Соні», які називають свою стратегію «глобальною локалізацією». Керівники та менеджери цих компаній підкреслюють, що стосовно глобалізації йдеться не про те, щоб усюди по світу будувати фабрики, а про те, щоб стати частиною тієї чи іншої культури.

Таким чином, підприємницька стратегія, значення якої зростає в ході практичної глобалізації, називається локалізмом. Слід підкреслити, що локалізм при цьому не обов'язково буде (чи повинен) спиратися на традицію. Тобто, якщо вдало оновити локальне й розмістити його глобально, то може відбутися відродження локального без опори на традицію (простіше кажучи, вареничні можуть бути популярними і в Австралії).

Теорію Р. Робертсона розвиває американський антрополог, соціолог і філософ індійського походження А. Аппадурі, система поглядів котрого отримала назву «уявних світів». У процесі глобалізації, на думку А. Аппадурі, формується «глобальний культурний потік», який, своєю чергою, розпадається ще на п'ять культурно-символічних просторів-потоків:

- 1) етнопростір, який формується потоком туристів, іммігрантів, біженців, гастарбайтерів;
- 2) технопростір, що утворюється завдяки поширенням технологій;
- 3) фінансовий простір, який формується потоком капіталів;
- 4) медіапростір, утворений потоком образів, які продукують ЗМІ, інтернет, соціальні мережі;
- 5) ідеопростір, простір ідей.

На думку А. Аппадурі, ці мінливі, нестабільні простори є «будівельними блоками» «уявних світів», де люди взаємодіють, і ця взаємодія має характер символічних обмінів. У межах концепції «уявних світів» локальне як вираження етнокультурної ідентичності не передує історично глобальному, а конструюється з тих само поточкових образів, які конституюють глобальне. Мається на увазі, що люди сприймають як свій віртуальний світ, вони оцінюють своє життя крізь призму, так би мовити, можливих життів, які вони бачать завдяки ЗМІ. Сучасне локальне настільки ж детериторизоване, як і глобальне. У теоретичній моделі А. Аппадурі первинне протиставлення «локальне – глобальне» заміщується протистоянням «територіальне - детериторіальне», а глобальність і локальність виступають як складові глобалізації [426].

Слід наголосити, що теорія А. Аппадурі має важливе значення для культурної розбудови сучасної України. При ефективній взаємодії визначених теоретиком культурно-символічних потоків, які мають вияв як на особистісному,

так і на інституційному рівнях, вітчизняна культурна реальність перейде на більш високий рівень розвитку як в окремих регіонах України, так і в країні в цілому.

Повертаючись до розгляду проблеми глобалізації в науковій літературі, зауважимо, що теоретики слушно наголошують на тому, що національна держава – це держава територіальна, її влада будується та зберігається на зв'язку з певною місцевістю. Світове суспільство, яке утворилося в процесі глобалізації, послаблює, ставить під сумнів могутність національної держави, пронизуючи її територіальні межі безліччю не пов'язаних з її територією соціальних, економічних залежностей, мережею комунікацій, несхожими (чужими) звичаями. У зв'язку з цим німецький теоретик, філософ, економіст У. Бек пропонує розрізнити поняття *глобалізм*, *глобальність*, *глобалізація* і визначає глобалізм як «розуміння того, що світовий ринок витісняє або підміняє політичну діяльність» і є ідеологією «панування світового ринку», ідеологією «неолібералізму» [38, с. 23].

За У. Беком, глобалізм діє згідно з монокаузальним принципом і зводить його багатомірність тільки до господарського виміру, який мислиться лінійно, й уособлює інші аспекти глобалізації – екологічний, культурний, політичний, суспільно-цивілізаційний, ставлячи їх у підпорядкованість вимірам світового ринку. Ідеологічне ядро глобалізму полягає в нівелюванні меж між політикою й економікою. Німецький теоретик виокремлює три форми протекціонізму в глобалізмі: чорні, які оплакують розпад цінностей та ослаблення національного початку, але при цьому займаються неоліберальним руйнуванням національної держави; зелені – ті, хто захищають екологічні стандарти від вторгнення світового ринку й тому самі потребують захисту; червоні – для яких глобалізація лише підтвердження їхньої правоти щодо класової боротьби, у зв'язку з чим вони проголошують

відродження марксизму. У. Бек називає це утопічною сліпотою й саме тому пропонує відрізнити *глобалізм* від понять *глобальність* і *глобалізація*².

Слід відмітити, що позиція У. Бека щодо глобалізму певним чином переформулюється з розумінням цього поняття З. Бжезінським, котрий у роботі «Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи» зауважує, що глобалізм претендує на всебічне домінування, передусім геополітичне й економічне, звідси відбувається велике протистояння «гіперсил». Прикладом такого протистояння З. Бжезінський називає відносини США та СРСР за часів «холодної війни».

Однією із засад глобальності, за З. Бжезінським, є територіальний контроль, який базується на національному самовдоволенні: «територіальний імператив був основним імпульсом, який провокував агресивну поведінку націй-держав. ... Найяскравіший вияв між націоналізмом і територіальним володінням показали нацистська Німеччина та імперська Японія» [45, с. 37]. У сучасному світі, на думку теоретика, гравці, що претендують на глобальне домінування, дещо змінилися, це, насамперед, США, Росія та Китай. Цікаво, що ще 2000 року З. Бжезінський висловлював занепокоєння питанням: «до якої міри США слід економічно допомагати Росії, – що неминуче посилить Росію політично, й економічно, і військово, – і до якої межі треба одночасно допомагати незалежним державам задля захисту й утвердження їхньої незалежності?» [45, с. 38].

Повертаючись до теорії глобальності У. Бека, відмітимо, що не можна не погодитися з розумінням теоретика її суті, тобто того, що ми живемо у світовому співтоваристві в тому сенсі, що уявлення про замкнений простір перетворилося у фікцію.

Дійсно, жодна країна або група країн не можуть відгородитися одна від одної. Різні форми економічної, політичної, культурної взаємодії стикаються

---

² Про відмінність понять *глобалізм*, *глобальність*, *глобалізація* наголошують у своїх працях більшість теоретиків, зокрема З. Бжезінський, І. Валлерстайн, Р. Робертсон та ін.

одна з одною та в умовах національних держав більше або менше вплітаються в так звану спільність соціальних відносин. Безумовно, при цьому важливу роль відіграє самоідентифікація. І тут ключовим є те, якою мірою люди та культури сприймають себе у взаємному переплетенні своїх відмінностей і якою мірою це самосприйняття в межах світового суспільства стає суттєвим чинником поведінки. При цьому не слід забувати, що «світове суспільство» – це різноманіття без єдності, що, своєю чергою, передбачає транснаціональні форми виробництва, конкуренцію на ринку праці, глобальні кризи й війни тощо.

Глобалізація ж передбачає процеси, у яких національні держави та їх суверенітет вплітаються в транснаціональне. Як відмічає У. Бек, одночасно існують поруч різні логіки екологічної, культурної, економічної, політичної глобалізації, що не копіюють одна одну та мають простір для соціокультурної, політичної дії. Глобальність породжує проблеми, подолати які сьогодні неможливо, а саме: розширення географії та наростаюча щільність контактів у сфері міжнародної торгівлі, глобальне переплетення фінансових ринків, збільшення потужності транснаціональних концернів; інформаційна та комунікаційно-технологічна революція, що триває досі; повсюдно висунуті вимоги дотримання прав людини, тобто принцип демократії (на словах); зображувальні потоки індустрії культури, що охопили весь світ; постінтернаціональна, поліцентрична світова політика (концерни, неурядові організації, ООН); питання глобального зубожіння; проблеми глобального руйнування навколишнього середовища; транскультурних конфліктів на місцях [38, с. 27].

Усе перераховане значить не що інше, як те, що людське життя в пастці, у яку перетворився світ. Відтак глобальність відображає те, що відтепер усе, що відбувається на нашій планеті, не зводиться до локально обмеженої події, що всі винаходи, перемоги, катастрофи стосуються всього

світу, усього людства. А це значить, що всі держави, організації, інституції повинні вибудувати свою діяльність згідно з вектором «локальне – глобальне».

За У. Беком, глобалізація – діалектичний процес, який створює транснаціональні зв'язки й простори, знецінює національні культури та сприяє виникненню третіх культур. Як зазначав Салман Рушді, «трошки того, трошки цього – ось шлях, яким приходить у світ нове» [38, с. 28]. У. Бек акцентує увагу на небезпеках, які несе із собою глобалізація: відхід розвитку економіки з-під національно-державного контролю, тоді як соціальні наслідки цього процесу – безробіття, міграція, злидні – накопичуються в системі національної соціальної держави; глобалізація також змінює самоідентифікацію національно-державного простору. Водночас теоретик наголошує й на тому, що глобалізація може означати й трансформацію національної держави в державу транснаціональну.

Зауважимо, що шок глобалізації для України переплітається ще й з тим, що на поверхню вийшла проблема відмінності її Сходу та Заходу й постали питання: а що є «українством», чи обов'язково «східні» українці повинні бути ідентичні «західним»? Р. Кісь 2005 року взагалі стверджував, що «Львів дрейфує у напрямку Горлівки та Рязані» [167, с. 27].

Крім того, постають проблеми євразійської інтеграції, з одного боку, з другого – американізація, з третього – загальні «європейські цінності», до речі, поняття теж доволі розпливчате, адже в Німеччині вони одні, а, наприклад, у Греції – інші. Багато теоретиків наголошують на так званих «транснаціональних соціальних» проблемах, що існують як у США, так і в Європі, наприклад «Африка як субкультура», як «транснаціональна ідея та її інсценування» в різних місцях світу - на Карибах, у південних штатах США, у фавелах (жебрацьких кварталах великих міст) Бразилії, у передмістях європейських міст, а також під час європейського маскараду-карнавалу...

Ніде на Африканському континенті немає тієї Африки, яка розкидана по передмістях світу. Така сама проблема існує з турками, кубинцями, циганами, китайцями й ін. Це питання також пов'язано з проблемою глобалізації, але воно потребує окремого ґрунтовного дослідження. Не можна не погодитись і з думкою В. Пилипчука та О. Дзьобані, котрі зауважують, що сучасні глобалізаційні тенденції та процеси здійснюють безпосередній вплив на стан державної безпеки України, зокрема на збереження її конституційного ладу, територіальної цілісності й недоторканності, «тому зовнішня та внутрішня політика нашої держави, а також перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі повинні бути чітко орієнтовані на забезпечення й відстоювання власної державності, суверенності, незалежно від корпоративних (передусім економічних) інтересів політичних сил усередині країни» [316, с. 9].

Безумовно, сьогодні глобалізація є найуживанішим і найзловживанішим поняттям. Як показало дослідження, необхідно розрізняти сфери глобалізації: комунікаційну, екологічну, економічну, культурну тощо. Найбільшу цінність для нашого дослідження мають спроби наукового осмислення глобалізації, а саме її значення в розвитку культури.

Різним аспектам проблеми глобалізації присвячені роботи українських і російських дослідників. Так, О. Рубанець підкреслюючи особистісний рівень, пропонує відійти від традиційного зіставлення глобалізму та культури в контексті співвідношення цивілізації й культури в її техніко-технологічних, організаційних, економічних проявах. На її думку, співвідношення глобалізму та культури має розглядатися в контексті розвитку людини, її інтелекту, розумових і моральних якостей [352, с. 102]. Такий підхід дозволяє певною мірою переосмислити природу глобалізації в культурі, поглянути на розуміння сутності глобалізації культури як нової універсальної культури третього тисячоліття, внутрішньою, ще досі прихованою й тому зараз ще

непомітною основою якої є когнітивна основа, яка має вираження в усіх сферах суспільного буття. Проте слід зазначити, що запропонована універсальність культури має враховувати розвиток національних культур, яке містить у собі виробництво національних культурних продуктів, що мають слугувати як внутрішньому духовному зростанню країни, так і, відповідно, її гідному представленню у світі.

Таке розуміння, має й іншу сторону. Наприклад, російський філософ В. Межуєв вважає, що глобалізація в контексті модернізаційних змін, які спрямовані на підвищення культурно-цивілізаційного рівня при збереженні національної незалежності, має вигляд безальтернативного проекту, де пропонують «обміняти свій національний суверенітет на право входження» у світову економічну систему, «на право вважатися сучасною країною» [249].

При такому трактуванні глобалізації світ чекає швидше за все один сценарій – втрата різноманітності, ментальності, своєрідності культур та уніфікація соціокультурного середовища. На наш погляд, такий підхід досить песимістичний. Адже світова практика, зокрема Європейська співдружність, свідчить про те, що формування єдиного культурного простору і передбачає збереження національних культур і культурних ідентичностей.

К. Апель акцентує увагу на глобалізаційних процесах, які призводять до планетарної етики. Істотною межею, на думку вченого, при цьому є те, що це людське співтовариство в ідеалі є необмеженим, тобто в ньому долаються всі реальні – часові, просторові, фізичні, інституційні тощо – перешкоди комунікації [496, с. 222]. Як наслідок, комунікаційна модель відкриває можливість такої етичної інтерпретації процесів трансформації, яка відсутня в економічній і соціологічній моделях. У цій моделі йдеться не про меркантильні вигоди й упушення, а про норми моралі, толерантності, справедливості, поваги. А глобалізація в такому ракурсі, покращуючи умови комунікації та ліквідовуючи міжкультурні бар'єри, слугує реалізації духовного потенціалу

особи й усуненню обумовленої випадковими дистрибутивними чинниками нерівності людей. Поважаючи право народів на власну культуру й долю, вона дозволяє встановити у відносинах між ними універсальні етичні масштаби, пронизані турботою про культуру та виживання людства як цілого.

Отже, неоднозначність природи глобалізації породжує міжнародну дискусію, покликану скорегувати ставлення до процесів глобалізації та створити наукову картину світу стосовно глобального світу. Слід зазначити, що в ході цієї дискусії були визначені два типи постулатів, згідно з якими розкривається зміст глобалізації. Так, з одного боку, дослідники визнають, що глобалізація – неминучий процес; глобалізаційні процеси носять універсальний характер; глобалізація та вестернізація не віддільні; глобалізація є безальтернативною; глобалізація змінює зміст і поняття держави й державного суверенітету. У межах іншого бачення глобалізація є зворотним процесом, який має альтернативу у вигляді національних і цивілізаційних ідентичностей.

Досліджуючи глобалізацію та самоідентифікацію локальних цивілізацій, науковець Л. Ороховська доводить, що в соціокультурному аспекті глобалізація проявляється в злитті людства в єдине ціле, що передбачає зміни в суспільній свідомості людей. На думку вченої, щоб стати повноцінними членами глобального суспільства, побудованого на розмаїтті культур, необхідно сприйняти світові цінності толерантності та поваги до прав людини. Саме глобалізаційні процеси, які певною мірою об'єднують народи, руйнуючи культурно-історичні бар'єри, відкривають усім доступ до світових цивілізаційних досягнень і надбань, підвищуючи можливість пізнання іншої культури. При цьому є небезпека знищення локальних особливостей культури. Це відбувається в тих випадках, коли люди пристосовуються до способу життя інших людей і свідомо роблять такий вибір. Політики XXI ст. мають сприяти тому, щоб люди отримали ширші можливості вибору, щоб

не доводилося відмовлятися від своєї самотності для отримання доступу до соціальних та економічних можливостей [301, с. 12].

Відмітимо, що хоча різні регіони світу все більше й більше застосовують західні технології, приймають ринкову економіку, західну демократію та західну модель розвитку культури, вони, проте, не стають частиною Заходу, а лише перебувають під його впливом. Одним із найбільш важливих фактів є такий: прийняття західних цінностей, схоже, стимулює місцеві цінності, оскільки нові індустріальні країни зберігають і підтримують свою національну, етнічну та культурну індивідуальність. Звичайно, дехто з науковців висловлює думку, що саме глобалізація гомогенізує світ. Але практика показує, що процес гомогенізації створює певний конфлікт культур, справжню конфронтацію між західними й традиційними цінностями в незахідних країнах. На сьогодні подібні ціннісні суперечності являють собою серйозну проблему. Увага вчених зосереджена на цьому важливому питанні, і деякі з них висловлюють думку, що реальним вирішенням протиріч між сучасними й традиційними цінностями було б створення нового зв'язку, так званого «метисажем (об'єднанням) цінностей», що має своє вираження у світовій культурній картині світу.

Український дослідник Р. Кісь зауважує, що «без культурної розмежованості немає самої Європи, адже однією з прикмет європеїзму є напружений і динамічний міжнаціональний діалогізм, а також діяхронний смисловий діалогізм минулого зі сучасним, що розгортає дійсну присутність минулого в сучасному. ...діалогізм як засадничий спосіб існування культури неможливий без відносної окремішності, психокультурної самотності та самодостатності комунікантів»³ [167, с. 55].

Зауважимо, що теорія, запропонована Р. Кісем у роботі «Глобальне – національне – локальне (соціальна антропологія культурного простору)»

---

³ У цитаті збережена лексика й орфографія автора.

перегукується з ідеєю глокалізації, яку висловлюють європейські науковці.

Більшість теоретиків сходяться на тому, що вплив глобалізації на регулюючі можливості держави в розвинених країнах характеризується посиленням централізації, формуванням розгалужених механізмів впливу держави на розвиток культури в широкому розумінні цього поняття⁴. Вибір цілей, завдань і методів регулювання визначається національними інтересами, які виникли в результаті глобалізації – дотримання консенсусу національних інтересів країн глобального культурного простору як умови сталого розвитку власної національної культури. На сучасному етапі розвитку глобалізаційні процеси виступають найважливішим чинником культурогенезу, який передбачає постійне самовідновлення культури методом трансформаційної мінливості наявних форм і систем, а також виникнення нових феноменів у культурі, що не існували в культурі раніше. Наприклад, як слушно зауважує У. Бек, нині, у століття масового пересування людей і переплетення економік, зростає число тих, хто живе та працює за межами місця проживання своєї етнічної групи, хто з різних причин залишає свою батьківщину на різний час (більш-менш тривалий) або назавжди; хто перетинає державні кордони, народжується в одному місці, виростає в іншому, створює сім'ї в третьому, народжує дітей у четвертому. Найбільш яскраво ця тенденція відбивається на укладанні шлюбів: останнім часом усе більше укладають шлюбів з іноземцями (причому це стосується і США, і Європи), народжуються діти від змішаних шлюбів, іноді виникають проблеми з визначенням громадянства [38, с. 91].

З. Бауман, характеризуючи всі ці процеси, відмічає «кінець однозначності», інтерпретуючи глокалізацію як процес інтеграції та фрагментації, у якому глобалізація світу взаємопов'язана з поняттям територізації. Учений визначає негативні явища цього процесу. На його

---

⁴ Під поняттям *культура* ми розуміємо спосіб життєдіяльності людини, що містить у собі універсальне ставлення людини до світу, через яке людина створює світ і саму себе.

думку, глокалізація – це процес, який об'єднує тенденції глобалізації та локалізації, засновані, передусім, на перерозподілі привілеїв і дискримінації, багатства та бідності, сили й безсилля, свободи і залежності. Це процес рестратифікації світу, що базується на принципах створення нової ієрархії світового масштабу, результатом цього процесу є вільний вибір, а для інших – виклик долі [31, с. 87].

Р. Робертсон наполягає на тому, що локальне потрібно розглядати як аспект глобального та пропонує замінити поняття *культурна глобалізація* на поняття *глокалізація*, що одночасно містить у собі «претензії *cultural theory* на визнання абсурдним уявлення, ніби сучасний світ, його кризи й прориви можна зрозуміти без проникнення в сенс подій, які описуються за допомогою ключових слів ... культурна політика, культурний капітал, культурні відмінності, культурна гомогенність, етнічна, расова та статева приналежність» [344, с. 72].

За визначенням А. Морита, глокалізація відповідає сценарію «децентралізованого і справедливого світу», поєднуючи в собі модернізацію локальних культур з досягненнями формуючої глобальної мультикультурної цивілізації [242, с. 32].

На думку О. Олійника, суперечливість феномену глокалізації пов'язана із суперечністю самого глобалізаційно-глокалізаційного процесу, який як відкриває для окремих локальностей нові можливості, так і створює для них нові загрози. Багаторівневість як атрибут глокалізації відображається в реалізації цього явища на світовому, національному, регіональному, галузевому, організаційному, особистісному рівнях. Для кожного з цих рівнів характерна власна інституціоналізація, що зумовлює специфіку реакції конкретної локальності на глобальні процеси. Досліджуючи генезу глокалізації та її модуси, науковець визначає просторово-часові й організаційні критерії для здійснення дослідження генези глокалізації. Так, до просторово-часових

критеріїв учений відносить масштаби локальностей, інтенсивність глокальних взаємодій, швидкість глокальних реакцій, переважний вплив глобальних процесів на окремі локальності. Своєю чергою, до організаційних критеріїв віднесено: інфраструктуру локальності, інституалізацію глобальних і локальних структур та організаційні форми взаємодії між ними, домінуючі види взаємодій між глобальним і локальним. У процесі взаємопроникнення глобального та локального відбувається трансформація й адаптація глобальних форм відповідно до сформованих історично локальних структур, і навпаки [297, с. 7].

Відповідно до сучасного бачення цих проблем Я. Верменич визначає регіоналізм як природний принцип територіальної організації соціальних, політичних, економічних та інших процесів, спрямований на практичне застосування тих можливостей і переваг, які випливають з територіального поділу сучасних суспільств. На думку теоретика, він знаходить свій прояв у різних звичаях, традиціях, типах менталітету, культурних особливостях, специфіці політичної поведінки. Регіональний розвиток Я. Верменич детермінує з такими поняттями, як *простір, територія, місце, середовище, ландшафт, ментальність* і низка інших. Саме на цьому ґрунті, як вважає дослідниця, і вибудовується погляд на регіон як специфічну соціосистему з розташованими в її межах поселеннями, ландшафтом, виробничою та культурною інфраструктурою, пам'ятками історії й культури. Звертається увага на наявність трьох різних вимірів поняття *регіон*: макро-, мезо- та мікрорегіони [70, с. 13].

Поділ регіону дозволяє виявити основних суб'єктів культурних трансформацій, а саме: на макрорівні – окремі країни; мезорівні – регіон, місто, село, вулицю; мікрорівні – осіб і соціальні групи. У контексті забезпечення державного регулювання у сфері культури, професійної діяльності на макрорівні реалізуються державна політика в галузі культури; на мезорівні –

культуротворчі програми регіонального, місцевого рівня та за місцем проживання; мікрорівні – диференційовані (індивідуальні) програми з реалізації культурних потреб людей.

Слід наголосити, що зазначена вище ефективність культурної розбудови залежить від взаємообумовленості всіх рівнів, які характеризуються так званим процесом проникнення глобального в локальне, і навпаки. Такий процес взаємопроникнення, як наголошує О. Олійник, характеризується:

- максимальною відкритістю локальної культури щодо дії глобальних інститутів та інформаційних потоків;
- співіснуванням локальної культури та глобальних культурних форм без суттєвих проявів взаємовпливу й інтеграції;
- адаптацією та трансформацією глобальних процесів унаслідок потужної локальної реакції, що зумовлює виникнення гібридних форм;
- захистом локальної культури від глобалізаційних процесів [297, с. 7–8].

При аналізі особливостей локальних культур неможливо не звернутися до теорії німецького філософа, історика, культуролога О. Шпенглера, котрий, розкриваючи особливості культури, підкреслював, що культура – це органічна система духовно-соціальних орієнтирів, які мають здебільшого ціннісну основу, завдяки чому вона здатна піднести людину над буденністю. Існуючи як локальна, кожна культура є унікальною та неповторною, вона має свою національну основу. Локальна культура ізольована від інших локальних культур, її своєрідність характеризується присутністю в ній «душі». Для науковця «душа культури» – це генетичний код культури, саме вона обумовлює винятковість кожної конкретно існуючої культурної форми. Культура стає своєрідним символічним вираженням душі, саме через культурні феномени душа може себе реалізувати та проявити [443, с. 141].

Слід відмітити, що локальний підхід актуальний тоді, коли культуру будь-якої спільноти розглядають окремо, як самостійне детерміноване

явище. Слід зазначити, що серед науковців існують різні точки зору стосовно того, чи культури є локальними у своєму розвитку, цілком автономними чи ні.

У теорії циклічного розвитку різноманітних культур англійський історик і філософ А. Тойнбі порушив проблему самостійних «цивілізацій». У межах світової культури науковець виділив 21 цивілізацію, з яких сьогодні продовжують існувати сім. На його думку, цивілізації – це своєрідні «культурно-історичні монади», тобто автономні культурні утворення, що у своєму розвитку проходять стадії виникнення, зростання, надлому та розпаду, після чого вони гинуть, поступаючись місцем новій цивілізації. А. Тойнбі вважав, що в житті цих цивілізацій є спільні моменти, які й забезпечують процес поступального розвитку людської спільноти, її духовного, культурного вдосконалення [402, с. 56].

Необхідно підкреслити, що й вітчизняні науковці актуалізують питання локальності культур. Так, монографічне дослідження В. Буряк, присвячене питанням динаміки культури в епоху глобалізації в ноосферному контексті, являє собою комплексний аналіз глобальних соціокультурних трансформацій. Зазначимо, що дослідження в цьому напрямі дозволили автору визначити фундаментальні протиріччя глобалізованого світу, виявити механізми конфлікту на глокальному та локальному рівнях [63, с. 47].

Питання локальних особливостей розвитку та функціонування культури висуває нові вимоги до розуміння проблеми національної культурної ідентичності, про що вже йшлося раніше. Світові трансформаційні процеси дозволили науковцям, практикам, політикам, громадськості визначити питання збереження та розвитку національної культурної ідентичності як одну з головних проблем сучасного розвитку багатьох країн.

У контексті дослідження сучасних культуротворчих суперечностей, які зумовлені зіткненням двох тенденцій – процесу інтеграції культур і прагненням локальних культур зберегти свої самобутність і незалежність, науковець Ю. Павленко визначає важливість і значення культурного діалогу. Учений,

характеризуючи проблемне поле здійснення культурного діалогу, окреслює основні перешкоди, до яких відносить: масову культуру, штучно створені масиви неорганізованих спільнот, які не здатні до генерації духовних цінностей; штучні бар'єри, наприклад, рудименти ідеологічного протистояння минулої епохи; конфлікт усередині самої культури, що набуває форми контркультури, яка з'являється на ґрунті нерозв'язаних проблем, зіткнення різних інтересів [304, с. 40–41]. Зазначені вище перешкоди є актуальними для процесів сучасного українського державотворення. Для подолання негативних тенденцій першочерговою постає проблема, пов'язана з посиленням розуміння та відповідного відродження культурної самоідентифікації. Своєю чергою, культурна самоідентифікація безпосередньо пов'язана з питаннями: національної ідеї; ментальності, яка взаємообумовлює самовідчуття особистої приналежності до певної національної культури; процесами заглибленості в єдине семіотичне поле культури; приналежністю, причетністю та взаємопроникненням з культурно-історичними процесами розвитку країни; прийняттям та усвідомленням ціннісно-традиційного ладу культури, її ціннісної семантики, вираженої в культурній спадщині.

Щодо єдиного семіотичного поля культури, насамперед, актуалізується питання про ті локальні особливості, через які відбувається формування та прийняття основних смислів культури і в цілому входження нових поколінь у культурну спільність без зриву культурної спадкоємності. Слід також зауважити, що науковці виокремлюють основні чинники, що визначають особливості локальних культур, уособлюють у собі унікальність, неповторність, своєрідність народу, нації, суспільства, соціальної групи, інакше кажучи, суб'єкта, до якого вона належить, і є ґрунтом національної ідеї, а саме: традиція, ментальність, цінності.

Глокальний контекст розвитку культури дозволив актуалізувати питання розгляду таких характерних для глокалізації понять, як *культурна матриця* та *культурний ландшафт*.

Як слушно зауважує О. Бессонова, кожна держава має власну цивілізаційну матрицю, яка переломлює загальні закономірності для окремих цивілізацій і визначає специфіку проходження загальних універсальних етапів розвитку [44, с. 111]. Дійсно, локальна цивілізаційна матриця формує глибинні процеси еволюції, водночас усе розмаїття суспільного життя розгортається в межах держави та відображається в інституційній матриці.

Під поняттям *культурна матриця* в нашій роботі маємо на увазі латентну систему інформаційних кодів, які відповідають певним властивостям та ознакам реальності, комбінація яких формує програму її розвитку.

Зауважимо також, що в дослідженні спираємося на ознаки культурної матриці, які виокремив російський теоретик В. Ніконов, а саме:

- місце проживання, особливо важливе в період зародження суспільств і цивілізацій;
- стійкі риси суспільно-політичної організації, взаємин між державою та суспільством;
- психологічне відчуття приналежності до цієї спільноти, самоідентичність;
- усвідомлена елітами геополітична спільність;
- система відносин держави та релігії;
- особливості культури;
- система цінностей;
- поведінкові стереотипи, породжувані типом ментальності;
- мовна та расова близькість;
- сформована система взаємодії із зовнішнім світом [281, с. 45].

Зазначені вище складові культурної матриці дозволяють нам констатувати, що культурна матриця являє собою основу (базу) для визначення й ідентифікації особливостей будь-якої національної культури,

що характеризується культурно-історичним досвідом, традиціями, релігією, власною системою цінностей, певними територіальними ознаками, взаємообумовленими діями між державою та суспільством, нормативно-правовим захистом.

Необхідно також зазначити, що існує поняття *глобальна культурна матриця* – система виживання людства, котра саморозвивається, саморегулюється та самовідтворюється. Глобальна культурна матриця забезпечує єдність і цілісність світу. Її основне завдання – сформувати набір універсальних способів координації колективної діяльності. Локальні культурні матриці в умовах глобалізації будуються за зразком глобальних, у цьому і є їх глокальність: вони пов'язують у єдине ціле та систематизують матеріально-технічне, природно-кліматичне, національно-демографічне й культурно-релігійне середовище.

Як основа культурної матриці культурно-історичний досвід актуалізує питання збереження, популяризації, розвитку та створення культурного ландшафту. Культурний ландшафт, на наш погляд, є важливою складовою культурної розбудови в її глобальному, глокальному й локальному значенні, а саме від формування національного іміджу (бренду) держави до культуротворчого потенціалу регіону, міста. Вивчення найкращого досвіду формування та використання культурних ландшафтів дозволить сформулювати рекомендації щодо запровадження дієвих світових ініціатив в українську практику.

Важливими в такому контексті є рекомендації з виконання Конвенції про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини, де надається типологія культурних ландшафтів. Так, виділяють три основні категорії: цілеспрямовано створені (*clearly defined or designed landscapes*), утворені природно (*organically evolved landscapes*), асоціативні (*associatives*)

ландшафти [522, с. 76]. Аналізуючи визначену в Конвенції типологію, науковці характеризують її таким чином: цілеспрямовано створені ландшафти – це об'єкти ландшафтної архітектури (парки та сади). У своєму розвитку вони підпорядковані планомірній діяльності людини; у них багато антропогенних елементів, що створені на основі або виникли на місці природних утворень. Цілеспрямовано створені ландшафти становлять найбільший інтерес у культурологічному аспекті, оскільки їхній вигляд максимально підпорядкований творчому задуму їх творців. Суто функціональне призначення окремих елементів культурного ландшафту завжди узгоджується з їх естетичними якостями.

Природно створені – це ті ландшафти, які виникли завдяки природним процесам. До такого типу можна віднести багато сільських, зокрема меліорованих ландшафтів або історичних індустріальних ландшафтів. До них належать: ландшафти «копалини», які зберігають у собі пам'ятки археологічної або палеонтологічної спадщини; оазиси стародавніх географічних ареалів культурних спільнот, які сформували вигляд ландшафту, але безповоротно зникли або втратили функції носія культурної традиції; реліктові ландшафти – в основному це «зникаючі» ландшафти, що опинилися в оточенні чужого їм культурного середовища або перебувають під впливом змінених природних умов. Носії культури, що створили цей ландшафт, уже зникли, але сам ландшафт зберігається в колишніх своїх формах. До процесу збереження доклали зусиль представники іншої культури, що використовують ландшафт для своїх цілей.

Асоціативні ландшафти включені в історико-культурний простір без зміни їх природної ритміки й еволюції як пам'ятні місця, місця творчості, сакральні місцевості тощо. В асоціативних ландшафтах культурна складова часто представлена не в матеріальній, а в ментальній формі – за асоціацією

об'єкта з якимось феноменом культури [220, с. 16].

Окреслена вище типологія дозволяє визначити соціокультурну складову культурних ландшафтів, їх функціональне призначення, місце та роль у процесі формування загальнокультурного простору. Безумовно, ефективне використання культурних ландшафтів задля створення культурного іміджу міст, регіонів, країни дозволить зробити привабливим культурно-адміністративну територію для туристів. У цьому контексті перспективною для розвитку України є ініціатива ЄС «Європейська культурна столиця», досвід запровадження якої має стати в нагоді у вітчизняній культурній практиці.

Проблеми культурної матриці та культурного ландшафту актуалізують питання розвитку національної культури, її іміджу не тільки в глобальному та глокальному розумінні, а й локальному контексті.

Висновки до першого розділу

Досліджено теоретичний доробок науковців щодо проблеми трансформаційних процесів у культурних практиках. Зазначено, що тематизація культурних практик у прикладній культурології передбачає розробку понятійно-категоріального апарату, використання якого дозволяє теоретично обґрунтувати й детально описати розробку алгоритму їх реалізації як сукупності дій, прийомів, методів, вербальної і невербальної комунікації, як необхідного жестиуального супроводу (чи демонстраційних жестів) з урахуванням специфіки просторових локалів, топосів їх реалізації. Культурні практики, за умов наявності такого дієвого алгоритму й ефективної та взаємоузгодженої поведінки суб'єктів, дозволяють знімати соціальну напругу, забезпечуючи за допомогою стейкхолдерів взаємодію інститутів громадянського суспільства й органів державної влади, з метою досягнення суспільного блага.

Пропонується авторське визначення поняття *культурна практика*: це предметно-практична діяльність людини/людей, пов'язана зі створенням або поширенням культурних продуктів. Культурна практика пов'язана зі сферою смислів соціокультурного буття й індивідуального життя людини, а відтак мислиться, репрезентується й реалізується в межах доступного їй, персоналізованого ціннісно-сислового горизонту.

Одна з головних інтенцій культурних практик – збереження, передача й подальший розвиток системи значень, смислів, уявлень, що опредметнені в знаннях і виражені в символічній формі.

Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, зумовлені як внутрішніми соціокультурними явищами, так і глобалізаційними тенденціями. У роботі зазначено, що в різних країнах глобалізаційні процеси набувають різних відтінків, що пов'язано з переходом від індустріальної до постіндустріальної цивілізації, до так званого інформаційного суспільства, від біполярного світу до світу зі «світ-системним ядром» – розвиненими країнами – і рештою країн з різним ступенем економічної розвиненості, державного устрою тощо.

Трансформаційні процеси у сфері буття є однією з найбільш досліджуваних тем у сучасній науці. Оскільки існуючі роботи із зазначеної проблеми охоплюють доволі широке коло питань, у дослідженні систематизовано наявні праці щодо проблем трансформації, зокрема в добу глобалізації, і виокремлено моделі трансформації: політичну модель трансформації, інформаційну модель трансформації, економічну модель трансформації, модель трансформації суб'єктності, модель ціннісної трансформації, модель трансформації в мистецтві.

Виявлено, що більшість напрямів розгляду проблем «політичної трансформації» пов'язані з концепціями щодо структури, місця й ролі в

суспільстві правлячих еліт. Доведено, що *політична модель трансформації* охоплює проблеми культурної політики, інформаційної та правової культури.

Інформаційна модель трансформації пов'язана з виникненням нового типу людини, а саме – «людини інформаційної», характерними рисами якої є не стільки великий запас інформації, «усезнайство», скільки знання того, де і як цю інформацію можна швидко отримати. Інформаційна культура створює віртуальний світ, значною мірою заміщаючи світ реальний. «Людина інформаційна» відчуває потребу в цьому вторинному світі чи не більшою мірою, ніж у світі первинному. Інформаційна модель трансформації має й позитивний чинник, а саме: можливість отримання правдивої або принаймні альтернативної інформації – за посередництвом глобальної інформаційної Мережі.

При аналізі *економічної моделі трансформації* вказано на те, що в трансформації історичного процесу вирішальну роль відіграє заміна однієї економічної моделі іншою. Зазначено, що, аналізуючи трансформаційні процеси, які відбуваються за всіма напрямками, зокрема в економіці, теоретики наголошують на формуванні глобальної неоекономіки, переростанні ринкової стадії економіки в постринкову, що, своєю чергою, призводить до трансформації свідомості людей.

Модель трансформації суб'єктності пов'язана з проблемою ідентифікації. Частота вживання цього поняття та кількість вкладених в нього смислів у сучасній культурі свідчать про постійні пошуки деякої індивідуальності, цілісності і єдності в різних контекстах: метафізичному, етичному, історичному, соціально-філософському й ін. Виокремлюють ідентичність індивідуальну і колективну, національну та громадянську, історичну, регіональну, гендерну, сексуальну, культурну та професійну. Відмічено, що ідентичність являє собою феномен, що виникає через діалектичний взаємозв'язок індивіда та суспільства,

а теорії ідентичності завжди включені в більш загальну інтерпретацію реальності.

Ідентифікація «моделюється» завдяки тріаді «Я – Інший – Вони». Саме ця тріада (ступінь зв'язку трьох складових, діалогічних відношень) впливає на ті чи інші трансформації. І в цьому випадку існує певна складність, спричинена культурним плюралізмом, властивим сучасному суспільству, яке стикається з дилемою, що пов'язана, з одного боку, з ігноруванням відмінностей між різними культурами, а з іншого – з фетишизацією заміщених форм цих відмінностей, що може спровокувати конфліктність. Відтак зрозуміла необхідність культивування здатності окремого індивіда або спільноти формувати світоглядні засади стосунків з «Іншим». Сьогодні, у трансформаційних умовах, це питання є одним з найпріоритетніших, адже діалог, заснований на рівноправному партнерстві, сприяє закріпленню власної ідентифікації, власної соціально-онтологічної характеристики і є запорукою миру.

У роботі зазначено, що модель трансформації суб'єктності містить у собі також проблему «фемінного» та «маскулінного».

Модель ціннісної трансформації досліджено в контексті того, що найбільш цінними для особистості є ті об'єкти навколишнього світу, які відповідають її духовним, матеріальним, соціальним потребам, моральним принципам, настановам та ідеалам. Тому важлива особливість культури полягає в тому, що системи культурних цінностей формуються на основі відбору певних видів поведінки. В основі цього відбору лежить як стихійне, так і усвідомлене прагнення до консолідації, що забезпечує найкращі умови виживання етносу. Одним із чинників такої консолідації є закріплення системи цінностей у вигляді певних культурних традицій, які передаються з покоління в покоління як значимі соціокультурні нормативні регулятори всіх

сфер соціального й індивідуального буття етносу. Зрозуміло, що під час радикальної трансформації, яку ми зараз переживаємо, спостерігається зміна фундаментальних норм регуляції. Радикальна зміна системи цінностей може призвести до дестабілізації суспільства, хаосу в суспільних відносинах, загальної маргіналізації, втрати етнічної ідентифікації. Виникає необхідність виявлення духовно-ціннісних основ, на підставі яких може будуватися майбутнє. Від того як ціннісний фундамент буде сформований, багато в чому залежить майбутнє суспільства. Сучасна Україна, переживши трансформаційні зсуви після розвалу СРСР, переживає нову хвилю трансформації цінностей, що відродилась після Революції гідності.

Вказано, що *модель трансформації в мистецтві* пов'язана зі зміною напрямів, течій, стилів, що, своєю чергою, теж є результатом певних трансформацій.

Доведено, що названі моделі трансформації певною мірою взаємозалежні, впливають на загальні культурні трансформаційні процеси, привносять певні зміни як у світовий культурний простір, так і в культурний простір окремої країни, спільноти, людини, створюють новий вектор розвитку.

Отже, під поняттям *культурні трансформації* розуміється цілісний, поступально-перетворювальний процес, спрямований на новий вектор культурного розвитку, що містить у собі такі моделі трансформації: політичну, інформаційну, економічну, суб'єктну, ціннісну, мистецьку.

У сучасних умовах актуалізація питання висвітлення динаміки розвитку культури потребує концептуалізації проблеми трансформаційних процесів у добу глобалізації, а також особливостей глокального та локального розвитку.

З урахуванням складності термінології й неоднозначності її трактування в сучасних роботах уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження.

У дослідженні розрізнено поняття: *глобалізм*, *глобальність* і *глобалізація*. Зазначено, що глобалізм – це ідеологія панування світового ринку. Суть *глобальності* полягає в розумінні того, що ми живемо у світовому співтоваристві, у тому сенсі, що уявлення про замкнений простір перетворилося у фікцію, адже жодна країна або група країн не можуть відгородитися одна від одної; різні форми економічної, політичної, культурної взаємодії стикаються одна з одною та в умовах національних держав більшою або меншою мірою вплітаються в так звану спільність соціальних відносин. Глобальність відображає те, що відтепер усе, що відбувається на нашій планеті, не зводиться до локально обмеженої події, що всі винаходи, перемоги, катастрофи стосуються всього світу, всього людства. А це значить, що всі держави, організації, інституції повинні вибудовувати свою діяльність згідно з вектором «локальне – глобальне». Глобалізація передбачає процеси, у яких національні держави і їх суверенітет вплітаються в транснаціональне. Глобалізація є результатом безлічі діалогів.

Небезпеки, які спричинює собою глобалізація, – це втрата національно-державного контролю над розвитком економіки, що зумовлює негативні соціальні наслідки цього процесу: безробіття, міграцію, злидні; глобалізація також послаблює самоідентифікацію національно-державного простору. Водночас глобалізація може означати й трансформацію національної держави в державу транснаціональну (У. Бек). Глобалізація може являти собою безліч локальних і глобальних рішень, розташованих між деяким ідеалом повного злиття та ідеалом повної локалізації країн і народів.

Розрізняють глобалізацію комунікаційну, екологічну, економічну, культурну тощо.

Аналіз наявних праць дозволив дійти висновку, що глобалізація завжди пов'язана з глокалізацією і що в добу глобалізації посилюється роль локального.

Локальна культура розуміється як культура унікальна, неповторна, така, що має національну основу, «генетичний код» (О. Шпенглер). Особливості локальних культур уособлюють у собі унікальність, неповторність, своєрідність народу, нації, суспільства, соціальної групи, іншими словами, суб'єкта, до якого вона належить. Локальна культура є ґрунтом національної ідеї та містить у собі традиції, ментальність, цінності.

Поняття *глокалізація* запровадив у науковий обіг Р. Робертсон, котрий наголосив на тому, що воно охоплює комплекс аспектів, які можна пояснити за допомогою таких ключових слів: культурна політика, культурний капітал, культурні відмінності, культурна гомогенність, етнічна, расова та статеві приналежність. Глокальність є регіональним сценарієм глобалізаційних процесів.

Глокальний контекст розвитку культури актуалізує розгляд таких характерних для глокалізації понять, як *культурна матриця*, *глобальна культурна матриця* та *культурний ландшафт*.

Під поняттям культурної матриці в нашій роботі ми маємо на увазі латентну систему інформаційних кодів, які відповідають властивостям та ознакам реальності, комбінація яких формує програму її розвитку.

Глобальна культурна матриця - саморегулююча та самовідтворювальна система виживання людства, котра саморозвивається. Глобальна культурна матриця забезпечує єдність і цілісність світу. Зазначено, що локальні культурні матриці в умовах глобалізації будуються за зразком глобальних, у цьому і є їх глокальність: вони пов'язують в одне ціле та систематизують матеріально-технічне, природно-кліматичне, національно-демографічне та

культурно-релігійне середовище.

Як основа культурної матриці культурно-історичний досвід актуалізує питання збереження, популяризації, розвитку та створення культурного ландшафту. Культурний ландшафт є важливою складовою культурної розбудови в її глобальному, глокальному й локальному значенні, а саме від формування національного іміджу (бренду) держави до культуротворчого потенціалу регіону, міста, що, своєю чергою, актуалізує питання розвитку національної культури, її іміджу не тільки в глобальному та глокальному розумінні, а й локальному контексті.

Отже, можна стверджувати, що глобальні, глокальні й локальні процеси взаємообумовлюють один одного й, відповідно, сприяють певному руху в усіх сферах буття. Слід підкреслити, що глобалізація активізує диверсифікацію регіональних зв'язків, які будуються на взаємному узгодженні інтересів держав. Маючи діалектичний характер, глобалізація, з одного боку, створює умови для формування єдиного простору, а з іншого – привносить у цей єдиний простір специфіку окремих регіонів і країн, культурне різноманіття яких характеризується глокальними й локальними особливостями.

РОЗДІЛ 2

ГЛОБАЛЬНІСТЬ І ГЛОКАЛЬНІСТЬ

У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРОТВОРЕННЯ

2.1. Вплив глобалізації на трансформацію картини світу: культуротворчий аспект

Початок ХХІ ст. характеризується пошуками нових механізмів, методів і форм забезпечення культурних практик. Наразі маємо справу зі світоглядним процесом культурних трансформацій, що містить у собі намагання відійти від шаблонів ХХ ст., глибше та більш всебічно пізнати людину й запропонувати їй нові культурні цінності, блага, послуги й продукти.

Саме глобалізація спричинила розвиток і трансформацію загальної культурної картини світу, у якій відчувається певне домінування більш економічно, політично й ідеологічно розвинутих країн. Водночас не слід забувати, що глобалізаційні трансформаційні процеси напряму пов'язані з парадигмою постмодернізму, з його відмовою від класичного дискурсу, проголошенням деконструкції, з іншим ставленням до комунікації, з відмовою сприймати історію як лінійний закономірний процес, як об'єктивну реальність. Сьогодні, у добу посткультури (визначення В. Бичкова, В. Суханцевої), коли світ розглядається як мозаїчний (за А. Модем), будь-яка культурна практика одночасно усвідомлюється й «глобально», і локально, причому локальність сама по собі, теж згідно з позицією посткультури, є складним, мозаїчним феноменом, у якому подія, співбуття, є однією з найголовніших категорій.

Своєрідність будь-якої локальної або етнічної картини світу набуває свого завершення в культурній картині світу, яка виражається в тому, що в кожній культурі люди сприймають світ по-своєму і тому створюють неповторні образи цього світу.

Таким чином, культурна картина світу як певна система культурного світосприйняття формується, відповідно до раціональної, міфологічної, політичної або іншої системи уявлень про світову цілісність.

Впливаючи практично на всі сторони й аспекти культурного життя сучасної людини, глобалізація спричиняє низку негативних тенденцій, що викликає занепокоєння в науковців і практиків. Одним із таких негативів є культурний імперіалізм, зокрема, науковці вказують на його глобальну владу. Глобальність проблеми культурного імперіалізму визначається тим, що для більшості національних культур на сучасному етапі характерним є саме зіткнення традиційного національного базису та культурного імпорту, спричиненого інтеграційними тенденціями, стандартизацією та появою системи взаємовідносин і перехрещення інтересів, що варіюються від поширення технологій до поширення ідей. Як уже зазначалось у попередньому розділі, своєрідним засобом боротьби з культурним імперіалізмом, постає культурна ідентифікація, яка є вразливою до глобалізаційних процесів.

Неоднозначним глобалізаційним процесом характеризується і стрімкий розвиток індустрії мас-медіа, який істотно змінює й систему інформації, й ієрархічні відносини між видами мистецтва. Так, традиційні види мистецтва під впливом наявного комплексу аудіовізуальних масових комунікацій переживають певну трансформацію, чим самі дещо змінюють першоджерельну споживчу цінність⁵.

Сучасні технології спонукають до створення нових жанрових структур, технологічного оновлення старих завдяки активному освоєнню та використанню прийомів «технічних» видів мистецтва⁶, тим самим витісняючи традиційні види мистецтв, притаманні різним культурам. Доволі слушним у цьому контексті є зауваження Т. Рудої яка, досліджуючи художню культуру в

---

⁵ Про позитивні моменти інформаційної культури ми говорили в першому розділі нашого дослідження.

⁶ Мається на увазі електронна музика, комп'ютерні технології, що використовують у сучасному мистецтві.

умовах глобального розвитку засобів масової комунікації, наголошує на тому, що художня культура в глобалізованому світі комодифікується. Можна погодитися з тим, що результати глобалізації ведуть до руйнації, пригнічення автентичних культур багатьох країн світу, неповторних, національних культур, які визначаються своєю оригінальністю [353]. Тож можна говорити про «забруднення» світового культурного середовища глобальними культурними практиками, про їх «шкідливі викиди» глобального характеру. Тому болючою проблемою є не просто експансія «глобальної культури», а її інтенція до знищення культурних ідентичностей багатьох народів світу.

Ці проблеми не тільки викликають занепокоєння в наукового світу, а й стають предметом обговорення широкої громадськості. Так, відомий український блогер Орест Філін, аналізуючи закономірності та наслідки глобалізації, визначає як найбільш негативний результат глобалізації – розмивання культурної ідентичності націй, нав'язування культури домінуючих держав, у чиїх руках перебувають засоби комунікації та мережа Інтернет. На думку Ореста Філіна, важливим є те, що процес глобалізації не оминає жодної країни, він стосується всіх тією чи іншою мірою. Різні країни посідають різні позиції в процесі глобалізації: одні – її просувають, інші – підлягають впливу, деякі – намагаються протистояти, але існує певний парадокс: потужні держави часто противляться процесу глобалізації, коли закривають свої кордони або обмежують ввіз товарів, чи закривають свої ринки для збереження своїх інтересів. Такі дії, наприклад, часто застосовують у США, країнах ЄС щодо іммігрантів, різних конкуруючих товарів. Закономірним є те, що відповідно до процесу глобалізації відбувається процес регіоналізації, який передбачає об'єднання кількох держав для захисту спільних інтересів, спільного розвитку та взаємодопомоги [427].

Як уже зазначалось, розрізняють глобалізацію комунікаційну, екологічну, економічну тощо, однак, з огляду на предмет нашого дослідження, докладніше

зупинимося на розгляді впливу глобалізації на трансформацію культурної картини світу.

Слід звернути увагу на те, що в нашій роботі під поняттям *культурна картина світу* ми розуміємо систему культурних світоуявлень того чи іншого суспільства, найбільш загальне, цілісне уявлення про світ і місце людини в ньому. Культурна картина світу складається на рівні окремого народу, спільноти та формується відповідно до елементів національної культури, традицій, а також засобів і механізмів її захисту, збереження та популяризації. *Культурна картина світу - це культуротворчий конструкт, який вибудовується в процесі усвідомлення людиною, спільнотою, народом власної культуротворчої дійсності, яка містить у собі конструктивний культурний діалог, культурні права та свободи, дієву культурну функцію держави тощо.*

Культурна картина світу супроводжується певною мірою інтенсивності появи ефективних культурних практик, які суттєво впливають на формування національної культури. Слід зазначити, що в добу глобалізації культура, можливо, як ніколи до цього, відіграє центральну роль у міжнародних відносинах, спонукаючи до діалогу з іншими культурами, убезпечуючи від імовірного зіткнення цивілізацій. Період з кінця ХХ - початку ХХІ ст. позначився формуванням нової глобальної етики, що набуває сьогодні, на тлі загострення напруженості в різних регіонах світу, великого значення. Визначаючи реальність наявних загроз, наголосимо на беззаперечній позитивній ролі такої культурної практики, як культурний діалог, роль якого беззаперечна у вирішенні різноманітних конфліктів, зокрема міжетнічних і міжнаціональних. У такому контексті культурний діалог як феномен духовності з її базовими цінностями – людяність, любов, совість – здійснює суттєвий вплив на вибір життєвої стратегії людини. І в цьому контексті актуалізується проблема гуманізму.

Взаємозалежність гуманізму та культури сприяє культурному діалогу, тобто комунікативному процесу, що складається з відкритого й ввічливого

обміну між особами та групами осіб з різними етнічними, культурними, релігійними й мовними походженнями культурною спадщиною на основі взаєморозуміння та поваги. Культурний діалог – це потужний засіб посередництва й примирення. Керівними принципами в цьому контексті служать свобода вибору, свобода самовираження, рівність, толерантність і взаємоповага до людської гідності. Навички, потрібні для культурного діалогу, не можна набути автоматично, їх треба здобувати на практиці та використовувати протягом усього життя.

У такому контексті слід актуалізувати роль і значення культурно-освітніх практик, які виступають потужним засобом розвитку особистості та спрямовані на формування в людині демократичного світогляду, вироблення навичок дотримання громадянських прав і свобод. Сутність змісту зазначених вище практик виражається в інтеграції її компонентів, які відповідають підструктурам особистості: знання про людину, природу, суспільство, звичаї та традиції, засоби духовного, творчого мислення й ін., які забезпечують формування картини світу як основи світогляду. Кожний із зазначених компонентів має формувати в людині почуття поваги до іншої людини, її традицій, культури, віросповідання, мови тощо. Особливого значення культурно-освітні практики набувають у процесі виховання молодого покоління, формуючи в кожній віковій категорії почуття толерантності, взаємоповаги як до власної, так і до інших культурних традицій. Відповідно до зазначеного вище визначаємо беззаперечну роль культурно-освітніх практик у культурному діалозі.

Особливого значення в системі забезпечення культурного діалогу належить мовним практикам. Аналізуючи в контексті глобалізаційних процесів мову як культурну практику, вітчизняний науковець О. Чередниченко наголошує на участі інформаційних трансформацій у посиленні процесів мовної й культурної взаємодії. На думку вченого, саме глобалізація сприяє утвердженню потужних цивілізаційних систем, які поступово відтісняють на

задній план слабші системи, нав'язуючи їм власні цінності та закони розвитку. Важливою передумовою транскордонної комунікації є вибір мови, якою вона здійснюється, і мов, які претендують на останню (транскордонну комунікацію), – це кілька так званих світових мов, передусім англійська. Учений зауважує, що англійською користуються від 400 до 800 мільйонів людей – ті, для кого англійська є першою (рідною) мовою, і ті, хто постійно вживає англійську у сферах інформації, освіти та міжнародного спілкування, оскільки англійська асоціюється з англосмовним світом, де панують свобода та демократія. Усе це забезпечує англійській мові високий престиж в очах мовців, спонукаючи їх до її вивчення [459].

Водночас не можна не погодитись і з думкою Є. Савруцької, котра наголошує на тому, що мовна картина світу змінюється не стільки завдяки поширенню так званої «транскультурної мови» (англійської), скільки від проникнення та сталого поширення в повсякденній мові ненормативної лексики, а також запозичень із професійних жаргонів. Оскільки, як слушно зауважує Є. Савруцька, прийняті норми вживання слів визначають деякі форми мислення й поведінки, необхідно зрозуміти згубний вплив цих явищ на комунікативні процеси та конструювання сучасного комунікативного простору. Інакше кажучи, соціалізація особистості відбувається, насамперед, у мовному середовищі. Тим самим формується складна мовна картина світу, відбувається поповнення словникового запасу, включеного в повсякденний життєвий світ людини. Збагачення тезауруса сьогодні відбуваються здебільшого за рахунок слів (понять), що використовують для означення образів неіснуючої, симулятивної реальності. Вигадка, опосередкована комп'ютерними технологіями, створює нікнейми, гіпертексти, агресивні інтерфейси. Цей процес є об'єктивним, однак інтенсивний розвиток інформаційно-комунікативних технологій призведе до розширення кола проблем, серед яких загострення питань культури взаємодії, зокрема мовні проблеми, що постають перед людством. Очевидно, що їх розв'язання в позитивному плані можливе лише при збереженні

накопиченого людством соціального досвіду, різноманіття культур і традицій, збагачення яких пов'язане з новими цивілізаційними здобутками, насамперед у сфері інформаційно-комунікативних систем, які вже сьогодні посідають чільне місце в повсякденності людського буття [358].

З огляду на ці проблеми, культурним практикам належить не остання роль, тому що мова, як зазначають експерти, часто виступає перешкодою для встановлення культурного діалогу. Саме культурний підхід визначає цінність мов, що їх використовують представники меншин. У такому контексті, з одного боку, важливим є вивчення та знання мови, яка панує в державі, аби мати можливість діяти як повноправні громадяни цієї країни, з іншого – вивчення мови допомагає побачити, що спілкування з тими, хто має іншу соціальну та культурну ідентичність, збагачує [48, с. 35].

Актуальність потенціалу культурних практик у вимірі міжкультурного діалогу беззаперечна. Зміни, які відбуваються в культурному житті українців, продиктовані часом, тому предмет нашого дослідження має використовувати весь свій потенціал задля виховання громадянина світу, людини освіченої, відповідальної, толерантної, моральні принципи якої мають відповідати викликам сучасності.

Зазначене вище надає право зробити такі висновки, а саме: наслідки глобалізації в культурній картині світу мають як позитивні, так і негативні сторони. Позитивним є те, що держави допомагають одна одній, сприяють розвитку відсталих держав, активно співпрацюють при вирішенні нагальних проблем, ведуть продуктивний культурний діалог. Але до негативів можна віднести те, що чимало країн, що є менш розвинутими, катастрофічно відстають у розвитку й у їхні справи активно втручаються сильніші держави, різними методами перетворюючи їх на майданчик для просування і, відповідно, споживання масового культурного продукту, як-то американського, російського.

Також важливо зазначити, що різні держави світу по-різному

використовують культуротворчий ресурс досліджуваних нами практик, потенціал яких беззаперечний у системі формування культурних цінностей у їх глобальному, глокальному й локальному контекстах. Це зумовлено тим, що в основу мислення сучасної людини покладений економічний зиск, у сучасному світі цінують силу, багатство і вплив. Саме такі цінності ведуть до нівелювання свободи та рівності людей, прав людей, цінності людського життя.

У контексті означених проблем неабиякої значущості набуває питання забезпечення та реалізації культурних потреб людини. У сучасній парадигмі розвитку суспільства культурні потреби, їх забезпечення, реалізація і захист утілені у формі культурних прав. Зростає усвідомлення того, що раціональне забезпечення культурних потреб сприяє формуванню високої духовності, задоволенню інтересів людей у спілкуванні, творчому розвитку, що правильна організація культурного відпочинку може змінити соціальне напруження, навіть перевести його в безпечніше русло, що питома вага культури зростає в системі цінностей людей, їхньої життєдіяльності.

У вітчизняній науці проблема культурних потреб людини в її культуротворчому знанні, незважаючи на її актуальність, залишається малодослідженою. Так, у роботі «Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі» О. Гриценко зауважує, що «поняття культурних прав виникло як продовження та поглиблення загальної концепції прав людини й широко дебатується та пропагується сьогодні не лише світовою культурно-мистецькою громадськістю, а й такими авторитетними міжнародними організаціями, як ЮНЕСКО. Під культурними правами, як правило, розуміють права, передбачені Загальною декларацією прав людини у статті 27: “Кожен має право вільно брати участь у культурному житті своєї спільноти, користуватися здобутками мистецтва та науковими досягненнями. Кожен має право на захист своїх моральних і матеріальних інтересів, які випливають із його авторства наукових,

літературних чи мистецьких творів» [101, с. 32]. Крім того, теоретик відмічає, що «ширшого поняття про культурні права, ... а тим більше – кодифікації поки що не існує» [101, с. 32]. Автор також наголошує на тому, що на загальноописовому рівні сформовано консенсус стосовно того, що входить у культурні права, а саме: вільна творчість і вільне право творців на можливості задумувати, творити, продукувати й поширювати свої твори; рівне право громадськості на можливість участі в культурному процесі та духовного збагачення як творами сучасного мистецтва, так і всією культурною спадщиною власного й інших народів. Безумовно, одним з культурних прав є й мовно-культурні права етнічних меншин, малозахищених расових, соціальних, вікових груп, права у сфері мас-медіа (тут маються на увазі право свободи слова із захистом моральних прав) [101, с. 33].

Українська дослідниця О. Скакун визначає культурні права як можливості збереження та розвитку національної самобутності людини, доступ до духовних досягнень людства, їх засвоєння, використання й участь у подальшому їх розвитку [370, с. 182]. П. Рабінович зазначає, що серед класифікації людських прав, яка була у свій час запропонована, на рівні з фізичними, особистісними правами стоять і культурні права, реалізація яких задовольняє потреби людини в доступі до культурних надбань свого народу й інших народів у її самореалізації шляхом створення різноманітних цінностей культури [334, с. 5]. Ю. Соколенко до культурних прав і свобод людини відносить право на освіту (дошкільну, загальну середню, позашкільну освіту, професійно-технічну та вищу) [379, с. 30].

Отже, як бачимо, вітчизняні дослідження з проблеми культурних прав обмежуються тільки визначенням поняття та стали фрагментарним об'єктом науковців-правників. Функціональна сутність, можливість реалізації культурних прав культурологічною спільнотою не досліджувалися. На нашу думку, наведені визначення не розкривають усю функціональну сутність поняття *культурні потреби*, адже вони не обмежуються тільки доступом людини до

культурних надбань та освітою, а мають більш широке тлумачення й розуміння та взаємообумовлені з поняттям *культурні права*. На наш погляд, законодавче забезпечення культурних прав має бути нормою для демократичної держави, тим більше, що забезпечення та дотримання цих прав потребує лише державної волі, а саме законів, які гарантують культурні права.

Питання захисту та реалізації культурних прав є вельми актуальним в Україні, механізм забезпечення яких має лягти в основу культурної функції держави, значення якої як основного чинника культуротворчості та засобу визначення сутності й культурного призначення сучасної держави – беззаперечне.

Розкриття культурної функції держави в її культурологічному вимірі охоплює таке коло питань:

- ступінь, форма, рівень, зміст і способи державного регулювання галузі культури;
- сутність і типологія основних форм культурного життя суспільства;
- загальнотеоретичні проблеми у використанні управлінських і правових засобів щодо реалізації напрямів, принципів і пріоритетних цілей культурної функції держави;
- поняття та складові державного механізму забезпечення культурної функції в Україні;
- компаративний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо особливостей практичної реалізації культурної функції;
- теоретичні і практичні рекомендації з удосконалення управлінського, нормативного забезпечення галузі культури.

Природа функцій держави, ефективність їх реалізації, правові механізми їх трансформації є об'єктом уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, переважно юристів (В. Бабкін, О. Гриценко, М. Козюбра, А. Колодій, К. Копейчиков, Л. Луць, В. Нерсисянц, Н. Оніщенко, В. Погорілко, А. Поляков,

П. Рабінович, Ю. Римаренко, В. Сіренко, О. Скакун, В. Шаповал, Ю. Шемшученко). Однак, попри значну кількість наукових досліджень з питань реалізації функцій держави, можна зазначити, що культурну функцію держави наукова спільнота розглядала лише фрагментарно.

Так, В. Погорілко як один із засновників класифікації функцій держави в працях визначає культурну функцію як основний об'єкт діяльності держави. За радянських часів майже в усій науковій літературі цю функцію визначали як культурно-виховну. Вона охоплювала діяльність держави: у галузі виховання (політичного, трудового, естетичного, етичного та правового) як молодого покоління, так і дорослого населення в дусі свідомих будівників комунізму; у галузі освіти (загальної, професійно-технічної, вищої, середньої спеціальної тощо); у галузі науки, літератури, мистецтва, видавничої та бібліотечної справи, преси, радіо, кіно, телебачення, культурно-освітньої роботи [321, с. 48]. Культурно-виховну функцію радянська держава здійснювала через розгалужену систему державних органів та організацій, закладів і установ (школи, виші, науково-дослідні установи, бібліотеки, палаци культури та спорту, клуби, театри, студії, видавництва тощо).

Часи незалежності держави дозволили значною мірою розширити фактичний зміст культурної функції, зокрема питання реалізації культурних прав і свобод людини та громадянина, повноваження органів влади в галузі культури, діяльність низки сучасних соціокультурних інститутів тощо. В. Погорілко зазначав, що культурна (духовна, ідеологічна) функція називалась культурно-виховною, чим спрощувався зміст відповідного напрямку діяльності держави, припинувалась роль держави в духовній, ідеологічній сфері [320, с. 16].

Сучасна наукова думка по-різному характеризує цю функцію. Так, деякі теоретики визначають приналежність сфери культури до ідеологічної функції, зокрема підтримку певної ідеології, організації освіти, підтримку науки, культури тощо. За визначенням О. Скакун, культурна функція

держави, спрямована на розвиток національної самосвідомості, сприяння розвитку самобутності всіх корінних народів і національних меншин; організацію освіти; сприяння розвитку культури, науки; охорону культурної спадщини, а також підтримку та розвиток культурних і наукових зв'язків з іншими державами; забезпечення збереження історичних пам'ятників та інших об'єктів, що мають всесвітню культурну цінність; вжиття заходів щодо повернення культурних цінностей свого народу, які знаходяться за кордоном [370, с. 230].

До головних внутрішніх функцій держави відносять культурно-освітню, яка спрямована на піднесення культурного й освітнього рівня громадян, на створення найсприятливіших умов для задоволення їхніх інтелектуальних потреб та участі в культурному житті суспільства [228, с. 432].

Отже, окреслені вище визначення дають підставу зробити висновок, що в сучасному науковому світі не сформована єдина теоретична думка щодо культурної функції держави, а у вітчизняному культурологічному знанні представлена доволі строкато. Водночас слід наголосити, що глобальний, глокальний і локальний контексти культурної функції не стали об'єктом фундаментальних досліджень культурологів.

На наш погляд, культурна функція держави як один із найважливіших компонентів цивілізаційного розвитку в межах існуючої системи повинна застосовуватися в єдиному комплексі з іншими функціями на основі інтегрованого підходу. Для більш чіткого уявлення щодо змістової сутності культурної функції держави звернемося до питання історії її розвитку.

Так, радянські часи позначилися особливою активізацією та підйомом діяльності у сфері освіти, науки та культури – так звана «культурна революція» 20-х років ХХ ст., коли вкрай необхідно було подолати неосвіченість. У марксистсько-ленінській теорії держави і права такий напрям діяльності держави визначали як культурно-виховну функцію держави. Держава повинна була послідовно впроваджувати принцип соціалістичного способу

життя, виховувати нового громадянина – людину комуністичного суспільства, боротися з іншодумством, стверджувати комуністичну ідеологію, пояснюючи всі суспільні явища з класових позицій [223, с. 73].

Зауважимо, що радянська влада в УРСР відкривала державні театри, музеї, видавництва, бібліотеки, наукові й освітні установи, підтримувала українських митців матеріально. Усе це було, як пише О. Гриценко, у масштабах для України небачених. Проте навзаєм вона (державна влада) вимагала не просто лояльності, а всілякої, беззаперечної підтримки. Зрозуміло, що опозиційних митців піддавали репресіям.

Наприкінці 30-х років ХХ ст. починається насильне впровадження та поширення так званої народної творчості, так би мовити «соціалістичного фольклору», метою чого було надати пропагандистського кліше фольклорній формі. Після Другої світової війни в культурній політиці настали часи (в усьому СРСР) так званої «ждановщини», після чого почався період боротьби з «безродними космополітами», далі – з «українськими буржуазними націоналістичними помилками», які, зокрема, «накоїли» поет В. Сосюра віршем «Любіть Україну» та композитор К. Данькевич (котрий, до речі, народився в м. Одеса) своєю оперою «Богдан Хмельницький». З часів хрущовської «відлиги», незважаючи на початок панування «соціалістичного реалізму», з'являється український «культурний продукт»: естрадні пісні, література, кіно тощо. У 70-х роках ситуація щодо української національної культури знову ускладнилася, а з «перебудови» почалося активне введення до культурного обігу раніше забороненої чи не опублікованої української художньої, наукової, публіцистичної літератури, а також доробку діаспори. 90-ті роки стали для України часом буреломних трансформацій, які тривають і сьогодні, водночас можна констатувати зміну системи цінностей, культурну трансформацію, що відбулася за цей час. На наш погляд, О. Гриценко пропонує доволі слушний перелік чинників, що характеризують цю культурну трансформацію: ідеологічна трансформація, економічна трансформація

культурної галузі, а саме: поступове запровадження ринкових засад у деяких секторах культурної сфери, що відбувається паралельно зі скороченням бюджетного фінансування; правова й адміністративна трансформація, у межах якої механізми державної підтримки культури перебувають досі в стані розробки; технологічні зміни в культурних індустріях [101, с. 15–20].

Успішне ж здійснення функцій сучасної держави передбачає духовне відновлення суспільства, повну відмову від ідеологічних функцій, які тяжіли над нами в минулому, освоєння нового політичного мислення. На сучасному етапі цивілізаційного розвитку культурна функція держави повинна гнучко реагувати на надскладні й нові культурні потреби [310, с. 5]. Функціональне регулювання культурної сфери сучасної держави є науково-теоретичною та практичною спроможністю державних органів, діяльність яких впливатиме на відносини між суспільством і культурою, між суб'єктами розвитку культури, забезпечуючи реалізацію прав, інтересів і потреб людей у сфері культури в її локальній реалізації. Ефективне державно-правове забезпечення культурного розвитку суспільства є особливо важливим в умовах глобалізації та цивілізаційного розвитку взагалі. У такому контексті критерієм ефективності культурної функції держави є здатність протидіяти негативним процесам руйнування культури, захищати єдиний культурний простір. Ефективність такої протидії залежить від ступеня соціальної підтримки як елітарної, так і масової культури. Держава повинна підтримувати творчість у всіх її формах, забезпечуючи доступ до культурної діяльності всіх громадян незалежно від національності, расової належності, соціального стану, збагачувати почуття культурної самосвідомості й належності до культурної спільності. Реалізація культурної функції повинна бути вільною від будь-якої дискримінації та спрямованою на поліпшення соціальної інтеграції і якості життя всіх громадян, а саме: на розвиток і зміцнення шляхів та способів надання більш широкого доступу до культури різних соціально-вікових категорій населення без вилучення й обмеження, а також на посилення всіх процесів культурної

демократизації. Рівноправність є особливою умовою розвитку демократичного суспільства.

Культурна функція обов'язково повинна враховувати всі елементи, що визначають культурне життя: процес творення й творчості, завдання збереження культурної спадщини, поширення культури. Щоб реалізація культурної функції відповідала сучасним вимогам цивілізаційного розвитку, між цими елементами повинна існувати рівновага. Але варто пам'ятати, що доступ до культури і її поширення не можливі без підтримки динамічного творчого початку, що розвивається під захистом закону. Саме держава в системі відносин у сфері культури є тією інстанцією, що покликана інтегрувати, забезпечувати інтереси всіх суб'єктів культурного життя. Її особливість полягає в тому, що більшість повноважень з управління справами суспільства виконують державні інститути. Отже, специфічна роль держави як утримувача суспільних ресурсів полягає в тому, щоб система органів управління культурним життям забезпечувала максимально можливе задоволення культурних інтересів населення щодо політичних і соціально-економічних умов. Одним із чинників забезпечення задоволення та реалізації культурних потреб громадян є фінансування державою або органами самоврядування культурно-мистецьких установ (наприклад ДМШ, студій, бібліотек, музеїв тощо), а також державне замовлення на культурно-мистецьку продукцію (фільми, вистави, заходи тощо). Безумовно, державна підтримка в забезпеченні задоволення та реалізації культурних потреб громадян не заперечує створення правових та економічних стимулів для залучення недержавних коштів і засобів для підтримки культури й мистецтва.

Зауважимо, що дотично цієї проблеми торкається український теоретик С. Волков у своєму дослідженні «Соціокультурна динаміка інституалізаційних, інтеграційних та регіоналізаційних процесів в мистецькій освіті України: культурологічний аспект». Автор зауважує, що однією з «вад» радянської

системи мистецької освіти «була значна фінансова обтяжливість бюджету, у зв'язку з чим ... у неї був недостатній коефіцієнт корисної дії». Далі теоретик відмічає, що з переходом до ринкової економіки ця проблема стала актуальною й для незалежної України, і «в галузі освіти вона полягає в ступені впливу державних органів управління на навчально-виховний процес, що відбувається в закладах освіти. Приклад країн Західної Європи показує, що державне регулювання функціонування системи освіти в умовах демократичного, динамічного, сучасного суспільства повинно поступово зменшуватися. Але освіта не може стати неконтрольованою» [79, с. 300].

Погоджуючись з тезою автора щодо «неконтрольованості освіти», не можемо обійти увагою міркування щодо фінансової спроможності мистецької освіти. Дійсно, очікувати фінансовий коефіцієнт корисної дії (ККД) від мистецької освіти, особливо початкової, не варто, адже ніколи загальнодоступна мистецька освіта не буде фінансово самоокупною – це можливо лише для приватних закладів, високозабезпечених одиниць населення, ККД яких не прогнозоване. Тоді як ККД загальнодоступної мистецької освіти має культуротворчий потенціал. У зв'язку з цим держава, яка прагне динамічно розвиватись, повинна не просто підтримувати такі заклади, а на рівні державної програми стимулювати їх розвиток як розподілом коштів з держбюджету, так і за рахунок пільгового оподаткування комерційних організацій, що перераховують певні відсотки прибутку на рахунок загальнодоступних мистецьких, зокрема й освітніх, закладів. На нашу думку, з огляду на питання, що ми вивчаємо, сьогодні наріжною є проблема не перегляду закріплених на законодавчому рівні гарантій культурних прав громадян, а створення дієвих механізмів у державі щодо їх реалізації.

2.2. Культурна матриця як основа культуротворення: європейський досвід

Сьогодні існують дві полярні концепції світового порядку: тенденція глобалізму (шляху глобалізації), що виявляється в культурному імперіалізмі, і «трайбалізації» (Б. Барбер, В. Личковах, А. Оліва, Р. Робертсон), пов'язаної з етнічним партикуляризмом, нарцисизмом і національно-культурною автаркією. Як зазначає український філософ В. Личковах, поняття *трайбалізація* було запроваджено для позначення процесів, протилежних глобалізації, а саме «намагання деяких націй обмежити свій цивілізаційно-культурний простір лише рамками своєї етнічно-територіальної спільноти, дослівно кажучи, “племінними” особливостями» [231, с. 3]. Слід зауважити, що проблема трайбалізації, так само, як і проблема глобалізації, є актуальною для сучасної України, адже ці дві тенденції сьогодні перебувають, так би мовити, у стані боротьби.

Тому можна стверджувати, що не тільки у світі, а й в Україні посилюються процеси пошуку власних шляхів цивілізаційного розвитку.

Глокальність як регіональний сценарій глобалізаційних процесів, а також процеси трайбалізації актуалізують проблему збереження культурної матриці. Саме культурна матриця усвідомлюється як історичний артефакт, певне свідоцтво культурного розвитку світу, етносу, народу, окремо взятої людини. «Матриця» – це є джерело, першооснова та першопричина, яка має прояв у певній формі. Матриця як початкова форма або структура будь-якого об'єкта визначає всі наступні форми його розвитку, набір функцій, сфер застосування та ступенів сумісності з іншими об'єктами.

Так, визначаючи характерні ознаки цивілізаційної матриці, В. Ніконов бере за основу її соціокультурну складову, яка проявляється в: місці проживання, особливо в період зародження суспільств і цивілізацій; стійких рисах суспільно-політичної організації, взаєминах між державою та суспільством; психологічному відчутті приналежності до цієї спільноти;

усвідомленні елітами геополітичної спільності; особливостях культури, її традицій; системі цінностей; поведінці, яка породжена ментальністю; мовній і расовій близькості; у сформованій системі взаємодії із зовнішнім світом [280]. Представлені В. Ніконовим ознаки цивілізаційної матриці можна розуміти як вихідну модель культурної матриці, яка характеризується приналежністю до певного суспільства, країни, території, культури, традицій, мови, поведінки. В. Ніконов пов'язує культурну матрицю з ціннісними кодами. Досліджуючи культурну матрицю як основу успішної модернізації, науковець зазначає, що саме ціннісні коди відрізняють успішні нації. Проаналізувавши світові теорії, науковець акцентує увагу на двох важливих складових культурної матриці, а саме: прогресивній і статичній. На думку автора, саме відмінності у зазначених вище культурах дозволяють змінювати культурну матрицю. До таких відмінностей відносяться: орієнтація в часі, що дозволяє налаштовуватися на майбутнє та враховувати історико-культурне минуле в реальному сьогоденні; ставлення до роботи, що усвідомлюється як головна умова життєвих досягнень, успіхи на роботі й творчість є джерелом не тільки добробуту, а й самоповаги; ощадливість як шлях до заощаджень, інвестицій і достатку в прогресивних культурах і тенденція до марнотратства і / або рівність у бідності – у статичних; освіта – обов'язкова умова успіху та культурної розбудови; особисті здобутки та заслуги як центральний чинник просування національного культурного продукту; соціалізація як важлива форма об'єднання в спільноті (від сім'ї до нації); етичні норми, закон і правосуддя як основа реалізації культурних прав [280].

На основі наукових досліджень і публікацій інших авторів можна зробити висновок, що словосполучення *культурна матриця* у вітчизняній культурологічній науці використовують поки що рідко, епізодично. Сьогодні це швидше певний образ, ніж розроблена категорія. Натомість культурна матриця є активним об'єктом уваги філософської думки. Так, саме з позиції філософського підходу культурну матрицю визначають як певну таблицю,

шкалу цінностей-вад, світорозуміння, етичних норм і правил поведінки, що характеризує той чи інший стереотип людини. Ми вже зазначали, що процеси глобалізації пов'язані з постмодерністською парадигмою. На основі усвідомлення інтенцій посткультури щодо трансформаційних процесів зрозумілим стає й те, що під трансформацію (деконструкцію) підпаде й поняття культурної матриці. На цьому наголошує й М. Можейко, пов'язуючи її з нелінійною динамікою. Саме глобалізація у своїй інтенції формує так званий новий світ, який є нелінійним і більш чітко визначається мовою нелінійної динаміки. На нашу думку, цей процес потребує додаткового обґрунтування, оскільки глобалізація є складним, еволюційним процесом, який перебуває в постійному русі й не має чітких параметрів. Своєю чергою, нелінійна динаміка як міждисциплінарна наука використовує для опису систем нелінійні моделі та містить у собі теорію стійкості, теорію динамічного хаосу, ергодичну теорію, теорію інтегрованих систем. Інакше кажучи, нелінійність оточує нас навколо та характеризується певним хаосом. Саме тому М. Можейко, досліджуючи становлення концепції нелінійних динамік у сучасній культурі, наголошує на єдності процесу, його взаємозалежності, що реалізується за допомогою паралельного розгортання двох своїх напрямів: природничо-наукового (дисциплінарний розвиток синергетики) і гуманітарного (формування дослідницьких матриць нелінійного опису об'єкта). На думку теоретика, це трансформує сучасну культурну ситуацію, об'єктивно зумовлюючи змістовні зміни культурних матриць сучасного знання та парадигмальні зрушення стилю мислення.

Парадигмальні зрушення М. Можейко позначає так: відмова від класичного розуміння детермінізму, заснованого на ідеї каузальності та від ідеї зовнішньої причини як чинника детермінації; радикальна критика універсалізму й актуалізація значущості одиничної й унікальної події, що зумовлює актуалізацію ідеографічного методу пізнання; уведення в основу природничо-наукових і гуманітарних дослідницьких програм презумпції

темпоральності як фундаментальної характеристики досліджуваної предметності [257, с. 290–292].

Отже, породжені глобалізацією процеси нелінійної динаміки певним чином змінюють і стиль мислення багатьох суб'єктів культурних відносин. Культурні трансформації призвели до певного нерозуміння значення та ролі унікальності культурних практик, які є основою культурної матриці. Відповідно до цього й по-різному осмислюється значення культурної матриці в сучасному культуротворчому процесі. І це розуміння часом діаметрально протилежне, що породжує певне непорозуміння між представниками різних культурних практик, спричинюючи тим самим так званий культурний хаос. У контексті сучасних проблем культурну матрицю розглядають як основу розвитку альтернативної культури інформаційного суспільства. Саме під впливом інформаційних потоків, зумовлених інтернет-технологіями, змінюється комунікативна функція культури. Базові основи культурної матриці втрачають свою цінність у зв'язку з відсутністю так званого «живого спілкування» людини з людиною. Тому в сучасному міждисциплінарному науковому дискурсі актуалізується питання щодо подолання негативних процесів, які зумовлені сучасними інформаційними процесами і які породжують так звану «нову культурну матрицю», або «глобальну культурну матрицю».

Усе частіше, досліджуючи феномен культурної матриці, науковці розглядають її як систему індивідуальної та групової поведінки людей у межах того чи іншого культурного простору на різних рівнях його інтерпретації (локальному, регіональному, національному, глобальному). На думку вчених, саме за допомогою культурної матриці зручно досліджувати механізми, що впливають на трансформацію історико-культурної пам'яті кожного конкретного соціуму [475]. Натомість представники культурологічних течій вивчають культурну матрицю в аксіологічному аспекті. На думку науковців, цінність культурної матриці проявляється в її індивідуальності, неповторності. Вона

характеризується власним менталітетом, має свою систему, істину, пізнання, філософію, світосприйняття, тип релігії та певні стандарти святинь, мораль і кодекси поведінки, характерні тільки для певної спільноти форми прояву мистецтва й творчості. Дослідження науковців об'єднані думкою, що всі цінності культурної матриці в їх різноманітті логічно та функціонально взаємодоповнюють і взаємозалежать одна від одної. Їх підтримують і розуміють більшість членів суспільства, сприймають як єдине ціле, передають із покоління в покоління. Інтеграція цінностей забезпечує стабільність у суспільстві [146, с. 212].

Розглядаючи культурну матрицю в її глобальному контексті, науковці наголошують на її унікальній культуроохоронній практиці, а саме здатності зберігати все те, що було набуто предками. На думку Є. Баркової, культурна матриця, задана просторово-часовому континууму, повинна вбудовуватися в порядок минулого й підпорядкувати його не тільки нормам відносної стійкості, а й нормам сенсу, загальнолюдських цінностей і людяності. На думку теоретика, континуум у такому контексті являє собою таку форму буття культури, у якій на основі єдності її простору й часу забезпечується специфіка змісту, відносна автономність і самодостатність культури, її цілісність, внутрішня органічність. Саме завдяки континууму культура здатна виявляти, об'єктивувати свій внутрішній, віртуально реальний зміст, свій потенціал і тим самим будувати реальність історичного процесу. На думку вченої, саме континуум культури й отримував свою стійку форму буття через організацію життєдіяльності цих суб'єктів, виражену в єдності їх мови та менталітету, які є характерними для культурної матриці будь-якого народу. При цьому, визначаючи периферійний статус культури в її локальному прояві, науковець наголошує на трансформаційних процесах, які характеризуються певним послабленням її можливостей впливати на свідомість і поведінку людей, забезпечуючи при цьому її визначальний, домінуючий статус у національній культурній матриці. Визначення

останньої, як зауважує теоретик, у сучасному світі виявляється поки проблематичним [29].

Аналізуючи феноменологічність культурної матриці, науковці та практики визначають її нерозривний взаємозв'язок з так званими базовими культурними практиками. Певна кількість досліджень об'єднана думкою про те, що саме останні є основою культурної матриці, зміна яких може призвести до зникнення культурної ідентичності, втрати особливих рис культурної ментальності. Історично склалося, що більшість країн СНД розвивалися довгий час під радянською ідеологією, тому саме базові культурні практики кожної так званої республіки майже не мала властивих особливостей. Колективізм радянської культури перегукувався з колективізмом традиційного способу життя радянської людини. Розпад Радянського Союзу актуалізував питання становлення національної культури кожної країни, але слід наголосити, що процес відновлення відбувався в багатьох країнах повільно. Занадто часто влада посилялася на повільне відновлення національної культури, незмінність радянської культурної матриці, непорушність тих традицій. Таким чином влада виправдовувала власну неспроможність відбудувати характерний своїй країні культурний простір і таким чином пояснювала владний, політичний, ідеологічний застій.

Проте під впливом часу, трансформаційних процесів, які відбувалися у світі, радянська культура змінювалась під дією масових західноєвропейських і американських культурних практик. Перед багатьма країнами постала нагальна проблема, що була зумовлена створенням і відновленням національної культури, системи цінностей, які б характеризували ту самобутність та індивідуальність, яка властива саме цьому народові й нації. Головним завданням нової базової культури стало саме запровадження в усі сфери буття норм і правил поведінки, заснованих на власній особливій, характерній для конкретного суспільства ментальності, індивідуальності для широких верств населення. Національна культура мала стати важливою

частиною розвитку кожної країни, в основі якої повинен бути національний ідеал, що формує громадянина-патріота, який володіє певним набором національних властивостей і здатний використовувати їх як важливий культуротворчий ресурс. Історія розвитку більшості країн світу доводить, що саме опора на національну культуру її практики в її розвитку стала основою відродження країни.

Питання відродження та популяризації культурної матриці українців актуалізують молоді вітчизняні науковці. Цікавою є думка О. Мельничук, котра вбачає роль культурної матриці України не тільки в процесах зберігання досвіду попередніх генерацій і знанні, а й у відкиданні негативних травматичних нашарувань, спрямовуванні думки й енергії на позитив, постійне збагачення новими проявами творчості, що дозволить сформувати нову свідомість нації. Відповідаючи на питання, хто має збагачувати культурну матрицю України, О. Мельничук наголошує на ролі та значенні творчих особистостей, бо саме справжній творець є «підключеним» до універсальної культурної матриці. Актуалізується й питання функції держави щодо культурної матриці, усуваючи з цього поняття процес керування та використання її в політичних цілях. Відповідь вбачають в активній культурній діяльності в суспільстві, результатом якої має стати збагачення культурної матриці, її популяризація як у межах країни, так і у світі [250].

Як бачимо, авторка дотримується елітарної концепції щодо, так би мовити, творців «національної культурної матриці». Безумовно, О. Мельничук не є першопрохідцем, сучасна українська елітологія доволі розвинена, витoki її пов'язані з ім'ям В. Липинського та Д. Донцова. Саме на обґрунтування активної ролі еліти в соціально-історичному процесі, її функції творця історії, носія неперервності національної духовної традиції спрямовані соціально-філософські концепції цих теоретиків. Сьогодні в Україні питання національної еліти, у тому чи іншому аспекті, порушують такі українські теоретики, як О. Апанович, З. Атаманюк, К. Баранцева, Л. Бевзенко,

І. Белебехи, Р. Береза, А. Бичко, І. Бичко, О. Білий, С. Білоконь, С. Бондарук, Д. Видрін, С. Вовканич, Б. Гаврилишин, О. Гарань, В. Горський, С. Грабовський, О. Донченко, Ю. Єлісовенко, А. Єрмоленко, Н. Жукова, О. Злобіна, Б. Кухта, М. Лавринович, О. Лазаренко, В. Малахов, І. Надольний, В. Полохало, М. Попович, В. Скуратівський, В. Танчер, В. Тихонович, В. Чорноволенко, М. Шульга й ін.

Слід наголосити, що розуміння культурної матриці як національної культури, що ґрунтується на певному, характерному саме для цього суспільства ідеалі, водночас є й ґрунтом локальних особливостей культури, і небезпекою для появи трайбалізації, пов'язаної, як уже зазначалося, з етнічним партикуляризмом, нарцисизмом і національно-культурною автаркією. Яскравий приклад цього бачимо в роботах І. Белебехи «Українська еліта» та «Честь України». І. Белебеха наголошує на тому, що «держава Україна без національної еліти біля керма – не національна держава; народ, нація без національної еліти – збіговисько безбатченків, а суспільство – конгломерат космополітів; релігійні діячі без національної еліти – каста лжепророків» [40, с. 5].

Безумовно, без еліти неможливий розвиток ані державний, ані мистецький, ані науковий, проте у XXI ст. - столітті глобалізації, «коли весь світ живе, спілкуючись один з одним, прагне до інтеграції, коли майже всі політичні й економічні питання вирішуються завдяки “світовому співтовариству”, вимагати обмежити свій народ рамками однієї держави, проголошувати, що космополітизм заважає державності – це прямий шлях до тоталітаризму» [137, с. 63–64]. Можна погодитися з Н. Жуковою, котра зауважує, що є ще одна позиція І. Белебехи, яка викликає протилежні відчуття: автор наголошує на тому, що в українському суспільстві завжди існувала національно-конгломеративна еліта, тобто сукупність представників різних національностей: «Елітні представники інших національностей, що діяли і діють на користь України, автоматично входять до складу української

патріотичної еліти. Зрадниками можуть бути тільки свої, чужі супротивники завжди були й будуть ворогами. Дорікати ворогам за те, що вони вороги, – нелогічно. Їх треба усунути» [40, с. 13]. Незрозуміло тільки з праці І. Белебехи, що робити з тою спадщиною, яку залишили після себе «вороги», наприклад з Андріївською церквою, яку «побудував» «ворог» В. Растреллі? [137, с. 64].

Отже, сьогодні актуалізувало питання важливості та вагомості культурної матриці в процесі об'єднання українців. Як вона пливає на позиціонування України у світі? Чи сумісна українська культурна матриця з цінностями сучасної цивілізації, тобто цінностями демократичного розвитку, індивідуальної відповідальності, вільної конкуренції? Якою мірою культурна картина світу впливає на реальне існування культурної матриці України? Який її потенціал і мотивації для розвитку та позиціонування себе в культурному європейському та світовому просторі? Українська сучасна реальність поставила низку запитань, що потребували й потребують відповідей, а саме: що є базовою культурою України; яка роль, місце і значення її у вітчизняній культурній матриці; чим є Україна, її регіони з історико-культурного погляду: європейською державою з власним, незалежним вектором розвитку?

Як уже зазначалось, під поняттям *культурна матриця* ми маємо на увазі латентну систему інформаційних кодів, що відповідають певним властивостям та ознакам реальності, комбінація яких формує програму її розвитку. На наш погляд, культурна матриця має вираження в національному культурному надбанні, культурних благах і цінностях, моделях культурної поведінки (звичаях, традиціях тощо).

Спробуємо охарактеризувати види культурної матриці більш детально, з позиції організаційно-правових засад їх регуляції. Так, національне культурне надбання в правовому полі України визначається як сукупність унікальних культурних цінностей, об'єктів культурної спадщини, що мають виняткове історичне значення для формування культурного простору

України [5]. Своєю чергою, під культурними цінностями розуміють об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне й наукове значення та підлягають збереженню, відтворенню й охороні відповідно до законодавства України. До таких належать: оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції, твори декоративно-прикладного й традиційного народного мистецтва; предмети, пов'язані з культурно-історичними подіями, що стосується життя та діяльності видатних діячів культури та мистецтва; предмети, складові частини, фрагменти музейного значення; старовинні видання, музичні інструменти; культурні цінності, що мають характер особистих або родинних предметів, тощо [5]. До об'єктів культурної спадщини належать визначальні місця, споруди (витвори), комплекси (ансамблі), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної й археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду та зберегли свою автентичність [5].

Як важливий вид трансляції культурної матриці культурна спадщина являє собою сукупність усіх матеріальних і духовних культурних досягнень суспільства, його історичний досвід, соціальний капітал, що зберігається в арсеналі національної пам'яті. Як важлива складова розвитку будь-якої цивілізації культурна спадщина формує особливий національний менталітет, затверджує спадкоємність духовних, моральних, етичних і гуманістичних цінностей. Славетна культурною спадщиною держава має всі підстави для національної самоповаги та світового визнання.

Не менш важливою формою прояву культурної матриці є культурні блага та цінності, виражені в товарах і послугах, що виробляють у процесі

провадження діяльності у сфері культури для задоволення культурних потреб громадян. Складність визначення та розуміння «культурних благ і цінностей» полягає в їх умовному характері. Культурні блага та цінності визначаються своєю індивідуальністю, неповторністю, здатністю задовольняти найрізноманітніші культурні потреби людини. Культурні блага не можна ототожнювати з іншими людським цінностями, які характеризуються серійним виробництвом. Вони визначаються винятковою споживчою вартістю, що приносить користь людині, задоволення, бажання творити та творчо розвиватися. Унікальність культурних благ і цінностей полягає в їх неповторності, а самі вони не створюються заново. Кожне культурне благо та цінність, при їх споживанні, проявляються по-новому та викликають нові емоції й відчуття.

У культурних благах і цінностях, виражених у певному продукті, відсутня взаємозамінність, оскільки кожен продукт не повторний і має настільки специфічну споживчу вартість, що його не можна замінити іншим. Ніхто не може передбачити життєвий цикл культурного продукту. Більше того, неможливо й передбачити, який культурний продукт буде зроблений і, відповідно, який споживчий ефект він матиме. Сучасна вітчизняна реальність характеризується відсутністю чіткого розуміння та належної підтримки вітчизняного культурного продукту. Відкритість суспільства призвела до різкого підвищення попиту на продукт західної культури та зниження попиту на вітчизняний продукт. Культурні послуги, які надають вітчизняні соціокультурні інститути, визначаються не завжди якісними продуктами й послугами та високою вартістю, що унеможлиблює споживання їх більшістю громадян.

Таким чином, створення культурних благ і цінностей наповнює культуру новим змістом, тим самим надає нове дихання національній культурі та збагачує світову культурну матрицю. Особливо важливе місце в культурній матриці належить нематеріальній культурній спадщині, яка

проявляється у звичаях, формах показу та вираження, знанні, навичках, що передаються від покоління до покоління, постійно відтворюються спільнотами та групами під впливом їхнього досвіду та саморозвитку, оточення, взаємодії з природою, історії та формують у них почуття самотності й наступності, сприяючи таким чином повазі до культурного розмаїття та творчості людини. Саме елементи нематеріальної культурної спадщини мають вагомий вплив на формування поведінкових звичок людини, споживання культурних благ, культури побуту, культури спілкування. Сформовані моделі культурної поведінки стають частиною життя всіх важливих сфер людського буття.

Одними з перших звернули увагу на цю проблему та зрозуміли важливість значення цих потреб економічно високорозвинені країни Європи, такі як Франція, Велика Британія, Швеція. Передусім, це було пов'язано з різким зростанням рівня промислового виробництва, у результаті чого відбулося чітке розділення робочого й неробочого часу. У міру збільшення частки вільного часу зростало і його соціальне значення.

Розглянемо коротко кожен елемент матриці стосовно соціокультурної ситуації Європейської спільноти. Й оскільки нас передусім цікавить сучасний позитивний досвід щодо створення культурної матриці, особливості її зміни протягом останніх десятиліть, при аналізі теперішніх тенденцій ми будемо спиратися на практичний досвід країн-учасниць Європейського Союзу.

Одним з головних елементів формування культурної матриці є її правовий супровід. Саме правове регулювання як один із різновидів владного впливу, у широкому розумінні цього слова, яке становить важливу складову діяльності будь-якої спільноти, зокрема її правотворчих і правозастосовних органів, має неабияке значення для формування культурної цілісності сучасної демократичної співдружності. Європейське правове поле, яке регулює процес становлення її загальної культурної розбудови, обумовлений об'єктивними та суб'єктивними чинниками, такими як: рівень зрілості та

стійкості суспільних відносин, рівень соціальної структури суспільства, стан економічного розвитку суспільства. Останнє являє собою систему різноманітних юридичних засобів: норм права, юридичних фактів, правових відносин, встановлення право- та дієздатності осіб і правового статусу громадян, визначення компетенції владних органів, правового становища громадянина, громадських організацій, юридичних осіб та інших суб'єктів.

Так, кінець 90-х років ХХ с. у європейських країнах позначився активізацією зусиль, пов'язаних зі створенням ефективної моделі європейської культурної матриці, в основу якої покладені положення Угоди ЄС, підписаної 1992 р. в Маастрихті / Амстердамі, де визначено (ст. 128/151) три головні цілі в розвитку культурної галузі, а саме:

- сприяти процвітанню національних культур, примножуючи водночас всесвітню культурну спадщину;
- заохочувати сучасну мистецьку творчість;
- поглиблювати міжнародну співпрацю в мистецькій і культурній сферах.

Культурна співпраця, підкріплена відповідною нормативно-правовою базою, визнана стрижнем діяльності ЄС, силою, що служить «тіснішому зближенню народів Європи» [168, с. 36].

Про необхідність активізації в європейських країнах зусиль зі створення ефективної моделі розвитку та підтримки культурного простору свідчать інтеграційні процеси, які відбуваються у світі. Саме врахування успішного досвіду окремих держав дало б можливість гармонізувати стандарти, за якими оцінюють здобутки цієї галузі. Прикладом вельми ефективної політики з популяризації своєї унікальної культурної матриці по всьому світу може служити Франція, яка має довгу й славетну історію, що виникла та розвивалася завдяки патронажу аристократії й королівського двору, підтримці мистецтва церквою, а також міською владою. Саме історична унікальність Франції, самобутність французького народу, розвиток

і поширення французької культури стали причиною туристичної популярності країни.

Сьогодні Франція серед більшості демократичних країн Європи має найбільш централізовану систему в підтримці культури, реалізація якої неприйнятна для багатьох європейських країн. Саме тут досить стійкі традиції міцної державної влади, що відіграє головну роль на всіх рівнях влади. Жителі Франції як лідери серед європейців є найбільш захищеними у своїх правах, культурних зокрема. Процес збереження культурної матриці Франції пов'язують з демократизацією культури, яка характеризується взаємообумовленим зв'язком політичної влади з мистецькою спільнотою. Процес демократизації культури має давні традиції, які певною мірою збереглися й у сучасній Франції, і пов'язують його з Великою французькою революцією (1789–1794 рр.). Саме в цей період було закладено першооснови культурної політики Франції, пріоритетом якої стали:

- французькі культурні традиції: організаційно-правовими засобами зберігається та популяризується національний культурний продукт; мистецькі традиції визнані найвищим надбанням французів, забезпечивши тим самим доступ різних верств населення до національних культурних благ;

- престиж мистецьких професій: підвищення статусу митців, які створюють національний культурний продукт;

- культурно-мистецька спадщина: мистецькі колекції, експозиції Лувру, літературна спадщина Королівської бібліотеки стають надбанням народу за принципом рівності й доступності до національного культурного надбання;

- культурно-мистецька освіта для різних соціально-вікових категорій як основа так званої народної освіти.

Як було вже зазначено, ці першооснови культурної розбудови французької національної культури прослідковуються і в ХІХ, ХХ, ХХІ ст., набуваючи певних трансформаційних змін, які призводять до більш чіткого

розуміння важливості національних культурних особливостей у забезпеченні як внутрішньої, так і зовнішньої культурної політики Франції.

При дослідженні двох сторін державного втручання політичної влади в процес збереження культурної матриці Франції варто зазначити, що демократизація культури у Франції, її досвід не завжди викликають позитивну реакцію та підтримку. Так, французький дослідник М. Фумаролі виступає проти втручання держави в культуру, вважаючи, що «демократизована культура вбиває природне в культурному, стерилізує культуру, ставить її на протези, зближує її з модою і мюзик-холом». Протилежну думку висловлює Ж. Ріго, який вважає, що саме французька культурна політика являє собою завершену парадигму системи відносин між політичною владою та культурою в демократичній державі [214].

Проте реальна французька сучасність характеризується низкою внутрішніх проблем, зумовлених економічними й демографічними трансформаційними процесами, які дослідники називають кризою французької ідентичності. Полягає вона в тому, що, з одного боку, подальше збереження французької моделі з її високими податками, значною участю держави та негнучким ринком праці загрожує Франції втратою лідируючих позицій, але, з іншого боку, французам ненависна сама думка відмови від цієї моделі на користь американської. Таким чином, щоб створити противагу американській міці, Франції волею-неволею доведеться використовувати «зброю свого ворога» - у вік глобалізації й інтеграції. А зберігати ідентичність можна й у культурі.

Держава, яка виступає головним інструментом у процесі збереження національної культурної матриці, веде активний пошук нових засобів, форм і методів збереження її основних складових. Сучасною формою участі держави є політика, яка спрямована на координацію та регулювання всієї культурної діяльності, пов'язаної зі збереженням і функціонуванням історичної та культурної спадщини, забезпечення рівного для всіх доступу до культури, підтримкою мистецтва й усіх видів творчості, а також з культурною

присутністю в інших країнах і впливом на них. Держава надає фінансову (бюджетну), адміністративну, юридичну й моральну підтримку практично всім видам культурної діяльності, незалежно від форм власності, суб'єктної зацікавленості, матеріальних статків тощо.

Аналізуючи сучасний стан збереження культурної матриці Франції, С. Косенко акцентує на таких принципових питаннях, які порушує влада: збереження та популяризація виняткового культурного іміджу; створення інтелектуальної неповторності французького способу мислення й стилю життя (через освітні програми); розробка процедур щодо забезпечення культурної ідентичності в глобалізованому світі і, відповідно, протистояння негативним трансформаційним процесам; визначення та відповідне просування французької мови як засобу міжнародного спілкування, особливо у сфері сучасних комунікаційних технологій, що призведе до зміцнення світової франкомовної спільноти; активна підтримка наукового винахідництва у сфері культури (рекреаційні, культурно-освітні, дозвілєві програми тощо) і, відповідно, їх просування на світовий культурний ринок; розширення «культурної дипломатії», для цього Франція має в розпорядженні систему відповідних соціокультурних інститутів, функціональне значення яких не має рівних у світі; багатостороння співпраця в культурній і науково-технічній галузях, основним призначенням яких є допомога в розвитку (головним чином франкомовним країнам Африки й Азії); створення сприятливих умов для мобільності митців у культурно-мистецьких проектах, основний зміст яких полягає в організованому обміні між мистецькою спільнотою всього світу [189, с. 78–79].

Поряд з новими підходами, що віддзеркалюють сучасну систему ринкових відносин у демократичній державі, французька влада має необмежену монополію на прийняття рішень щодо формування національної культурної матриці. Безперечно, така централізованість в управлінні культурною сферою забезпечується досить суттєвими бюджетними асигнуваннями. Ця обставина викликає деякі заперечення в інших європейських країнах. Але

Франція задля збереження своєї культурної самобутності від американської масової культури владна утримувати та забезпечувати стовідсотково з державного бюджету національні культурні традиції. Одним з найважливіших інструментів утілення та розвитку культурної політики є дієве законодавство. Щоб законодавство стало справді ефективним засобом досягнення певних цілей у галузі культури, необхідне чітке визначення напрямів і принципів розвитку цієї суспільно важливої сфери людського буття.

Культурна матриця, простір її реалізації у Франції та за її межами забезпечуються низкою нормативно-правових актів – Конституцією, Європейською культурною конвенцією, законами: про підтримку творчих мистецьких проєктів, про соціальний захист митців, про охорону національної культурної спадщини, про мистецьку освіту, про ціну на книжки тощо. Французьке законодавче поле в галузі культури позначене державною підтримкою прав громадян, рядом прав, зафіксованих у низці міжнародних декларацій, конвенціях та угодах; дотриманням положень і норм, за якими розвивається культурна сфера; узгодженість законодавчих положень у галузі культури з головними законодавчими засадами суспільно-економічного життя країни; прозора звітність державних органів. Водночас законодавчі стимули й політика держави залишаються дуже важливим і вирішальним чинником формування такої атмосфери, причому не тільки в країнах перехідної економіки. Скажімо, завдяки закону «Про меценатство», ухваленому у Франції, Лувр отримав колекцію малюнків італійських майстрів Середньовіччя (з-поміж яких – Тінторетто, Караваджо, Веронезе й ін.), яку збиралися виставити на аукціоні Сотбі. За цю колекцію приватна компанія «Карефур» заплатила 11,3 мільйонів євро, з яких близько 10 мільйонів євро держава їй повернула, зменшивши податкові зобов'язання.

Останні роки особливу увагу французька влада приділяє відродженню мистецтва, з позиції правового захисту колекціонерів. Відповідно до

французького законодавства, податок на розкіш і спадок може оплачуватися витворами сучасних художників (раніше дозволено було віддавати в рахунок податку тільки роботи вже померлих художників). Також художникам, що працюють у Франції, надається суттєвий відсоток до зниження податків. Не менш дієвим є запровадження принципу «1% на мистецтво». Відповідно до нього в державних проектах має бути закладена певна сума на купівлю творів мистецтва. З огляду на особливості підтримки й розвитку культурної матриці Франції, можна зробити висновок про те, що уряд протягом багатьох років, відстоюючи культурну самобутність своєї країни, упевнений у непогрішності й універсальності своєї державної структури. Майже півстоліття прагне всіляко популяризувати цю концепцію як еталонну систему.

Відповідно до теми дослідження, відзначимо не менш цікавий історичний досвід збереження й підтримки культурної матриці у Великій Британії, який отримав назву «принципу витягнутої руки». Технічно він полягає в тому, що держава виділяє кошти на фінансування культури, але не розподіляє їх безпосередньо, а передає ці кошти автономним громадсько-державним установам, а вже вони, «відштовхнуті на відстань руки» державою, витрачають надані кошти на власний розсуд для підтримки певних культурних проектів або інституцій [101, с. 89].

Вважається, що такий принцип є, по суті, «договором» між урядом і різними мистецькими й культурними організаціями, що лежить в основі їх відносин. Одним із завдань парламенту щодо підтримки унікальності культурної матриці є донесення витворів високого мистецтва до якомога більшої кількості людей, розширення доступу й участі громадян у культурному житті нації. Особливість британської культурної матриці полягає в цілеспрямованому розширенні освітніх можливостей секторів культури для залучення якомога більшої кількості населення до культурного життя країни, а також в економічному стимулюванні та правовому захисті.

Саме ці державні стимули відіграють важливу роль у відродженні

культури в різних адміністративно-територіальних одиницях, забезпеченні стабільного розвитку та боротьбі із соціальним знедоленням. Культуротворче завдання стало ключовими в процесі виконання соціальних, економічних та освітніх завдань сучасної Великої Британії, практична реалізація яких забезпечується низкою законодавчих актів і державних програм, спеціально ухвалених для підтримки культурної матриці. До таких можна віднести мовне законодавство, законодавство про розвиток кіно, законодавство про телерадіомовлення, систему захисту авторського права, право публічного користування, систему соціального захисту митців тощо. Останні роки особливо гостро постає проблема культурного розвитку регіону. Для більш ефективної реалізації культурної функції на регіональному рівні 2002 р. уряд Великої Британії створив новий державний орган, який об'єднує дев'ять регіональних офісів. З точки зору Ради з питань мистецтва, головними перевагами цих змін були: спрощення та прискорення надання послуг з боку держави, а також наближення їх до інтересів мистецтва; можливість виступати єдиним фронтом в інтересах розвитку мистецтва; гнучкіша система фінансування; зменшення рівня адміністративних витрат і бюрократизму; більші можливості для задоволення потреб мистецтва, а також запровадження сміливих ідей по всій країні; більші можливості для розвитку партнерства з місцевою владою.

Актуальним питанням залишається проблема расової нерівності, і в її вирішенні культура виконує не останню роль. Так, згідно з поправкою до закону «Про расові відносини», ухваленою ще 2000 року, державні органи, зокрема чотири Ради з питань мистецтва Сполученого Королівства, активно сприяють розвитку культурного різноманіття в мистецтві. Найбільшою ініціативою Ради з питань мистецтва Великої Британії стала програма «Децибел: сприяння культурному різноманіттю у мистецтві Британії», втілювана художниками з Африки, Азії та Карибського басейну. Програму було спрямовано на переведення культурного різноманіття до категорії

головних питань роботи Ради, підтримку професійної праці та головних мистецьких тенденцій у різних культурних громадах [210, с. 9].

Питання культурної взаємодії, ведення міжкультурного діалогу є одним з ключових у сучасній культурній розбудові Великої Британії. Традицію в сприянні мовникам підтримують і сьогодні. Стимулювати тих мовників, які продовжують успішно відображати культурне розмаїття громад, а також ті програми, які розраховані на широкий спектр смаків та інтересів, різний освітній рівень і вік громадян, залишається одним з ключових завдань міжкультурної взаємодії британської спільноти.

Для збереження і, відповідно, певної трансформації культурної матриці у Великій Британії активну увагу приділяють культуротворчому потенціалу молоді. Уряд простимулював низку культурно-освітніх проєктів, які спрямовані на забезпечення якісних мистецьких можливостей для молоді. Програми щодо формування культурно-мистецьких смаків молодого покоління передбачають і певний соціальний ефект для викладачів, серед яких не тільки професіональні митці, а й митці-аматори. Головним завданням таких програм є підвищення стандартів мистецької освіти, її значення в національному масштабі в школах, мистецьких організаціях і громадах, а також стимулювання ефективного партнерства між школами, мистецькими агенціями й іншими організаціями [210, с. 13].

У контексті досліджуваної проблеми заслуговує на увагу досвід Швеції, якій також членство в ЄС надало нові перспективи та можливості розвитку як національної культурної матриці, так і її міжнародного визнання. Культурна матриця сучасної Швеції визначається державною політикою, яка затверджена Парламентським актом про культуру (1996 р.). У цьому нормативному акті сформульовані принципи й завдання підтримки та розвитку національної культури, які полягають у такому: забезпечення свободи слова і створення сприятливих умов для всіх і кожного користуватися цією свободою; створення умов для реалізації власних творчих здібностей;

сприяння культурному, творчому оновленню, створення й охорона витворів мистецтва; боротьба з негативними проявами комерціалізації у сфері культури; збереження культурно-історичної спадщини; розвиток освіти в галузі культури; сприяння міжнародному культурному обміну, а також підтримка та розвиток культури різних національних меншин країни.

Зазначені завдання носять характер директив для всіх органів влади й установ культури, що одержують державну підтримку на національному рівні. На глокальному й локальному рівнях це поширюється на цільові державні субсидії, де названі цілі поєднуються з місцевими та регіональними поточними завданнями.

Центральними урядовими органами Швеції, які впроваджують у життя визначені принципи розвитку сектору культури, підтримують ініціативи в галузі міжнародного культурного й наукового обміну, є Національна рада у справах культури, Національна рада з культурної спадщини, Шведський інститут кінематографії. Розподіл суспільних фондаций у галузі культури відбувається на основі розподілу обов'язків між центральною, регіональною та муніципальною владою, головним завданням яких є збереження національної культурної матриці.

Національна культурна матриця стала об'єктом різних сфер буття, опіка над якою є справою всіх владних і громадських інституцій. Підтримка форм та елементів культурної матриці відбувається через запровадження горизонтальних методів управління. Це привело до посилення співпраці між Національною радою у справах культури й іншими аналогічними урядовими організаціями. Так, запропонований у свій час проект «Культура і освіта» передбачав вироблення загальних принципів довгострокової роботи з посилення ролі й значення мистецтва в системі освіти. Рада у справах культури і Рада з освіти підготували, спільно з іншими органами влади, установами культури й центрами мистецтв спеціальні культурно-мистецькі освітні програми для шкіл. Законодавство, яке регулює питання культури та

мистецтва у Швеції, складається з низки нормативно-правових актів, серед яких: нормативно-правові акти, які регулюють питання публічних бібліотек, збереження культурної спадщини, захист творчих працівників і діячів культури; схвалені парламентом постанови уряду про основні соціокультурні інститути, що мають національне значення, відповідно, головним завданням яких є забезпечення та реалізація культурних потреб людини.

У зв'язку з програмою підтримки національних культурних матриць європейських країн, що проводить Рада Європи, нову культурну політику Швеції піддали всебічному обговоренню. Вивчивши шведську національну модель, світові експерти відзначають такі позитивні сторони: перехід на «нову програму управління», яка означає більш чіткий розподіл обов'язків між місцевими й регіональними органами влади; широке та гармонійне партнерство в галузі мистецтва, зокрема і з урахуванням міжнародного досвіду; більш ефективне використання ресурсів і резервів для досягнення злагоджених цілей, які формуються в результаті «конструктивного діалогу» з установами культури, що приводить до «більш уважного ставлення до запитів окремих громадян» [212, с. 226].

Швеція активно долучилася до роботи з виконання рішень ЮНЕСКО про створення Всесвітньої комісії з питань культури та розвитку, а також протягом останніх десятиліть сприяє діяльності, спрямованій на підтримку культури, постійно фігурує в документах стосовно національної політики, пов'язаних з регіональним розвитком, культурою та навколишнім середовищем.

Досить важливим кроком для вирішення питань розвитку й підтримки національних культурних матриць країн-учасниць ЄС стала профільююча програма, присвячена вивченню культурної політики країн-членів Ради Європи. Останні беруть участь у ній за ініціативою своїх профільюючих органів влади. У межах програми кожна країна-учасниця в особі уповноваженого, відповідального за справи культури готує доповідь, у якій розкриваються

сучасні тенденції та принципи реалізації культурної політики країни. Етапами цієї програми є: розгляд основних положень доповіді групою європейських експертів, запрошених Радою Європи; розробка експертною групою власного звіту, що містить критичний розгляд національної політики, після чого надають певні рекомендації; отримані результати обговорюють на сесії Ради Європи в Страсбурзі, а також у країнах, що доповідають.

Слід зазначити, що Україна також звітувала перед Радою Європи; і вперше це відбулося 10 травня 2007 року, що, на думку українців, стало важливою подією в євроінтеграційному процесі України. Так, у межах Програми оглядів національних культурних політик, на 6-му засіданні Керівного комітету з питань культури Ради Європи Міністр культури і туризму України Ю. Богуцький (2007 р.) представив Національний звіт про культурну політику в Україні, підготовлений Українським центром культурних досліджень. Після обговорення зазначеного документа Україна стала 27-ю державою-членом Ради Європи (із 47 держав-членів), яка має власний звіт про культурну політику.

Проаналізувавши досвід підтримки національної культурної матриці зазначених вище країн, можемо зробити висновок, що основою процесу підтримки, збереження та розвитку останніх є процес демократизації культури, який характеризується: цілеспрямованою діяльністю держави зі збереження, розвитку та захисту культурної матриці, феноменологічна особливість якої полягає в збереженні вікових традицій щодо культурної розбудови, основа яких збереглася й по теперішній час; послідовно орієнтованою політикою щодо захисту загальнонаціональних культурних інтересів, що дієво поєднує історичні традиції та конституційні принципи, забезпечуючи при цьому демократичний характер культурної розбудови як окремо взятої країни, так і європейського культурного простору в цілому; культура є важливою складовою всіх сфер життя населення країни; рівноправний доступ до культурних надбань і послуг. Культура в такому

контексті розглядається як важливий чинник у процесі підтримки національної самобутності та зміцнення національної згуртованості; збереження національної культурної матриці, її популяризація у світі.

Розвиток і підтримка культурної матриці, її правовий захист, економічна стабільність і суспільне визнання зумовлюють забезпечення головного принципу ЄС – збереження культурної самобутності, при цьому посилення культурної цілісності європейської спільноти, її культурного простору, задоволення та реалізація культурних прав людини. Практична реалізація цілком залежить від ухвалених дієвих нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини у сфері культури. Слід наголосити, що навіть активний наступ американського масового культурного продукту не зміг зломити та пошкодити основу національних культурних матриць. Крім того, масова культура в різних формах її прояву при вагомій державній підтримці не змогла витіснити кращі зразки національних культур. Уряди вказаних вище країн спромоглися дієвими організаційно-правовими засобами зберегти базові елементи культурної матриці, і в деяких випадках надати їй статус елітарної.

Беззаперечним залишається ствердження, що ідеальної моделі культурної матриці немає. Кожна країна формує свої методи та форми її прояву, механізми підтримки й розвитку. Але, порівнюючи здобутки та прорахунки наявних моделей, слід наголосити, що кожна країна може взяти «на озброєння» певні механізми та заходи, випробувавши їх на практиці. Так, досвід країн ЄС відкриває перед Україною нові можливості, проте й актуалізує нові вимоги до культурної розбудови держави.

Відсутність дієвих механізмів, чітких завдань і відповідних дій щодо збереження, розвитку та популяризації культурної матриці в її глобальному, глокальному й локальному контексті можуть призвести до часткової чи повної втрати культурної ідентичності й унікальності, що спричинить культурне та духовне зубожіння людини, етносу, народності.

У контексті зазначеного вище актуалізується проблема глобальної культурної матриці, адже саме вона, як уже вказувалось, забезпечує єдність і цілісність світу. Оскільки локальні культурні матриці в умовах глобалізації пов'язують у єдине ціле та систематизують матеріально-технічне, природно-кліматичне, національно-демографічне й культурно-релігійне середовище (у чому й проявляється їх глокальність), набуває неабиякої значущості питання розвитку культурних ландшафтів та архітекτονіки міст, регіонів, держав. Культурні практики в такому розумінні розглядаються як визначальний процес збагачення національного іміджу в його глобальному, глокальному та локальному контексті.

2.3. Культурний ландшафт та архітектоніка в контексті співпраці України і ЄС

Питанню культурних ландшафтів та архітекτονіки міст присвячені роботи таких теоретиків, як Е. Дробишева, Д. Замятін, Т. Заславська, В. Каганський, С. Кордонський, Ю. Кузнецов, В. Найшуль, Г. Нуришев, Б. Родоман, В. Соболев, С. Чебанов, Т. Щанін й ін. Попри це, усе ж залишаються питання, що потребують ґрунтовного дослідження, зокрема питання герменевтики ландшафту (інтерпретації «прочитання» простору) з позицій літератури, мистецтва, економіки, політики тощо. Ця проблема внаслідок своєї складності та об'ємності, безумовно, може бути темою окремого дослідження, ми ж зупинимось на загальнокультурному контексті, який містить у собі й особливості глобального, глокального та локального.

Здійснення глобалізації в політиці, економіці, соціальній сфері з одночасною глокалізацією масової культури та локалізацією національних культур призводить до незворотних негативних процесів, які, своєю чергою, сприяють як процесу знищення конкретної культурної ідентичності, так і зменшення культурного різноманіття. Як унікальний засіб зосередження ментальності населення, своєрідних звичаїв, традицій і цінностей культурні

практики безпосередньо пов'язані з процесами формування національної ідентичності, з культурним ландшафтом та архітектонікою, а відтак – з геокультурою. Як вважає Д. Замятін, сучасна геокультура являє собою серію культурно-географічних образів, які інтерпретують локальність простору. Для нього геокультура – процес і результати розвитку географічних образів у конкретній культурі, а також «накопичення», формування традиції культури осмислення цих образів. На думку вченого, кожна культура «колекціонує певні географічні образи». Сучасна геокультура, згідно з Д. Замятіним, «являє собою серії культурно-географічних образів, які інтерпретують локальні простори» [139, с. 448].

Г. Нуришев окреслює геокультурний простір у його локальному поданні як систему стійких культурних реалій і подій, що формуються на певній території в результаті співіснування, переплетення, взаємодії, зіткнення віросповідань, культурних традицій і норм, ціннісних установок, глибинних психологічних структур сприйняття та функціонування картин світу [289]. В. Соболев, досліджуючи геокультурний простір, характеризує його як систему локально розташованих культурних ландшафтів і «пластів» культури, а також пам'яток природи, культури, історії, сучасні та національні культури, географічні образи, що утворюють історично обумовлену історико-культурну спадщину території. Як головний висновок учений обґрунтовує важливість і вплив культурного ландшафту на формування туристичного потенціалу конкретного регіону [378, с. 3].

Увага вчених до проблем геокультури дозволила виявити найважливіші структурні складові, серед яких особливе місце належить культурному ландшафту міст і регіонів. А культура в такому контексті є ресурсом глокального та локального розвитку, відображаючи при цьому різноманітні грані: від історичної ретроспективи формування культурного простору до сучасних трендів, які дозволяють створити свій неповторний культурний образ. При цьому всі виявлені цінності можуть бути ефективно використані

в розвитку культурного ландшафту й архітекtonіки. Такий підхід прагне поєднати культурний ландшафт та архітекtonіку з політикою в найрізноманітніших сферах людського буття, позначаючи при цьому головний принцип побудови та загальну систему зв'язків між окремими частинами культурного цілого. Ефективне використання культурного ландшафту відіграє важливу роль у процесі збереження цілісності культурного простору, а саме – збереження та реставрації культурно-історичних центрів. Культурна образність використовується в багатьох сферах людського буття: освіті, містобудуванні, економіці, соціальній і культурній політиці.

Сучасні наукові дослідження визначають культурний ландшафт не тільки як географічне середовище, природу чи історичну пам'ять, а й відображають його практичною життєдіяльністю сучасної людини. З огляду на це заслуговують на увагу дослідження О. Нікітіної, котра репрезентує культурний ландшафт як екзистенційний стан людини [279, с. 5]; О. Лавренової, яка теоретизує з проблем взаємодії культури й простору, осмислення не стільки рефлексії культури і створення в результаті цього образів, скільки щодо особливостей психологічного сприйняття складових культурного ландшафту [221].

Не менш важливими в контексті досліджуваної проблематики є дослідження, присвячені культурній архітекtonіці в її теоретичній і практичній значущості. Так, вивчаючи культуру як особливу форму буття, О. Дробишева визначає людину як головного дослідника культури. Саме людські цінності є наріжним каменем архітекtonічного устрою культури. На думку теоретика, розуміння культури крізь призму її архітекtonічного вираження дозволяє об'єднати в одному проблемному просторі безліч найважливіших дослідницьких підходів [125, с. 1].

Визначаючи архітекtonіку російської культури, теоретик І. Кондаков акцентує увагу на впливі історичної складової культурної архітекtonіки, що складається з п'яти послідовно пов'язаних рівнів культурно-історичної семантики, кожен з яких визначається відповідним культурним механізмом,

що історично домінує в певну епоху. Ланцюжок культурних механізмів вибудовується в такій логічній послідовності: 1) кумуляція; 2) дивергенція; 3) культурний синтез; 4) селекція; 5) конвергенція. Цей ланцюжок культурних механізмів, які впливають один з одного і, відповідно, взаємообумовлюють один одного, складають у своїй сукупності архітектоніку культури та визначають цивілізаційний код, або алгоритм цивілізації [174, с. 160].

Безсумнівно, загальним у культурному ландшафті та культурній архітектоніці є враження від сприйняття цілого як окремо взятих предметів і об'єктів культури, культурних послуг, звичаїв і традицій. Кожне місце визначається власним, неповторним культурним ландшафтом, характеризується функціональною унікальністю, воно полісемантичне, поліфункціональне, поліконтекстуальне; використовується з різною метою, служить різним групам для вирішення різних культуротворчих завдань. Водночас, ландшафт – це таке середовище, де смислові відмінності контекстів, диференційованість породжують і смислові, речові, утилітарні, символічні взаємодії та зв'язки, і конфлікти. Як зауважує В. Каганський, байдужого сусідства в ландшафті не буває [154, с. 5]. Дійсно, соціальний простір, що виражає форми існування різних просторово-часових відносин («хронотопів»), у межах яких реалізуються різні моделі освоєння, створює різні типи культурного ландшафту. Так, у тоталітарні епохи, з притаманним їм силовим підходом до соціуму та природи, освоєння і створення культурного ландшафту виражається в його підкоренні, захопленні, організації сакралізованого «центру» з недоглянутою периферією. Тоталітарне (імперське) освоєння простору, як правило, супроводжується знищенням етнічно укорінених типів.

Отже, у нашій роботі під поняттям *культурний ландшафт* розуміємо культурний простір, де культура явлена тілесно і як ціле⁷.

Слід також звернути увагу на те, що культурний ландшафт – це твір

---

⁷ Ціле - метафізична категорія. Можна стверджувати про метафізичність культурного ландшафту.

культури, а культура, як відомо, створює різні коди, тобто несе в собі певну інформацію, повідомлення. Культурний ландшафт тієї чи іншої країни того чи іншого періоду сприймається завдяки сукупності певних символів, «картинок», що викликають певні образи, дають уявлення щодо культури країни, регіону, міста⁸.

Таким чином, ландшафтні образи – це посередники між чуттєвими явищами та духовним змістом у культурі конкретної цивілізації. Саме через цілісність зовнішнього культурного образу культурний ландшафт та архітектоніка виражають глибину культурного простору, культурну ідею, якою просякнута конкретна адміністративно-територіальна одиниця. У цьому винятковість ролі ландшафтних символів для пізнання взагалі.

Правильно відтворений культурний ландшафт і культурна архітектоніка дозволили розробити програму «Європейська культурна столиця», що стартувала 1985 року. По суті, ця програма втілила тенденцію, що почала виявляти себе після Другої світової війни, коли занепокоєння було викликано не тільки руйнуванням об'єктів культурної спадщини, а й духовним занепадом людства. Як наслідок, післявоєнні процеси призвели деякі народи до певної втрати слідів існування власної культури. У процесі формування єдиного європейського простору зазначена вище європейська ініціатива стала своєрідною експериментальною базою з апробації та розширення нових поглядів на роль і місце культурних ландшафтів та архітектоніки в розвитку міст.

Визнання певного міста центром культурного життя регіону, країни передбачає залучення уваги як туристів, так і світової громадськості до його культурно-історичної спадщини, сучасних тенденцій культурного розвитку та буття визначеної території. Наведена нами європейська ініціатива є

---

⁸ Паркові ансамблі, у яких переважають скульптурні зображення жінки з веслом, безумовно, несуть у собі «інформацію» й інший зміст, що відрізняється від «інформації» та змісту паркових ансамблів, наприклад Петродворца в Санкт-Петербурзі або «Софіївки» в Умані. Ландшафтні образи та супутні їм символи зароджуються й еволюціонують разом з культурою епохи. Важливо наголосити, що парк є частиною культурного ландшафту.

прекрасною можливістю показати привабливість і різноманітність місцевої культури, з її локальними особливостями й усього того, що визначає європейську ідентичність у її глокальному контексті. Привабливість цієї події полягає в культурній конкуренції між містами, що тим самим стимулює в громадян почуття гордості та відповідальності за своє місто. При розгляді міст як претендентів на номінацію «Культурна столиця» виділяють такі характеристики: історико-культурні традиції, культурний простір, культурний ландшафт, культурна архітектоніка, культурна політика країни. Культурна столиця як теоретична категорія в контексті сучасних культурологічних досліджень характеризується досить незначними дослідженнями. Феномен культурної столиці, формування її культурного ландшафту й архітектоніки більше привертають увагу практиків, представників інститутів громадянського суспільства.

Так, у межах проекту «Translation Project» за підтримки Інституту «Відкрите суспільство» (Фонд Сороса – Росія) і Фонду «Next Page» (Інститут «Відкрите суспільство» – Будапешт, Угорщина) було представлено широкій публіці серію робіт Марка Пахтера, Чарльза Лендрі, авторитетних практиків-дослідників у сфері формування культурного простору. Вказані роботи розкривають майбутнє культури, роль культурних інститутів, взаємодію традиційних культурних просторів з культурними, духовними потребами людей. Аналізуючи культурні трансформаційні процеси, автори акцентують увагу на тому, що світ культури поки не зміг певним чином поглянути на себе зі сторони та зрозуміти, які для нього наслідки цих змін. Проте культура схильна до дії тих самих глобальних сил, і вони неминуче ведуть до її зміни, так само, як і до зміни функціонування її соціокультурних інститутів. Автори також наводять приклад впливу трансформаційних процесів на формування культурних ландшафтів міст. Такі англійські міста, як Ліверпуль, Манчестер або Шеффілд у свій час втратили роль традиційних промислових центрів і, пройшовши через економічну кризу, знайшли опору в розвитку «культурних»

або «творчих» індустрій. Колишні промислові зони перетворюються в цих містах у культурні центри та творчі майстерні. Тут виробляють, пропонують і популяризують на світових ринках уже не сировину, не верстати чи тканини, а творчі й інформаційні продукти: твори мистецтва, дизайну, моди, аудіо-, відео- мультимедіапродукцію тощо. На думку авторів, такі процеси приводять до формування своєрідних, неповторних, самобутніх культурних ландшафтів [309, с. 6–11].

В Україні активну роботу з формування культурного ландшафту й архітектоники міст провадив Центр «Демократія через культуру» в контексті Міжнародної програми «Мережа інтеркультурних міст», яка стартувала 2008 року. За активної участі директора Центру Олександра Буценка першим містом, що увійшло в цю програму разом з такими містами, як Ліон, Лондон, Берлін – усього 11 міст, разом з російським містом Іжевськ, став Мелітополь. Саме Мелітополь – перше в Україні місто, що почало випробовувати нову культурну політику інтеркультурності, будувати політику розвитку місцевої громади через інтеркультурні лінзи, враховуючи інтереси всіх учасників культурного процесу [333].

Трансформація зазначеної вище ініціативи мала вияв у реалізації ініційованого Міністерством культури України проекту «Малі міста – великі враження»; куратор проекту – директор Українського центру культурних досліджень Ірина Френкель. У межах проекту представлено й реалізуються культурні стартапи, основною метою яких є культурно-економічний розвиток територій. Відібрані відкритим голосуванням вісім стартапів проекту «Малі міста – великі враження» сприяють розвитку території і туризму, покладуть старт масштабним культурним заходам.

Міністр культури України Євген Нищук проект оцінює як «значну подію, яка покликана показати вагомий культурний спадок невеликих міст і містечок нашої держави, а також залучити можливості децентралізації для перетворення малих містечок на самостійні центри з власним унікальним

культурним ресурсом». Міністр наголосив, що «в наш технологічний, постіндустріальний час економіки необхідно усвідомлювати, наскільки актуальним стає створення потужної культурної складової й інвестувати в розвиток людського потенціалу. Причому йдеться про пошук та розробку «родзинки» кожного місця та міста, яка об'єднає громаду. Нам важливо створити ті події, які несуть добру емоцію, позитив та гуртують людей» [409].

Українські культурні реалії значною мірою характеризують слова С. Анхолта: «Важливість представлення культури досить часто є сумнівною: люди визнають, що, звичайно, існує деяка необхідність у поданні культурних досягнень, але при цьому панує думка, що вони економічно не обґрунтовані, не “споживаються” – не забезпечують доходи від вкладень. Тому культура потрапляє в положення “неприбуткової діяльності”, від благодійного або філантропічного зобов'язання» [495, с. 59]. Особливо гостро проблема формування культурного ландшафту зумовлена комерціалізацією культурних послуг і товарів, що, своєю чергою, породжує спотворене розуміння культурних потреб для різних соціальних, вікових і демографічних груп.

Масова комерціалізація культурних послуг має негативний прояв, який характеризується незворотними процесами в суспільстві, а саме: порушення прав рівності; посилення соціальної напруги між людьми; зниження толерантного ставлення один до одного; відсутність взаєморозуміння між представниками різних етнічних груп; порушення демократичних основ ведення міжкультурного діалогу.

Як інструмент для управління культурним розмаїттям міжкультурний діалог сприймається як механізм, який дозволяє досягнути певної рівноваги в самоідентифікації з урахуванням нових можливостей, сучасних трендів, позитивного досвіду інших країн. Міжкультурний діалог, його складові та принципи ведення дозволяють не тільки зберегти набутий століттями культурний досвід, а й поставити його в основу власної культурної ідентичності, доповнюючи її й адаптуючи до сучасних умов буття. Однак

виклики сучасного світу потребують уміння вести діалог відповідно до універсальних культурних цінностей і принципів, які визначають світове демократичне співтовариство і які сформульовані в багатьох міжнародних документах.

Заслуговує на увагу в контексті цього питання «Біла книга Ради Європи з міжкультурного діалогу», у якій зазначено про важливість ведення такого діалогу. «Біла книга» визначає міжкультурний діалог як процес відкритого та толерантного обміну поглядами між людьми з різними етнічними, культурними, релігійними та мовними особливостями. Міжкультурний діалог створює умови для політичної, економічної, соціальної та культурної інтеграції, він підтримує людську честь і почуття спільної мети. Його головною місією є розвиток глибокого розуміння різних поглядів і практик, розширення співпраці й участі, свободи вибору, допомога в розвитку та трансформації людини, підтримка толерантності й поваги до інших [48, с. 21]. Реалії сьогодення підтверджують значний вплив масової американської культури на культурний ландшафт багатьох країн, породжуючи при цьому проблему вільного вибору. Багато країн у цьому принципово новому культурному ландшафті просто плывуть за течією, уперто дотримуючись нав'язаних, так званих «брендових» уявлень про культурні продукти та послуги, при цьому абсолютно забуваючи про свої культурні цінності, які характеризують представників конкретно взятої країни, нації.

З цієї точки зору формування та розвиток культурного ландшафту, з притаманними архітектоніці властивостями, у своєму прояві є важливою складовою для збереження, відновлення культурних традицій і цінностей, які закладені в національній самобутності народів. Формування культурного ландшафту й архітектоніки є одним з основних завдань для культурної розбудови держав. Якщо країна не в змозі формувати уявлення про культуру як основу розуміння – потужний бренд у розумінні світу, то вона стикається з проблемою постійного підтвердження своєї ідентичності. А на локальному

рівні – процес може супроводжуватися культурною, духовно-моральною деградацією громадян, втратою своїх традицій, ментальності, характеру, які століттями накопичували предки.

Міста, їх мешканці як носії культурної спадщини в її глобальному, глокальному або локальному прояві, формують культурний простір країни. Будучи культурним вмістилищем, містом, де зосереджені культурні традиції, культурні столиці стають центром культурного життя громадян конкретно взятої країни, центром туризму для представників інших країн. Потенціал культурних столиць безмежний і відображається в процесах інкультурації як своїх громадян, так і туристів.

Отже, культурний ландшафт може бути прочитаний лише через різноманітність місць. Уявлення про культурний ландшафт дає можливість зрозуміти, «прочитати» простір буденності на певному фоні, помістити його в концептуальну рамку та побачити смисловий контекст. У культурному ландшафті сплетені природні та культурні компоненти, їх нелегко та не завжди розумно розділяти. Культурний ландшафт – це простір одночасно цілісний і диференційований, освоєний людиною утилітарно, семантично та символічно. У культурному ландшафті прагматичне не віддільне від смислового.

Особливо важлива роль і місія культурних столиць у формуванні національного іміджу, створенні його неповторного образу у світовому культурному просторі. Не слід забувати про те, що культура є більш глибоким і важливим поширювачем національного бренду, ніж інші його складові, навіть якщо цей процес відбувається повільніше, результат є більш важливим для збереження національної своєрідності. Тому питання дослідження проблеми відродження та формування культурного ландшафту й архітекτονіки, з вивченням як позитивних, так і негативних тенденцій їх прояву, є сьогодні одним із наріжних.

Актуальним для України залишається вивчення позитивного досвіду

тих культурних міст, які зуміли зберегти й у деяких випадках відновити свій культурний ландшафт з його національними особливостями, ставши при цьому центром світового туризму, залучаючи при цьому вміло інвестиції. Безумовно, актуальним є вивчення досвіду ефективного практичного впровадження дієвих механізмів щодо врахування адміністративно-правових, соціально-економічних особливостей держави, врахування специфіки та своєрідності культурних образів, характерних для країни, її регіону, міста й населення.

2.4. Соціокультурне картування як засіб репрезентації й організації культурно-дозвілєвого простору

Останні десятиліття дослідження проблем культурних практик пов'язують з проблемою глобалізації, що широко представлена в теоретичному доробку як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Це пов'язано з трансформаційними процесами, що відбуваються у світі та мають відображення в українській реальності. Так, сучасний світ характеризується постіндустріальною інтернаціоналізацією суспільного життя, економічних, політичних і соціокультурних зв'язків між народами.

Отже, у гуманітарному дискурсі культурні практики, їх ефективне функціонування, постає як феномен глобально-цивілізаційних процесів. Без применшення ролі та значення аналізу глобалізаційних процесів слід визнати, що акцентуація на глокальному й локальному вимірі відкриває нові аспекти розуміння проблем культуротворення.

До останніх ми можемо віднести питання соціокультурного картування, вивчення його ролі та значення в ефективному впровадженні в сучасний культуротворчий процес.

Соціокультурне картування як предмет українського наукового культурологічного знання визначається відсутністю уваги.

Феномен картування, його понятійні компоненти мають міждисциплінарне підґрунтя і розглядаються, передусім, як важлива складова політичного, економічного, соціального, географічного планування та розвитку.

Так, вітчизняні традиції картування переважно мають вираження в типологічному картуванні територій, що дозволяє розкрити рідкісний рослинний світ природно-заповідного фонду України, проаналізувати динаміку розвитку рослинного покриву тощо. До сучасної наукової проблеми відносяться питання щодо значення й розвитку теорій і методів індикації навколишнього середовища, зумовленого складністю та різноманітністю екосистем [119, с. 110].

Картування визначається як необхідний метод у процесах збереження рідкісних рослин. Завдяки розробленим сучасним технологіям науковці створюють оптимальні підходи для систематизації, розробки спеціальних (туристичних) маршрутів, які дозволяють як зберегти рідкісні рослини, так і популяризувати їх як унікальні, рекреаційні об'єкти туризму [126, с. 554].

Картування усвідомлюється як один з ефективних засобів з організації діяльності, спрямованої на засвоєння нового знання, як вид символічної презентації, що описує відносини між компонентами системи знань. На думку фахівців, саме картування дозволяє активізувати інтелектуальні процеси суб'єкта, акцентувати увагу як на змісті знання, так і на процесах його засвоєння [160].

Активного обговорення набувають практики «ментального картографування», розробка «ментальних карт» (mental maps), пов'язані з просторовим поворотом (spatial turn), який «орієнтується на практики осмислення й освоєння простору, але водночас і на форми просторової репрезентації». І тому, коли spatial turn, як пише Д. Бахман-Медік, рухається в руслі топографічного повороту (topographical turn), на перший план виходить культурологічний підхід, пов'язаний з техніками й формами репрезентації,

тобто технологією «мапінг» (mapping). Мапінг при цьому «стає загальною (метафоричною) моделлю впорядкування дійсності, моделлю організації знання: мапінг тіла або простору, мапінг майбутнього тощо. Такі сфери картографування передбачають розширення фізичної карти до «ментальних карт» (mental maps), тобто до символічного і передусім суб'єктивного наповнення картографічних елементів різними значеннями» [33, с. 356–357].

Ментальна карта є суб'єктивним відтворенням уявлень людини про певну частину простору, якусь місцевість, регіон, країну тощо. Однак така карта є й продуктом конкретної культури, символічним репрезентантом та уособленням системи її цінностей, містить метамову її образів. У парадигмі ментальної чи культурної географії працюють зарубіжні й вітчизняні науковці В. Горобець, В. Верстюк, Л. Вулф, Д. Замятін, В. Каганський, М. Тодорова й ін.

Об'єктом уваги сучасного наукового світу в останні роки стає когнітивне картування.

У сучасних словниках когнітивна карта визначається як певний образ знайомого просторового оточення, що створюється та змінюється в ході активної взаємодії суб'єкта зі світом. При цьому розрізняють карту-шлях – послідовне уявлення маршрутів або зв'язків між об'єктами і карту-огляд – одночасне уявлення просторового розташування об'єктів і зв'язків між ними [372].

Ідея когнітивної карти належить необіхевіористу Едварду Толмену. Згідно з його експериментальними показниками, організм, поступово освоюючи обстановку, буде пізнавальну когнітивну карту того шляху, яким потрібно слідувати для вирішення завдання. Приділяючи велику увагу питанням навчання, Е. Толмен виділив особливий тип навчання, яке було названо латентним (прихованим). Теорія Е. Толмена спонукала переглянути колишні погляди біхевіористів на чинники, що регулюють адаптацію організму до середовища. В основі теорії Е. Толмера є реакція та стимули [533, с. 192].

Досліджуючи феномен когнітивного картування в сучасній лінгвістичній парадигмі, науковець К. Єсіпович, аналізуючи феномен когнітивної карти, наголошує на її психологічних складових щодо вивчення людини і її світу. На думку вченої, когнітивна карта – це географічне відображення плану, збору, обробки та збереження інформації, яка міститься у свідомості людини; це схематичний спрощений опис фрагменту картини світу індивіда, що належить до певної проблемної ситуації. Когнітивні карти є корисним інструментом для формування й уточнення гіпотези про функціонування досліджуваного об'єкта [134, с. 255–256].

Сучасні можливості когнітивного картування передбачають вирішення численних проблем, з якими стикаються сучасні культурні практики. Таким чином, ми акцентуємо на важливості використання когнітивного картування в сучасному культуротворенні.

Відповідно до цього, процес картування ми визначаємо як певний творчий задум, який здатний відобразити певні соціокультурні стимули, потенціал, ресурс тощо. Картування сприймаємо як певний вибір добробуту, щастя. Своєю чергою, останні досягаються через сприяння предметів, подій, об'єктивної реальності тощо. Теорія сприяння актуалізується серед науковців в контексті дослідження психологічного потенціалу соціокультурних просторів, територій, зон. Науковці визначають елементи сприйняття простору, серед яких особливе місце відводять архетипам, образам, установкам, інтерпретації та конструюванню.

Так, образ досліджують як певну суб'єктну картину світу або його фрагмент, що включає людей в просторове оточення й тимчасову послідовність подій. На думку вчених, установка – це готовність, схильність суб'єкта до певних дій, що формуються в групах під впливом соціальної ситуації і які яскраво проявляються при зміні ситуації. Архетипи постають як позасвідомі структури психіки, що лежать в основі первинних схем образів і мають здатність формувати активність уяви. Інтерпретація та конструювання

визначають, підкреслюють активну й творчу роль особистості в процесі сприйняття середовища та ситуації [381, с. 13].

У соціокультурному картуванні зазначені вище елементи сприяння образів, які містять карти, мають вираження в словах, знаках, малюнках, символах тощо, симбіоз яких дозволяє сформувати уяву про потенціал об'єкта картування. Іншими словами, використана в картографії знакова система, що охоплює умовні позначення, способи зображення, правила їх побудови, є так званою мовою карти. Мову карти вважають видатним винаходом людства, що становить важливий елемент людської культури й цивілізації, розвиток якої пов'язують з рівнем науково-технічного прогресу, станом культури та мистецтва, політичним устроєм і громадськими інститутами, з усіма структурними елементами, що формують суспільно-історичний процес [488].

Аналізуючи карту як складну композицію графічних фігур або графічних знакоформ, за допомогою яких передається інформація про розташування, кількісні і якісні характеристики об'єктів, О. Лютий зазначає, що сама по собі карта-текст не є мовою як такою, а є лише зразком його «роботи». На думку вченого, мову карти утворюють сукупності вихідних елементів – знаків і правил, їх комбінацій у тексті. До основних функцій мови карти науковець відносить комунікацію, моделювання та пізнання. Мова карти як образно-знакова модель являє собою важливий елемент евристичного мислення, створення картографічного образу і є незамінним засобом зберігання й передачі просторової інформації [237, с. 3].

Так, досліджуючи потенціал соціального картування, науковець І. Скалабан наголошує на важливості розвитку і використання мови карт задля ефективного вирішення питань, пов'язаних з глобальними викликами, соціокультурними зокрема. Дослідниця вважає, що використання картування в соціокультурній сфері дозволить розширити та вивчити низку дослідницьких завдань, які потребують адекватного відображення реальності в соціокультурному просторі. На думку вченої, саме картування дозволить здійснити пошук адекватних

інструментів, механізмів для вивчення проблемних питань, вирішення прикладних завдань у процесі розробки та реалізації соціальної політики. У своїх дослідженнях І. Скалабан доводить, що процес картування містить у собі не тільки процедуру відображення карти, а й розуміння потреб користувача карти, її топографічних, закладених змістовних значень, форм, якостей, планування робіт, збір інформації та перспективні досягнення [371, с. 63–64].

Зазначене вище дозволяє нам стверджувати, що ефективність сприйняття карти залежить від її вдалого картографічного образу.

Картографічний образ визначається нами як певна просторова комбінація або композиція, що створюється формою знаків, цифр, слів, кольором (його відтінками), малюнками тощо. Створення картографічного образу дозволяє відображати реальний або абстрактний об'єкт, що сприймається користувачем карти і який виконує інформаційну функцію конкретної просторової візуалізації.

Досліджуючи візуальну мову картографії, Є. Кузнецова наголошує, що саме знаки дозволяють проводити різні статистичні дослідження, аналізувати, здійснювати порівняння різних якісних і кількісних характеристик. За допомогою картографічних знаків на карті відображається вид об'єктів, форма, розміри, якісні і кількісні характеристики, реальні та абстрактні явища [206, с. 1059].

Таким чином, вивчаючи картографічний образ як певну просторову комбінацію, ми наголошуємо на його пізнавальній функції, що спонукає людину до певного вивчення, розуміння, аналізу тощо. Особливого значення картографічний образ набув в епоху розвитку електронної комунікації, споживачем якої є значна кількість людей. Саме сучасне картування розглядається як творчий продукт, як результат інтелектуальної діяльності.

Так, з позиції новизни художньо-графічного рішення практики визначають карту як унікальну просторово-образну знакову модель дійсності. Наголошуючи, що властивостями картографічної моделі, відображеними у вигляді орнаменту,

конфігурації та поєднання кольорів, є: просторово-тимчасова подоба, змістова відповідність, стилізація, метричність, однозначність, наочність, оглядовість, логічність легенди. Результатом вдалого об'єднання всіх елементів є картографічна стилізація [363].

Таким чином, понятійні складові сучасного картування дозволяють нам зорієнтуватися в їх функціональному значенні та потенційному ресурсі, що є важливим для розвитку практики соціокультурного картування.

Останні роки предмет нашого дослідження актуалізується в проблемах, пов'язаних з розвитком міст, територій і ландшафтних зон. Науковці акцентують увагу на їх психоментальному аспекті, пов'язуючи ці питання зі створенням певної композиції територій, які наділені відповідним соціокультурним змістом. В основі актуалізованих питань стоїть проблема взаємовпливу та взаємозалежності культурних ландшафтів і свідомості, як індивідуальної, так і колективної.

До активно обговорюваних наукових предметів належать питання:

– соціально-ландшафтної топографії, яка визначається як топографічний чинник свідомості та поведінки населення. Актуалізуються питання предмету ландшафтного осмислення, його розкодування людьми в індивідуальних і соціально-групових проявах;

– соціокультурна типологія території, ментально-географічна технологія картування місцевості, які досліджуються як інтерференції семантики території і структур сприйняття території. Дослідники акцентують увагу на значенні топонімічного чинника свідомості й поведінки населення, а саме: яким чином конкретна фізична територія сприймається людьми, які проживають на досліджуваній території, у зв'язку з тими «соціокультурними образами», які притаманні тій чи іншій місцевості [381].

Як уже зазначалось, сучасні культурні практики актуалізують питання соціокультурного картування як необхідного й ефективного інформаційного засобу для розуміння потенціалу культурних, креативних територій і зон.

Картування в такому ракурсі дозволить: більш ретельно візуально описати весь потенціал досліджуваної території; виявити специфіку території, її історичну, культурну унікальність і привабливість; спроектувати розвиток досліджуваної території; виявити соціокультурну поведінку та дослідити потреби споживачів, які належать до культурної території; охарактеризувати споживчу цінність культурної території; адекватно спрогнозувати соціокультурну послугу для всіх зацікавлених категорій потенційних споживачів тощо.

Вказане вище дозволяє нам констатувати, що соціокультурне картування як сучасна культурна практика потребує для її реалізації фахового компетентного підходу. Слід зазначити, що у вітчизняній соціокультурній сфері бракує фахівців, які мали б відповідні знання й навички для створення «культурних карт». Оскільки результатом соціокультурного картування є власне уявлення про предмет картування і його вираження в концептуальній картографічній моделі, то варто наголосити на відповідних знаннях щодо створення досліджуваного нами продукту. Так, науковці і практики акцентують увагу на ролі та значенні навчальної інформації, яка містить знання про методики створення карти. Серед наявних методик виокремлюють методики інтелектуального та денотативного картування.

Методика інтелектуального картування спрямована на створення, аналіз, інтерпретацію та верифікацію ментальних карт, що визначаються як ефективний інструмент структурування й аналізу інформації, в основі якої лежить уявлення про принципи роботи «людських мізків». Іншими словами, в основі інтелект-карти (карти мислення, карти розуму, mind-maps) є процес з організації мислення. Характеризують інтелект-карту як відображення на папері ефективного способу думати, запам'ятовувати, згадувати, вирішувати творчі завдання, а також можливість уявляти й наочно висловлювати свої внутрішні процеси обробки інформації, вносити до них зміни, удосконалювати їх (схема 1).

Схема 1. Інтелект-карта [159]

Інтелект-карти в сучасних культурних практиках набувають особливого значення, оскільки значна частина культурних продуктів характеризується візуальним сприйняттям. У соціокультурному просторі інтелект-карти виступають тим інструментом, який дозволяє: донести інформацію до різної категорії споживачів культурних послуг; спонукати до індивідуального, логічного сприйняття інформації; наочно пояснити картовану інформацію; робити власні висновки.

Не меншого значення в культурних практиках набуває денотативний метод картування, основою якого є розуміння тексту в його графічному представленні. Основою денотативної карти є предмет, явище або процес, які мають вираження в тексті.

Досліджуючи значення тексту в картуванні, науковці наголошують, що саме денотативні схеми мають здатність відображати навколишню дійсність як ієрархічно організовану систему предметів і явищ. При формуванні предметного змісту тексту сукупність і послідовність явищ, фактів, положень, аргументів, які задані темою, співвідносяться з денотативною схемою автора, яка й може бути представлена у вигляді денотативної карти [143, с. 170].

Застосування денотативного методу дозволить виявити зі значної кількості тексту й думок головну ідею. Відображення головної ідеї, думки в графічній денотатній карті дозволить донести її до зацікавленого суб'єкта. Маючи ієрархічну будову, денотатна карта здатна наочно продемонструвати предметні відносини. Денотатні карти сприяють логічному вибудовуванню предмету картування, що дозволяє читачеві карти аналізувати та робити висновки без додаткових роз'яснень.

У сучасних культурних практиках денотатні карти застосовують для проектування культурних зон, аналізу їх ресурсів, виявлення їх потенціалу та подальших перспектив використання й розвитку.

Сьогодні картування, на відміну від початкового його значення, що розуміється як створення фізичної карти, широко використовують у різних видах дослідницьких культурних практик: від географічної, територіальної, образної, ландшафтної забудови до психологічного сприйняття інформації, соціокультурної корисності, ціннісної орієнтації тощо.

У контексті предмету нашого дослідження слід наголосити, що характер картування залежить від потреб і цілей його практичного використання, а також від специфіки потреби культурних ринків. Вдало спроектована культурна карта дозволить сформувати споживчу цінність і вартість пропонованих територією соціокультурних послуг.

Сьогодення характеризується глобальними викликами, які спонукали світову спільноту картографічними засобами порушити питання про національну ідентифікацію, культурне відродження, збереження культурних цінностей. Саме в такому контексті науковий світ акцентує увагу на створенні алгоритму картування потоку створення культурних цінностей, що є, на думку вчених, дієвим методом для виготовлення й просування соціокультурного продукту. Картування потоку створення культурної цінності має вираження в простій і наочній графічній схемі, що зображує матеріальні й інформаційні потоки, для просування продукту. Карта дозволяє виявити сильні та слабкі сторони

створення продукту, а також має перспективу на їх удосконалення. На думку вчених, саме процесні карти є корисним засобом комунікації, що сприяє професійній продуктивності [161].

Картування в такому випадку передбачає розмежування за цілями, метою, завданнями та групами споживачів, що, своєю чергою, посилює персональну відповідальність тих, хто створює продукт, допомагає керівникові виявляти креативні ідеї, їх генерувати, зрозуміти, контролювати виробничі процеси, прогнозувати наслідки та виправляти помилки.

Як уже зазначалося, особливістю картування є його візуалізація, яка визначається як потужний інструментарій для досягнення цілей, як дієвий спосіб подачі інформації у вигляді оптичного зображення (наприклад у вигляді малюнків, фотографій, графіків, діаграм, структурних схем, таблиць, карт тощо), іншими словами, подання фізичного явища або процесу у формі, зручній для зорового сприйняття [373]. Візуальна інформація сприймається краще вербальної, і тому її частіше використовують для досягнення бажаного результату. Так, зокрема, у глобальному вимірі актуалізуються питання щодо картування важливих складових культури, як-то: релігія, мова, раса (додаток Б.1–Б.3).

Глобальні трансформаційні процеси в сучасних культурних практиках актуалізували питання соціокультурного картування для України в таких питаннях:

- Україна в культурній картині світу;
- Україна як учасниця міжкультурного діалогу;
- український культурний продукт як складова культурного ринку світу (додаток Б.4).

У глобальному вимірі актуалізуються проблеми:

- українська культура в загальноєвропейському соціокультурному просторі;
- українська культура як складова європейського соціокультурного бренду;

– український культурний продукт у європейському соціокультурному середовищі.

Реалії сьогодення актуалізували питання щодо вивчення потенційних складових локального соціокультурного картування.

Досліджуючи соціокультурне картування як складову символічних локальних ресурсів, науковці акцентують увагу на його географічному, історичному та політичному контекстах.

На думку вчених, знання всіх складових розвитку локальних культурних одиниць дозволить виявити й урахувати всі можливості та тенденції, які зароджуються в місті і які здатні змінити життя на краще.

Науковці наголошують на визначальній ролі культурного картування, оскільки вбачають в ньому одну з простих і зручних технологій, що дозволяє в короткий термін провести «аудит» та інтерпретувати культурний потенціал міста або цілого регіону. Практики, наносячи на реальну карту найрізноманітніші об'єкти та смисли, виявляють різноманіття культурної спадщини і сучасних творчих індустрій, усвідомлюють взаємодію різних тематичних та історичних шарів, виявляють несподівані взаємозв'язки [365].

Особливої актуальності набуває картування культурного потенціалу України, її міст. Останні розглядаються не тільки як території з населенням і певним виробництвом, а як визначальна культурна одиниця, з власною унікальністю, традиціями, звичаями тощо. Як єдина система, що має тенденцію до саморозвитку, з власними механізмами культурної стійкості та порядку місто містить у собі значну кількість підсистем (локальних зон і територій), для опису яких і використовують різноманітні типи схем і карт.

Локальний вимір має вираження в таких картосхемах:

– культурний (туристичний) потенціал країн, України зокрема (додаток Б.5–Б.7);

– культурний (туристичний) потенціал українських міст (додаток Б.8–Б.11);

– соціокультурне картування закладу культури (додаток Б.12–Б.14).

Окреслене вище дозволило нам наголосити на важливості картування локальних зон і територій у закладах культури, активна співпраця з працівниками яких дозволила нам констатувати про відсутність практичних навичків з вище окресленої нами практики.

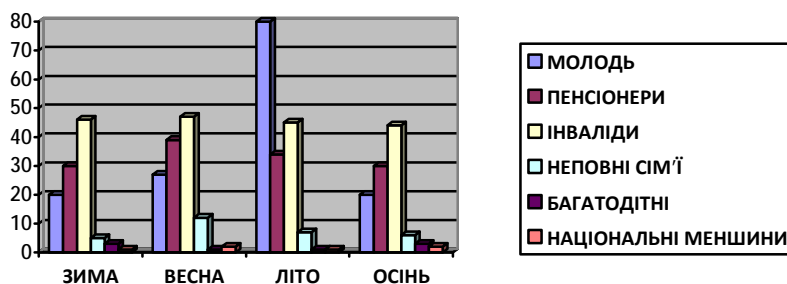
Для розуміння потенціалу соціокультурного картування в практичній діяльності нами розроблено програму, яку було впроваджено в межах проведення курсів підвищення кваліфікації для керівників і спеціалістів закладів культури Київської області (додаток В.1).

Запропонована програма [455] дозволяє набути теоретичні знання та сформувати практичні вміння з ефективного планування діяльності працівників культури при використанні територій, майданчиків, приміщень та об'єктів закладів культури, з метою підвищення якості культурних послуг, їх споживчої цінності і вартості.

Розглянемо соціокультурне картування як потенційну можливість підвищення споживчої цінності парку на прикладі Центрального міського парку міста Вінниця, результати якого було представлено в межах мистецького воркшопу «Культурно-мистецька резиденція» (22 листопада 2016 р., м. Вінниця). На замовлення дирекції парку було розроблено методичку впровадження соціокультурного картування в розбудову паркового середовища. Запропонована методика містить у собі логічно вибудовану освітню систему, яка дозволяє працівникам культури набути необхідні знання й сформувати уміння й навички щодо використання практики картування.

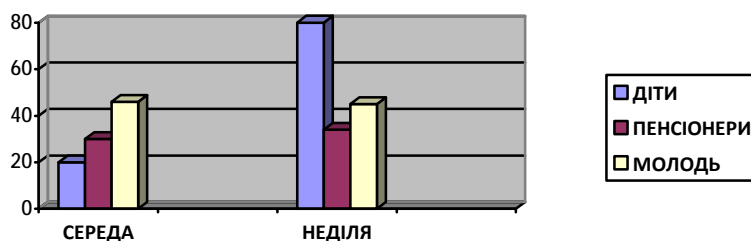
Таким чином, упровадження картування, форм його вираження та елементів у практичну діяльність працівників культури дозволять:

– аналізувати й ураховувати індивідуальні споживчі потреби (соціальні, вікові, національні), активність відвідувачів за різними порами року (діаграма 1);

Діаграма 1. Активність відвідувачів закладів культури за порами року

– виявляти культуротворчий потенціал (ресурс, резерв) паркових зон за днями тижня, що, своєю чергою, підвищить якісний показник відвідування досліджуваного нами закладу культури цільовою аудиторією (діаграма 2);

Діаграма 2. Активність відвідувачів закладів культури за днями тижня

– виявити та спланувати культурні послуги за індивідуальними ознаками, критеріями та функціональним спрямуванням (схема 2);

Схема 2. Соціокультурна активність паркових зон

– прорахувати соціокультурну цінність культурної послуги (заходу) і в подальшому її вдосконалити (схема 3).

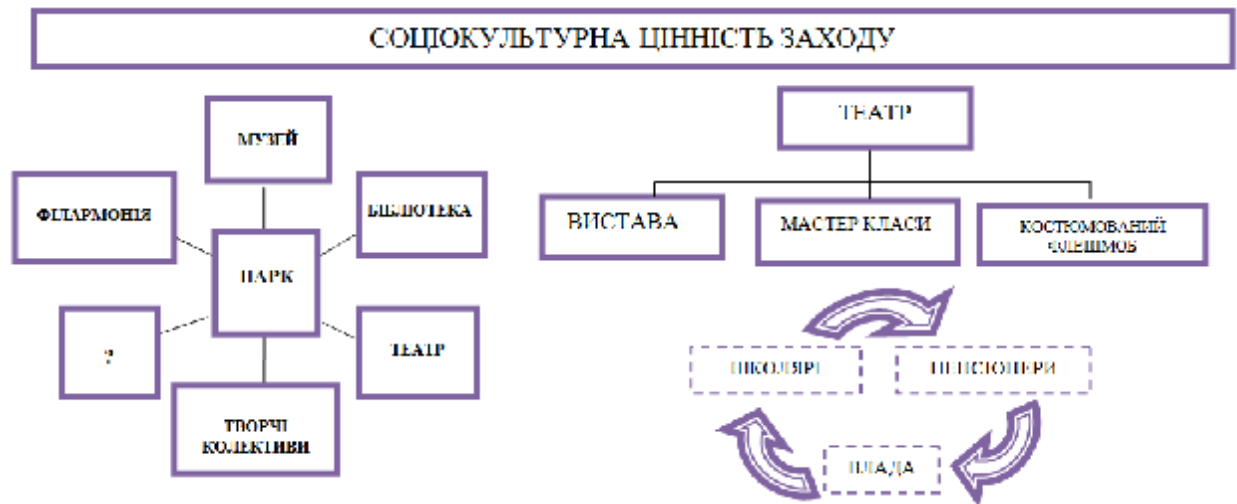

Схема 3. Соціокультурна цінність заходу

Для більш чіткого розуміння місця та значення соціокультурного картування у сфері культури ми маємо окреслити його понятійну складову. Так, *соціокультурне картування ми визначаємо як систему знакових показників, які забезпечують інформаційну місію культурної одиниці, параметри якої дозволяють виявити соціокультурний, культуротворчий, туристичний, економічний потенціал (ресурс, резерв, стратегічні завдання та цілі); як дієвий комунікативний засіб, що дозволяє ефективно спланувати діяльність закладу культури, організувати, конструктивно осмислити й проаналізувати її, виявити потенційні прогалини і перспективи як індивідуально, так і професійною командою.*

Застосування практики соціокультурного картування сприяє обміну сучасними знаннями та практиками, командному осмисленню трендових трансформацій у культурі, орієнтація в яких дозволяє миттєво змінювати функціональне значення предмету картування.

Соціокультурне картування в його глобальному, глокальному і локальному вимірах дозволяє: мапувати історико-культурний простір задля його збереження

та популяризації; виявляти соціокультурні ресурси; проводити аудит культурних ресурсів і стратегії розвитку; планувати розвиток та ефективне використання соціокультурних просторів й інституцій.

Соціокультурне картування в його практичній площині та сучасному розумінні передбачає низку трансформаційних процесів, які дозволять ефективно окреслити предмет нашого дослідження в його практичному вимірі, а саме:

- підготовка висококваліфікованого менеджера культури, який здатен до професійної реалізації відповідних фахових компетентностей на практиці. На жаль, більшість працівників культури характеризуються професійним вигоранням, що, своєю чергою, призводить до низької якості культурних послуг і, відповідно, нечисленних кількісних споживчих показників;

- активне вивчення сучасних споживчих компонентів відвідувача закладу культури з урахуванням їх соціальних, вікових, національних і релігійних особливостей;

- підготовка дієвої стратегії розвитку закладу культури з використанням теорії та практики стейкхолдерства;

- виявлення культуротворчого й туристичного потенціалу закладу культури задля його соціально-економічного зростання.

Своєю чергою, варто наголосити, що дієвість соціокультурного картування залежить від взаємообумовленого співробітництва всіх зацікавлених стейкхолдерів культурного життя: професійної ініціативи, органів виконавчої влади, соціологічних служб, громадської ініціативи, картографічних організацій.

Синергетична модель управління та використання всіх зазначених вище компонентів соціокультурного картування дозволить: підвищити культуротворчий і соціокультурний потенціал закладу культури; здійснити наочне планування розвитку закладу культури, його культурних послуг; виявляти й використовувати креативні ідеї для розвитку закладу культури; підвищити якість культурних послуг; створити туристичний бренд закладу культури; виправляти помилки на перспективу; підвищити соціокультурні

показники рівня і якості жителів району, міста, області; професійно зростати працівникам закладу культури й отримувати задоволення від результатів їх діяльності.

Окреслене вище дає нам підстави констатувати визначальну роль і значення соціокультурного картування в сучасних культурних практиках.

Систематизація існуючих теорії щодо соціокультурного картування, його складових, змістових смислів, його значення в культуротворенні на сьогодні залишається поза увагою дослідників, що зумовлює наукову новизну нашого дослідження.

Оскільки, як уже було зазначено, картування, і соціокультурне зокрема, має міждисциплінарне підґрунтя, ми маємо можливість констатувати їх спільні завдання, вирішення яких дозволять посилити сприйняття образу карти. Серед таких завдань ми можемо виділити:

- облік, систематизація, упорядкування територій у їх глобальному, глокальному й локальному значенні;
- наукове обґрунтування соціокультурного потенціалу територій;
- практично зорієнтована об'єктивізація соціокультурних територій;
- картографічна візуалізація, соціокультурна репрезентація територій.

Своєю чергою, соціокультурне картування в його функціональному значенні дозволить розкрити потенційні можливості культурної одиниці (культурного продукту, послуги, людини спільноти, території (села, міста, країни), закладу культури (як виробників, так і споживачів культурних благ)).

Упровадження картування в соціокультурну практику сприятиме підвищенню якісних і кількісних показників споживання соціокультурних послуг, а також розвитку культурних територій, зон, закладів культури тощо.

Соціокультурне картування є показовим і практично перспективним для складання стратегічного плану розвитку соціокультурної сфери, професійне планування якої, дозволить створити в подальшому сприятливі передумови, а з часом і умови, для її подальшої розбудови.

Висновки до другого розділу

У добу посткультури (визначення В. Бичкова, В. Суханцевої), коли світ сприймається як мозаїчний (за А. Модем), будь-яка культура одночасно усвідомлюється і глобально, і локально, причому локальність сама по собі, теж згідно з позицією посткультури, є складним, мозаїчним феноменом, у якому подія, співбуття, є однією з найголовніших категорій. Глобалізація – складний і суперечливий процес, у якому національні держави і їх суверенітет вплітаються у транснаціональне як процес «будівництва» світу шляхом створення глобальних інституціональних структур і глобальних культурних форм, включаючи в себе всю різноманітність (мозаїчність) локального. Стрімкий розвиток індустрії мас-медіа істотно змінює систему інформації.

Глобалізація впливає на трансформацію культурної картини світу.

Культурна картина світу – це культуротворчий конструкт, який вибудовується в процесі усвідомлення людиною, спільнотою, народом власної культуротворчої дійсності. Наслідки глобалізації в культурній картині світу є як позитивні, так і негативні. Позитивним – є міжкультурна співпраця і ведення продуктивного діалогу, негативним – небезпека втручання «сильних держав» в культурний розвиток «слабких».

Особливого значення в культурній картині світу належить практикам культурного діалогу, які виступають потужним засобом у системі забезпечення миру та стабільності. Особливого значення розглянуті в розділі культурні практики відіграють у процесах забезпечення міжкультурної комунікації, що, своєю чергою, сприяє вивченню й усвідомленню різних культур, встановленню між ними конструктивного культурного діалогу.

Таким чином, ефективна практика культурної взаємодії здатна долати негативні тенденції як у глобальному, так і глокальному розумінні. Саме тому вивчення й упровадження у вітчизняні культурні практики найкращих зразків ведення та налагодження ефективного культурного діалогу між різними культурами є важливими питанням як владних, так і громадських структур.

Практика культурного діалогу передбачає всебічне осмислення його можливостей у руслі нових викликів, пов'язаних з інтенсифікацією транскультурних обмінів, з якими стикаються держави в умовах глобалізації.

У контексті означених проблем неабиякої значущості набуває проблема культурних прав: вільна творчість і вільне право творців на можливість задумувати, творити, продукувати й поширювати свої твори та рівне право громадськості на можливість брати участь у культурному процесі, духовно збагачуватися як творами сучасного мистецтва, так і всією культурною спадщиною власного й інших народів. Безумовно, одним з культурних прав є мовно-культурні права етнічних меншин, малозахищених расових, соціальних і вікових груп, права у сфері мас-медіа тощо.

Особливого значення для трансформації культурної картини світу набуває ефективне впровадження дієвих механізмів реалізації культурної функції держави як основи розвитку культурного простору окремо взятої глокальної території.

Глокальність як регіональний сценарій глобалізаційних процесів, а також процеси трайбалізації актуалізують проблему збереження культурної матриці – латентної системи інформаційних кодів, що відповідають певним властивостям та ознакам реальності, комбінація яких формує програму її розвитку. Культурна матриця має вираження в таких первинних проявах, як: національне культурне надбання, культурні блага та цінності, моделі культурної поведінки (звичаї, традиції тощо). Як важливий вид трансляції культурної матриці культурна спадщина являє собою сукупність усіх матеріальних і духовних культурних досягнень суспільства, його історичного досвіду, соціального капіталу, що зберігається в арсеналі національної пам'яті.

Не менш важливою формою прояву культурної матриці є культурні блага та цінності, виражені в товарах і послугах, що виробляють у процесі провадження діяльності у сфері культури для задоволення культурних потреб громадян.

Досліджено практичний досвід країн-учасниць Європейського Союзу, зокрема Франції, Великої Британії, Швеції, щодо формування культурної матриці, її підтримки й популяризації. Зазначено, що культурна матриця забезпечує єдність і цілісність світу. Оскільки локальні культурні матриці в умовах глобалізації пов'язують у єдине ціле і систематизують матеріально-технічне, природно-кліматичне, національно-демографічне і культурно-релігійне середовище (у чому й проявляється їх глокальність), набуває неабиякої значущості питання розвитку культурних ландшафтів та архітекtonіки міст, регіонів, держав.

Відмічено, що культурний ландшафт – це простір одночасно цілісний і диференційований, освоєний людиною утилітарно, семантично й символічно. У культурному ландшафті прагматичне не віддільне від смислового. Ландшафтні образи – це посередники між чуттєвими явищами та духовним змістом у культурі конкретної цивілізації. Правильно відтворений культурний ландшафт і культурна архітекtonіка дозволили розробити програму «Європейська культурна столиця», що стала своєрідною експериментальною базою з апробації та розширення нових поглядів на роль і місце культурних ландшафтів та архітекtonіки в розвитку міст. Особливо важлива роль і місія культурних столиць у формуванні національного іміджу, створення його неповторного образу у світовому культурному просторі.

У такому контексті особливої актуальності набуває практика соціокультурного картування. Слід наголосити, що остання не є предметом українського наукового культурологічного знання.

Феномен соціокультурного картування полягає в тому, що воно дозволяє візуалізувати представлення показників про ресурси, перспективу та реальну ситуацію як окремо взятої локальної зони, так і соціокультурної послуги. Картування соціокультурного продукту або послуги виступає інформаційним джерелом про зміст і сутність представленого предмету. Соціокультурне картування є потужним засобом планування, організації та

реалізації, критичного осмислення й аналізу культурної розбудови. Досліджена культурна практика дозволяє орієнтуватися в трендових культурних трансформаціях, що, своєю чергою, сприяє ефективній зміні культурного простору.

РОЗДІЛ 3

ЛОКАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ: ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

3.1. Традиція як основа збереження локальних культурних практик в умовах глобалізації

Трансформаційні процеси, які відбуваються у світі, актуалізували питання щодо підвищення культуротворчого потенціалу країни, трансляції культури від покоління до покоління. Глобальні світові виклики спонукали представників різних націй гостро поставити питання щодо національної ідентифікації, культурного відродження, збереження культурних цінностей.

Традиція в її поєднанні з культурою виражає сукупність знань, ідеалів, духовного досвіду народу на багатовіковому шляху становлення нації, суспільства. Без традицій не тільки не існує жодної культури в історії людства, без неї неможливо уявити собі навіть саме існування будь-якого людського суспільства. Безумовно, у культурі поєднуються традиції та новаторство, стійкість і мінливість, що утворюють безперервний процес історичної спадкоємності, збереження культурної спадщини й творчого оновлення, але саме на основі традиції «будується» самоідентифікація людини та спільнот, саме в традиціях акумулюється їх культурна енергія, що сприяє духовному відродженню й подальшому розвитку нації, етносу, народу, країни. Як слушно відмічає російський теоретик С. Іконнікова, традиційна культура народів має глибоку та розгалужену кореневу систему, без якої покоління втрачає життестійкість та уявлення про свої витоки, вона формує національну самосвідомість, патріотизм і дбайливе ставлення до культурної спадщини [146, с. 48]. Однак при всій важливості традицій було б неправильно ігнорувати ті нові тенденції, які виникають у кожному епоху і є результатом розвитку культури.

Традиція, так як школа або парадигма, забезпечує можливість

ідентифікувати приналежність будь-якого твору (тобто будь-якої практики) до заявленого жанру, визначити, чи є дане щось чим-небудь (поезією, музикою, науковим дослідженням тощо) або не є нічим – як у сенсі дотримання правил і стандартів майстерності, так і в сенсі інновації, тобто часткового та свідомого їх порушення, якщо воно має місце.

Феномен традиції науково осмислено у філософії, історії, теорії культури, соціології, етнографії, релігієзнавстві тощо (К. Маркс, Ф. Енгельс, Е. Тоффлер, Ю. Давидов, С. Іконнікова, В. Карпушин, Д. Благой, М. Хренов, Д. Співак, В. Артюх, С. Безклубенко, Г. Ващенко, В. Вовкун, П. Герчанівська, А. Гуревич, А. Кармін, В. Личковах, Д. Матяш, І. Надольний, І. Пилипенко, Б. Соколов, В. Чернець).

Так, теоретики визначають традицію як набір уявлень, звичаїв, звичок і навичок практичної діяльності, що передаються з покоління в покоління та регулюють суспільні відносини. Визначаючи традицію як форму фіксації, закріплення та вибіркового збереження тих чи інших елементів соціокультурного досвіду, науковці наголошують на універсальному механізмі його передавання, який забезпечує стійку історико-генетичну спадковість у соціокультурних практиках. Трансформація містить у собі те, що передається, і те, як здійснюється це передавання, тобто комунікативно-трансляційно-трансмутаційний спосіб, у середині та поміж поколіннями, взаємодію людей у межах тієї чи іншої культури на підставі відносного, загального розуміння й інтерпретації накопичених у минулому цієї культури змістів і значень [428, с. 396].

У контексті дослідження викликає інтерес думка щодо феномену традиції вченого В. Артюха, який розуміє її як дорефлексивну форму особистого досвіду людини. Науковець вважає, що первинно традиція – це те, «у чому живуть», це наперед сам собою зрозумілий момент сьогодення, а не те, до чого вибудовують відношення. Людина не бажає іншої поведінки, і вона говорить собі: «Так було завжди – і це добре, і це повинно зберегтися й надалі». Традиція виявляється нездатною вийти зі звичних, найжджених рейок

свого існування, що й стає головним мотивом її збереження [25, с. 169].

На думку українського філософа С. Безклубенка, народ, етнос, нація – не просто юрба, не випадкове збіговисько, не велелюдний натовп: це особлива – соборна – жива особистість. І ця соборна людська особистість, як і окрема людська особистість, має цілком певні морально-етичні установки, що відбиваються саме в традиціях [35, с. 479].

Інший підхід у І. Нежинського, який визначає традицію не лише як інтелектуальне вчення, а і як доктрину чи сукупність концепцій, як сакральну сферу, до якої людина долучається своїм буттям, своєю свідомістю та всім своїм єством. Традицію неможливо вивчити, у традиції треба бути. На думку вченого, проявляючись за допомогою простору культури й традицій, у сучасному соціумі сформувалися такі типи, як «люди традиції», які в кількісному відношенні становлять абсолютну меншість, обчислюються одиницями і, як правило, дистанціювалися від соціуму, і «люди культури», яких більшість, і вони продовжують існувати в соціумі, намагаючись знайти спосіб взаємодії в полі культури та в соціальному просторі [274].

Традицію як процес кристалізації й транслювання сукупного духовного досвіду досліджує А. Гуревич. Аналізуючи походження слова *традиція*, учений зазначає, що воно має корінь, що й «зрада»: істинна вірність традиції парадоксальним чином уживається зі зрадою. Те, що здається зрадою, по суті справи, виявляється традиційним, і, навпаки, щось канонічне, під яким розуміють відтворення старих форм, повтор та імітацію, може виявитися зрадою щодо істинної традиції. Сутність традиції науковець визначає як процес передавання культурної інформації прикладом відтворення живого духу культури [109, с. 215–216].

Видатний український педагог Г. Ващенко окреслює традицію як важливу силу в духовному відродженні народу. На думку вченого, особливо велику роль традиція відіграє в процесі збереження нації, останню визначає як цілість поколінь минулих, сучасних і майбутніх. Таку цілість підтримують

передусім традиції. Завдяки їм зберігається й розвивається національна мова, здобутки мистецької творчості, світогляд, народні ідеали – усе те, що створює обличчя народу, що відрізняє його від інших народів» [69, с. 174–175].

Особлива увага науковців прикута до феномену традицій у народній культурі. Так, дослідження доктора культурології П. Герчанівської доводять, що дискусії, які відбуваються навколо проблеми теорії традиції, дозволяють розставити акценти в сутності цього поняття: по-перше, традиції є колективною (не біологічною) пам'яттю певної людської спільності; по-друге, вони є механізмом передачі соціально важливого досвіду, який виробляється, засвоюється спільністю та проходить апробацію часом, забезпечуючи їй самототожність у процесі історичного розвитку [93, с. 12].

Прояв національного в традиції відбувається завдяки культурним традиціям, які виражаються в народній культурі та творчості, звичаях, обрядах, мові, літературі, фольклорі тощо. Саме культурні традиції є важливою складовою збереження національної ідентичності. Ідентичність як певна міра групової однорідності характеризується здатністю до самозбереження, самопізнання та саморозвитку, зберігаючи при цьому певну генетичну основу, незважаючи на вплив різних зовнішніх чинників. Формуючись за допомогою різних механізмів культури, людина чи спільнота, до якої вона належить, проходить процес соціалізації, інкультурації, акультурації, тим самим надаючи життєву силу наявним традиціям. Вивчаючи феномен культурної традиції, науковці наголошують на її особливій ролі в процесі створення, відродження, зберігання та популяризації національної культури.

Економісти акцентують на феномені традиції стандартні і перевірені досвідом схеми й рішення, які «здешевлюють», тобто роблять простішим і швидшим процес осмислення або прийняття рішень, позбавляючи людину від необхідності кожного разу думати або заново знаходити рішення.

Традиція, з одного боку, вимагає дотримання усталених норм, але, з іншого – задає осмислені координати для їх зміни.

Саме передачу навичок, уявлень, звичаїв британський філософ Е. Гобсбаум пов'язує з традицією й у своїй концепції «віднайдення традицій» визначає останні як набір практик, в основі яких явно або неявно прийняті правила й ритуали, що мають символічну значимість, мета яких – формування цінностей і норм виховання, поведінки шляхом повторення, що автоматично передбачає спадкоємність щодо минулого [72].

Таким чином, розуміючи традицію як певний тип відносин між послідовними стадіями об'єктів, що розвиваються, зокрема й культурними практиками, коли «старе» переходить у «нове» та продуктивно «працює» в ньому, ми вбачаємо елемент продуктивності, який, на нашу думку, здатний перетворюватися в контексті суспільно нового, сприяючи його розвитку, набуваючи певної стійкості. У більш загальному розумінні культурні традиції представлені елементами культурно-історичної спадщини, виражені в ідеях, цінностях, звичаях, обрядах, способах сприйняття світу тощо. Культурним традиціям притаманні всі форми передачі духовної та матеріальної культури, які дозволяють утримувати цілісність і стійкість суспільного організму, що відображаються в понятті *історична пам'ять* [218, с. 58].

Як життєздатне духовне минуле, успадковане від попередніх поколінь, культурна традиція закріплена в нормах поведінки, ментальності, моралі, у міфах, релігійних ритуалах та обрядах, що зробили останню універсальним способом акумулювання й поширення культурного та духовного досвіду, механізм передачі якого втілений у принципі добровільності й доступності при її споживанні, наслідуванні та засвоєнні. Слугуючи засобом процесу суспільних відносин і поведінки, культурні традиції виконують при цьому життєво важливі для людини функції (адаптивну, регулятивну, комунікативну, інтегративну), що сприяє соціалізації людини.

Не можна не погодитися з російським теоретиком А. Сідоровим,

котрий зауважує, що функція традиції полягає в наданні людям гарантій онтологічної безпеки, «нормативний зміст традиції набуває зобов'язуючу моральну й емоційну силу внаслідок того, що людська доля розглядається на тлі всеохоплюючої релігійної космології» [368, с. 158]. Як слушно зазначає теоретик, цей ритуальний елемент традиції забезпечував цілісність людського життя, ставлячи його вище за людську волю.

Слід зауважити в такому контексті, що українська культура в цьому сенсі, використовуючи термінологію С. Кримського, є «крейсеруючою», тобто охоплює «величезний масив цінностей багатьох світових культур: скіфсько-сарматської, мусульманської, іудейської, античної, візантійської, західноєвропейської, російської, польської» [231, с. 8], а основними домінантами її історичного руху (так само, як і полюсами напруги) є римсько-католицька та православна культури. Саме тому традиція як феномен на теренах України має характер універсалізму. Як зауважує В. Личковах, духовну діалектичність західноєвропейської (католицької) і східноєвропейської (православної) гілки християнських культур чітко визначив М. Мамардашвілі: «За його думкою, “європейська культура ґрунтується на ідеї досконалості, на ідеї надання форми всьому – політичному життю, духовному життю тощо. Православна ж культура захоплена ідеальністю. Конкретна річ або форма ніколи не є ідеалом. Тобто якщо це не ідеал, то це взагалі ніщо. Бажають усього або нічого. А оскільки отримати все не вдається, то, вочевидь, доводиться залишатися ні з чим”» [231, с. 9].

Універсалізм української культури з притаманним їй кордоцентризмом може стати плідним ґрунтом для її нового відродження.

На думку А. Карміна, процес соціалізації починається з раннього дитинства та проходить протягом усього життя, дозволяючи людині визначити певну життєву позицію і, відповідно, жити так, як потребують того традиції тієї країни, у якій вона проживає. У результаті процесу соціалізації кожна людина є зануреною в певну життєву практику, з якої вона

черпає свої уявлення, ідеали, правила життя, способи дій. Культурний контекст життєвих практик визначає соціально-вікові установки, регламентує різні ролі людини в суспільстві [156, с. 10]. Прояв культурних традицій у сучасному житті, їх особливу роль у культурних практиках відмічають науковці всього світу. На думку дослідників, роль традиції, яка полягає у відтворенні соціокультурної структури, обумовлена, передусім, будовою традиції, унікальністю її функції для збереження культурної цілісності суспільства. Механізм збереження суспільної цілісності, насамперед, пов'язаний з відтворенням світоглядних особливостей спільноти певною єдиною емоційно-буттєвою «культурною картиною світу», яка обумовлює й предметно-ужитковий рівень життя [270]. Процес соціалізації в такому контексті передбачає формування як індивідуального, так і суспільного соціокультурного простору.

Одним з аспектів взаємодії людини з навколишнім середовищем є співвідношення індивідуальності й традиції, які проявляються у складному, суперечливому характері життєвих орієнтацій її діяльності. У такому контексті прояв культурної традиції й індивідуальності найтісніше пов'язують зі свободою вибору, самовизначенням, самоідентифікацією. Ці процеси відбуваються завдяки приналежності людини до її минулого, що в подальшому допомагає формувати її майбутнє.

На думку вчених, саме завдяки культурним традиціям людина знаходить у собі минуле і майбутнє, не даючи загубитися ні одному, ні іншому. З огляду на зазначене вище, учений Б. Соколов наголошує на присутності практики ейдетики в процесі сприйняття культурних традицій. Сприйняття здійснюється, насамперед, завдяки особливому різновиду пам'яті, переважно на зорові враження, образи, що дозволяє втримувати та відтворювати надзвичайно живі образи раніше побачених предметів, об'єктів. На думку вченого, культурна узгодженість з'єднує людину не тільки з її минулим, майбутнім, вириваючи цим самим з конкретної локалізованості, а й

з минулим і майбутнім людства взагалі. Інакше кажучи, культура пов'язана (і пов'язує) як з традицією, так і з долею людства [380, с. 28–29]. Традиція виступає тим культурним каноном, який пропонується засвоїти та реалізувати в житті кожному індивіду. Таким чином, вона являє собою форму колективного досвіду й означає факт успадкування, через який індивід долучається до групової пам'яті, укорінюється в минулому, що дозволяє йому орієнтуватися в сьогоденні. При визначенні культурної традиції як важливого засобу соціалізації людини слід наголосити на наявності певних культурних символів, образів, думок і дій, що надає можливість виділити одну націю від іншої. Традиції зумовлюють базові тенденції розвитку тих чи інших культур. Кожна людина, окрема соціальна група, нація, етнос, суспільство в цілому володіють власними традиціями. Звідси множинність і суперечливість традицій, культурних форм і їх інтерпретацій. Різноманіття культур у світі значною мірою обумовлено множинністю відповідних культурних традицій. Різноманітність культурних традицій у процесі їх взаємопроникнення та популяризації створює загальну картину світу, зберігає культурну пам'ять, закладаючи при цьому фундамент для майбутніх поколінь. Головним стрижнем зазначеного вище фундаменту мають стати культурні цінності, які збереглись у традиціях різних народів.

Сутність культурної цінності полягає не тільки в її предметному вираженні, а в її певному споживчому сенсі. Якщо культурне благо стає бажаним і задовольняє запити, потреби особистості, воно знаходить відображення в споживчій вартості, яка вимірюється не стільки матеріальними показниками, скільки – духовними. Саме на основі ціннісних уявлень, наявних у культурних традиціях, утворюється система ціннісних орієнтацій особистості. Кожен індивід споживає їх по-своєму і, відповідно, отримує тільки йому необхідний результат від цього споживання. Ціннісний зміст культурної традиції існує у свідомості людини та характеризується особистісним сприйняттям щодо її сутності, ролі та значення у власному

житті. Вказуючи на важливість культурних цінностей у житті людини, наголосимо на їх функціональній складовій. Споживання культурних цінностей викликає в людини позитивні емоції: задоволення, радість і насолоду, що, своєю чергою, призводить до появи бажання спожити цю цінність ще. Такий процес дозволяє певним чином продовжити життєвий цикл як культурної цінності, так і форми її існування, а саме традиції.

Культурні цінності, які втілені в пам'ятках минулого, безсумнівно, стають важливим чинником формування сучасної культури. При цьому вони повинні не тільки зберігатися, але й відтворюватися, знову й знову розкриваючи свій сенс для нових поколінь. Цінність культурних традицій дозволить не тільки привернути увагу до вивчення та споживання традицій, а й допоможе виховати гідне покоління, яке буде поважати, зберігати, популяризувати культурні традиції своєї країни, створюючи при цьому сприятливий єдиний культурний простір.

У контексті дослідження слід наголосити на питанні сприйняття культурних традицій різними віковими категоріями. Реалії сьогодення виявили першочергову проблему – усвідомлення культурних традицій підлітками та молоддю. Саме ці вікові категорії не завжди сприймають культурні традиції як необхідність у власній самоідентифікації, розглядаючи їх як пережиток минулого, як щось не актуальне та не сучасне. Особливо гостро постає питання глибокого й наукового обґрунтування ролі культурних традицій у загальнообов'язкових культурних практиках, навчальному процесі дітей. Культурна традиція має стати одним з головних пріоритетів шкільної програми, що дозволить не тільки сформувати в молодих громадян знання української культури, традицій і звичаїв, а й виховати патріота своєї батьківщини. Для досягнення зазначених вище виховних результатів необхідно запроваджувати інноваційні форми роботи. Саме поєднання культурних традицій з інноваційними процесами характеризуються своєю актуальністю, оскільки культура має оновлюватися та розвиватися задля

ефективного й дієвого процесу її споживання.

Актуальним у такому контексті є питання запровадження інноваційних форм у процесі зберігання культурних традицій. Упровадження та всебічне введення інновацій у культурні практики дозволить надати культурним традиціям нового життя, оновити їх, посилити увагу до їх цінності молодого покоління. Саме молодь є тією рушійною силою, яка перетворює, оновлює культурні практики, що, своєю чергою, зумовлює формування життєвого сенсу й культурних традицій. Освоєння нововведень у культурних традиціях дозволить зберегти динамічну єдність минулого та сучасного. Відсутність процесу оновлення може посилити появу соціальних небезпек, спричинити переосмислення ціннісних орієнтирів, ідеалів, духовне зубожіння нації і, відповідно, втрату багатьох культурних традицій. Особливість життєвого циклу культурної традиції полягає в її споживчому процесі. Поєднання культурної традиції й інновацій має стати основою культурної моделі розвитку будь-якої держави, пріоритетним напрямом державної культурної політики, головним завданням стратегії культурної розбудови країни. Вказане вище дозволило зробити висновок, що трансформаційні процеси, які відбуваються у світі, досить гостро порушили питання щодо посилення ролі національної культури в контексті подолання негативних тенденцій. Актуальним постає процес реструктуризації сфери культури, удосконалення ринкових механізмів розвитку її інфраструктури з урахуванням перспективної потреби відродження традиційної культури, утіленої в традиціях, звичаях корінних народів.

Особливо гостро зазначені вище проблеми мають прояв в Україні. Посилення значення культурної традиції в сучасних умовах розбудови української держави дозволить зберегти національну ідентичність, підвищити споживчу цінність і вартість культурних благ, розвинути культурний ринок і, відповідно, популяризувати культурно-історичне надбання народу.

Своєю чергою, відповідне ставлення до культурних традицій має

сприяти усвідомленню їх ролі та значення в процесах духовного збагачення громадян, державотворення та входження української культури у світовий культурний простір. Відродження країни нерозривно пов'язане з духовною традицією особистої причетності до історичних подій. Викликати інтерес до реформ дуже важливо, але не менше значення має закріплення їх у повсякденні, поширення в різних сферах життя, набуття стійкості. «Без захисного пояса традицій цивілізація йде до небезпечної межі» [146, с. 117].

У сучасних умовах актуальним є пошук дієвих кроків щодо підтримки культурних традицій у регіонах. У такому випадку йдеться не тільки про програму першочергових соціально-економічних заходів з підтримки дієвих культурних практик в регіонах, а про збереження та розвиток культурних традицій, які характеризують їх ідентичність. Цей процес має відбуватися демократично, шляхом створення сприятливих умов для їх розвитку, а не насильницькими методами. Будь-яке нав'язування чи контроль неодмінно викличе супротив, спричинить українофобські настрої, тим самим спровокує нові міжрегіональні, міжетнічні непорозуміння.

Людина є приреченою на культуротворчість, яка, водночас, є справою її вільного рішення та вибору, вільного «самоздійснення». Задля такого «самоздійснення», на наш погляд, першочерговою необхідністю є формування дієвих організаційно-правових механізмів із забезпечення культурних потреб громадян, створення й подальша реалізація державних програм розвитку та підтримки культурних традицій, які є основою національної культури й національної ідентичності. В умовах глобалізації саме культурна традиція здатна додати стійкість культурним практикам через формування єдиного інформаційного-символічного простору. Українська культура, завдяки універсалізму, гранично відкрита в тому сенсі, що вона здатна інтегрувати нову інформацію, що привноситься ззовні, вона не сприймає ксенофобію, завдяки властивому їй кордоцентризму, і тому здатна природно комунікувати з іншими культурами, зберігаючи при цьому специфічні особливості

етнічних культур, утворюючи єдиний комунікативний, інформаційний, смисловий, ціннісний, символічний, семіотичний і ментальний простір культури.

3.2. Ментальність як культурно-інтегральна ознака нації

У глобалізаційному впливі є свої «плюси» і «мінуси». Глобалізація сприяє прискоренню процесу «соціодинаміки культури» (А. Моль), що призводить до збільшення обсягу інформації, одержуваної індивідом, до розширення його кругозору, підвищення інтелектуального рівня. Очевидною відмінністю епохи глобалізму від усіх попередніх епох є стирання комунікаційних кордонів, завдяки ЗМІ і, звичайно, мережі Інтернет, що дозволяє розширити можливості пізнання, перебувати (хоч і віртуально) у будь-якому місці в будь-який час, що вже само по собі стирає межі або робить їх умовними. Таке нівелювання кордонів дозволяє не просто ознайомитися з іншими культурами, їх способами мислення, традиціями тощо, а й відчутти себе частиною іншої культури, привносячи в неї щось своє або, навпаки, переймаючи в іншій культурі щось для себе. Усе це може сприяти оновленню, збагаченню, трансформації й навіть втраті власної ментальності. Тобто глобалізація несе із собою й негативні наслідки. Саме тому проблема збереження ментальності в добу глобалізації є нагальною.

Сучасна наукова картина світу є достатньо цілісною системою уявлень про загальні властивості та закономірності об'єктивної реальності та містить структурні компоненти, сформовані різними науками. Ці останні, своєю чергою, містять численні концепції як певні способи розуміння й трактування предметів, явищ і процесів об'єктивного світу, що існують у кожній окремій науці. Результати пізнання навколишнього світу відображаються та закріплюються у вигляді знань, умінь, навичок, типів поведінки й спілкування, виступають як специфічні форми систематизації знання, що задають парадигму бачення картини світу на певному етапі культурно-

історичного розвитку. Наукова картина світу взаємодіє зі світоглядними структурами, що утворюють фундамент культури, яка виявляється в міфології, фольклорі, звичаях, обрядах, формах релігійного культу, філософії, літературі, мистецтві, етиці та моралі. У такому контексті картина світу постає як одна з найважливіших цінностей культури сучасної техногенної цивілізації та потребує ґрунтовного аналізу її структурних компонентів, механізмів генерації нового знання і його входження в сучасні культурні практики [386, с. 134].

Так, російський дослідник В. Маричев досліджує функціонування наукової картини світу в культурі сучасного суспільства в ракурсі можливості впровадження її цінностей у масову суспільну свідомість і формування адекватного інформаційній цивілізації глобального світогляду [246, с. 6]. На формування світогляду здійснює вплив ментальність, яка є результатом багатовікової взаємодії історичних, культурних, природних, релігійних та інших чинників. Така постановка питання має на меті визначення ролі ментальності в системі культурних орієнтацій, формування яких має бути спрямоване на людину, народ, націю, державу. Такі орієнтири мають бути враховані при визначенні й основних завдань, і пріоритетних напрямів політики в галузі культури. Тому при розробці культурної політики держави важливо враховувати той факт, що картина світу, як і інші ментальні утворення, не мають чітко визначених обрисів і здебільшого містять у собі амбівалентні, двоїсті та невизначені образи, недостатньо логічно структуровані компоненти.

«Філософський енциклопедичний словник» пропонує таке визначення цього поняття: «Ментальність (від лат. *mens mentis* – спосіб мислення, склад душі) – характеристика специфіки сприйняття та тлумачення світу в системі духовного життя того чи іншого народу, нації, соціальних суб'єктів, що уособлюються певними соціокультурними феноменами. Зміст ментальності задається усталеними, карбованими історичним досвідом формами й способами вираження інтелектуальних та емоційних реакцій стереотипами поведінки,

архетипами культури та соціопсихологічною налаштованістю соціальних суб'єктів» [200, с. 369–370].

Варто зазначити, що про специфіку сприйняття та тлумачення світу в системі духовного життя різних народів писали Геродот, Тацит, Пліній, Ксенофонт та інші античні й середньовічні мислителі. Уперше термін *ментальність* почав використовувати американський мислитель Р. Емерсон у середині XIX ст., а в науковий обіг його ввели представники культурно-антропологічного напрямку – етнолог Л. Леві-Брюль і засновники впливової в сучасній історіографії Школи «Анналів» М. Блок і Л. Февр [132, с. 147], котрі під цим поняттям розуміли спосіб бачення світу та рівень усвідомлення, на якому думка не відділена від емоцій та автоматизмів свідомості.

Достатньо широке використання терміна *ментальність* у повсякденному житті та наявність його різноманітних тлумачень у науковому середовищі свідчить про зростання інтересу дослідників до цього феномену (Л. Баткін, М. Бахтін, Л. Виготський, Г. Гачев, Б. Гершунський, А. Гуревич, Д. Донцов, Ж. Дюбі, С. Кримський, О. Кульчицький, Р. Мандру, С. Рубінштейн, О. Стражний, А. Фурман, В. Храмова, В. Шкуратов, М. Шлемкевич, О. Яремчук, Н. Яцук та ін.). Слід зазначити, що у вітчизняній традиції дослідження національної ментальності, хоч і без використання самого поняття, пов'язують з роботами М. Костомарова «Книга буття українського народу» та «Дві руські народності» [191, с. 238]. У подальшому над цією проблемою працювали О. Кульчицький, Є. Онацький, Б. Цимбалістий, Д. Чижевський, М. Шлемкевич, з роботами яких широкий загал мав змогу ознайомитися 1992 року, коли вийшла збірка «Українська душа», де й були представлені їх оригінальні дослідження світобачення нашого народу [417, с. 56].

З'ясовуючи сутність даного феномену, науковці, і передусім представники психоаналізу, акцентують увагу на глибинному зв'язку позасвідомості, свідомості та ментальності.

Сукупність різних символів та образів відображують уявлення певного

соціуму про навколишній світ і, своєю чергою, зумовлюють мотиви поведінки та вчинки людей, які закріплюються у свідомості людей у процесі спілкування та визначають їх ментальність. Вона формується під впливом природних умов і соціальних реалій, відображає та розкриває картину світу, яка закріплює єдність культурної традиції певної культурної спільноти. Це своєрідне сприйняття світу зароджується в глибинах позасвідомості, яку у своїх дослідженнях людської душі, структур психіки відкриває З. Фрейд.

Учення про індивідуальне позасвідоме суттєво доповнив швейцарський психолог, культуролог, фундатор аналітичної психології К. Юнг, котрий зосередив увагу на архетипах колективної позасвідомості, зробивши спробу проникнути в позасвідоме глибше, ніж його вчитель. Архетип як колективне позасвідоме є своєрідним результатом життя роду (народу, етносу, нації), який успадковується від предків і постає як підвалини, на яких виростає індивідуальна психіка. Архетипові образи, згідно з К. Юнгом, завжди супроводжують людину. Вони є джерелами міфології, релігії, мистецтва, культури й через них впливають на організацію життя та побут народу. Таким чином К. Юнг додає ще один вимір у розумінні позасвідомого й тим самим започатковує новий ракурс осмислення феномену ментальності [200, с. 550].

Водночас слід зауважити, що є суттєві відмінності між ментальністю й архетиповістю: ментальність розвивається під впливом зовнішніх чинників; а архетипи – це «першообрази, прототипи, базові константи ментальності людства, що відображують основну її буттєву сутність, створюючи “досвід трансцендентного”» [362, с. 5], а процес їх засвоєння відбувається в ході, так би мовити, етнізації. Архетипи є основою культурно-історичної та соціальної динаміки буття, ціннісно-значеннєвим стрижнем культури, що формують національну ментальність певного народу.

На складність осмислення ментальності звертає увагу вітчизняний дослідник О. Стражний, котрий вважає, що її важко досягнути, оскільки вона

не піддається раціональному тлумаченню як щось таке, що відчувається, але не усвідомлюється. Однак ментальність, на його думку, водночас містить у собі й загальноприйняті правила, звичаї, традиції, мову та світогляд [388, с. 87].

Для дослідження ментальності науковці Школи «Анналів», російський учений А. Гуревич і його послідовники долучили різноманітний фактичний матеріал, численні історичні джерела, що дозволило не лише глибше проникнути в сутність ментальності, а й виокремити її особливості, які виявляються в різноманітних сферах людського буття на різних етапах культурно-історичного поступу людства [108, с. 166–174].

Видатний український філософ С. Кримський у контексті аналізу взаємозв'язку ментальності та культури підкреслює креативний потенціал цих феноменів. Культура – це творчий вибух, який долає сьогодення, але дозволяє існувати майбутньому. Без сьогоднішньої творчості та відкритості можлива лише стагнація та занепад людського в людині [462].

Ментальність і культура – структурно близькі, взаємопов'язані, але якісно різні явища, а відтак відрізняються й категорії, що їх означають. Більш фундаментальний характер культури порівняно з ментальністю проявляється в тому, що різні культури не здатні сформувати єдиний менталітет, хоч і вступають при цьому у взаємодію, часто суперечливу. На основі ментальності формується й певний тип культурних практик, і процес цей достатньо тривалий, відповідальний і неоднозначний. Але й у тому, і в іншому випадку формується національна культура, особливості якої відображаються в різних культурних практиках. Так, визначаючи ментальність як важливу складову соціально-психологічної самоорганізації представників певної культурної практики, науковці наголошують на тому, що вона характеризується єдністю установок, переживань, думок, почуттів і виявляється в тотожності світосприйняття та світобачення [438, с. 48].

У трьохкомпонентній структурі ментальності важливе значення має

емоційне забарвлення, що виступає у вигляді складної гами почуттів, настроїв, характерних рис темпераменту, емоційно-вольових устремлінь і детермінованих ними форм вираження в образах, звуках, фарбах, сукупність яких виявляється не тільки в побуті, а й традиціях, культурних практиках. Саме тому, визначаючи культурно-історичну обумовленість ментальності, учені наголошують на мінливості суспільних настроїв, коливанні громадської думки й емоційних поривів. «Рухливість» культурно-історичних чинників, як зазначає О. Хутка, може спричиняти суттєві модифікації, деформації ментальних настанов конкретного етносу [450].

Водночас базові ознаки ментальності, архетипи колективного позасвідомого тривалий час практично не піддавалися суттєвій трансформації й залишалися відносно сталими в різні історичні епохи, що дозволяло зберегти код нації, завдяки якому індивіду передавалася система понять, значень, форм і зразків поведінки, вірування, ціннісні установки тощо. Це пояснюється формуванням ментальних установок уже на ранній стадії етногенезу. У цей час складається певне ментальне ядро, збереженню якого протягом усієї історії етносу сприяла відносна незмінність географічного, геополітичного, біологічного факторів. Таким чином, завдяки наявності своєрідного ментального ядра, код етносу, а в подальшому – нації, передавався від покоління до покоління та сприяв збереженню, якщо не національної культури в цілому, то принаймні тих її складових, що найбільш адекватно відтворюють специфіку етносу чи нації. А ця остання за сприятливих культурно-історичних і політичних умов ставала основою відродження та подальшого розвитку національної культури, про що свідчить історія багатьох європейських народів й українського зокрема.

Однак трансформації, що відбуваються в багатьох сферах буття сучасного світу, кардинально змінюють соціокультурну структуру та спричиняють поступову зміну ментальності різних культурних спільнот. А світоглядно-методологічний потенціал категорії «ментальність» і дотичних до неї

(менталітет) дозволяє дослідити й виявити можливі напрями цих змін і врахувати при розробці культурної політики держави, і головне – забезпечити при цьому збереження національно-культурних надбань і продумати дієвий алгоритм практичної реалізації поставленої мети. Це саме стосується й ментальних змін, які відбуваються й у різних демографічних групах.

Особливо відчутна така зміна в мовних практиках. У зв'язку з тим, що мова є базовим елементом етнічної культури, у сучасній теорії все міцніше утверджується термін *мовна ментальність*, який позначає зв'язок мови зі світоглядом, світосприйняттям, інтелектуальним життям як окремої людини, так і певної етномовної спільноти. Мовна ментальність пов'язана з розумовою діяльністю, яка, своєю чергою, охоплює й інтелектуальне, й емоційне, і вольове начало. Відповідно до того, що семантичні категорії, з одного боку, припускають зв'язок з мисленням, з іншого – з мовою, як онтологічна підстава для виділення мовної ментальності, на наш погляд, виступає інтенціональність свідомості. Тут не можна не погодитися з відомим німецьким філософом Е. Гуссерлем у тому, що кожен акт свідомості є інтенціональним, причому охоплює і чуттєвість, і ціннісне сприйняття. Як слушно відмічає С. Омельченко, «одним з основних засобів вираження мовної ментальності, зокрема етномовного її різновиду, служать ментальні дієслова типу уявляти, згадувати, думати, здаватися, мислити, усвідомлювати, пізнавати, пам'ятати, розуміти й ін.» [298, с. 69]. Далі теоретик стверджує, що з урахуванням відображення ментальності в категоріях і формах мови поняття розумової діяльності, що лежить в основі лексичного значення ментальних дієслів, можна передати у вигляді загальної семантичної моделі: суб'єкт мислячий – процес думки – об'єкт думки, що відображає ідею типової ситуації. Така модель служить підставою для розгляду ментальних дієслів як одиниць комплексної семантики, що виявляють еквівалентність певної синтаксичної конструкції [298, с. 70].

Таким чином, можна стверджувати про існування певного

етноментального компонента світогляду, що відображається в семантиці слів і передається від покоління до покоління. Свідомість окремої людини завжди етнічно обумовлена, тому бачення світу одним народом не можна простим переказом (калькою) перенести на мову іншого. У цьому випадку на допомогу може прийти культурна практика, яка спрямована на встановлення діалогу, основною місією якого є бажання зрозуміти особливості менталітету іншого народу.

Відображаючи й уособлюючи специфіку різних типів культурних практик, ментальність стає важливим і необхідним підґрунтям збереження як національної, так і світової культури. Ці останні, своєю чергою, відіграють суттєву роль у формуванні картини світу. Образ світу, що задається мовою, традицією, вихованням, релігійними уявленнями, усією суспільною практикою певного етносу, є не що інше, як національний тип світовідчуття. Саме національний тип світовідчуття, який ґрунтується на етнічних образах і символах, що зумовлюють стереотипи поведінки, психічні реакції, оцінки певних подій чи осіб, ставлення до навколишньої дійсності, визначається як національна ментальність. Національна ментальність, власне, становить той невлонимий феномен, який формується завдяки природним особливостям і значною мірою впливає на формування національного характеру. Так, багатство землі України сприяло закоханості в природу, ліризму, спогляданню та спокою. Отже, національний характер найповніше відображається саме в культурі, в інтелекті нації [232, с. 236].

Вивчаючи питання національної ментальності та її значенні в процесі збереження та розвитку культури, культурних практик зокрема, зупинимось і на українській ментальності. Формуючись під впливом складних історико-культурних обставин і різних зовнішніх чинників, українська ментальність набувала як позитивних, так і негативних рис. Основну роль відіграло геополітичне розташування України на перехресті історичних шляхів зі Сходу на Захід і з Півночі на Південь. Ця обставина обумовила поєднання

у світогляді українця елементів західної (активно-раціоналістичної, з яскраво вираженим індивідуалістичним началом, прагматичної) і східної (метафізично-споглядальної, спрямованої на осягнення трансцендентних сутностей) ментальності.

Наприклад, сучасний українець високо цінує досягнення науки й техніки, але водночас для нього важливо, щоб їх використовували задля реалізації соціальної справедливості. Серед негативних рис нашої ментальності – комплекс меншовартості та постійна зрада значної частини української еліти власного народу, що зумовлено тривалим перебуванням українських земель у складі різних державних об'єднань і прагненням останніх інкорпорувати (полонізувати чи русифікувати) насамперед національну еліту. О. Пахльовська зазначає, що «деконструкція європейської природи української культури з боку Росії відбувалася шляхом відчуження елітарного її шару, цілеспрямованим фізичним винищенням або деморалізацією інтелектуальної частини українського соціуму, державницького його менталітету» [308, с. 338].

Ці негативні риси стояли на заваді формуванню соціальних механізмів комунікації між елітою та народом, а відтак – і державницьким інтенціям українського народу. Г. Лозко з цього приводу пише, що «закладається модель світосприйняття, з якої вилучено елемент соціальної комунікації заради досягнення спільної мети» [232, с. 145]. Тому основні завдання політики в галузі культури мають бути спрямовані на подолання комплексу меншовартості (чи його залишків) і містити дієві механізми соціальної комунікації між різними верствами українського народу.

Вивчаючи проблему трансформації культурних практик в контексті глобального, глокального та локального, виокремимо ще один вид ментальності – медіаментальність (термін увів В. Шкуратов), де «передавач перетворюється у владу, приймач – у населення, ЗМІ – посередники між владою і народом» [470, с. 14]. Згідно з В. Шкуратовим, мас-медіа виконують функції інформування, зокрема передачі адміністративних розпоряджень, зв'язку між соціокультурними

групами, ідеологізації, навчання, розваги, психологічної компенсації, зворотного зв'язку між тими, хто управляє, і тими, ким керують. «Бюрократично-диригентське трактування ЗМІ робить наголос на передачу управляючих впливів – частково прямих, почасти завуальовано-маніпулятивних – масі» [470, с. 14], мас-медіа узурпують, перетягують на себе комунікацію взагалі, претендуючи на головну й чи не єдину роль у формуванні образу реальності. Вони зводять до мінімуму безпосереднє, близьке спілкування між людьми, яке, будучи пронизане хвилями чуттєвості, дає відчуття індивідуального, живого життя, а не того, що розповідають або показують. Коли комуніканти роз'єднані простором і часом, то вони починають залежати від послуг трансляторів. На зміну діалогу, обміну приходять монолог транслятора – ЗМІ. Людина вже не довіряє природному погляду, а дублює його відеофіксацією. Реальність, за аналогією з методами ЗМІ, починає сприйматися як видовище [470, с. 16].

Дійсно, можна стверджувати, що ми живемо в цивілізації зорового образу, проте водночас вимушені аналізувати зорову комунікацію переважно в узагальненнях лінгвістико-філологічного походження. Це свого роду один з підвидів гіперреальності. За Ж. Бодріаром, гіперреальність – це реальність, яка виступає у вигляді картинки самої себе, завершуючись у собі, симулюючи необмежений семіозис, симулякр, що не відсилає ні до гіпертекстуальності, ні до семантично реальних явищ. Її основною метою є підміна реальності і її руйнування. Досліджуючи еволюцію походження української ментальності, науковці констатують про вплив різних чинників і втручання культурно-історичних процесів на її формування. Так, українська ментальність набула таких рис: осілість, хазяйновитість, консерватизм, миролюбство, сміливість, волелюбність, демократичність, духовність, обдарованість, образність сприйняття, сентиментальність, містицизм, сердечність, відкритість, барокове мислення, кмітливість, хитрість, лукавство, самовілля, оптимізм, життєрадісність, розвинене почуття гумору, преклоніння перед жінкою, повага до людини, еротичність [388, с. 67].

Як правило, виокремлюють чотири системотворчі ознаки менталітету українського народу: інтровертованість вищих психічних функцій у сприйнятті навколишньої дійсності, що виявляється в зосередженості на фактах, проблемах внутрішнього, особистісно-індивідуального світу; кордоцентричність – сентименталізм, чутливість, емпатія, любов до природи, яскрава обрядовість, естетичність народного побуту; анархічний індивідуалізм, проявами якого є різноманітні форми опосередкованого прагнення до особистої свободи за умови відсутності організації, стійкості та дисципліни; перевага емоційного, почуттєвого над волею й інтелектом (Р. Кись, Л. Кияновська, С. Кримський, М. Северинова й ін.).

Ментальність є цілісним проявом духовних напрямів, які не зводяться до суми форм суспільної свідомості (релігії, мистецтва), а виступають специфічним відображенням дійсності, що зумовлюється процесом життєдіяльності етносу в певному географічному, історичному та культурному просторах (А. Баронін). Ми погоджуємося з визначенням поняття *ментальність* О. Яремчук, котра зауважує, що ментальність є поліфункціональною системою, що представлена усвідомлюваними та неусвідомлюваними психічними змістами на глобальному, етнічному й особистісному рівнях і може розглядатися як процес і результат креації образу світу; спосіб створення картини світу та своєрідна методологія пізнавальних стратегій особистості; семантична матриця свідомості, на яку накладається дійсність; дискурс, що відбиває процес роздумування, а також правила «обговорювання світу»; синкретичний гнозис навколишньої дійсності, що є логіко-інтуїтивним і раціонально-емоційним водночас і відбиває свідомий і несвідомий рівні пізнавальної діяльності особистості [491, с. 19].

Зазначене вище дає підстави зробити висновок, що під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників формується ментальне середовище особистісного, національного та культурного життя, зумовлюється його культурно-історична динаміка, що надає йому ознак унікальності,

неповторності. Сформовані різними історичними процесами та під впливом складного конгломерату різноманітних течій вітчизняні культурні практики набули таких ментальних рис, які, власне, і визначили їх певну унікальність і неповторність.

Наразі, повертаючись до проблеми культурних практик, зауважимо, що негативні наслідки процесу культурної глобалізації, реальність буття України у світовому співтоваристві позначилися за останні десятиліття певною втратою автентичних культурних практик, які сформувалися протягом попереднього культурно-історичного розвитку. Процес звільнення від одних стереотипів і вироблення нових не завжди супроводжується позитивним результатом. Втрата ментальних рис, які відрізняють культурні практики українців від інших, призводить до певного духовного зубожіння нації. Процес руйнування важко зупинити, а ще важче відновити.

Так, С. Кримський наголошував, що на тлі нових інтерпретацій і феноменів ментальності та духовності фундаментальне значення зберігає й у XXI ст. християнський Декалог і, насамперед, трійця: Віра – Надія – Любов. Вона є наскрізною для європейської культури, хоч і набуває різного тлумачення в різні часи. Духовність навіть у нові часи, часи оновлення життя, потребує узгодження сьогодення з віковичними традиціями Святого Письма. Одним з важливих напрямів цього узгодження у XXI ст. є формування в контексті нового відчуття глобальності історії етики солідарності [462].

Завдання сучасної державної культурної політики – орієнтуватися на максимальне збереження ментального прояву у вітчизняних культурних практиках. Розробка принципів, напрямів і стратегії культурного розвитку країни повинна ґрунтуватися на особливостях української ментальності задля збереження цілісності української культури та духовності. Про необхідність культурного відродження наголошували на засіданні Гуманітарної ради, лейтмотивом якої стала ідея усвідомлення значення культурних цінностей для престижу держави. Під головуванням Президента було визначено

першочергові завдання, серед яких необхідність відродження культурного й духовного життя на селі. Учасники засідання наголошували на тому, що було кілька спроб виробити таку політику на засадах гуманізму, прав людини, але досі ця сфера залишається недостатньо впорядкованою та містить елементи стихійності. Передусім гуманітарній політиці бракує національної зорієнтованості. Слід підкреслити, що слово *національної* трактують не у вузькоетнічному, а в широкому загальнодержавному розумінні. На думку учасників, поки що гуманітарна програма нашого уряду була значною мірою спрямована на реалізацію російських національних інтересів – тих інтересів, які в чомусь навіть суперечили інтересам української держави. Тому важливим моментом ідеологічної складової державної культурної політики має стати національний пріоритет. Ця концепція повинна забезпечити більш системну роботу над окремими програмами з реалізації гуманітарної політики, складовою якої є культура [303].

Визначаючи культуру як складову гуманітарної політики, науковці наголошують на збереженні, підтримці та розвитку культурного капіталу й продукту. Сформована століттями українська ментальність має стати невід'ємною та важливою складовою культурної політики держави, основним завданням якої є збереження культурної самобутності. Напрями та завдання культурної політики держави повинні бути направлені на піднесення української культури в контексті європейських цінностей. Використання духовного багатовікового потенціалу української культури має слугувати актуалізації національного менталітету, формуванню національної еліти, здатної гідно служити своїй країні та жити для неї.

Національна ментальність як складова неповторної картини світу є важливим чинником формування світовідчуття, ідентифікації людини як представника спільноти, оскільки саме в ментальності закладено код нації, досвід її буття. Національна ментальність, реалізуючись на регіонально-локальному рівні, визначається просторово-часовими чинниками й експлікується

в національному характері. В умовах глобалізації постає проблема самозбереження людини перед обличчям безособистісного універсалізму та безжальної уніфікації. Негативне ставлення до збереження власної ментальності може призвести, як уже зазначалося, до духовного зубожіння нації. Перед українською державою постає непростий шлях культурної модернізації, переосмислення української національної культури, її позиціонування у світовому культурному просторі як самобутнього та самодостатнього етносу.

3.3. Культурна складова національного інтересу

Глобальна фінансова система і єдиний інформаційний простір, транснаціональне виробництво та мережа світової торгівлі зумовлюють стирання національних кордонів і трансформацію державного суверенітету, що не може не впливати на зміст національних інтересів. Небезпека ситуації полягає в тому, що глобалізація, як уже зазначалось раніше, майже не залишає місця для національних інтересів, замінює їх інтересами світового громадянського суспільства.

Під впливом глобалізаційних процесів національний інтерес суттєво змінюється у своєму змісті та спрямованості: з одного боку, з'являються нові пріоритети, пов'язані з необхідністю використання переваг глобалізації шляхом адаптації до можливостей, що відкриваються завдяки глобалізації, а з іншого – виникає необхідність протистояння та навіть боротьби проти збитку, завданого нею національному розвитку. Як слушно відмічає російський теоретик П. Циганков, найважливішим пріоритетом національного інтересу стає залучення країни в процес світового економічного розвитку, оскільки в процесі глобалізації виявилася майже абсолютна закономірність: жодна країна не здатна домогтися серйозного економічного зростання та покращення добробуту населення без зростаючого залучення у світову економіку [458]. У структурі національного інтересу пріоритетним стає також прагнення до володіння передовими технологіями, які забезпечують

сумісність із найсучаснішими засобами інформації, зв'язку та транспорту. Одним із найважливіших постає питання військового чинника. Тут мається на увазі баланс сил, укладення тих чи інших угод, оскільки в умовах глобалізації виживання держави-нації залежить не стільки від здатності протистояти традиційним військовим загрозам (хоч і це необхідно), скільки від можливості знаходити адекватні відповіді на нові виклики економічного, технологічного, екологічного, демографічного й інформаційного характеру. У цьому зв'язку в структурі національних інтересів сучасних країн важливе місце посідає зміцнення їх державних інститутів.

Отже, усвідомлення потреб людини, держави, громадянського суспільства, що характеризуються внутрішніми і зовнішніми відносинами в усіх життєво важливих сферах політичного, суспільного життя, визначається національним інтересом. В основу традиційного розуміння поняття національного інтересу покладені ознаки, які визначають самоідентифікацію держави і її населення. До таких належать політичні, географічні, економічні та культурні ознаки.

Щодо навколишнього зовнішнього світу національний інтерес дозволяє виокремити державу із загальної картини світу, визначаючи її неповторність та індивідуальність. При цьому до основних чинників, що визначають національні інтереси, відносяться: геополітичне положення й національні особливості; наявність ресурсів і відповідного потенціалу; сформована система прийняття стратегічних рішень; місце в системі міжнародних відносин. Основними елементами національного інтересу є: зовнішня і внутрішня безпека, конституційний лад, власна система цінностей. Доктриною будь-якої країни є культура, яка містить історично сформований метод вирішення життєво важливих для країни проблем. Саме культура обумовлюється національними традиціями, просторовим, географічним положенням, світоглядом і світосприйняттям, історичним досвідом. Культура визначає стиль поведінки країни на міжнародній арені, стиль керівництва країною,

спроможність мобілізуватися на випадок захисту національних інтересів тощо [273]. Слід наголосити, що розуміння стратегічної культури в національному інтересі є актуальним для України. Таким чином, культура в її різноманітному значенні є основою національного інтересу. Саме на основі чіткого розуміння поняття *культура* має формуватися національний інтерес країни.

Слід зазначити, що проблема розуміння національного інтересу спровокувала появу низки наукових напрямів, які по-різному трактують зміст і значення цього поняття залежно від ідеологічних позицій дослідників. Загальнотеоретичні аспекти поняття *національний інтерес* є предметом дослідження представників різних наукових течій (У. Гладстона, Г. Моргентау, О. Тьєррі). Предметом наукового аналізу є підходи до цього поняття, його функцій, ознак, основних елементів та класифікації.

З огляду на те, що в Україні немає чіткого розуміння національних інтересів, їх постійних і змінних складових, постає нагальна потреба в осмисленні національного інтересу на теоретичному і практичному рівнях (як усвідомленому суспільною думкою понятті). Причому така потреба виникає тоді, коли різні суспільно-політичні сили отримують можливість впливати на прийняття важливих політичних рішень. Така можливість з'являється в процесі становлення представницької демократії та правової держави, що, своєю чергою, передбачає формування нації не лише як етноносія, але і як представника громадянського суспільства, де громадянство в суспільно-політичній свідомості первинне.

Поняття національного інтересу вперше зустрічається в політичній лексиці французького державного діяча Огюстена Тьєррі та лідера ліберальної партії Великої Британії Вільяма Гладстона [56, с. 30]. У працях цих діячів національний інтерес означає особливості життя народу тієї чи іншої країни, які характеризуються внутрішньою єдністю мови, культури, духу народу. Французький історик О. Тьєррі стверджував, що саме історія накладає свій відбиток на визначення політичних курсів будь-якої країни [408, с. 67].

Спробу своєрідного вирішення проблеми національного інтересу пов'язують і з ім'ям Наполеона, який наприкінці життя, підбиваючи підсумок власної державної діяльності, ставив собі в заслугу те, що захищав інтереси французької нації. Так, Д. М. Туган-Барановський зазначає, що Наполеон виявився спроможним «зрозуміти основні інтереси нації і на цій підставі розробити соціально-політичну програму Франції, оптимальну з точки зору досягнення особистого успіху, у реалізації якої були зацікавлені різні верстви населення, особливо буржуазія і селянство» [406, с. 21].

Класик американської політичної науки в галузі міжнародних відносин і міжнародної політики Ганс Моргентау визначає національний інтерес як довготривалий, життєво важливий принцип розвитку нації. На його думку, національні інтереси полягають у прагненні представників однієї нації до об'єднання на основі спільності культури (мови, сімейних, релігійних, моральних, етичних традицій і звичаїв, єдиної політичної системи та політики). При цьому національні інтереси він ділить на постійні та змінні. До постійних Г. Моргентау відносить забезпечення зовнішньої безпеки держави. До змінних – національні традиції, індивідуальні якості політичних лідерів, тенденції в економіці, соціальній сфері й ін. Інтерес, визначуваний як влада / сила, – об'єктивна, універсально обґрунтована категорія. Але не тому, що вона нібито встановлена раз і назавжди; зміст і спосіб володарювання обумовлені політичним і культурним контекстом, підкреслює вчений [259, с. 503].

Національний інтерес має враховувати відносини між усіма суб'єктами держави. Тому інтереси країни чи національні інтереси проявляються в ході взаємодії всіх суб'єктів державотворення (взаємодія держави та громадянського суспільства).

З огляду на зазначене вище слід наголосити, що саме формування громадянського суспільства в Україні актуалізує цю проблему та потребує її розгляду в новому ракурсі. Якщо в країнах Західної Європи формування

правової держави відбувалось за наявності розвинених структур громадянського суспільства і в його межах, то Україна йде дещо іншим шляхом. Здійснюється спроба розбудувати правову державу за відсутності сильного, здатного захистити інтереси своїх членів громадянського суспільства. Крім цього, у більшості населення відсутня приватна власність, а вона, як відомо із західноєвропейської історії, – основа становлення інституцій громадянського суспільства. Логіка Заходу: державні інтереси – суспільні інтереси – національні інтереси; України: державні – національні інтереси. Тому при визначенні національного інтересу слід керуватися побажаннями й інтересами різних груп громадянського суспільства. Національний інтерес має враховувати та підкреслювати їх соціальну й культурну індивідуальність.

Науковці класифікують національний інтерес так:

- за ступенем спільності: індивідуальні, групові, корпоративні, громадські, національні, загальнолюдські;
- за суб'єктами: особистості, суспільства, держави, коаліції, держави, світової спільноти;
- за сферами діяльності: економічні, зовнішньополітичні, внутрішньополітичні, військові, інформаційні, духовні;
- за ступенем значущості: життєво важливі, поточні [273].

Від розуміння природи національних інтересів, оскільки вони безпосередньо пов'язані з практичною політичною діяльністю, залежить розробка зовнішньої і внутрішньої політики держави. Така політика повинна поєднувати різноманітні, різноспрямовані пріоритети та забезпечувати політичну стабільність, динамічність розвитку ринкової економіки, ефективне вирішення соціальних, етнічних і конфесійних проблем. Національні інтереси формуються потребами суспільного розвитку, усвідомленими як певна цілісність з подальшим виокремленням ієрархії пріоритетів внутрішньої та зовнішньої політики. Головним питанням при визначенні національних інтересів є

спроможність влади розробляти та здійснювати внутрішню і зовнішню політику держави таким чином, щоб виражати в ній потреби суспільного розвитку. Головне завдання – перетворити інтереси окремих громадян, соціальних і зацікавлених груп у сукупний національний інтерес шляхом зведення всіх цих інтересів до єдиного знаменника.

Отже, національні інтереси – сублімований вияв сукупних соціальних інтересів різнорівневого характеру, що складають основу формування державної стратегії, спрямованої на створення оптимальних внутрішніх і міжнародних умов для розвитку нації як суспільства та держави. Національні інтереси – оптимальна форма вираження консенсусу, досягнутого владою та суспільством, як і консенсусу всередині суспільства.

Основою формування національних інтересів є характерна для певного суспільства сукупність цінностей: свобода, демократія, соціальна рівність, економічний добробут, розвиток, індивідуальна безпека, соціально-культурні традиції й орієнтації. Значний вплив на національні інтереси мають локальні особливості, якими характеризується нація, що, своєю чергою, втілюють: історичний досвід, традиції, ментальність, національний характер, національну ідею тощо. За таких ознак можна говорити про те, що національний інтерес виступає однією з головних умов формування національної та культурної ідентичності.

Часи незалежності дозволили значною мірою розширити фактичний зміст культури й культурних практик, їх значення в національному інтересі України. Національний інтерес у концентрованому вигляді виражає цілі та способи їх досягнення, які закріплюються за певними суб'єктами політичної діяльності, відображає певний політичний статус культурних практик як усередині держави, так і на міжнародній арені.

Центральне питання стосовно проблеми взаємозв'язку державних і національних інтересів та врахування останніх у державній культурній політиці – це питання про те, якою мірою влада працює «на себе» і якою – на

суспільство. Тобто йдеться про ступінь інтеграції, урахування в політиці держави інтересів різних соціальних груп і верств населення та поєднання їх з реальними можливостями держави (рівнем економічного та соціального розвитку, ресурсним потенціалом, реальним станом фінансової системи, геополітичною ситуацією, етнічною, культурною приналежністю).

Як свідчить історичний досвід, найбільша небезпека при осмисленні, розробці та реалізації національних інтересів полягає в жорсткому взаємозв'язку цих інтересів з ідеологією. Національні інтереси за своєю сутністю повинні бути вищими за будь-яку ідеологію, оскільки самі виступають як ідеологія, перебираючи на себе її функції. Не останню роль у цьому має відіграти національна самоідентифікація України. Звернення до дискурсу національного інтересу, аналіз його змін, трансформацій і метаморфоз, виявлення ролі та значення в зовнішній і внутрішній культурній політиці держави дасть можливість Україні знайти місце у світовому цивілізаційному процесі. На основі розробленої концепції національного інтересу, складовою якого є інтерес у сфері культури, мають формуватися стратегічні й тактичні завдання внутрішньої та зовнішньої політики держави із забезпечення культурної функції держави.

Аналіз наукової літератури, присвяченої розгляду й осмисленню національних інтересів, дає підстави виокремити складові національного інтересу в українських культурних практиках. Отже, однією з важливих складових національного інтересу в українській культурі є збереження культурної спадщини, охорона та захист якої є пріоритетним обов'язком держави. Тому стратегією на найближчу перспективу має стати формування нормативної бази та повноцінної ефективної системи державних органів охорони культурної спадщини. Саме цим шляхом пішла більшість країн Європи, створивши при цьому відповідну правову базу для діяльності інституцій громадянського суспільства, функціональна спрямованість яких направлена на збереження та захист об'єктів культурної спадщини від

муніципального до загальнонаціонального, міжнародного (об'єкти ЮНЕСКО) рівня. Складовою національних інтересів є дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина у сфері культури.

Ефективність культурної функції держави передбачає: створення умов для дотримання встановленого законодавством доступу до культурних послуг; споживання культурних послуг і реалізацію культурних практик задля забезпечення суспільного розвитку, консолідації суспільства, духовного відродження нації; формування вдосконаленої системи збереження та раціонального використання культурних ресурсів, що становлять основу духовного потенціалу нації; розробку дієвих механізмів правового регулювання відносин у сфері культури та мистецтва; гарантування свободи творчості. Реалії сьогодення пов'язані з процесами глобалізації, інтенсивність яких визначається впровадженням інформаційно-комунікативних технологій у всі сфери життєдіяльності. Останнє дає підстави стверджувати, що необхідною складовою національного інтересу є захист культурного надбання від несанкціонованого доступу негативних явищ, які шкодять духовному здоров'ю нації. Світовий і європейський досвід практичної реалізації культурної функції свідчить про важливість інформаційного забезпечення цієї функції, що є також складовою національних інтересів. Така складова передбачає інформування громадян і міжнародної спільноти про державну культурну політику, її офіційну позицію щодо соціально значущих подій у країні й міжнародному співтоваристві та забезпечення відкритого доступу громадян до культурних, духовних і дозвілєвих ресурсів.

Недосконалість правового регулювання суспільних відносин у сфері культури спричинює появу серйозних негативних наслідків. Так, правова недосконалість, відсутність практичних механізмів, матеріально-технічного забезпечення культури призводять до відповідних обмежень у реалізації конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян, духовного зубожіння країни. Досвід багатьох країн світу зумовлює необхідність

вивчення питань функціонування культурної політики та правового забезпечення культурної функції держави й переконливо доводить, що дослідження цих питань повинно мати достатнє наукове обґрунтування, яке здійснюють відповідні наукові центри.

Пріоритетним напрямом наукової діяльності центрів є вивчення питань, пов'язаних з розробкою правових механізмів культурної функції держави та засобів їх контролю як на державному, так і на рівні інституцій громадянського суспільства.

Очевидно, що ці проблеми мають не тільки теоретичне значення, а й практичне. Крім того, науковцям спільно з практиками потрібно розробити рекомендації щодо формування громадянського суспільства з високими духовними та культурними потребами.

Аналіз змісту, форми та сутності національного інтересу, ролі культури в його визначенні дозволяє зробити висновок, що формування національних інтересів являє собою еволюційний і тривалий історичний процес, що здійснюється в складному переплетенні економічних, соціальних, національно-ментальних та інших чинників, що в сукупності визначають зміст і характер культурно-історичного досвіду певного народу. У такій якості національні інтереси є суспільно-історичним феноменом і не можуть існувати незалежно від культурної свідомості їх носіїв. Вони мають найтісніший взаємозв'язок з культурною ідентичністю конкретної нації.

З метою розбудови демократичної держави та реалізації згаданих вище завдань національні інтереси повинні враховувати не тільки представники громадянського суспільства, а й головне – державні органи та посадовці у своїй повсякденній діяльності, що має бути спрямована на вдосконалення державних механізмів, які б дозволили в основу будь-якої галузі ставити в пріоритет національний інтерес. Своєю чергою, таке ставлення дозволить забезпечити розвиток держави, спрямований на збереження національної ідентичності. Культурна складова національного інтересу дозволить:

забезпечити повноцінне функціонування національних культурних практик; розширить можливість своєчасної інтенсифікації та формування відкритих культурних ресурсів; підвищить економічну спроможність національних культурних продуктів; створить і розширить межі споживання кращих зразків української культури; відтак культурний товар і послуга зможуть конкурувати на світовому культурному ринку; сформується загальнонаціональний міцний культурний простір, у якому кожен громадянин України зможе реалізувати культурне право.

Задля розбудови України як сучасної європейської держави постає першочергове завдання розробити та запровадити дієвий комплекс організаційно-правових механізмів і заходів з просування національного інтересу в усіх життєво важливих сферах, розробити стратегічний план з розбудови української держави, заснованої на національному інтересі і, відповідно, забезпечити реалізацію визначених цілей і завдань.

З огляду на вказане вище варто наголосити на важливості детального вивчення всіма зацікавленими стейкхолдерами вітчизняного культурного життя, що, своєю чергою, дозволить виявити інтереси кожної з цих груп в процесі формування та забезпечення національного інтересу в культурній розбудові України.

3.4. Культурні потреби людини в контексті трансформаційних процесів початку XXI ст.

В епоху глобалізації зміцнюється не тільки єдність світового співтовариства, але і взаємозалежність народів. Від добробуту кожного з них залежить благополуччя співтовариства в цілому, а добробут народів, своєю чергою, не віддільний від благополуччя спільноти. Саме тому проблема культурних потреб людини залишається однією з нагальних на сьогодні й потребує уваги як у контексті глобального, так і локального. У глобальному контексті процес глобалізації «виявився в переведенні культурних потреб

людини з рівня національного на рівень міжнародного права, наслідком чого стало як ухвалення низки присвячених цій проблематиці міжнародних конвенцій і декларацій, так і визнання індивідуума, незалежно від статі, суб'єктом міжнародного права з усіма правами, обов'язками і можливостями, що з цього випливають» [393].

Слід зазначити, що локальний контекст має свої особливості. Отже, серед численних теоретичних і практичних проблем сучасності є питання взаємодії культури та людини, її взаємозбагачувальній ролі в процесах створення, зберігання й використання культурних благ. Втручання в цей процес держави необхідне, оскільки від цього залежить саме її існування та безпека. Будь-яка країна прагне виховати у своїх громадян почуття патріотизму, що зовсім не означає ворожого ставлення до інших народів. Ми говоримо про виховану людину, маючи на увазі, що це людина з відповідним відчуттям норми, розвиненим художнім смаком, якій притаманне толерантне ставлення до інтересів інших.

Багатоаспектність феномену культурних практик характеризується спільною думкою про їх головне призначення, яке полягає у формуванні єдиного розуміння суті людського життя. Культурні практики створюють єдиний культурний простір, змістовне поле існування людини, її культурну соціалізацію. Взаємодія культурних практик і людини формує засади спільного існування, самовизначення особою власних життєвих орієнтирів на основі безпосередньої інтеріоризації культурних цінностей, що набувають характеру виміру індивідуального та соціального буття. Процес взаємодії культурних практик і людини в сучасному світі, з його численними загрозами та викликами, актуалізує проблематику свободи.

Проблема свободи – досить складне категоріальне поняття. Свобода особи – це відсутність різних форм експлуатації та пригноблення, дискримінації й переслідувань, можливість здійснення вчинків відповідно до справжнього волевиявлення людини в межах, передбачених демократичним законодавством.

Варто зазначити, що поняття *свобода* в наш час часто ототожнюють зі свободою вибору. Вибір представляється вищим критерієм свободи: є вибір – є свобода і розвиток, немає вибору – немає ні того, ні іншого. Безумовно, ідея вибору – не останній атрибут свободи. Зауважимо, що в другій половині XIX ст. і на початку XX ст. чимало людей цінували в свободі найбільше заперечення, бунт, нігілізм. На початку XXI ст. свобода розуміється як творча, культурна цінність, діалог. З урахуванням глибокої детермінації людської поведінки суспільно-історичним буттям «свобода вибору» стає для людини «пізнаною необхідністю» (О. Ухтомський). Немає такої проблеми, яка йшла б настільки глибоко в метафізичні висоти й мала б водночас найбільше практичне значення, як проблема свободи. Не кажучи вже про те, наскільки глибоко пов'язана з проблемою свободи проблема провини – як у юридичному, так і в моральному сенсі цього слова. Сутність ідеї свободи в культурі пронизує всю філософську й історичну думку від І. Канта, Й. Гердера, Ф. Шиллера, Й. Фіхте, Г. Гегеля, Ф. Ніцше – і до наших днів. У межах цієї роботи ми не маємо можливості розглянути існуючі концепції свободи (це й проблема свободи дії, і психологічна свобода, і свобода вибору, і моральна свобода, і патологія свободи). Тож зупинимось лише на правовому аспекті прав і свобод людини, адже в контексті досліджуваної проблеми саме цей аспект, на наш погляд, є найбільш вагомим.

Людська свобода – це воля, раціоналізована етично та гносеологічно або залучена до структури практичного й теоретичного розуміння і є її інтенціональним центром. При визначенні важливості культури варто наголосити на її особливому важелі, а саме – позитивному впливі на розвиток людини, формуванні її як особистості. Визначаючи культуру як певну систему важливих для людини змістовних комплексів-цінностей, які здатні виступати регулятивними принципами групової поведінки, окреслимо її значення й для розвитку індивідуума. Маючи беззаперечний вплив на змістове наповнення людського життя, культура збагачує її духовний світ, закладає підґрунтя для

формування відчуття власної свободи. Культура в усьому її різноманітті як одна зі сфер людського буття має свої, тільки їй притаманні важелі для розвитку людини. Індивідуальна свобода людини є невід'ємною складовою громадянської свободи, яка в сучасних соціально-економічних умовах набуває нового змісту й форми та потребує чіткої правової підтримки. Так, нормативною формою взаємодії культури й людини, забезпечення та реалізації культурних потреб виступають гарантовані державою культурні права і свободи людини.

Права та свободи людини, за своєю суттю, нормативно формулюють умови й способи її життєдіяльності, які засновані на принципах рівності, справедливості, власному волевиявленні. У правах і свободах відображається міра волі, що об'єктивно визначається станом розвитку суспільства; забезпечується самовираження людини; встановлюються та гарантуються умови реального використання культурних благ для власного розвитку.

Проблема забезпечення прав і свобод людини та громадянина завжди була в центрі уваги юридичної науки. Цій проблемі присвячено значну кількість наукових праць українських і зарубіжних учених, юристів-практиків (О. Зайчук, Н. Карпачова, М. Козюбра, А. Колодій, В. Копейчиков, М. Матузов, А. Олійник, Н. Оніщенко, В. Погорілко, П. Рабінович, О. Скакун тощо). Своєю чергою, варто зазначити, що сучасних наукових доробків українських і зарубіжних авторів щодо теоретичних основ і практичної реалізації саме культурних прав і свобод вкрай мало.

Отже, кожна держава, що претендує на статус демократичної, повинна забезпечувати максимально сприятливі умови для реалізації культурних прав її громадян, що дасть можливість реалізувати ідею свободи на практиці, законодавчо закріпивши її. При цьому слід пам'ятати, що права й свободи мають певні межі, що свобода однієї людини закінчується там, де починається свобода іншої. Саме тому міра свободи має бути чітко регламентована. В основу визначення прав і свобод людини та громадянина в Конституції України покладено поняття гідності людини, її соціального блага. При цьому

важливо, що Конституція визначає людину як найважливішу цінність, а права людини – як велику цінність для самої людини.

У сучасній парадигмі розвитку суспільства саме культура постає як джерело соціально-економічного розвитку, як чинник, що обумовлює та забезпечує нову якість життя, серед базових показників якого є використання вільного часу. Зростає усвідомлення того, що його раціональне використання сприяє задоволенню потреб та інтересів людей у спілкуванні, творчому розвитку, що правильна організація культурного відпочинку може зменшити соціальне напруження, навіть перевести його в безпечніше русло, що питома вага культури зростає в системі цінностей людей, їхньої життєдіяльності.

Право людини на розвиток і реалізацію своїх творчих здібностей, доступ до культурних надбань і практики збереження культурно-історичної спадщини визначається як культурне право людини. На жаль, українські дослідження з цієї проблематики обмежуються тільки визначенням понять культурних прав, а природа, властивості, реалізація цього феномену вивчені недостатньо.

Українські вчені визначають культурні права як можливості збереження та розвитку національної самобутності людини, доступ до духовних досягнень людства, їх засвоєння, використання та участь у подальшому їх розвитку. А. Колодій і А. Олійник характеризують культурні права як можливості доступу людини до духовних цінностей свого народу (нації) і всього людства [173, с. 207]. П. Рабінович зазначає, що серед класифікації людських прав, яка була у свій час запропонована, на рівні з фізичними, особистісними правами перебувають і культурні права, реалізація яких задовольняє потреби людини в доступі до культурних надбань свого народу й інших народів у її самореалізації шляхом створення різноманітних цінностей культури [334, с. 5]. С. Лисенков запропонував визначення культурних прав як групи конституційних прав і свобод людини та громадянина, спрямованих на забезпечення культурних і духовних потреб особи. В Україні до цих прав належать право на освіту (ст. 53 Конституції України) і свобода літературної,

художньої, наукової й технічної творчості, право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 54 Конституції України) [229, с. 64].

В. Акуленко вивчає культурні права людини, громадянина та народу як можливості, гарантовані державою щодо збереження й розвитку національно-культурної самобутності, доступу до матеріально-духовних надбань людства, їх засвоєння та використання, здобуття освіти й одержання виховання, користування вітчизняною спадщиною, мистецтвом, літературою, занять науковою, технічною й художньою творчістю, участі в культурному житті суспільства [15, с. 7].

В окресленні культурних прав науковців об'єднує одна думка: визначена група прав, беззаперечно, впливає на рівень духовного розвитку особи та забезпечує необхідні умови щодо створення й використання духовних досягнень людства. За своєю суттю культурні права визначають міру духовності, яку суспільство та держава гарантує особі з урахуванням рівня соціально-економічного розвитку.

Слід зазначити, що поняття культурних прав і свобод виникло як продовження й поглиблення загальної концепції прав людини та широко дебатуються й пропагуються сьогодні не лише світовою культурно-мистецькою громадськістю, а й такими авторитетними міжнародними організаціями, як ЮНЕСКО. Так, під культурними правами розуміють невід'ємну складову прав людини, які є універсальними, неподільними та взаємозалежними. Необхідною умовою розвитку творчої особистості є реалізація в повному обсязі культурних прав, як їх визначено в статті 27 Загальної декларації прав людини і статтях 13 і 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Відповідно, кожна людина повинна мати можливість для самовиявлення, творчості й поширення своїх творів будь-якою мовою за своїм вибором, зокрема своєю рідною мовою; кожна людина має право на якісну освіту й професійну підготовку в умовах цілковитого шанування її культурної самобутності; кожна людина повинна мати можливість брати

участь у культурному житті за власним вибором і дотримуватися своїх культурних традицій у межах, що визначають дотримання прав людини й основних свобод [16, с. 462].

На сучасному етапі розвитку українського суспільства культурним правам належить далеко не остання роль. Про це свідчить низка нормативно-правових актів, що визначають культурні права та свободи людини. Основний нормативно-правовий акт, який формулює культурні права та свободи людини, є Конституція України. Культурні права та свободи людини визначено в Конституції України Законом України «Про культуру» та в низці галузевих законів, як-от: Закони України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про музеї та музейну справу», «Про національний архівний фонд та архівні установи», «Про архітектурну діяльність», «Про охорону культурної спадщини», «Про народні художні промисли», «Про національні меншини в Україні» тощо. Отже, важливим засобом взаємодії культури та людини є гарантовані законодавством культурні права, що являють собою систему норм, принципів і вимог, які забезпечують процес дотримання прав і законних інтересів людини.

Гарантії є засобом переходу від передбачених Конституцією можливостей до реальної дійсності (практичної реалізації). Ефективність гарантій залежить від таких об'єктивних умов, як: стан економіки, рівень розвитку демократичних інститутів, реальність політичної системи суспільства, наявність системи досконалих законів у державі і їх реальна реалізація.

Наявний стан культурної сфери в Україні спричинив не тільки проблеми реалізації культурних прав і свобод людини, а й проблеми розвитку національної культури в цілому. В усі часи в багатьох країнах світу національна культура означала передусім систему цінностей, тобто, з одного боку, той духовний і моральний фундамент, на якому формується будь-яка особистість зі своєю унікальною індивідуальністю, та, з іншого боку, зі

своєю національною ідентичністю. Водночас саме національна культура, передусім, визначає унікальний образ будь-якої країни та її народу в багатоманітній мозаїці вселюдської цивілізації. Реальна ситуація, яка склалася в Україні, характеризується низкою негативних тенденцій, що спричиняють процес зубожіння нації. Підтримка та розвиток культури характеризується такими негативними процесами: систематичне невиконання або ігнорування органами державної влади законодавчих актів у сфері культури, які стосуються фінансування культури; скорочення мережі закладів культури та зниження якості культурних послуг; недосконалість галузевого законодавства у сфері культури (деякі сфери діяльності в галузі культури досі перебувають поза межами законодавчого регулювання); недотримання норм законодавства України про культуру та невідповідність деяких його положень європейським нормам у цій галузі; невідповідність українського законодавства міжнародно-правовим зобов'язанням у частині гарантованого доступу до культурних цінностей. Такі негативні процеси унеможливають повноцінно забезпечити реалізацію культурних прав і свобод громадян.

Неефективність діяльності владних структур усіх рівнів щодо задоволення культурних потреб широких верств населення, вільного розвитку особистості кожного громадянина, хронічне недофінансування закладів культури, їх перепрофілювання та ліквідація призводять до спаду престижності професії працівника культури, втрати кращих фахівців цієї галузі. Рівень взаємодії культури, людини й суспільства, показником якого є культурні права та гарантії їх реалізації, визначають культурний тезаурус особистості, її інтелігентність, вихованість, освіченість, гуманність й інші чесноти. Важливим показником у формуванні та розвитку висококультурної, творчо розвинутої особистості є соціокультурна активність людини, яка відображає її життєву позицію, культурно-мотивоване прагнення та готовність брати участь у створенні, засвоєнні та розвитку культурних цінностей. Засвоєння культурних цінностей перебуває в прямій залежності від: ефективності освітньої

діяльності навчальних закладів, культурологічної діяльності засобів масової інформації, культуротворчого потенціалу сім'ї, власного бажання, особистого життєвого середовища людини. Для залучення людини у світ культури, творчості й мистецтва в Україні функціонує мережа закладів культури.

Законодавство України визначає базову мережу закладів культури як комплекс підприємств, установ, організацій державної та комунальної форми власності, діяльність яких спрямована на створення умов для забезпечення розвитку творчості людини, збирання, збереження, використання та поширення інформації про матеріальні й духовні культурні цінності, наукові розробки, а також на забезпечення цілісності культурного простору України, доступності національного культурного надбання, дотримання прав громадян у сфері культури [6, с. 3].

Сучасна мережа державних і комунальних закладів культури (театрів, музеїв, бібліотек, парків, клубів і будинків культури, шкіл мистецтв, спеціальних закладів культурно-мистецького профілю) у своїй більшості перебуває в незадовільному технічному стані, потребує капітального ремонту, що унеможлиблює залучення людини до світу культури, творчості, мистецтва тощо. Особливо гостро проблема участі в культурному житті постає в сільській місцевості. Суттєвою перепорою в споживанні культурних послуг є їх комерціалізація. Українське суспільство характеризується значною матеріальною нерівністю між громадянами, що ускладнює, а іноді просто унеможлиблює залучення людини до культурного процесу.

Сучасний світ змінюється стрімко та радикально. Така ситуація унеможлиблює вирішення проблем, які виникли у сфері культури, якщо реагувати на них традиційним способом. Представники органів державної влади, громадські діячі, громадяни, суспільство в цілому мають переглянути цілі, завдання та процедури забезпечення культурних потреб. Сучасна демократична держава не повинна обмежуватися тільки гарантуванням свободи творчості чи традиційною охороною пам'яток та іншої культурної

спадщини народу – вона має дбати про все різноманіття творчих проявів у суспільстві, про збереження й збагачення всього культурного, духовного потенціалу, про якнайширший доступ до нього не тільки окремих соціальних верств населення, а всіх соціально-вікових, соціально-демографічних категорій споживачів культурних послуг.

На думку експертів, завданням на ХХІ ст. для культури є підтримка та заохочування завдяки різноманітним засобам та інструментам культурних продуктів і послуг, забезпечення їх загальної доступності, розвиток творчих здібностей усіх громадян, багатства мовного розмаїття, поліпшення художньої якості культурних послуг, пошук нових форм самовираження, прагнення переосмислити та поглибити взаємозв'язок між культурними традиціями й сучасними реаліями, запровадження сучасних дієвих механізмів менеджменту культури, які відкриватимуть нові культурні ініціативи й мистецькі таланти, заохочувати людей до їх творчої самореалізації [138, с. 15].

Ситуація, яка склалася в Україні, потребує визначення основних чинників, які призводять до культурної кризи суспільства, виявлення причин його деградації та деморалізації. Вихід з такого стану можливий при ефективному забезпеченні взаємодії культури, людини, суспільства, що є важливим завданням для органів державної влади всіх рівнів, інституцій громадянського суспільства й окремої людини.

Висновки до третього розділу

У роботі доводиться, що в умовах формування глобальної фінансової та торгової системи саме традиція є основою збереження локальної культури, ціннісних установок, притаманних етносам, що в неї входять. Наголошено, що саме на основі традицій «будується» самоідентифікація людини та спільнот, саме в традиціях акумулюється їх культурна енергія, що сприяє духовному відродженню й подальшому розвитку нації, етносу, народу, країни. Традиційна культура народів має глибоку та розгалужену кореневу

систему, без якої покоління втрачає життєстійкість та уявлення про свої витоки, вона формує національну самосвідомість, патріотизм і дбайливе ставлення до культурної спадщини. Однак при всій важливості традицій було б неправильно ігнорувати ті нові тенденції, які виникають в кожному епоху і є результатом розвитку культури.

Українська культура є «крейсеруючою» (за С. Кримським), тобто в неї включений величезний масив цінностей багатьох світових культур: скіфсько-сарматської, мусульманської, іудейської, античної, візантійської західноєвропейської, російської, польської» (В. Личковах), а основними домінантами її історичного руху (як і полюсами напруги), є римсько-католицька та православна культури. Саме тому традиція як феномен на теренах України має характер універсалізму. Українська культура, завдяки універсалізму, гранично відкрита в тому сенсі, що вона здатна інтегрувати нову інформацію, що привноситься ззовні, вона не сприймає ксенофобію, завдяки властивому їй кордоцентризму, і тому здатна природно комунікувати з іншими культурами, зберігаючи при цьому специфічні особливості етнічних культур, утворюючи єдиний, комунікативний, інформаційний, смисловий, ціннісний, символічний, семіотичний і ментальний простір культури.

Відмічено, що в глобалізаційному впливі є свої «плюси» і «мінуси». Глобалізація сприяє прискоренню процесу «соціодинаміки культури» (А. Моль), що призводить до збільшення обсягу інформації, одержуваної індивідом, до розширення його кругозору, підвищення інтелектуального рівня. Водночас, нівелювання кордонів, передусім інформаційних, що дозволяють розширити можливості пізнання, знаходитись (хоч і віртуально) у будь-якому місці в будь-який час, може сприяти, з одного боку, оновленню, збагаченню, а з іншого, - трансформації і, навіть втраті, власної ментальності. Саме тому проблема збереження ментальності в добу глобалізації є нагальною. Зазначено, що у зв'язку з тим, що мова є базовим елементом етнічної

культури, у сучасній теорії все міцніше утверджується термін мовної ментальності, який позначає зв'язок мови зі світоглядом, світосприйняттям, інтелектуальним життям як окремої людини, так і певної етномовної спільноти. Стверджується існування певного етноментального компонента світогляду, що відображається в семантиці слів і передається від покоління до покоління. Виокремлено ще один вид ментальності – медіаментальність, яка пов'язана з впливом на людську свідомість мас-медіа, коли людина, не довіряючи природному погляду, дублює його відеофіксацією. У результаті переважання медіаментальності реальність починає сприйматися як видовище. Позначаються системотворчі ознаки менталітету українського народу: інтровертованість вищих психічних функцій у сприйнятті навколишньої дійсності, що виявляється в зосередженості на фактах, проблемах внутрішнього, особистісно-індивідуального світу; кордоцентричність – сентименталізм, чутливість, емпатія, любов до природи, яскрава обрядовість, естетичність народного побуту; анархічний індивідуалізм, проявами якого виступають різноманітні форми опосередкованого прагнення до особистої свободи за умови відсутності організації, стійкості та дисципліни; перевага емоційного, почуттєвого над волею й інтелектом (Л. Кияновська, Р. Кісь, С. Кримський, М. Северинова й ін.).

Ментальність є цілісним проявом духовних напрямів, які не зводяться до суми форм суспільної свідомості (релігії, мистецтва), а виступають специфічним відображенням дійсності, що зумовлюється процесом життєдіяльності етносу в певному географічному, історичному та культурному просторах. Національна ментальність, реалізуючись на регіонально-локальному рівні, визначається просторово-часовими чинниками й експлікується в національному характері. Глобалізація майже не залишає місця для національних інтересів, замінює їх інтересами світового громадянського суспільства. Під впливом глобалізаційних процесів національний інтерес істотно змінюється у своєму змісті та спрямованості: з

одного боку, виникають нові пріоритети, пов'язані з необхідністю використання переваг глобалізації шляхом адаптації до можливостей, що відкриваються завдяки глобалізації, а з іншого – виникає необхідність протистояння та навіть боротьби проти збитку, завданого нею національному розвитку.

Національні інтереси – сублімоване вираження сукупних соціальних інтересів різнорівневого характеру, що складають основу формування державної стратегії, спрямованої на створення оптимальних внутрішніх і міжнародних умов для розвитку нації як суспільства й держави. Національні інтереси – оптимальна форма вираження консенсусу, досягнутого владою та суспільством, так як і консенсусу всередині суспільства.

Доведено, що значний вплив на національні інтереси мають локальні особливості, якими характеризується нація, що, своєю чергою, включає: історичний досвід, традиції, ментальність, національний характер, національну ідею тощо. Можна стверджувати, що національний інтерес виступає однією з головних умов формування національної і культурної ідентичності. Національний інтерес актуалізує проблему свободи людини. Людська свобода – це воля, раціоналізована етично й гносеологічно або включена в структуру практичного та теоретичного розуму, і є їх інтенціональним центром. Відмічено, що права та свободи людини, за своєю суттю, нормативно формулюють умови й способи її життєдіяльності, які засновані на принципах рівності, справедливості, власному волевиявленні. У правах і свободах відображається міра волі, що об'єктивно визначається станом розвитку суспільства; забезпечується самовираження людини; встановлюються й гарантуються умови реального використання культурних благ для власного розвитку. Під культурними правами розуміють невід'ємну складову прав людини, які є універсальними, неподільними й взаємозалежними.

Державні діячі, громадськість повинні враховувати тенденції розвитку сучасного світу з метою реалізації культурних потреб і прав, заохочення

громадян в їх участі, у творчому і культурному житті. Ефективність і повнота використання людиною та громадянином гарантованих державою можливостей потребують значного вдосконалення законодавства, формування високого рівня правової культури, покращення діяльності державного апарату, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, що за законом покликані забезпечувати реалізацію конституційних прав і свобод людини. Усе це є функцією держави. У контексті глокального та локального надзвичайно важливою є культурна функція держави, тобто створення умов для задоволення культурних запитів людей, формування високої духовності, громадянськості, гарантування відкритого інформаційного простору, формування державної культурної політики.

РОЗДІЛ 4

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРАКТИК (ГЛОКАЛЬНИЙ І ЛОКАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ)

4.1. Стейкхолдери культурних трансформацій

Будь-яка сфера людського буття визначається й характеризується певною групою учасників або окремими індивідами, які можуть впливати або підпадати під вплив. Ключовим моментом у такому контексті є взаємодія різних зацікавлених осіб у розвитку окремо взятої сфери стейкхолдерів, яка призводить до її повноцінного функціонування.

Стейкхолдер (від англ. stakeholder – зацікавлена сторона) – фізична особа або організація, що має права, частку, вимоги чи інтереси щодо системи або її властивостей, які задовольняють їх потребам та очікуванням. Як стверджують автори сайту Міжнародного фонду науково-технічного співробітництва, найбільш коротке і ємне визначення поняття *стейкхолдер* дав Бредлі Гугінс (Bradley Googins), директор Центру корпоративного громадянства Бостонського коледжу (Boston College Corporate Citizenship Center). Стейкхолдери – це групи, організації або індивідууми, на які впливає компанія і від яких вона залежить. Зазвичай розрізняють дві групи стейкхолдерів: первинні і вторинні. Первинні – мають легітимний і прямий вплив на бізнес (ближнє коло): власники, клієнти, співробітники, бізнес-партнери по виробничому ланцюжку. Вторинні – здійснюють опосередкований вплив на бізнес (далеке коло): 1) влада (місцева та державна); 2) конкуренти; 3) інші компанії; 4) інвестори; 5) місцеві спільноти, куди входять: засоби масової інформації; некомерційні організації, зокрема громадські та благодійні; місцеві активісти, які формують громадську думку [203].

Теорія стейкхолдерів (зацікавлених сторін) містить у собі універсальний підхід до ведення бізнесу. Суть її полягає в тому, що керуючі на підприємстві повинні приймати рішення з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін

в організації. Основа цієї теорії – бізнес-етика, а головний принцип – інтереси всіх сторін законні та потребують задоволення.

Як стверджує російський теоретик В. Прохоров, стейкхолдери можуть існувати незалежно один від одного, а можуть і взаємодіяти. Сукупність стейкхолдерів, яку прихильники цієї теорії називають «коаліцією учасників бізнесу» або «коаліцією впливу», являє собою силу, що безперервно впливає на організацію, примушуючи її еволюціонувати, видозмінюватися та коригуватися [421, с. 225]. Основні теорії щодо діяльності та функцій стейкхолдерів почали формуватися в 60-х роках ХХ ст. У них зазначалось, що компанія – це не тільки економічна цілісність та інструмент для отримання прибутку, а й елемент того середовища, у якому вона діє, а також система, що впливає та сама зазнає впливу свого оточення: місцевих громад, споживачів, постачальників, громадських організацій, а також персоналу, інвесторів та акціонерів. За ствердженням того ж В. Прохорова, у середині 70-х років група дослідників на чолі з Р. Акоффом надала концепції стейкхолдерів другого дихання. Він називав зацікавлених у діяльності корпорації не тільки постачальників, покупців, найманих працівників, інвесторів і кредиторів, уряд, а й майбутні покоління. Тому, на думку Р. Акоффа, менеджери не повинні приймати рішень, які обмежать сферу вибору нових поколінь у майбутньому. Вважаючи організацію «відкритою системою», він був переконаний, що багато соціальних проблем можна подолати, якщо перевлаштувати основні інститути та налагодити ефективну взаємодію «зацікавлених осіб» у системі. У сучасному вигляді «концепція стейкхолдерів» набуває поширення із середини 80-х років ХХ ст. Поява теорії зацікавлених сторін (стейкхолдерської теорії фірми) як повномасштабної, розгорнутої теорії пов'язана з публікацією книги Е. Фрімана «Стратегічний менеджмент: стейкхолдерський підхід» (1984 р.) [508].

Діяльність стейкхолдерів переважно розглядають у роботах, присвячених розвитку економіки, банківської сфери, менеджменту бізнес-підприємств

(А. Бенджамін, М. Бричко, Ч. Гілл, І. Гуркова, А. Керрол, В. Княгинін, К. Мамонов, Р. К. Мітчелл, Є. Патрушева, Ю. Петренко, Л. Престон, Дж. Пост, В. Прохоров, В. Санін, В. Тихонова, К. М. Чек, О. Шувалова й ін.). Однак праць, у яких би вивчали діяльність стейкхолдерів культурних трансформацій, у вітчизняній теорії не існує.

Отже, культурні практики в сучасних соціально-економічних, політичних умовах набувають нового змісту та потребують щодо їх становлення, розвитку й ефективного використання відповідної зацікавленості та підтримки різних стейкхолдерів культурного життя. Окреслюючи культурні практики як специфічний вид людської діяльності, ми визначаємо їх вплив на регулювання культурного життя як окремо взятої людини, громадянина, так і на певну соціальну групу з метою формування світогляду, розвитку та реалізації культуротворчого потенціалу. Таким чином, одним з основних завдань культури загалом і культурних практик зокрема є прагнення зберегти або змінити світ людей так, щоб це відповідало інтересам усіх стейкхолдерів культурного життя. Це, своєю чергою, припускає наявність у всіх зацікавлених осіб, груп осіб певного інтересу до культурної сфери, пов'язаного з ним уявлення про належний стан системи культурних практик, про стратегічні та пріоритетні цілі й завдання, а також про дієві методи, форми здійснення відповідних завдань культурної політики держави. Культурні практики при цьому розуміють як певну систему важливих для людини змістовних комплексів-цінностей, які здатні виступати регулятивними принципами як індивідуальної, так і групової поведінки.

Д. Ньюбоулд і Д. Луффман поділяють стейкхолдерів на такі категорії: групи впливу за фінансовими показниками; менеджери, які керують сферою; працівники, які реалізують поставлені цілі та завдання; економічні партнери, які поділяються на тих, хто фінансово допомагає розвитку (благодійники, меценати тощо), і тих, хто є прямими споживачами результату виробництва [520, с. 45]. Кожна з груп має власну зацікавленість у розвитку підтримуваної

справи, а згідно з цим і розрізняють рівень впливу та відповідальності за вирішення поставлених завдань. Відповідно до попередньо викладеної класифікації можемо визначити такі групи й категорії стейкхолдерів, які мають вплив на сучасну культурну практику і, відповідно, стейкхолдерів, які зацікавлені в розвитку всієї сфери культури.

Так, до основних стейкхолдерів культурних трансформацій відносимо: громадян; відповідальних осіб, представників різних гілок влади, які ведуть діяльність у сфері культури; представників інститутів громадянського суспільства (громадські організації, творчі спілки, національно-культурні товариства, благодійні організації, асоціації, фонди); професійних творчих працівників, працівників культури, які ведуть свою професійну діяльність через мережу закладів, організацій, підприємств культури (державної, приватної форми власності); представників засобів масової інформації тощо.

Зазначені вище стейкхолдери мають власні цілі, на їх основі формуються пріоритети їх розвитку та реалізації, а також за допомогою власних ресурсів вирішуються відповідні завдання. Науково-практичне осмислення ролі стейкхолдерів у культурних практиках не є предметом активних теоретичних досліджень і висвітлене представниками різних наукових шкіл фрагментарно.

Слід зазначити, що для досягнення своїх практичних цілей усі стейкхолдери, незалежно від поставлених завдань і цілей, вступають у правову комунікацію, прагнуть формувати свої правові відносини. Їх інтереси не обмежуються тільки формуванням практичних питань, вони поширюються й на абстрактні правові зв'язки, виражені в законі. У цих абстрактних зв'язках стейкхолдери прагнуть інституціоналізувати власну волю, своє усвідомлення того, якою повинна бути їх взаємодія в межах реалізації поставлених цілей.

Міжкультурна взаємодія зацікавлених у культурних змінах стейкхолдерів, як правило, має підпорядковуватися принципам узгодженості та конвергентності. І тому в чужій культурі зазвичай привабливі ідеї або практики, що мають

аналогію в рідній культурі, щось звичне і незвичне одночасно. У результаті такого тяжіння ідеї та практики різних культур набувають ще більшої подібності, що реалізується як на рівні буденної культурної практики, так і її загальнононормативного регулювання. Таким чином, стейкхолдери як активні учасники культурних трансформацій одночасно є суб'єктами правових відносин, що є носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. За визначенням О. Скакун, суб'єктами правовідносин є індивідуальні чи колективні суб'єкти права, які використовують свою правосуб'єктність у конкретних правовідносинах, виступаючи реалізаторами суб'єктивних юридичних прав та обов'язків, повноважень і юридичної відповідальності [370, с. 355].

Зауважимо, що правовідносини, якими характеризуються культурні практики, є особливим різновидом суспільних відносин, що складаються із взаємодії тих, хто пропагує культурні цінності, робить посильний внесок у формування та розвиток культурних практик, і тих, хто є споживачем останніх. Ця взаємодія здійснюється в контексті накопиченого суспільством духовного багатства, що охоплює різні види мистецтва, художню культуру, створену попередніми поколіннями, а також представниками інших країн і народів.

Одним з основних суб'єктів-стейкхолдерів культурних трансформацій України є людина (громадянин). Культура постає як синтезуюча характеристика людини як природної, духовної, діяльної, предметної та соціальної істоти. Людина виступає головним споживачем культурних продуктів її послуг. Саме через процес споживання людина «приходить до себе», розпізнає та самопізнає себе як істоту, відмінну від усього іншого природного світу, як таку, яка перетворює цей світ, робить його частиною свого світу як світу культури.

Саме від процесу споживання залежить і формування споживчої цінності запропонованих продуктів і послуг. Цінність культурних продуктів і послуг дозволяє людині усвідомити рівень власного культурного розвитку, самостійно вирішити пріоритети культурного саморозвитку, визначити своє

місце в безмежному культурному просторі. Громадянам України як основним стейкхолдерам культурних трансформацій гарантовані державою реалізація та захист культурних потреб, відповідно до яких громадяни мають право реалізовувати свої творчі здібності, вільно обирати різні види культурної діяльності, засоби та сфери застосування творчих здібностей; здійснювати професійну й аматорську діяльність як на індивідуальній, так і колективній основі, самостійно чи за допомогою будь-яких форм посередництва; створювати заклади, підприємства й організації культури; об'єднуватися у творчі спілки, національно-культурні товариства, фонди, асоціації, інші громадські об'єднання, які діють у сфері культури; брати участь у збереженні та розвитку національно-культурної самобутності, народних традицій і звичаїв; мають можливість доступу до культурних цінностей; захисту інтелектуальної власності; здобуття спеціальної освіти [6, с. 9].

Кожна людина зацікавлена в максимальному забезпеченні сприятливих умов для задоволення своїх культурних потреб. Головним інструментом, який дозволяє користуватися культурними благами, є врегульований ринок культурних товарів і послуг. Ринок культурних послуг умовно поділяють на чотири основні групи: споживчий ринок, ринок розповсюдження, ринок державних установ, ринок спонсорів [245, с. 69]. Кожна група культурного ринку характеризується певною групою впливу і, відповідно, зацікавленими стейкхолдерами, які регулюють цей ринок, підтримують його функціонування та спонукають на певні трансформаційні процеси. Реалії сьогодення, а саме: матеріальна нерівність українських громадян, відсутність певного нормативно-правового забезпечення, дефіцит креативних, інноваційних ідей, нових концепцій і теорій, які могли б слугувати виробленню стратегії і тактики розвитку вітчизняного культурного ринку, – призвели до суттєвих проблем у процесі його створення й функціонування, вироблення мотивації для ефективного споживчого процесу. Споживчий процес нерозривно пов'язаний з процесом упровадження основних засад державної політики у сфері

культури, а також процесом створення, поширення, тиражування та популяризації культурних товарів і послуг. Такий підхід дозволяє охарактеризувати різні групи стейкхолдерів культурних трансформацій за видами діяльності.

Найбільш впливовим стейкхолдером культурних трансформацій є держава в особі її відповідальних осіб (державних службовців), інтереси яких очевидні й тому потребують спеціального розгляду. Держава є важливим правовим і фінансовим гарантом культурного життя українців, тією інстанцією, що покликана інтегрувати, забезпечувати інтереси всіх зацікавлених стейкхолдерів культурних трансформацій. Специфічна роль держави як утримувача культурних ресурсів полягає в тому, щоб система органів управління культурним життям забезпечувала максимально можливе задоволення культурних інтересів населення.

Свій вплив держава здійснює через органи виконавчої влади відповідно до державної культурної політики, яка визначається законодавством про культуру та має на меті: забезпечення реалізації й захист конституційних прав громадян України у сфері культури – створення правових гарантій для вільного провадження культурної діяльності, свободи творчості, доступу до культурних цінностей, культурної спадщини й інформації про них; збереження та примноження національного культурного надбання; урегулювання відносин суб'єктів діяльності у сфері культури щодо інтелектуальної власності у сфері культури, забезпечення реалізації та захист авторського й суміжних прав; визначення пріоритетів державної політики у сфері культури, форм, підстав, умов і порядку надання державної підтримки культурі, гарантій невторчання держави у творчі процеси, механізм впливу громадськості на формування та реалізацію державної політики у сфері культури [6, с. 7–8].

При аналізі владного впливу на розвиток культурних практик в Україні слід визначити роль і місце менеджерів культури. Необхідно наголосити, що вітчизняна наукова думка констатує той факт, що менеджмент у галузі

культури все ще не визначений державою як професія чи сфера професійної діяльності, хоча при цьому певна частина осіб професійно задіяна на посадах менеджерів у сфері культури та в органах виконавчої влади зокрема [331, с. 49].

Так, відповідно, головним менеджером у сфері культури є Міністерство культури України, з точки зору персональної відповідальності розглядаємо діяльність Міністра і, відповідно, усіх, хто забезпечує діяльність міністерства для ефективного функціонування сфери культури. Діяльність останніх спрямована на впровадження в життя основних засад і пріоритетів державної культурної політики, реалізацію культурних потреб і прав громадян. Одним з головних завдань, яке стоїть перед Міністерством культури України, є формування єдиного національного культурного простору із залученням, стимулюванням і підтриманням при цьому різних груп стейкхолдерів.

У контексті зазначеного вище наголосимо на впровадженні з боку органів влади ефективних заходів щодо стимулюючих і підтримуючих практик у сфері культури. Так, на наш погляд, прикладом вирішення таких питань є ініціатива щодо створення Українського культурного фонду – державної установи, основними завданням якої є сприяння: реалізації державної політики у сферах культури та мистецтв, розвиткові сучасних напрямів культурної й мистецької діяльності, виробленню конкурентоспроможного на світовому ринку вітчизняного (національного) культурного продукту; крім того, експертний відбір, фінансування та моніторинг виконання проектів, реалізація яких забезпечується за підтримки фонду; стимулювання розроблення інноваційних проектів; підтримка реалізації міжнародних проектів; сприяння збереженню, актуалізації та популяризації національного культурного надбання; підтримка мистецьких дебютів, стимулювання творчої праці діячів культури й мистецтва, зокрема молодих митців; популяризація української культури та мистецтв, формування позитивного іміджу України у світі; підтримка культурних проектів української діаспори; задоволення культурних потреб громадян України, які проживають за кордоном; підтримка культурних та інформаційних програм міжнародного

співробітництва, зокрема діяльності бюро програми Європейського Союзу «Креативна Європа» в Україні [419].

Фонд виступає активним стейкхолдером культурних ініціатив, діяльність якого відповідно до покладених на нього завдань і прав полягає в підтримці та просуванні культурних практик на їх глобальному, глокальному і локальному рівнях. Так, Українським культурним фондом для зацікавлених стейкхолдерів культурних змін розпочато серію стратегічних сесій, які будуть здійснюватися під керівництвом професійних фасилітаторів. Мета зазначених вище сесій полягає в можливостях дослідити актуальний стан культурних практик в Україні, серед яких: візуальне мистецтво, мода, дизайн, культурна спадщина, аудіальне, аудіовізуальне мистецтво, нові медіа, перформативне мистецтво, література та видавнича справа, креативні індустрії. На думку організаторів сесій, запропоновані форми роботи дозволять встановити раціональний діалог між усіма зацікавленими в розвитку заявлених практик стейкхолдерами, розробити стратегію роботи фонду з урахуванням різних потреб – окремо для кожного сектору, як фінансового, так і консультативного спрямування. [419].

Таким чином, вказане вище надає нам право констатувати, що в українському культурному просторі впроваджуються взаємообумовлюючі практики, які дозволяють розглядати стейкхолдерів культурних трансформацій як єдине ціле, зацікавленість і, відповідно, дії яких будуть спрямовані на підтримку та розвиток власне визначених культурних груп, культурних послуг і продуктів, але при цьому результат такої діяльності буде спрямований на формування загального національного культурного простору. Особливу увагу органи виконавчої влади, які забезпечують організаційно-правове регулювання культурних практик в Україні, мають приділяти розвитку культурних практик у їх локальному розумінні. Особливість цього питання полягає в тому, що культурний простір України складається з представників багатьох культур. У контексті багатокультурності України культурна політика регіонів має

являти собою особливу, індивідуальну програму дій, яка дозволить підтримувати та розвивати різноманітні культурні практики, засновані на унікальних культурних традиціях етнічних груп, враховувати всі культурні особливості жителів регіону, розвиток і підтримка яких стане основою для формування національного культурного простору країни. Головним у такому контексті виступає принцип забезпечення культурної рівності, заснований на політиці визнання, підтримки та розвитку.

Варто наголосити, що переважна частина інфраструктури культури перебуває у власності місцевих рад, а в загальному обсязі бюджетного фінансування культури більша частка здійснюється з місцевих бюджетів. Тому особливого значення набуває питання такої групи впливу стейкхолдерів, які представляють органи місцевого самоврядування. Отже, про інфраструктуру культури «на місцях» реально піклуються, передусім, відповідні структурні підрозділи обласних і районних держадміністрацій, тобто обласні управління та районні відділи культури. Зазначений суб'єкт не повинен мати власних інтересів, але зобов'язаний забезпечувати максимально можливий рівень реалізації культурних інтересів жителів регіону. Характерною рисою регіональної культурної політики має бути толерантність, яка передбачає розуміння та підтримку представників різних культур, релігій, конфесій тощо. Толерантність має стати основою регіональної культурної політики, дієвість якої призведе до формування принципово нової держави.

У такому контексті є особливою роль держави, що полягає у створенні умов для розвитку культурних практик усіх національних меншин, які проживають на території України, сприяє залученню їх до спільного процесу творення культурних цінностей. Як суб'єкти культурної діяльності, громадяни будь-якої національності мають право на збереження, розвиток і пропаганду своєї культури, мови, традицій, звичаїв та обрядів, а також утворення національно-культурних товариств, центрів, установ культури та мистецтва й навчальних закладів, заснування засобів масової інформації та видавництв.

І від того, наскільки державі вдасться вирішити цей пріоритетний напрям, – реально погодити інтереси різних суб'єктів культурного життя, а також урахувати стратегічні національні культурні інтереси, – залежить ефективність усієї культурної політики.

Як уже зазначалося, власну культурну практику можуть формувати й здійснювати будь-які стейкхолдери культурних трансформацій, що мають у розпорядженні для цього необхідні ресурси: окремі особи, будь-які субкультурні групи, виробничі й інші колективи, суспільні організації тощо. Але відповідальна роль органів виконавчої влади, представників органів місцевого самоврядування в культурній розбудові країни в такому переліку – беззаперечна. В ідеально-теоретичному плані важливим завданням держави є підтримка інтересів усіх інших суб'єктів культурного життя, тому що вона має у своєму розпорядженні ресурси, що належать усьому суспільству.

Однією з головних груп стейкхолдерів культурних трансформацій, які реалізують визначені цілі та завдання державної політики в досліджуваних нами практиках, є професійні творчі працівники, працівники культури, які залучені до культурних трансформацій за своїм професійним спрямуванням, зацікавлені в тому, щоб не просто задовольняти потреби інших, але й удосконалювати свої фахові якості, переходячи на більш високий професійний рівень компетентності.

Слід зазначити, що сучасна культурна практика професійного забезпечення галузі характеризується певним професійним вигоранням, зниженням престижу професії, невідповідністю вимогам часу і сучасним культурним потребам споживачів культурних послуг. На жаль, згадані стейкхолдери залишаються чи не однією з найменш соціально захищених верств українського професійного суспільства. Практичній реалізації творчих задумів на заваді стають такі перешкоди, як: складні умови праці й побуту працівників культурно-мистецької сфери, низька заробітна плата, відсутність соціальних пільг тощо. Через незадовільний технічний стан закладів культури

(особливо в сільській місцевості) унеможлиблюється забезпечення повноцінного розвитку культури в Україні. І це при тому, що з 1992 року Законом України «Основи законодавства України про культуру», 2010 року Законом України «Про культуру» визначено, що держава в пріоритетному порядку створює умови для розвитку культурної інфраструктури села.

Реалії сьогодення свідчать, що саме в цьому напрямі відчувається найбільша загроза щодо зубожіння й виникнення соціальних небезпек, поява яких характеризується відсутністю культурного простору села. Працівник культури у зазначених вище територіальних одиницях є рідкісним явищем, як, власне кажучи, і сам соціокультурний інститут.

У контексті теми дослідження слід наголосити на ментальній особливості українського народу, що певною мірою визначає волонтерський культурний рух, яскравими представниками якого є групи стейкхолдерів, яких об'єднує певний інтерес і які мають у своєму розпорядженні власні засоби для ведення культурної діяльності. Прикладом подібних груп є творчі колективи (як професійні, так і аматорські), творчі спілки, національно-культурні товариства, фонди, асоціації, інші громадські об'єднання, підприємства. Такі групи людей об'єднують у своїх лавах представників відповідних творчих професій, у яких, поза сумнівом, є загальні культурні інтереси. Звичайно, такі групи мають у своєму розпорядженні деякі ресурси для того, щоб реально впливати на сферу виробництва тих чи інших культурних благ, які містять у собі культурні продукти та послуги. Важливим сегментом діяльності розглянутої вище групи стейкхолдерів є економічні партнери, які фінансово допомагають розвитку культури, – так званий добродійний ринок. Добродійний ринок в Україні характеризується діяльністю низки благодійних організацій, фондів, метою яких є підтримка культурних ініціатив і практик, розвиток культурних індустрій. Благодійницька діяльність спрямована на забезпечення доступу всіх верств населення до культурних практик. На відміну від зазначених вище стейкхолдерів культурних трансформацій, така група впливу

характеризується активним розвитком, про що свідчить 90 місце України у Світовому рейтингу благодійності (World Giving Index), складеному британською благодійною організацією Charity Aid Foundation (CAF), у якому 2017 року взяли участь 139 країн світу [412].

Окреслене вище дозволило нам запропонувати авторське визначення поняття *стейкхолдери культурних трансформацій*, під яким ми розуміємо *суб'єктів правовідносин, які ведуть діяльність у сфері культури і здатні інституціоналізувати власну волю, своє усвідомлення того, якою повинна бути їх взаємодія в межах реалізації поставлених цілей.*

Проведений аналіз дає право констатувати, що:

- інтереси різних стейкхолдерів культурних трансформацій України є не що інше, як цілі культурних практик;
- культурні практики – це багатоаспектний процес, і кожний її напрям потребує особливого управлінського підходу й правового захисту;
- інтереси стейкхолдерів повинні складати цілі культурної політики та досягатися за допомогою різних соціокультурних інструментів;
- для здійснення поставлених завдань різні стейкхолдери культурних трансформацій повинні мати ресурси (матеріальні, фінансові, кадрові, інформаційні тощо).

Культурна практика, що здійснюється в сучасній Україні, має враховувати специфіку культурних процесів, що відбуваються як у світі, так і у вітчизняних культурних локальних одиницях. Очевидно, що забезпечення таких умов припускає певні стратегічні зміни. Держава не повинна бути самостійним стейкхолдером культурних інтересів. Представники різних гілок влади мають орієнтуватися на інтереси всіх стейкхолдерів, які здійснюють вплив на культурне життя країни.

Так, до першочергових заходів ми відносимо такі:

- відновлення престижу мистецької професії;
- переатестація працівників культури;

- соціальний захист митців і працівників культури;
- активна та дієва стратегія розвитку культури в селах;
- створення кращих умов для творчої праці митців шляхом надання грантів, стипендій, приміщень для творчих майстерень;
- активне позиціонування благодійності й меценатства.

Характеристика різних груп, категорій стейкхолдерів культурних трансформацій України має охоплювати ідентифікацію та систематизацію їх діяльності, оцінку їх цілей, збір інформації про них, використання цих наукових досліджень на практиці, зокрема в процесі стратегічного планування щодо ефективного розвитку як окремих культурних практик, так і культурної розбудови України в цілому.

Аналіз ролі та значення різних стейкхолдерів культурного життя дозволив визначити стратегічну зацікавленість їх різних груп у культурній розбудові адміністративно-територіальної одиниці України. Так, результати дослідження було впроваджено в розробку Концепції інтегрованого розвитку міста Вінниця 20-30. Результатами визначення стратегічних цілей розвитку культури міста є аналіз основних груп стейкхолдерів культурних трансформацій, які зацікавлені в реалізації та здатні до їх упровадження в життя. Так, нами було визначено такі стратегічні цілі: модернізація культурної інфраструктури міста; забезпечення вільного доступу до мистецтва для всіх соціальних груп; виявлення та промоція культурного потенціалу міста і його локальних «брендів». Кожна стратегічна ціль обґрунтована SWOT-аналізом, з виявленням сильних і слабких сторін, можливостей та загроз. У Концепції акцентується увага на розробці та впровадженні ефективних управлінських рішень і міжсекторального підходу в процесах взаємодії всіх зацікавлених стейкхолдерів культурних трансформацій. Результати дослідження дозволили визначити основні принципи впровадження в міську розбудову суміжних галузей, що є новаторським рішенням для розвитку культури міста (на перспективу).

Концепція схвалена міжсекторальними експертами та Вінницькою обласною радою (додаток В.2).

Прийнятий нами раніше принцип науковості припускає пошук вирішення цієї проблематики в більш об'ємній перспективі з огляду на її практичне значення. Останнє ми вбачаємо в детальному аналізі основних стейкхолдерів культурних трансформацій через призму їх організаційно-правових форм функціонування та галузевого впливу, оскільки, вступаючи в реальну комунікацію, зацікавлені в розвитку культури стейкхолдери не можуть обмежитися лише своїм баченням права. Щоб знайти основу правової взаємодії з іншими, представники різних груп повинні визначити свої відчуття, раціоналізувати власні бажання, зробити їх доступними для правової формалізації й організаційного здійснення. Тому доцільним буде дослідити саме організаційно-правову природу практики відносин. Розгляд питання в такому ракурсі є першою спробою в українській культурологічній науці.

4.2. Роль громадянського суспільства в процесі формування культурного середовища

Однією з важливих функцій демократичної держави є розвиток громадянського суспільства, заснованого на тісній взаємодії влади з різними соціокультурними інститутами, які, своєю чергою, є активними учасниками життєдіяльності країни. Розвинуте громадянське суспільство є важливою умовою демократичного врядування, оскільки його наявність полегшує захист індивідуальних і суспільних інтересів громадян, забезпечує підзвітність влади народові. Громадянське суспільство активно сприяє процесам політичної демократизації, відстоюючи матеріальну й духовну незалежність людини від держави, домагаючись правової гарантії такої незалежності, захисту приватних і суспільних інтересів людей.

До інститутів громадянського суспільства в Україні віднесено: громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні

й релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації й інші непідприємницькі товариства й установи, легалізовані відповідно до законодавства [441].

Реалії сьогодення особливо актуалізували питання щодо розбудови громадянського суспільства в Україні, діяльність і функціональна спрямованість, організаційно-правові засади якого є предметом активної дискусії серед представників різних наукових течій. Зокрема, правові засади діяльності інститутів громадянського суспільства досліджували представники вітчизняної юридичної школи (О. Бандурка, С. Бобровник, А. Колодій, В. Копейчиков, І. Погрібний, П. Рабінович, О. Скакун, О. Скрипнюк, Ю. Шемшученко й ін.). З позиції державного управління, політологічної, філософської науки увага вчених прикута до організаційно-інституційних засад розвитку громадянського суспільства (В. Горбатенко, Р. Дарендорф, Г. Зеленько, О. Корнієвський, І. Кресіна, Т. Розова, В. Цветков та ін.).

Визначаючи активний науковий інтерес до об'єкта нашого дослідження представників вказаних вище наукових напрямів, зауважимо, що з позиції культурологічної думки діяльність інститутів громадянського суспільства майже не розглядалась.

Так, на думку вченої Г. Зеленько, терміном *громадянське суспільство* в політичній науці позначають сукупність наявних у суспільстві неполітичних і некомерційних відносин, які складаються поза сферою безпосереднього впливу держави. При визначенні категорії «громадянське суспільство» автор дотримується комунікативної концепції та виходить з того, що ключовою фігурою в громадянському суспільстві є громадянин, статус якого розкривається через поняття *участь*. Відповідно, громадянське суспільство – це феномен, який має кількісні і якісні ознаки. До кількісних належать власне структурні підрозділи неполітичної сфери, до якісних – форми політичної та громадської участі, посередництвом яких встановлюється комунікація між державою та суспільством [142, с. 2].

Представники наукової школи Т. Розової, досліджуючи взаємовідносини громадянського суспільства з державою, зазначають, що результативність взаємодії представників громадськості й держави, їх легітимність, залежить від рівня інституалізованості суспільно-політичної діяльності громадян, що, своєю чергою, призводить до самої організації громадянського суспільства [345, с. 88].

Відомий західний політолог Р. Дарендорф вважає, що суттєвою ознакою взаємодії держави та громадянського суспільства в транзитних умовах є процес поширення демократії з державно-владного на суспільно-особистісний рівень. На думку вченого, дорога до свободи веде в бік, протилежний адміністративному централізму. У такому контексті мають формуватися більш відкриті форми взаємодії держави та суспільства, які обов'язково повинні містити, по-перше, процеси переходу від закритого суспільства до суспільства відкритого, що має стати своєрідним механізмом для вивчення альтернатив засобом спроб і виправлення помилок; по-друге, будівництво незалежних організацій та інститутів, які б виконували проміжну функцію між урядом та людиною, оскільки основою громадянського суспільства є саме визнання права людини як найвищої соціальної цінності [112, с. 69–70].

Аналізуючи структуру громадянського суспільства в Україні, окреслимо її досить складну та багаторівневу систему, яка охоплює: міжособові відносини без втручання держави; відносини між незалежними від держави суспільними інститутами, що реалізують повсякденні індивідуальні та колективні потреби, серед яких виняткове місце належить соціальним, культурним і духовним.

На внутрішніх людських потребах наголошують українські вчені, визначаючи їх соціокультурну та духовну складову. Так, на думку вчених, соціокультурний простір, утворюваний громадянським суспільством, будується на трьох принципах: загальнозначущі, егалітарне право, що передбачає деякий мінімум зовнішніх свобод для кожної людини, припускаючи формальну

рівність прав та обов'язків; захищена правом власність громадян; визнана суспільством внутрішня свобода людини [453, с. 130]. Зрілість громадянського суспільства визначається ставленням до найвищих моральних цінностей усіх його структур. При окресленні перспектив трансформації українського суспільства через розвиток і постійне вдосконалення громадянського суспільства актуальною постає першочергова необхідність щодо вироблення на державному рівні відповідних критеріїв і механізмів поширення загальнолюдських цінностей і громадянської солідарності. Солідарність науковці визначають як один з найважливіших принципів підтримання гармонійних відносин між суспільством, громадянами та державою. На думку українського політолога В. Горбатенка, солідарність сприяє наповненню функціонування державного механізму соціальним змістом. Він вважає, що саме солідарність передбачає єдність і цілеспрямоване об'єднання різних груп і верств суспільства довкола основних, визначених державою цілей і цінностей як поточних, так і на довгострокову перспективу. Солідарність ґрунтується на допомозі, взаємній підтримці та обов'язках громадян перед державою й один перед одним і, відповідно, здійснюється на засадах законності, відповідальності, добровільності, рівноправності, взаємних зобов'язань і поваги сторін, рівності представництва, обґрунтованості вимог тощо [133, с. 26].

Людська солідарність є основою демократичного існування громадянського суспільства. Особливо яскравий вона має прояв в участі представників громадянських інституцій у культурних процесах. Як свідчить світовий досвід, залучення громадян і громадянського суспільства до планування та розробки політики участі в житті країни не можливе без тлумачення питання про культурну участь у розумінні активного залучення організованого громадянського суспільства.

До нового розуміння громадянства в контексті культурної участі відносять парадигми культурної політики, що ґрунтуються на правах людини в культурному розмаїтті. Перш ніж вивчити, як побудована ця парадигма,

вітчизняні практики звертають увагу на доречність визначення громадянства в культурній політиці минулого за допомогою праці Франко Б'янкіні, який змалював концепцію громадянства в проголошенні культурної політики другої половини ХХ ст. Громадянство він поділяє на соціальне й емансипаційне. Соціальне громадянство (1940–1960 рр.) ґрунтувалося на меті «забезпечити культурні послуги як продовження держави добробуту» і розуміли «культуру в традиційному, вузькому значенні, переважно як прив'язані до певних приміщень організації високої культури, розташовані зазвичай у центрі міст». Ключовим у цьому контексті, на думку Франко Б'янкіні, виступає процес «демократизації культури», що визначав культурну цінність і роль держави в доступності до культури значної кількості людей. Така концепція передбачала соціальне зобов'язання всіх стейкхолдерів культурного життя. Емансипаційне громадянство (1960–1980 рр.) більше характеризувалося участю населення в культурній діяльності як засобу соціальної емансипації та розвитку суспільства, при цьому зміст культури розширився й увібрав у себе сучасні форми культури в усіх її інноваційних формах прояву. Такий процес дозволив розвинути творчі ініціативи різних соціально-вікових і демографічних категорій, результатом чого стало створення загального культурного простору [248, с. 55–57].

Сучасна практика державного регулювання доводить, що ігнорування владою суспільно корисних культурних ініціатив, відсутність механізмів участі громадськості та об'єднань громадян у процесі ухвалення рішень призводять до стагнації суспільства, зростання корупції, створюють загрозу демократичному розвитку країни. Відтак, на думку О. Корнієвського, актуалізуються дослідження проблеми гарантування національної безпеки на рівні її недержавної (суспільної) системи за активної участі громадських об'єднань, зокрема неурядових громадських організацій, а також проведення аналізу можливостей України адекватно протидіяти небезпечним тенденціям глобалізації, які посилюють конфліктоформуючі чинники внутрішнього

походження [188, с. 15–16].

З огляду на зазначене вище вчені звертають увагу на соціокультурний і суспільно-політичний феномен громадянського суспільства, що характеризується системою розгалужених соціальних інститутів, практик, цінностей і містить у собі наявність і розвиненість: соціальних інститутів (незалежні медіа; громадську думку; добровільні асоціації та об'єднання громадян; принцип верховенства права, реалізований у рівності громадян перед законом і в реальному доступі громадян до правової справедливості); соціальних практик (суспільна активність громадян, громадянська залученість до добровільних суспільних об'єднань; поінформованість про здійснення державної політики); суспільних цінностей і чеснот (плюралізм, толерантність, довіра до співвітчизників і суспільних інститутів, здатність до компромісів без втрати гідності, самоповага, ввічливість, громадська солідарність і взаємодопомога) [385, с. 168]. Ефективне використання та дієвий взаємозв'язок вказаних вище практик і цінностей дозволить створити демократичну державу, основу на національній ідеї, де громадяни України зможуть відчувати себе повноцінними суб'єктами життя своєї країни, реалізуючи гарантовані в ній права та свободи.

Але слід констатувати, що соціально-економічна, правова політика, що проводилась протягом становлення української держави, на жаль, не забезпечила стабільних умов для просування національної ідеї як основи демократичного суспільства. У контексті дослідження слід звернутися до історичної ретроспективи становлення громадянського суспільства в Україні, що позначилося кардинальними структурними змінами в усіх сферах суспільного життя, зокрема в культурній. Зумовлені демократичними та ринковими перетвореннями ці процеси сприяли виникненню різноманітних суб'єктів культурної практики, серед яких представники інститутів громадянського суспільства: громадські організації, благодійні фонди, національні культурні товариства, творчі спілки тощо, культуротворча місія

яких спрямована на відродження української культури, забезпечення культурних потреб громадян, визнання культури як основи національної ідеї, формування культурного простору України. Реалізація визначеної культуротворчої місії мала реалізовуватися за умови взаємного діалогу між представниками різних гілок влади та громадськістю.

Аналізуючи етапи становлення громадянського суспільства в Україні, вітчизняні вчені визначають, що тривалий час громадянська ініціатива характеризувалася певною практичною невизначеністю. Для країни, що звільнилася від тоталітаризму, проблема полягала в тому, що збудоване громадянське суспільство регулювалося законом, однак залишалося відокремленим від держави. Прийшло розуміння, що «громадянський» стан суспільства прирікає всіх і кожного до вибору власної соціальної долі, до ризику постійного самовизначення та відповідальності. Науковці зазначають, що більшість населення була не готова до так званого «марафонського забігу», яким є процес розбудови активного громадянського суспільства західного зразка. Як наслідок, українське суспільство, на думку науковців, залишилося пасивним і негромадським [453, с. 143].

Визначаючи механізми гальмування розвитку громадянського суспільства в Україні, науковці до основних причин виникнення такої ситуації відносять: недостатній розвиток стійких елементів громадянського суспільства; відсутність необхідної кількості активних соціальних суб'єктів правового реформування, здатних не тільки підтримувати, а й проводити демократичні перетворення; бажання та потреба отримати швидкий ефект за короткий історичний проміжок часу; наявність у попередньому історичному розвитку системи соціалізації населення, зорієнтованої на формальний характер існування Конституції, а також значного розриву між конституційними нормами та чинними інститутами; неоднозначне (у контексті легітимності) сприйняття значною частиною парламентарів положень та окремих статей Конституції. Наведені причини є типовими для суспільств, «законсервованими» на

тривалий час жорсткими тоталітарними або авторитарними режимами [133, с. 13–14].

Забезпечення стратегічної мети, а саме – входження України до Європейського Союзу, спричинило революційні зміни, що, своєю чергою, призвели до демократичних змін у країні, тим самим збудили громадянську позицію, у культурній розбудові зокрема. Формування громадянського суспільства як важливої і впливової ланки в системі розвитку й функціонування культурних практик – це невинний процес, який у країнах ЄС уже має певні чітко визначені типологічні ознаки, зокрема: пріоритет приватної власності й пов'язаних з нею інтересів власників; наявність високорозвиненого «середнього класу», який цементує собою державно-суспільне життя; високий рівень життєвих і творчих можливостей самореалізації особистості в усіх сферах суспільного життя; функціонування значної кількості соціально-політичних організацій, які відображають інтереси різних соціально-демографічних груп у культурному просторі; постійний розвиток та утвердження громадянськості через обмін взаємодоповнювальними якостями за принципом «політичність громадянського суспільства і громадянськість політичного» [192, с. 13].

Європейська перспектива, на яку зорієнтована Україна, на думку українських політологів, не лише створить передумови для демократичних традицій, свободи руху ідей, товарів, фінансів, а й, насамперед, сформує новий рівень відповідальності за дотримання високих стандартів у різних галузях, культурі зокрема, за спільне майбутнє в одному домі, за можливість органічного співіснування різних культур. Оновлена політична культура повинна стати культурою соціальної згоди, взаємоповаги, справедливості, толерантності, громадянського миру, забезпечення основоположних прав і свобод людини та громадянина [452, с. 15].

Порушуючи питання сучасної вітчизняної практики взаємодії владних структур з різними представниками інститутів громадянського суспільства,

наголосимо на важливості практичної реалізації культурної взаємодії, яка спрямована на забезпечення захищеності національних інтересів у культурній сфері, що визначаються сукупністю збалансованих інтересів особи, громадянського суспільства та держави. Здійснення такої взаємодії передбачає відповідне організаційно-правове регулювання всіх суб'єктів громадянського суспільства, які зацікавлені в повноцінному та дієвому функціонуванні культури, культурних практик зокрема. Дотримання правових норм, їх ефективне застосування в культурному житті українців має сприяти завершенню процесу «демократичного транзиту» та формуванню консолідованої демократії на конституційному, ціннісному й поведінковому рівнях. Така система взаємного управління культурними практиками має одночасно як локальний, так і глобальний характер, іншими словами, те, що відбувається на національному рівні, має глобальний контекст, і навпаки – глобальний контекст має вплив на національну культуру.

Таку взаємодію, контроль, який здійснюється спільними зусиллями держави, незалежних організацій за розвиток культурного життя, І. Т. Хайнце визначив поняттям *кооперативний культурний федералізм*. Сутність цього поняття полягає в запровадженні спільних зусиль, створенні комплексної мережі зацікавлених структур, що пов'язані між собою національним інтересом, мають правові, економічні, політичні, соціальні підстави, прямо або опосередковано визначають механізми здійснення культурної функції держави [99, с. 151]. Культурну участь громадян розглядають у кілька способів, які означають винятково залучення громадян і громадянського суспільства до планування та розробки політики, тлумачення питання про культурну участь у розумінні активного залучення організованого громадянського суспільства до культурного виробництва, відвідування культурних заходів громадським загалом чи навіть щоденної культурної чи суспільної діяльності. Поняття участі, на думку експертів з питань формування та реалізації культурної політики в Україні, не може звужуватися

лише до державного адміністрування, воно має поширюватися на соціологію та корпоративний менеджмент [307, с. 43–45].

Участь громадськості в реалізації державної політики у сфері культури регулює Закон України «Про культуру». Зокрема, у статті 31 визначаються громадські організації, до яких належать: професійні спілки, творчі спілки, товариства, фонди, асоціації тощо. Громадські організації мають право самостійно та на договірній основі утворювати благодійні організації для фінансування культурних програм розвитку літератури та мистецтва, підтримки талантів і творчих починань у сфері культури, розв'язання соціальних і побутових проблем професійних творчих працівників [6, с. 21].

У контексті дослідження слід розглянути діяльність Міністерства культури України як центрального органу, одним з головних завдань якого є взаємозв'язок з представниками громадськості. Однією з ключових інституцій такого взаємозв'язку є функціонування Громадської ради, яка діє при Міністерстві культури України. Громадська рада складається з представників інститутів громадянського суспільства, які ведуть діяльність у сфері культури, серед яких: громадські, релігійні, благодійні організації, професійні об'єднання, творчі спілки, асоціації, недержавні засоби масової інформації й інші непідприємницькі товариства й установи, які легалізовані відповідно до законодавства України. Головна місія Міністерства в питаннях активного взаємозв'язку з представниками інститутів громадянського суспільства полягає у представленні реальних можливостей щодо впливу на розвиток сфери культури, відкритого доступу до діяльності Міністерства культури України, а також активне залучення до управління державними справами, що, своєю чергою, призведе до встановлення конструктивного діалогу між всіма зазначеними вище стейкхолдерами культурних трансформацій.

Таким чином, члени Громадської ради при Міністерстві культури відповідно до чинного законодавства мають право: ініціювати проведення консультацій з громадськістю з питань культурної розбудови української

держави, захисту культурних прав громадян, здійснення міжнародних культурних зв'язків, порушують питання щодо творчих і мистецьких ініціатив і практик. Громадська рада при Міністерстві культури України веде свою діяльність відповідно до затвердженого Наказом Міністерства культури України від 04.05.2016 № 292 Положення «Про Громадську раду при Міністерстві культури України», де визначено основні завдання Громадської ради, до яких належать такі: сприяння реалізації конституційного права громадян на участь в управлінні державними справами; здійснення громадського контролю за діяльністю Мінкультури; сприяння врахуванню Мінкультури громадської думки під час формування та реалізації державної політики у сферах, віднесених до компетенції Мінкультури; налагодження ефективної взаємодії Мінкультури з громадськістю [329].

Інформаційні консультації з громадськістю проходять відповідно до плану шляхом подання пропозицій Громадській раді або безпосередньо органу виконавчої влади.

Громадська рада здійснює активну підтримку вітчизняних культурних практик. Так, 2017 року за участі в засіданнях Колегії Міністерства культури України членам Громадської ради було ініційовано низку культурно-мистецьких заходів, серед яких:

- запровадження моніторингу стану застосування української мови у сфері культури;
- участь в організації Форуму «Моральне суспільство – шлях до успішного розвитку країни». Місія заходу полягає в налагодженні ефективного діалогу та конструктивної співпраці між громадськими організаціями, окремими особистостями, які ведуть діяльність у сфері культури; створення нових проектів, спрямованих на підняття рівня культури, моралі, духовності в суспільстві;
- організація культурно-просвітницького заходу «Тарасова ніч» з нагоди 387-ліття битви Тараса Федоровича й участь у ньому. Мета заходу – підтримка

культурно-історичної унікальності українських локальних територій;

– організація святкових культурно-мистецьких подій, які присвячені Дню Європи, Міжнародному дню друзів, Міжнародному дню захисту дітей, Міжнародному дню світла, Міжнародному дню людини. Місія заходів полягає в активній участі України у світових, глобальних соціокультурних ініціативах;

– обговорення питань щодо міжнаціональних відносин і культурного розмаїття з переліком грантових організацій, які надають підтримку громадським організаціям, що ведуть свою діяльність у сфері захисту прав національних меншин, протидії ксенофобії й дискримінації, а також провадять просвітницьку й культурну діяльність [256].

Активними учасниками взаємодії з Міністерством виступають громадські організації, які є ініціаторами впровадження в культурний простір України сучасних культурних практик. Слід констатувати, що в Україні досить розгалужена мережа інститутів громадянського суспільства, статутною метою яких є відродження й підтримка української культури. Тому ми не ставимо за мету розкрити місце, роль і значення кожної, а спробуємо виокремити ті громадські ініціативи, діяльність яких, на нашу думку, сприяє трансформаціям культурних практик.

Так, на нашу думку, яскравими представниками громадянського суспільства, з активною суспільною позицією щодо підтримки та впровадження сучасних культурних практик у вітчизняний культурний простір є: Фонд «Ізоляція. Платформа культурних ініціатив», інфоportal «CHERNOSEM», Центр культурного менеджменту, Асоціація культурних індустрій, Центр розвитку «Демократія через культуру», Фонд Віктора Пінчука тощо. Зазначені вище громадські ініціативи позначились активною співпрацею всіх стейкхолдерів культурних трансформацій: від споживача до митця, від митця до представників органів влади. Для розуміння винятковості ролі та значення вказаних вище громадських ініціатив у підтримці та

провадженні культурних практик вважаємо доцільним охарактеризувати культуротворчу місію деяких з них.

Так, неприбутковий недержавний Фонд «Ізоляція. Платформа культурних ініціатив» розпочав свою діяльність 2010 року в Донецьку (Україна). Організатори Фонду визначають свою ініціативу як «мультидисциплінарний культурний проект, відкритий для всіх видів творчої експресії. Це точка дотику для всіх, хто прагне до культурних і соціальних змін. “Ізоляція” веде свою діяльність у трьох взаємопов’язаних напрямках: у сфері мистецтва, освітніх програм і проектів, пов’язаних з активізацією Української креативної спільноти» [432].

Культурні практики, які впроваджує Фонд, дозволяють залучити різні соціальні, вікові та демографічні групи споживачів, пропонуючи культурно-мистецькі, дозвілєві й освітні ініціативи.

Інша громадянська ініціатива – інфоportal «CHERNOSEM» – має на меті підтримку креативної молоді, пропонуючи творчий, інформаційний, організаційний і правовий супровід ініційованої практики. Яскравим прикладом є започаткована ініціатива «Arteria.link», головною метою якої є встановити конструктивний діалог між суспільством, бізнесом і мистецтвом. Особливої уваги заслуговує інформаційна підтримка грантових ініціатив, що є на сьогодні актуальною практикою для митців.

Перетворення практики повсякденності на унікальну культурну практику пропонує Центр культурного менеджменту. Місія Центру окреслюється тим, що «кожна людина, усвідомлює вона це чи ні, є творінням та одночасно творцем культури: наші сім’ї мають свою культуру, наші місця праці і відпочинку мають свою культуру, наші міста і наша країна мають свою культуру. Наше особисте життя нерозривно пов’язане з життям нашого середовища. Зміни в середовищі змінюють наше життя, а зміни середовища залежать від наших особистісних змін та активних дій» [454]. Головним завданням Центру є реалізація та підтримка культурних практик, що здатні

спричинити позитивні культурні зміни на особистісному, організаційному та суспільному рівнях.

Яскравим прикладом цього є ініціативи, які пропонує неурядова громадська організація Центр розвитку «Демократія через культуру». Директором Центру є письменник, аналітик, журналіст, перекладач, громадський діяч Олександр Буценко. За час свого існування ця установа запровадила численні культурні практики, підтримані міжнародними організаціями та фондами, Комітетом Верховної Ради України з питань культури і духовності, Міністерством культури України, органами місцевого самоврядування. Так, зокрема, Центром було впроваджено такі культурні практики, як: Ефективні інструменти місцевого розвитку на основі творчих і культурних ресурсів (спільно з UNDP), Модель 21: творці змін (коопераційний проект Швейцарської культурної програми / Pro Helvetia), Компендіум: профілі та тенденції культурної політики європейських країн (Рада Європи, Інститут транскультурних досліджень), Інтеркультурні міста (програма Ради Європи), Ділова гра «Майбутнє місто» (спільно з Британською Радою в Україні). До культуротворчої діяльності Центру належить: організація літніх шкіл арт-менеджменту; підготовка аналітичних матеріалів для парламентських слухань з питань культури; підготовка звітів для Ради Європи «Культурне розмаїття України» та «Профіль України»; випуск інформаційного бюлетеня «Діалог» за підтримки МФ «Відродження», Швейцарської культурної програми в Україні, Британської ради в Україні, Шведського інституту; проведення міжнародних круглих столів і семінарів «Що таке культурна індустрія». Громадська організація діє на локальному, глокальному та глобальному рівнях, про що свідчить активна співпраця з різноманітними організаціями й органами управління культурою як в Україні, так і за її кордонами. Її активними партнерами виступають: Центр практичного менеджменту культури (м. Одеса), Радіо «Свобода» (м. Київ), New Moment (м. Белград),

Культурно-дозвільний центр (м. Прилуки), Changelis (м. Берн); Bigger Picture (м. Копенгаген); Інститут культурної політики (м. Москва), Центр культурних ініціатив (м. Петрозаводськ), «Кам'яна квітка» (м. Слов'янськ), Грузинський центр мистецтва і культури (м. Тбілісі), КОМЕДІА (м. Лондон) [454].

Серед інститутів громадянського суспільства, які мають визначальний вплив на розвиток і підтримку вітчизняних культурних практик, є благодійні організації, які відповідно до чинного законодавча функціонують у таких організаційно-правових формах: благодійний фонд; благодійна установа; благодійні фундації, місії, ліги тощо. З огляду на зазначене вище цікавим, на нашу думку, є фундаментальне дослідження, проведене Українським форумом благодійників у межах програми «Благодійні інституції України: сучасний стан і перспективи розвитку» з метою аналізу стану розвитку благодійних організацій в Україні.

У рамках проведеного дослідження було проінтерв'ювано керівників і засновників різноманітних благодійних організацій, узагальнення яких дозволили виокремити основні мотиви, що спонукають приватних осіб або комерційні структури створювати благодійні організації. До таких мотивацій керівників віднесено: бажання об'єднати зусилля для надання допомоги нужденним і знедоленим; намір мобілізувати ресурси задля вирішення проблем окремої категорії населення (наприклад дітей-інвалідів, онкохворих, людей похилого віку й ін.); прагнення покращити соціальну ситуацію в громаді, у якій мешкає засновник; бажання випробувати успішні міжнародні практики розв'язання тих чи інших соціальних проблем в українських умовах; можливість виявити свої лідерські й організаторські навички в благодійній справі тощо. Для засновників приватних фондів основною мотивацією є пошук нової сфери діяльності після досягнення успіху в бізнесі, бажання поділитися власним успіхом з іншими, реалізація своїх переконань та амбіцій, визнання в суспільстві.

Досить цікавими є показники порівняльного аналізу місій, стратегічних завдань діяльності благодійних фондів. Так, місія переважної більшості операційних фондів спрямована на розв'язання конкретних соціальних проблем українського суспільства або на підтримку чітко визначених соціально вразливих категорій населення. Визначаючи місію діяльності приватних фондів, їхні засновники переважно орієнтуються на розв'язання загальнонаціональних стратегічних завдань, формування іміджу України, зміцнення її потенціалу в галузях медицини, науки, соціальної сфери, культури зокрема [51, с. 27–29].

Так, зазначене вище дозволяє констатувати, що культурні практики є активно підтримуваним благодійним ринком. Благодійна діяльність, яку здійснюють вказані вище організації, дозволяють реалізовувати бізнес-проекти в культурі, що мають важливу практичну значимість для розвитку й популяризації вітчизняних культурних практик. Окрема увага благодійників прикута до підтримки талановитої молоді, що дозволяє розкрити культуротворчий потенціал молодого покоління, тим самим посилити їх роль у культурній розбудові сучасної України. Благодійництво в Україні набирає обертів. Це чи не єдина на сьогодні практична діяльність, яка робить культурні практики доступними для різних соціально-вікових і демографічних верств населення. Яскравим прикладом є незалежний приватний міжнародний Фонд Віктора Пінчука, культуротворча місія якого полягає в наданні новим поколінням можливості стати творцями майбутніх змін, реалізація якої здійснюється через проектну діяльність, що відбувається як в Україні, так і поза її межами. Фонд визначає три основні інвестиційні складові: інвестиції в людину, аби примножити людський капітал; інвестиції в суспільство, щоб покращити рівень соціальної взаємодії; інвестиції у світ, аби сприяти поглибленню всесвітньої інтеграції.

За ініціативою власників Фонду для підтримки талановитих українців, пошуку спонсорів для сучасних митців, а також доступу населення до

культурних цінностей, зразків сучасного мистецтва було відкрито Pinchuk Art Center. Для реалізації зазначених вище місій 2008 року було оголошено про заснування Премії Pinchuk Art Centre – першої загальнонаціональної премії для молодих художників віком до 35 років. З роками існування Премії список номінантів зростає і, відповідно, збільшується кількість талановитої молоді, що має можливість повірити у свій талант і реалізувати його [433].

Не менш важливим інститутом громадянського суспільства, діяльність якого спрямована на розвиток культуротворчих практик, є творчі спілки та релігійні організації, які з теоретичної точки зору мають бути активними стейкхолдерами культурних трансформацій. Практика функціонування останніх в Україні викликає низку запитань як серед представників владних структур, так і серед представників громадськості.

Діяльність вітчизняних професійних творчих спілок регулюють Конституція України, Закони України «Про культуру», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», Бюджетний кодекс України. Підтримка професійних творчих спілок здійснюється через відповідну систему фінансування, яка містить бюджетні субсидії, гранти, премії, інші дотації. Відповідно до чинного законодавства, члени творчих спілок (письменники, художники, архітектори, композитори, театральні діячі) мають право на підвищену пенсію, одержання додаткової площі під художні студії на пільгових умовах, оплату надання медичних послуг своїм членам. Проблеми функціонування вітчизняних творчих спілок активно обговорюють в органах влади. Так, в аналітичній записці Інституту стратегічних досліджень при Президентові України було розглянуто та проаналізовано проблеми діяльності національних творчих спілок, окреслені процеси їх взаємовідносин з державою, запропоновано шляхи корекції з метою залучення потенціалу спілок до впровадження нової моделі культурної політики в Україні.

До проблемних питань було віднесено: конфлікти всередині спілок; відсутність здорової конкуренції всередині об'єднань; відсутність досвіду

фінансової самореалізації спілок, неспроможних отримати прибуток від власної творчості; віковий склад членів організації (відсоток молоді досить низький). З огляду на зазначене вище наголошено, що діяльність спілок суперечить такій якості сучасної культури, як здатність консолідувати суспільство, сприяти прийняттю консенсусних рішень, адже в їх середовищі часом наявні потужні конфлікти між старшим поколінням митців і молодшим, іноді вони проєктуються на конфлікти тих, хто працює в межах певного канону, і тих, хто визнає альтернативні жанри. Виникає певне протистояння між спілчанами й митцями, які не входять до творчих спілок, що породжує опозиційні настрої представників мистецької громадськості [347].

Окрема увага влади прикута до релігійних спільнот, оскільки Україна характеризується багатоконфесійністю та багатоетнічністю. Питання щодо формування толерантних засад у суспільстві актуалізується у зв'язку з тими негативними процесами, які відбуваються в країні. Тому діалог між державою та релігійними організаціями є, беззаперечно, актуальною практикою. Пріоритетними в цій сфері залишаються такі напрями роботи, як-от: забезпечення дотримання основоположних засад свободи совісті та віросповідання; здійснення превентивних заходів із запобігання проявам релігійної дискримінації та нетерпимості; здійснення змістовного моніторингу й аналізу релігійних процесів; удосконалення правових засад з регулювання конфесійних і міжконфесійних відносин.

Для поживлення міжконфесійного діалогу Департамент у справах релігій та національностей при Міністерстві культури України на звернення представників релігійних організацій запровадив низку владних практик, а саме: активізував роботу Комісії з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій; забезпечив функціонування Експертної ради з питань свободи совісті та діяльності релігійних організацій як постійного консультативно-дорадчого органу, утвореного для розгляду наукових рекомендацій, проведення фахових консультацій і вивчення проблемних

питань, пов'язаних з реалізацією державної політики у сфері релігій [256].

Дослідивши участь інститутів громадянського суспільства в питанні підтримки культурних практик, можемо констатувати, що громадянське суспільство в Україні має потужний культуротворчий потенціал, який полягає в розробці дієвих механізмів щодо залучення молоді як прогресивної, політично активної соціальної групи до системи цінностей громадянського (демократичного) суспільства. Розвиток, запровадження дієвих культурних практик, ініційованих активними представниками громадських інституцій, дозволить сформувати ефективну громадянську позицію, яка буде спрямована на виховання патріотизму, правосвідомості, політичної освіченості, моральності, трудової активності, підвищити, а в деяких випадках і сформувати громадянську культуру, що, відповідно, ставить на меті виховання громадянина, який би глибоко усвідомлював свою належність до держави, з відповідним почуттям громадянської гідності, відповідальності й обов'язку. Практичним утвердженням дієвої взаємодії держави з представниками інститутів громадянського суспільства в питаннях культурної розбудови України має стати розв'язання таких проблем:

- усебічна підтримка вітчизняних культурних практик;
- створення привабливих форм для інвестицій у культурні практики;
- подолання конфліктонебезпечного розриву між наявністю і доступом до культурних практик;
- популяризація діяльності державних соціокультурних інститутів; підтримка та розвиток молодіжних культурно-мистецьких практик та ініціатив;
- пріоритетна, цілеспрямована підтримка соціокультурних, культурно-дозвіллевих, культурно-мистецьких практик для сільської місцевості.

Викладені вище результати дослідження й рекомендації представлено та обговорено на засіданнях Виставкової федерації України із залученням Виконавчого комітету федерації і представників закладів культури (музеї, галереї), які впроваджують практику експозиції. За результатами було

ухвалено рішення про створення бізнес-школи для представників закладів культури державної форми власності. Місія бізнес-школи полягає у взаємодії представників бізнесу і працівників культури (мистецької спільноти), що дозволить сформувати в останніх необхідні знання, уміння та навички із практики сучасного бізнес-планування, основ креативної економіки і творчого підходу до визначення стартапів (бізнес-ідей).

За результатами обговорень було ухвалено рішення щодо внесення пропозицій до проекту Програми діяльності Виставкової федерації України на 2019–2020 роки (додаток В.3).

Громадянське суспільство, діяльність якого спрямована на зазначені вище заходи, має всі шанси сформувати демократичне суспільство з унікальним, неповторним культурним простором. Ті країни, де громадянське суспільство є пасивним до культуротворчих процесів у життєдіяльності країни, приречені на існування в умовах авторитарного режиму, який характеризується обмеженням повноважень суб'єктів громадянського суспільства, ігноруванням принципів розподілу влади, порушенням реалізації та відстоювання громадянських і політичних прав і свобод.

4.3. Держава і культура: практика втручання та взаємодії

Євроінтеграційні процеси в Україні, перехід до інноваційної, динамічної, орієнтованої на знання моделі розвитку відбувається в надзвичайно складний, драматичний період вітчизняної історії та зумовлюється втратою частини території, збройним конфліктом на Сході, відкритим протистоянням експансіоністській політиці сусідньої держави.

Зміни, що відбуваються в соціокультурній ситуації, висунули на перший план досліджень проблему аналізу процесів і механізмів культурних трансформацій. Ідеться, з одного боку, про осмислення фундаментального ціннісного зсуву, який відбувся в суспільній та індивідуальній свідомості українців за останнє десятиліття, а з іншого боку, про глобальну тенденцію

посилення ролі культури як базового регулятора людської діяльності, «мотивуючої» сили соціальних змін. «Культура, – як доводить Дж. Най у своїй концепції, – найбільш дієвий прояв “м’якої сили” (soft power) у сучасному світі» [266, с. 34]. Накладення цих двох типів культурних зрушень – українського та загальносвітового – створило вкрай складну картину реальних соціокультурних процесів, аналіз яких потребує залучення зусиль не тільки культурологів, а й соціологів, політологів, економістів.

Принциповим положенням при розгляді культури й держави, напрямів їх взаємодії є визнання того факту, що традиційні форми культурної організації та культурного життя втратили своє значення, а організаційна структура установ і закладів культури залишилася практично без змін з радянських часів, як незмінні й основні принципи культурної політики.

Необхідність глибоких інституційно-організаційних зрушень у сфері культури стала цілком очевидною з огляду на відсутність своєчасних і послідовних інституційних перетворень. Тому аналіз шляхів реорганізації культурного життя відповідно до реалій сучасного світу, виявлення нових суб’єктів його організації є важливою теоретичною проблемою та практичним завданням.

Питання взаємодії культури й держави в період кардинальних реформ усіх сфер суспільного буття мають вирішальне значення для функціонування суспільства (суспільного організму).

За роки державної незалежності України, як зазначають дослідники, у результаті пошуків оптимального варіанта взаємодії культури та влади утвердилася концепція державної підтримки культури. Хоч цей напрям їх взаємовпливу, на нашу думку, не єдиний.

Сьогодні під культурою розуміють переважно масову культуру, яка в сутності своїй, як і її продукція, є бізнесом, що в адекватному розумінні цього слова культурою назвати дуже складно. Культура ж у її глибинному

розумінні, як пише А. Неклесса, «витісняється індустрією розваг, електронних і хімічних мрій» [276, с. 104].

Продукція цієї індустрії тиражується різними видами електронних медіа і є ринковою галуззю та складовою економіки. І в цьому випадку завдання держави полягає лише в законодавчому врегулюванні її функціонування.

Державної підтримки потребують культурні практики, які не мають масового споживача, як і масової аудиторії, оскільки в їх основі індивідуальна творчість яскравої непересічної особистості. Тому вони не здатні витримати ринкову конкуренцію з індустрією розваг і в більшості випадків приречені на ледь жевріння або ж на загибель. Однак саме культурні практики сьогодні є такими, у яких закладено генетичний код нації, а його розпорошення, знищення смислового ядра призводить до її деградації.

Знайомство з продуктами культурних практик, їх пізнання й осягнення глибинного змісту шляхом розпредметнення та рефлексії можливе лише на індивідуальному рівні. Власне для цього існують особливі, створені людством у процесі його цивілізаційного розвитку інститути культури та цивілізації: школа, бібліотека, музей, архів, театр, клуб, парк, концертна організація тощо. Саме їх функціональна діяльність спрямована на створення культурного середовища, необхідного для формування високоосвіченої публіки, глядачів, споживачів культурного й мистецького продукту та послуги. Реалізація культурної політики держави полягає в матеріальному, фінансовому й організаційному забезпеченні їх ефективної діяльності задля задоволення культурних потреб громадян, наповнення їх життя духовним змістом. Поширення законів ринку на культурні практики, їх комерціалізація, оскільки саме вони формують людину як унікальну особистість, її духовні потреби, загрожує суспільству духовною кризою й елітоцидом.

В аспекті політики підтримки культурна функція держави повинна бути спрямована на забезпечення кожного громадянина соціально значущим

мінімумом культурних продуктів і послуг. В економічній програмі стратегії розвитку мають бути розроблені стандарти якості життя, які б включали необхідний стандарт основних культурних практик та розроблені дієві механізми рівного доступу до них малозабезпечених верств населення.

Державна підтримка стосується об'єктів культурної спадщини – як їх збереження, так і актуалізації на сучасному етапі з огляду на духовну, соціальну, історичну та символічну цінності цих об'єктів. Крім того, культурна спадщина здатна виконати функцію своєрідного «медіатора» в діалозі різних суспільних груп, соціальних інститутів, духовних традицій і практик.

Практична реалізації кожного з цих напрямів передбачає розробку відповідної стратегії, методики та механізмів, що включали б фінансове забезпечення на основі розрахунку витрат для тих закладів, установ та організацій культури, які дотичні до формування і навіть «вирощування» таких споживачів. Держава в цьому випадку повинна чітко зафіксувати свою позицію, дати відповідні гарантії щодо ресурсної підтримки їх ефективного функціонування, оскільки за умови їх відсутності значущі надбання культури й мистецтва стануть доступними лише заможній верстві, а більшість населення задовольнятиметься продуктами сумнівної якості, якщо взагалі виникне така потреба.

Особливо зазначене вище актуалізується в період бурхливого розвитку економічних відносин як у їх глобальному, так і локальному розумінні. Саме взаємозв'язок культури, культурних практик зокрема, й економіки суттєво впливає на розвиток суспільства й окремої людини. Економічні механізми повинні забезпечувати умови для розвитку, упровадження та популяризації вітчизняних культурних практик, що, своєю чергою, призведе до збереження й відтворення унікального культурного середовища, у якому створюються та поширюються духовні цінності, формуються духовні потреби, а їх

задоволення, духовне споживання стає життєво необхідним на шляху досягнення духовного багатства людства.

Культурні трансформації потребують переосмислення механізмів взаємодії держави, бізнесових структур і громадянського суспільства у сфері культури. Останнім часом набувають поширення їх партнерські стосунки в аспекті розробки та реалізації суспільно значущих культурних і мистецьких проєктів, що засвідчує продуктивність партнерства як механізму взаємодії всіх цих структур та інституцій. Така співпраця дуже важлива й перспективна, однак варто пам'ятати, що вона відбувається на тлі динамічної системи глобальних взаємозв'язків, що складається в сучасному світі. А суперечливість і турбулентність не лише світового розвитку, а й нашої країни, зокрема, потребує активного пошуку стабілізуючих, урівноважувальних механізмів управління надскладними відносинами й процесами, перебіг яких часто відбувається в ситуації стохастичної невизначеності. І тому постає необхідність переадаптації до такої динамічної реальності. Крім того, повноцінні трансформаційні процеси завершуються народженням нового порядку, що спричиняє наростання нестабільності, зумовлює невисоку передбачуваність подій та їх наслідків і високий ступінь ризику під час здійснення кардинальних реформ, без яких трансформації не можливі. Усе це підлягає обов'язковому врахуванню при розробці стратегії партнерства органів державної влади у сфері культури та мистецтва, бізнесовими структурами, інституціями громадянського суспільства й механізмів її реалізації. Передусім, це стосується моделі управління. Справа в тому, що бюрократично-номенклатурна установа є традиційною формою інституційної організації вітчизняних державних закладів культури та мистецтва, зокрема й відповідного міністерства. Але в сучасному мінливому та плинному, насиченому інформаційно-комунікативними технологіями світі вона перетворилася на своєрідного управлінського «динозавра» (А. Неклесса), на зміну якому

приходить мережеве утворення (організація) і мережеве управління (Undernet).

Під мережевим утворення розуміють таку форму самоорганізації людей, що не має ієрархічної структури і тому виявляється надзвичайно ефективною. « ... її сутнісною, онтологічною основою є відсутність діючої в ній управлінської централізації, владної ієрархії, – зазначають М. Хардт та А. Негри. – У такому сенсі мережі, по суті, не вловимі, ефемерні й тому постійно вислизають. Тому в один момент вони можуть здатися універсальними, а в наступний – розчиняються в повітрі» [442, с. 77].

Мережеве управління (Undernet) у дифузному середовищі також має великі переваги порівняно з традиційними моделями, оскільки гнучкість дозволяє миттєво реагувати на зміни зовнішнього середовища, що значно підвищує адаптивність та еволюційні можливості.

Особливості мережевої організації полягають у тому, що вона базується не на штатній структурі та розподілі функціональних обов'язків, а «на проектно-діяльнісному підході, непередбачуваній комбінаториці, неформальному лідерстві, системному аутсорсингу. Її об'єднує концептуальний атрактор і персональна відповідальність за реалізацію не рольової функції (посади), а результативність акції або конкретного проекту. Тут з'єднуються високий ступінь вертикальної мобільності (в обох напрямках), значущий поділ ризиків. Ідеальна модель подібного організму – у синергії соборної місії з особистими устремліннями компетентних і сміливих особистостей [276, с. 100].

Мережева організація волонтерів як інституція громадянського суспільства на перших етапах АТО в класичній ситуації стохастичної невизначеності саме завдяки мобільності, відсутності ієрархічності та бюрократичності, високій патріотичній вмотивованості і самовідданості її членів діяла продуктивно й ефективно, на відміну від бюрократичних державних інституцій. Це стосується й проведення різних культурних заходів

в зоні АТО, до яких держава практично не мала стосунку. Можна стверджувати, що мережева організація й Undernet не лише засвідчили свою дієвість на вітчизняних теренах навіть в умовах збройного протистояння, але й підтвердили правомірність використання щодо них такого концепту, як «дискурсивна сила». Ця сила визначає смисли, що складають буттеву наповненість і змістовність як основу цієї мережі. Її смислове ядро містить знання, ідеї, культуру, мову, ідеологію, і саме вона продукує та відтворює інтерсуб'єктивні смисли, форми буття мережі, визначає відповідно до мети структуру, відносини між членами мережевої спільноти.

В інформаційному світі могутність держави, її вплив у світовому співтоваристві, висока конкурентоспроможність визначаються не стільки наявністю природних чи володінням фінансовими ресурсами, скільки інтелектуальним потенціалом, утіленим у розробку нових технологій, здатністю до їх масштабування, мистецтвом управління й ефективним використанням людського капіталу. При цьому варто взяти до уваги твердження Дж. Ная, що інформаційна революція, з одного боку, уже маргіналізувала деякі держави та суспільства, а з другого – створює нові можливості для інших» [266, с. 35]. У зв'язку з цим перед Україною, щоб не скотитися до маргінесу, успішно реалізувати євроінтеграційну стратегію, здійснити прорив у постіндустріальну, інформаційну епоху, постає глобальне завдання – здійснити трансформаційні процеси в їх органічному поєднанні з інноваційно-технологічним оновленням усіх сфер суспільного буття, з розвитком культурних практик та ефективним використанням закладеного в них творчого, креативного, інноваційного потенціалу для формування людського капіталу як головної рушійної сили в умовах глобалізації.

Не підлягає сумніву, що в історичній перспективі виграють країни з високим рівнем розвитку людського й культурного капіталу. Під людським капіталом розуміється наявність у людини природних здібностей, мотивацій до певного виду діяльності, високий обсяг знань і сформовані навички та

вміння, опредметнення яких має як матеріальну (економічну) вартість, так і нематеріальну цінність. Але головне – це здатність, внутрішня потреба людини до саморозвитку, що набуває особливої ваги у зв'язку з підвищенням ролі інформації та знань, удосконаленням засобів комунікації, розвитком мережевих структур і нових підходів до управління.

Накопичений людський капітал у такому контексті виступає як потужне джерело матеріальних і духовних благ. Цей капітал вбачається нами як особливий, оскільки втілюється в особистості свого носія, його сутнісних силах – волі, свободі, розумі, почуттях і бажаннях. Хоч в Україні поки ще зберігається інтелектуальний потенціал і достатньо розвинена база для якісного прориву, навіть попри всі негаразди останніх років, але подальший розвиток людського капіталу й ролі культури, культурних практик зокрема, у ньому потребує ефективного нормативно-правового забезпечення функціонування всіх інституцій і закладів культури.

Одним з головних завдань державної підтримки вітчизняних культурних практик є формування відповідального громадянина як основи соціокультурного капіталу, що потребує наполегливих інтелектуальних зусиль і часу для його накопичення та повноцінного дозрівання. Ми наголошуємо саме на соціокультурному капіталі, оскільки соціальне й культурне характеризується активною взаємозалежністю. Концепцію соціального капіталу, що є поряд із культурним, символічним, креативним, інтелектуальним одним із видів позаекономічного капіталу, до якого відносять і людський, розробляє відомий американський науковець Ф. Фукуяма. Під соціальним капіталом розуміється включеність людини в систему соціальних відносин, відтворюваний зв'язок між людьми, що ґрунтується на спільних традиціях і звичаях. Соціальний капітал – це той потенціал суспільства або його частини, який не можливий без довіри між членами спільноти громадян, що досягається в сім'ї, різних співтовариствах, об'єднаннях та асоціаціях, утворених громадянами. Довіра можлива, якщо спільноті притаманні

моральні цінності, які розділяє абсолютна більшість її членів. Ф. Фукуяма з цього приводу зазначає: «Довіра – це очікування, яке виникає в членів спільноти, що інші члени будуть поводити себе більш-менш передбачувано, чесно та з повагою до потреб оточення, відповідно до загальних норм» [435, с. 52].

Наявність базових ресурсів соціального капіталу (довіри та відповідальності) дозволить конвертувати цей вид в економічний. Конвертованість означає, що держава, суспільство або людина, що володіють потужним соціальним капіталом, мають значно більше шансів досягти успіху в різних видах діяльності й тим самим забезпечити доступ до культурних практик значній кількості своїх громадян.

Довіра безпосередньо пов'язана з іншою засадою соціального капіталу – відповідальністю. Первинне живильне, формотворче середовище для появи відповідального громадянина – це село, селище, містечко, низовий, місцевий рівень. Люди повинні бути не просто жителями певного регіону, але й відповідальними громадянами, патріотами свого рідного краю, дбати про його благоустрій з дитячих років. Саме школа, бібліотека й інші освітні та культурні заклади стають осередком формування активної життєвої позиції, почуття відповідальності, оволодіння необхідними знаннями, риторичним інструментарієм задля відстоювання інтересів свого селища, містечка, району. Таким чином, як формування демократичних еліт, так і суспільних інститутів розпочинається «знизу» – з місцевого самоврядування, що потребує надання місцевим органам влади більшої самостійності, зокрема й у культурно-мистецькій сфері.

Крім соціального капіталу, важливе значення для розвитку культурних практик має сам культурний капітал. Це поняття увів у науковий обіг 1972 року французький філософ П. Бурдьє. У своїх ранніх роботах він визначав культурний капітал переважно як отриману сукупність знань, умінь, навичок і їх символічних значень, сформованих головним чином у процесі

соціалізації й освітньої діяльності індивіда. Наявність культурного капіталу в людини дозволяє розпредметнити твори мистецтва й артефакти культурної спадщини та зрозуміти закладений у них смисл [501, с. 2]. Розробляючи концепцію культурного капіталу, П. Бурдьє виокремив три можливі його стани, що слугують основою для сучасних науковців розглядати їх і як шляхи формування та розвитку культурного капіталу різних соціальних верств населення: інкорпорований, об'єктивований, інституціоналізований. Перший – досягається шляхом накопичення й розвитку знань, умінь і навичок, якими потенційно володіють і які використовують ті чи інші соціальні групи. Другий – реалізується у формі об'єктивації культурних товарів, артефактів матеріальної й духовної культури і їх модернізації, оновлення символічної форми цих товарів, серед яких картини, книги тощо. Інституціоналізований – передбачає постійну об'єктивацію й оновлення норм, уявлень, принципів діяльності різних інституцій і принципів поведінки соціальних груп [58, с. 60–74]. Таким чином П. Бурдьє розробив концептуальний інструментарій для аналізу культурного капіталу та принципів поведінки людини в культурному просторі, що важливо для встановлення меж взаємодії між державою і культурою.

На відміну від П. Бурдьє, концепція культурного капіталу австралійського вченого Д. Тросбі ґрунтується на ринковому підході до цього феномену. Такий підхід, на нашу думку, може слугувати методологічною основою для розробки механізмів партнерських взаємовідносин у культурно-мистецькій сфері між державою, бізнесовими структурами, інституціями громадянського суспільства за умови інтенції першої змінювати традиційну модель управління.

Д. Тросбі відносив до культурного капіталу всі артефакти і явища культури, які можуть мати ринкову вартість. Згідно з його концепцією, до культурного капіталу належить і культурна спадщина, яку він порівнює з природними ресурсами, – «матеріальний культурний капітал, що успадкований

з минулого і може розглядатися як щось близьке до природних ресурсів, які також були дані нам як спадщина» [405, с. 80].

Важливою є позиція Д. Тросбі, що «прогресу в розумінні культурної цінності можна досягти шляхом її розкладання на складові. Не претендуючи на вичерпне перерахування, можемо висловити припущення, що культурна цінність, наприклад, предмета мистецтва може бути розкладена на декілька компонентів, зокрема естетичну, духовну, соціальну, історичну, символічну й автентичну цінність » [405, с. 217].

Таким чином, культурний капітал розглядається як комплексне соціальне явище, соціально значуще багатство у формі знань, умінь, навичок, ідей, мовної культури, компетентнісних характеристик людини, які підтримують встановлені соціальні принципи поведінки, норми та порядок.

Спроможність України дати відповідь на виклики сучасності значною мірою залежить, насамперед, від динаміки зростання культурного капіталу молоді, її інтелектуальних здібностей, здатності узагальнювати й акумулювати нові знання, перетворювати їх на інноваційних ресурс особистісного та суспільного розвитку. Трансформаційні процеси потребують при формуванні й розвитку культурного капіталу оптимального поєднання таких його компонентів, як освітній, інтелектуальний, морально-етичний і культурно-мотиваційний.

Якість культурного капіталу визначається ефективністю функціонування освітньої галузі, вищої освіти, зокрема закладів культури та мистецтва, і залежить як від їх інформаційно-технологічної оснащеності, так і від педагогічної й виховної майстерності.

Інформаційно-комунікативна складова у взаємодії держави та культури достатньо значуща, оскільки на роль основного суб'єкта організації культурного життя все більш активно претендують електронні засоби масової інформації. Це об'єктивно зумовлено як змінами в культурних уподобаннях та інтересах основної маси українського населення, так і тими нерівними

фінансовими умовами, у яких сьогодні функціонують заклади культури та засоби масової інформації. Водночас інформаційно-комунікативні системи привчають людину жити в умовах відкритості та постійних змін, розширюють простір культури та наповнюють національні культурні практики новим ціннісно-смісловим змістом.

В аспекті розвитку та підтримки сучасних культурних практик актуальною є проблема продуктивної співпраці політичної та творчої еліти. Б. Гаврилишин якимось зазначив, що в Україні немає політичної еліти, оскільки справжня еліта – люди, які беруть більше зобов'язань, аніж повноважень [85]. Саме тому більшість експертів зголосилися відносити до еліти тих, хто приймає рішення і тим самим впливає на основні вектори розвитку країни. У такому випадку політична еліта, навіть попри відсутність у неї необхідного сукупного потенціалу якостей, як засвідчує вітчизняна історія доби незалежності, здійснюючи управління суспільством, стає значущим чинником суспільного розвитку.

Європейська спрямованість України вимагає поступового вибудовування демократичного устрою в країні, функціонування всіх сфер суспільного життя на основі права. А це потребує усвідомлення елітою, передусім, того, що власність без права – це фікція. Власність, отримана в процесі приватизації вітчизняними олігархами, її подальший перерозподіл при зміні політичної влади та масова «втеча капіталу» за кордон через офшорні зони засвідчили свою нелегітимність з моральної точки зору в більшості громадян країни, які виявилися не захищеними законом. Це стало однією з вагомих причин деградації суспільства, а відтак й уповільнення його розвитку.

Що ж стосується творчої еліти, то сама природа художньої творчості орієнтує її творців на майбутнє. У цьому, на нашу думку, і полягає головне протиріччя між політичною та творчою, художньою елітами, від вирішення якого значною мірою залежить доля не лише вітчизняних культурних практик, а й самої політичної еліти. Оскільки в сучасному світі формуються нові

еліти, які називають «людьми повітря», «сфера їх активності полягає в пошуку, виробництві та реставрації смислів, продукуванні ідей, мемів, образів, операції з культурним капіталом, освітою, іншими нематеріальними ресурсами, генерування управлінських, геополітичних, гео економічних, геокультурних задумів, створення складних і високих технологій [275, с. 5].

У контексті означеного не можна не зосередити увагу на проблемі «політики ідентичності», з огляду на важливість не лише її практичної реалізації, а й концептуалізації як важливої сфери наукового знання, зокрема культурологічного, оскільки, як зауважив американський філософ Ф. Фукуяма, політика ідентичності є сучасним феноменом і тому не достатньо осмисленим [436]. Частота вживання цього поняття і кількість вкладених у нього смислів у сучасних культурних практиках свідчать про постійні пошуки індивідуальності, цілісності і єдності в різних контекстах. Так, у соціології підкреслюється елемент примусової сили традиції, оскільки її носієм є спільнота, а не окремий індивід, а проходження традиції є умовою визнання членства в певній спільності, у приналежності до формування ідентичності.

Термін *політика ідентичності* в науковий обіг увійшов в останні десятиліття ХХ ст., і його застосовували спочатку до соціально-політичних рухів, що прагнули заявити про свою інакшість. Концептуальна розробка політики ідентичності активізувалася наприкінці минулого століття.

У сучасній як зарубіжній, так і вітчизняній науковій літературі відсутнє однозначне трактування цього феномену, а поняття, яке його відображає (англ. *identity politics* чи *politics of identity*) має кілька значень, що зумовлено еволюцією самого явища в контексті змін суспільно-політичної реальності.

Політика ідентичності в першому розумінні використовується для означення формування публічного визнання ідентичності членів етнічних, «нових» соціальних рухів і різних груп, зокрема й маргінальних, які прагнули виділитися і тим самим довести свою особливість.

У другому розумінні політика ідентичності виступає як один із напрямів державної політики (policy) і спрямовується на конструювання образу нації, формування, утвердження та коригування національно-державної ідентичності. Державна політика ідентичності здійснюється задля створення єдиної спільноти громадян, у процесі реалізації якої відбувається згладжування, стирання цих відмінностей та особливостей, що на практиці, як засвідчує європейський досвід, досягти дуже важко.

Політика ідентичності набула актуальності на європейських теренах у зв'язку зі створенням Європейського Союзу і його подальшим розширенням, що актуалізувало питання територіальної ідентичності населення різних регіонів. Як і поява «локальної етнічності», інтенсивні імміграційні процеси, формування мультиетнічних і мультикультурних спільнот – питання етнічної та культурної ідентичності. Усе це обумовило повернення до ідеї «Європи автономних регіонів» одного із засновників Євросоюзу Жана Моно й концепції «європейського регіоналізму» швейцарського філософа і культуролога Дені де Ружмона, що тим самим кардинально змінило вектор європейської інтеграції від «Європи Вітчизн» Шарля де Голля до «Європи регіонів» Ж. Моно і Д. де Ружмона. Це вплинуло на розуміння взаємозв'язку між національними, регіональними та локальними цінностями і їх значення у формуванні ідентичності та розробці політики ідентичності. У Декларації Асамблеї регіонів Європи «Про регіоналізм в Європі» (1996 р.) підкреслено, що регіон являє собою найважливіший і незамінний елемент побудови Європи в процесі європейської інтеграції [355, с. 197].

Предметне поле політики ідентичності утворюють ті сфери суспільного життя, серед яких і культурна, що функціонально пов'язані з формуванням і відтворенням національної, громадянської, культурної, регіональної, етнічної та релігійної ідентичностей.

Предметом політики ідентичності, як пише вітчизняний науковець М. Розумний, є функціонування інституційних механізмів, що забезпечують

формування, збереження й трансформацію ідентичності на основі культурної картини світу та системи цінностей, світоглядних і політичних уявлень. Ця політика переважно реалізується в ідеологічній і гуманітарній сферах, але є також органічною складовою інших політик: внутрішньополітичної, зовнішньополітичної, соціально-економічної, безпекової [349, с. 32–34].

При цьому механізми політики ідентичності повинні забезпечити різним соціальним, етнічним та іншим групам, які відстоюють право на власну ідентичність, можливість бути в суспільстві іншими, але не чужими чи ворожими і тим самим запобігти появі ксенофобії, впливаючи задля цього на громадську думку.

У сучасних концепціях ідентичність мислиться не як раз і назавжди встановлена даність, а як динамічний феномен. З огляду на наявність різних видів ідентичності російська вчена Н. Федотова вводить поняття *континуум ідентичностей*, що не тільки дозволяє їх упорядкувати, а й підкреслює процесуальність цього явища. Саме тому в політиці ідентичності важливо врахувати її процесуальний характер і розробити напрями реалізації цієї політики з максимальним урахуванням такого «континууму ідентичностей» [424, с. 20].

До основних напрямів політики ідентичності сучасні науковці, як правило, відносять символізацію простору, ритуалізацію приналежності до спільноти, формування уявлень про «ми-спільноту» і встановлення меж «свій – чужий». Варто зауважити, що всі складники цієї політики повинні при реалізації спиратися на відповідні соціально-економічні програми та володіти необхідними ресурсами – від фінансових до інформаційно-комунікативних і символічних.

Що ж до суб'єктів (акторів) політики ідентичності, то ними виступає держава, представлена відповідними інституціями, різні громадянські організації, асоціації та рухи, територіальні громади, конфесійні, професійні

та інші об'єднання громадян, культурна й інтелектуальна еліта, науковці, різні медіаструктури, а також впливові фінансові й економічні структури, що згідно з чинним законодавством забезпечують необхідним інших суспільних акторів. Усі ці суб'єкти проводять політику ідентичності з метою інтеграції спільноти, формування почуття солідарності на основі спільних уявлень про «ми-спільноту», що спираються на відповідну інтерпретацію історії та традицій через культурні практики. Ця політика може бути також спрямована на вирішення інших завдань, постановка яких залежить від політичних, культурних, історичних, соціально-економічних обставин її формування, характеру спільноти, її чисельності та складу. А також, що дуже важливо, від основних трендів глобального розвитку і їх глокальних проявів.

Однак упровадження політики ідентичності не можливе без діяльності елітних груп, оскільки саме еліта є суб'єктом стратегічного цілепокладання та формування ціннісного поля суспільства, образу «ми-спільноти» в кордонах національної держави чи адміністративно-територіальних межах, якщо йдеться про регіони.

Ослаблення функції цілепокладання, стратегічна безсуб'єктність еліти щодо формування цінностей суспільного розвитку катастрофічна як для самої еліти, так і для соціуму в цілому. Успішна державна політика ідентичності можлива за умов наявності на конкретному етапі суспільно-історичного розвитку елітної групи, що має владну волю та здатна взяти на себе відповідальність за її реалізацію, конструювання нації як окремішньої й самоврядної спільноти і тому є одним з головних суб'єктів політики ідентичності.

Самостійна, суверенна та незалежна державність не мислима без національного будівництва й національної ідентичності. «Практично за кожним випадком неефективного державного будівництва, – пише Ф. Фукуяма, – приховується недостатній рівень національної ідентичності, слабкість

державного втручання, недолік спільних цілей, які дозволили б державі розробляти й здійснювати політику ідентичності» [436]. І тому завдання політики ідентичності залежать від етапу процесу націєтворення. Так, чеський учений М. Грох вирізнив на теренах Східної Європи в цьому процесі три головні етапи: фольклорно-енографічний, літературний, або культурницький, і політичний. Саме на останньому відбувається формування національної ідентичності, пов'язане з питаннями державотворення. Цю схему етапів формування нації на етнічній основі використали І. Лисяк-Рудницький, С. Магочій і Р. Шпорлюк для періодизації українського націєтворення (з деякими уточненнями), яка набула визнання в сучасній українській науці.

Серед науковців одними з найважливіших залишаються дискусії стосовно національної та культурної ідентичності, у межах яких особливого значення набуває не лише визначення векторів розвитку держави, але й становлення самодостатньої відповідальної особистості. У зв'язку з цим завданнями державної політики ідентичності є:

- формування концептуальних засад ідентичності та наповнення її сукупністю нових смислів, які відповідають культурним, соціальним, політичним реаліям сьогодення та враховують головні тенденції світового і європейського розвитку;
- визначення моделі ідентичності та розробка на державному рівні механізмів її реалізації;
- коригування моделей, форм і механізмів конструювання ідентичності як відповідь на зміну зовнішньої і внутрішньої ситуації в державі.

Основою політики ідентичності є історія та культура і сформовані на їх основі концепції історичної та культурної пам'яті, що дозволяють задіяти весь ресурсний потенціал їх ціннісно-морального, історично-емоційного й символічного змісту.

Вітчизняний історик Я. Грицак зазначає, що «еволюцію української історичної пам'яті впродовж двох останніх десятиліть щодо найближчих історичних сусідів – росіян, поляків і євреїв – можна представити короткою формулою: Україна таки відійшла від “советської історії”, але її наближення до спільноєвропейської моделі пам'яті є досить проблематичним і часто малопереконливим» [414, с. 380]. У зв'язку з цим постає необхідність нової моделі історичної пам'яті, яка б не зводилася до «війни пам'ятників» і «боїв за історію», а згідно з європейською традицією визнавала множинність різних пам'ятей як певну суспільну норму.

Рефлексія на предмет історичного минулого, осягнення глибини трагізму буття українського народу сприятиме досягненню консолідації суспільства, відновленню його базових моральних цінностей, що зазнали руйнації в ці трагічні періоди вітчизняної історії, актуалізація й адаптація яких до сучасних соціокультурних реалій визначить ціннісні орієнтири поступального розвитку на шляху європейської інтеграції.

Збереженню та відтворенню історичної пам'яті як основи національної ідентичності слугують пам'ятки історії, культури й архітектури, що утворюють культурний ландшафт, значення якого в сучасних культурних практиках є беззаперечним. При цьому треба враховувати регіональний вимір нашої історичної пам'яті, а відтак і регіональну ідентичність, що ґрунтується на регіональній різноманітності України від Галичини, Буковини та Карпатської України на заході до Центральної України і Південної та Східної України. У цьому аспекті варто звернути увагу на досвід європейського співтовариства.

Попри поширення продуктів масової культури вітчизняна література та мистецтво у своїх найкращих досягненнях сприймається й відтворюється у національному форматі. Політика ідентичності актуалізує спадщину національних митців: письменників, художників, діячів театру,

кінематографістів, у творах яких закодований смисл буття української нації: свобода, доля і воля, душа та пам'ять тощо. І саме вони перебувають в основі уявлень громадян про їх національну приналежність і дозволяють позиціонувати себе серед інших народів світу.

Бібліотеки, клуби, музеї й архіви, їх культурно-просвітницька діяльність в умовах глобалізації хоч і втратили своє значення, але продовжують відігравати суттєву роль у реалізації політики ідентичності в аспекті збереження культурно-історичної пам'яті. Саме опора на національну культурну спадщину дозволяє підтримувати спадкоємність історичного розвитку як усього українського суспільства, так і окремих етнічних культур, встановити тісний взаємозв'язок із сусідніми народами.

Мета політики ідентичності також полягає у створенні інформаційно-комунікативних каналів поширення державної доктрини ідентичності серед населення задля формування й відтворення системи норм і цінностей, спільних уявлень щодо перспектив розвитку культурних практик. Саме заклади культури разом з державними телебаченням і радіомовленням і виконують цю роль. Базові цінності та загальний культурний тезаурус необхідні як спосіб спілкування людей, які живуть у неоднорідному, складному за своєю природою соціумі.

Глобальні процеси та спричиненні ними трансформації піддають ерозії і навіть ставлять під сумнів традиційні засади та символічний універсум культури, змінюють систему ціннісних координат, руйнують усталеність, сформовані норми життя та соціальні зв'язки і тим самим спричинюють кризу ідентичності. У цьому контексті глобалізація стає найсильнішим випробуванням для національних культурних практик, які складають ядро національної ідентичності та виступають інтегральним чинником консолідації нації.

Політика ідентичності постає як відповідь на один із викликів глобалізації – посилення конфліктів між людьми, які відчувають свою

приналежність до глобального світу, і людьми, ідентичність яких не віддільна від їх автентичних, локальних культурних практик. І в цьому аспекті йдеться про необхідність урахувати співвідношення глобального й локального.

На процес формування політики ідентичності впливають окремі держави, міжнародні актори, серед яких міжнародні організації (ООН, ЮНЕСКО, блоки (союзи) держав (НАТО, Євросоюз, Ліга Арабських Держав та ін.), різні неурядові організації глокального й глобального рівня, діаспори, транснаціональні корпорації. Вплив усіх цих акторів залежить від їх зацікавленості в просуванні власних інтересів у тій чи іншій державі, регіоні чи території. А з огляду на кризу культурно-ідеологічних і практичних засад нації-держави як основної одиниці епохи модерну змінилися архітектоніка взаємодії означених суб'єктів і механізми їх взаємозв'язку. «Дизайн дорожньої карти цивілізації можна було б охарактеризувати як динамічну систему світових зв'язків (intra-global relations), на відміну від колишньої, збалансованої та стаціонарної системи міжнародних відносин (inter-national relations)» [276, с. 97].

Стратегія політики ідентичності, усіх її суб'єктів повинна враховувати такі характерні ознаки сучасного світу, як консьюмеризм і символізм. Справа в тому, що виробництво міжкультурних відносин, структур та інститутів практично підпорядковане різним символам, образам, картинкам та іншим символічним культурним продуктам, які прийнято називати симулякрами, тобто копіями без оригіналів. І тому процес ідентифікації, у сутності своїй пов'язаний з процесом культуралізації людини, не є результатом освоєнням реальних відносин, а є освоєнням символів, симулякрів культурної реальності. Якщо раніше людина свій патерн – основу ідентичності – знаходила в реальних суспільних відносинах, то тепер вона співвідносить свою самість зі

світом симулякрів. Це призводить до небаченої раніше свободи освоєння цієї символіки, гри з нею, тим самим дозволяє змінювати власну ідентичність.

Тотальний споживчий характер сучасного суспільства призводить до того, що процес ідентифікації, який раніше вимагав глибоких особистісних зусиль індивіда, сьогодні заміщується простою угодою купівлі-продажу. Це означає, що символи, які продукує індустрія розваг і розкоші та поширює мережа Інтернет і різні засоби інформації, навіть не присвоюються активно, а всього лише купуються з надією на те, що цей акт купівлі-продажу гарантує відповідну ідентифікацію. Такий акт купівлі символів не тільки не сприяє реальній ідентифікації людини, а заміщує її символічною ідентичністю.

Таким чином, політика ідентичності – це здійснювана державою, соціальними, етнічними й професійними групами практика формування (конструювання) ідентичності, що дозволяє інтегрувати культурні практики, суттєво впливає на формування культурного середовища, визначає атмосферу в суспільстві та сприяє духовному розвитку народу.

Моделі політики ідентичності – консервативна (або традиціоналістська) та інноваційна. У першій моделі ключову роль відіграє «охоронний моралізм», що виражається в однозначному тлумаченні історії, літератури, історико-культурної спадщини та підкріплюється усталеним набором символіки й відповідними ритуалами. Маркерами консервативної моделі виступають традиційні православні цінності, патріотизм і культура як осередок духовності нації та відображення особливостей її ментальності.

У дискурсі інформаційного суспільства такі «духовні скріпи» постають як мем, за допомогою якого визначають втрачені духовні основи традиційного суспільства, а їх віднайдення, вбудованість і практична реалізація – як головне завдання не лише внутрішньої, а й зовнішньої політики на сучасному етапі.

Інноваційна модель політики ідентичності, яка має бути розробленою та реалізованою в Україні, зумовлена тим, що ідентичність є значущим

ресурсом розвитку країни, регіону. У ситуації множинності ідентичностей орієнтується на міжкультурний діалог, в основі якого доброзичливе ставлення до представників інших етносів, мультикультурних груп, релігійних конфесій, що дозволяє уникати конфліктів ідентичностей і конфліктних ідентичностей з огляду на їх зростаючу чисельність в інформаційному світі. Держави й інші суб'єкти цієї політики, будучи рівноправними партнерами, здатні конструювати процес ідентифікації й управляти ним, підтримувати різні форми ідентичності. Водночас держава розробляє конструкт національно-культурної ідентичності задля досягнення соціальної рівноваги, легітимації державної влади, позитивного сприйняття її символів і протистояння сепаратистським, ізоляціоністським тенденціям, радикалізму, екстремізму й тероризму; а під час змін типу управління та функціональних характеристик соціокультурних інститутів забезпечує їх спадкоємність і взаємозв'язок із соціальною системою в цілому, якщо остання перебуває в стані парадигмальної трансформації.

Усе це сприятиме переходу на якісно новий етап взаємозв'язку держави й культури, в основі якого принципи діалогу та громадянської участі у виробленні та реалізації культурних практик, принципи партиципації, державно-громадсько-приватного партнерства та громадянської солідарності. Спільна продуктивна діяльність сприяє позитивній консолідації, що дозволить протистояти негативному впливу масової культури, запобігти ерозії національної та культурної ідентичності й формуванню, насамперед у молоді, почуття відповідальності за долю країни.

Висновки до четвертого розділу

Культура в сучасних соціально-економічних, політичних умовах набуває нового змісту та потребує щодо її становлення, розвитку й ефективного використання відповідної зацікавленості та підтримки різних

стейкхолдерів культурних трансформацій. Зазначено, що стейкхолдери – це групи, організації або індивідууми, на які впливає компанія і від яких вона залежить. Зазвичай розрізняють дві групи стейкхолдерів: первинні і вторинні. Первинні – мають легітимний і прямий вплив на бізнес (ближнє коло): власники; клієнти; співробітники; бізнес-партнери по виробничому ланцюжку. Вторинні – мають опосередкований вплив на бізнес (далеке коло): 1) влада (місцева та державна); 2) конкуренти; 3) інші компанії; 4) інвестори; 5) місцеві спільноти, куди входять: засоби масової інформації; некомерційні організації, зокрема громадські та благодійні; місцеві активісти, які формують громадську думку.

Теорія стейкхолдерів (зацікавлених сторін) містить у собі універсальний підхід до ведення бізнесу. Суть її полягає в тому, що керуючі на підприємстві повинні приймати рішення з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін в організації. Основа цієї теорії – бізнес-етика, а головний принцип – інтереси всіх сторін законні і потребують задоволення.

Діяльність різних стейкхолдерів, які зацікавлені в розвитку українських культурних практик, передусім, має впливати на проведення реальної політики в державі, сприяти координації роботи між усіма учасниками культуротворчого процесу.

Аналіз української реальності засвідчив відсутність чіткого розуміння національного інтересу в країні, у зв'язку з чим постає нагальна потреба в осмисленні національного інтересу на теоретичному і практичному рівнях. Доведено, що національний інтерес цілком залежить від стратегічної культури, яка обумовлена національними традиціями, просторовим, географічним положенням, світоглядом і світосприйняттям, історичним досвідом.

Визначено основні групи стейкхолдерів культурних трансформацій в Україні, до яких віднесено: громадян; державу в особі відповідальних за реалізацію державної культурної політики, представників різних гілок влади;

представників інститутів громадянського суспільства (громадські організації, творчі спілки, національно-культурні товариства, благодійні організації, асоціації, фонди), професійних творчих працівників, працівників культури, які ведуть свою професійну діяльність через заклади, організації, підприємства культури (державної, приватної форми власності); представники засобів масової інформації тощо.

Доведено важливість значення кожної із зазначених вище категорій у розвитку культурних практик, запропоновано заходи щодо підвищення ролі та значення кожної представленої групи: відновлення престижу мистецької професії; соціальний захист митців і працівників культури; активна і дієва стратегія розвитку культурних практик на селі; створення кращих умов для творчої праці митців шляхом надання грантів, стипендій, приміщень для творчих майстерень; активне позиціювання культурних товарів і послуг як на вітчизняному споживчому ринку, так і за його межами. Для реалізації цих заходів необхідно розробити дієві правові механізми здійснення правових відносин між усіма зацікавленими стейкхолдерами. Тому дослідження природи права в такому контексті є логічним, тим більше, що подібні дослідження в українській культурологічній науці не проводилися.

Наголошено, що держава як головний суб'єкт підтримки культурних практик не може їх продукувати самостійно. Ефективність такої реалізації залежить від тісної взаємодії з представниками інститутів громадянського суспільства. Тільки дієві орієнтири різних гілок влади на національні інтереси, у яких враховані всі зацікавлені суб'єкти культурного життя, дозволять забезпечити повноцінне функціонування як культурних практик, так і культури в цілому те тільки в їх цілеспрямованому розумінні, а й в усіх життєво важливих суспільних сферах.

Держава як важливий стейкхолдер культурних трансформацій розглядається з точки зору активного актора в процесі формування

культурного капіталу.

Обґрунтовано думку, що основною метою демократичної держави і, відповідно, її культурної розбудови є політика ідентичностей, в основу якої бути покладені потреби всіх членів суспільства. Національний інтерес має стати головним критерієм здійснення державного управління не тільки у сфері культури, а й у розбудові української держави в цілому.

РОЗДІЛ 5

КУЛЬТУРОТВОРЧА МІСІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ІНСТИТУТІВ: ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

5.1. Культуротворчий потенціал національних культурних благ

Характерною ознакою локальної культури є її культурні блага, виражені в нормах поведінки, мові, національних традиціях і звичаях, історичних топонімах (назви місця), фольклорі, художніх промислах і ремеслах, творах мистецтва, результатах і методах наукових досліджень культурної діяльності, що мають історико-культурну значимість.

Культурні блага виробляються в процесі життя культурних практик і характеризуються національною особливістю, культурно-історичною приналежністю до певної культури, споживчою вартістю, відсутністю системного виробництва, відповідним споживчим ринком, життєвим циклом тощо. Вони є основою формування національного бренду і з часом можуть мати особливу культурно-історичну цінність, демонструючи неповторність культурних цінностей країни, у якій ці блага були створені.

Питання щодо осмислення культурних благ, їх класифікації визначаються міждисциплінарним підходом. Так, культурні блага стали об'єктом уваги низки зарубіжних науковців (Ф. Кольбера, Д. Назарова, С. Новицького, А. Чумакова, Л. Щеглова й ін.). Слід наголосити, що питання культурних благ у контексті глокального та локального набуває неабиякої значущості в аспекті функціонування культурних практик. Зауважимо, що ця проблема залишається сьогодні поза увагою української культурологічної думки, стаючи переважно об'єктом уваги практиків, і характеризується її поодиноким обговоренням. Так, вивчаючи поняття *культурні блага* та пропонуючи їх класифікацію, представники Фонду наукових досліджень «Прагматика культури» зазначають, що культурні блага не мають порівняних характеристик, і кожне їх споживання перетворюється на самостійний

прецедент. При цьому культурні блага поділяються на: блага, якість яких рідко перевіряється навіть після їх споживання; блага з порівняно дешевою процедурою попереднього визначення якості; блага із високими витратами вимірювання якості до споживання; блага, які споживаються колективно, незалежно від того, платять за них чи ні. Крім того, культурні блага умовно поділяють на дві категорії: індивідуально-функціональні, споживання яких приносить задоволення, незалежно від того, скільком людям воно ще подобається; соціально-функціональні – блага, які подобаються (не подобається), тому що їх споживає (не споживає) цінне для людини оточення [217]. Практики-маркетологи визначають чотири чинники, що впливають на схильність людини до споживання культурних благ: родинні традиції, які розглядаються як процес шанування, так і нехтування культурними послугами; освіта; культура споживання культурних послуг у дитинстві; аматорські заняття мистецтвом [245, с. 53].

У глобальному розумінні процес споживання культурних благ визначається як складова загальних потреб людини, що залежить від ступеня розвитку й виробництва культурних товарів, продуктів і послуг. У локальному розумінні – це індивідуальне забезпечення культурно-освітніх, художньо-естетичних, пізнавальних, рекреаційних, дозвіллевих, розважальних, комунікаційних і компенсаторних потреб людини. Подібна класифікація споживчих потреб дозволяє вибудовувати культурні пріоритети різних соціально-вікових і демографічних груп, які вимагають їх задоволення. Важливим у такому контексті є умовний поділ культурних благ за масовим та елітарним рівнем споживання.

Розглядаючи масову й елітарну культуру як продукт глобалізації, А. Чумаков визначає й характеризує коло їх споживачів. На думку теоретика, продукти елітарної культури, на відміну від масової, характеризуються пристрасстю, звичками та потребами багатіїв, аристократичних кіл, політичної й ділової еліти і передбачає високий ступінь компетентності. Коло споживачів

продуктів елітарної культури залежить від рівня освіти, умов життя, матеріальних статків тощо. На відміну від продукту елітарної культури, масовий культурний продукт характеризується такими ознаками, як: загальнодоступність, популярність, народність. Споживчий ефект масового культурного продукту визначається конвеєрним виробництвом, тиражуванням і не завжди високою якістю. Особливістю масового культурного продукту є його здатність позбавляти споживача від певних інтелектуальних зусиль і прокладати тим самим для нього найкоротший шлях до задоволення [463, с. 186–187].

У контексті розгляду особливостей масового культурного продукту заслуговує на увагу думка Д. Назарова та Л. Щеглова. Учені зазначають, що «омасовлення» культурних продуктів залежить від закономірного, історико-логічного процесу й боротися з цим немає жодного сенсу. Науковці аналізують масове суспільство й культуру як певний ембріон нової цивілізації, оцінка якого поки що є завчасною. Але, розглядаючи людину як головного споживача масової культури, дослідники наголошують на її здатності протистояти «омасовленню» себе [265, с. 51].

Щоб краще зрозуміти сутність культурних благ, варто звернути увагу на такий аспект, як їх споживча вартість. Актуальним у такому контексті є запропонований С. Новицький порівняльний аналіз особливостей культурних продуктів щодо продуктів промислового виробництва. Автор, спираючись на теорію масової й елітарної культури, зокрема на роботи В. Беньяміна, Д. Белла, З. Бжезинського, К. Гірца, М. Маклюєна, Г. Маркузе, Х. Ортега-і-Гассета, Е. Панофські, А. Тойнбі, Е. Тоффлера, Е. Фромма й ін., відмічає, що продукти промисловості характеризуються: серійним виробництвом; схожістю; залежністю між обсягами вкладень і результатами виробництва; виробництво управляється на основі економічних категорій; попит формує пропозицію. Культурний же продукт, на думку С. Новицького, – це: специфічне і індивідуальне виробництво; унікальність; залежність нелінійна

й опосередкована; виробництво залежить від позаекономічних категорій; в основному пропозицію формує попит [284, с. 157]. Реалізуючись у формі товару, продукту чи послуги, культурні блага, на відміну від промислового товару, характеризуються своєю здатністю задовольняти найрізноманітніші культурні потреби й бажання людини. Ця здатність обумовлює наявність у культурному товарі, продукті чи послугі певної споживної вартості, яка прямо залежить від властивостей, тобто визначається певною цінністю та корисністю.

Споживча вартість культурного товару, продукту й послуги виникає в момент появи попиту на нього та характеризується такими загальними ознаками: інтересом, зацікавленістю; наявністю вільного часу; фінансовою спроможністю. Якщо товар не отримує суспільного визнання, але здатний задовольнити потреби конкретних соціальних груп, він, безсумнівно, уже має певну споживчу вартість. Крім того, у культурних продуктах відсутня взаємозамінність, оскільки кожен продукт унікальний і має настільки специфічну споживчу вартість, що його не можна замінити іншим. У літературі з маркетингу культурні продукти залежно від обсягу докладених споживачем зусиль поділяють на такі: товари повсякденного попиту, товари попереднього попиту й товари особливого попиту. У деяких випадках продукт сфери культури відносять до категорії продуманих покупок. Науковці, які активно обговорюють питання класифікації культурних продуктів, наголошують на різних мотиваціях їх споживання, а саме: основні продукти, супутні послуги, цінність продукту (символічна, емоційна тощо) [245, с. 32–33].

Реалії сьогодення свідчать про невідступний вплив ринкових умов на виробництво та споживання культурних товарів, продуктів і послуг. Як неодноразово ми наголошували, сучасні культурні практики перетворилися на сферу економічної діяльності, тим самим стали вагомою частиною споживчого ринку. Характеризуючи культурні практики як частину

споживчого ринку, науковці поділяють їх на кілька груп: до першої – відносять об'єкти культурно-історичної спадщини, наукові дослідження у сфері культури (наприклад пам'ятники культури, музейні й архівні фонди, народну творчість, експериментальні види мистецтва й ін.), які не можуть бути об'єктом ринкових відносин через їх високу соціальну значущість, неповторність і необхідність збереження для наступних поколінь; другу групу пов'язують з діяльністю організацій і закладів культури та мистецтва, що входять до зони обмеженої дії ринкових відносин, послуги яких забезпечують гарантовані державою стандарти (норми) культурного споживання й тому надаються населенню безкоштовно або на пільговій основі; третя група представлена установами, що входять до сфери комерційної експлуатації, їхні доходи повністю формуються за рахунок економічної діяльності. Межі між цими групами організацій, закладів культури рухомі й можуть взаємодоповнювати одне одного в результаті проведеної культурної політики держави та її економічного потенціалу, історичних і національних культурних традицій, споживчих переваг населення, рівня життя, попиту, платоспроможності тощо.

При аналізі теоретичних і практичних підходів до предмета дослідження варто звернутися до вітчизняного досвіду щодо визначення суті поняття культурних благ, а також організаційно-правових засад їх виробництва та споживання. Так, відповідно до чинного законодавства України, під вітчизняними культурними благами розуміються товари та послуги, що виробляються в процесі провадження діяльності у сфері культури для задоволення культурних потреб громадян (книги, художні альбоми, аудіовізуальні твори і їх демонстрування, аудіопродукція (музичні звукозаписи), твори та документи на новітніх носіях інформації, виробі художніх промислів, театральні та циркові вистави, концерти, культурно-освітні послуги тощо). Культурні блага й цінності мають своє вираження у вітчизняних (національних) культурних продуктах [6, с. 4]. Особливою

споживчою вартістю характеризуються національні культурні продукти, які складають основну частину культурних благ і культурних цінностей країни. Цінність національних культурних продуктів визначається традиціями, звичаями, культурно-історичною приналежністю до країни.

Вивчаючи ситуацію, яка склалася навколо вітчизняного національного культурного продукту, наголосимо на історичній ретроспективі його виникнення. Саме часи незалежності України дозволили нам говорити про власний національний культурний продукт, який формувався досить стрімко, характеризувався потужним масовим споживанням і при цьому не завжди мав споживчу цінність. Стихійне виникнення національного культурного продукту призводило до його короткочасного життєвого циклу. Як результат – відсутність свого індивідуального, унікального місця в загальному культурному просторі України; зникнення зі споживчого ринку. Такий короткочасний життєвий цикл багатьох національних культурних продуктів характеризується й іншими проблемними питаннями, а саме – відсутність дієвого державного механізму щодо їх підтримки. Самі по собі національні культурні продукти не можуть виконувати свої функції, якщо не будуть тісно пов'язані з групою послуг, що виконують дієву функцію механізму, який охоплює процеси збереження, фінансової підтримки, популяризації, тиражування, певної трансформації й удосконалення культурних продуктів тощо. Попередньо зазначені дієві процеси дозволять зберегти національні культурні продукти, тим самим підвищать цінність вітчизняної культури як для своїх громадян, так і її привабливість для світу. Іншими словами, саме культурні практики надають життєвої сили культурним благам (продуктам і послугам).

Збереження, підтримка й розвиток вітчизняного культурного продукту є основним завданням політики держави у сфері культури, що виступає головним стейкхолдером, який зацікавлений у підтримці культурних практик.

Національні культурні продукти є товаром, що дозволяє їм посісти

виняткове місце у світі і, відповідно, створює свій культурний бренд. Як констатує С. Анхольт, глобалізація перетворює світ на велетенський супермаркет, де країни змагаються одна з одною, уряди вдаються до брендингових технік, щоб вирізнити свою країну на світовій арені [495, с. 59–60]. Культурі належить одне з головних місць, що дозволить сформувати привабливий національний імідж країни і тим самим визначити її особливий бренд. Національний бренд повинен допомогти зрозуміти багатогранність культури нашого народу, його історію й тим самим підвищити туристичну привабливість.

У такому контексті слід наголосити на глобальному феномені туризму, який характеризується інтенсивним розвитком туристичних практик, їх індивідуалізації та віртуалізації. У сучасному світі на тлі туристичного ескапізму як бажання сучасної людини вийти поза межі звичного, рутинного існування актуалізуються практики подорожування.

Задля поширення й розвитку останніх 2013 року в рамках роботи Другого Київського міжнародного туристичного форуму була представлена Концепція туристичного бренду України. У документі визначено, що туристичний бренд країни – це не лише логотип, а й сукупність сенсів і стратегій, які мають на меті створити запланований образ країни у свідомості обраних клієнтських груп заради збільшення туристичних потоків. Основним завданням при створенні туристичного бренду є процес міфологізації дивовижного українського світу, яскравим представником якого є національний культурний продукт [178]. Саме національний культурний продукт має здатність продемонструвати особливість і різноманітність української культури, тим самим зробити нашу країну привабливим об'єктом культурного туризму. Яскравими брендовими національними культурними продуктами є: українські традиції та обряди, український народний танець, українська народна пісня, український музичний інструмент, український народний костюм, національна кухня, українське декоративно-прикладне,

образотворче мистецтво, гончарство, писанкарство тощо.

Проте, на жаль, сучасний стан виробництва й споживання національного культурного продукту характеризується певною відсутністю його правового регулювання.

Про нагальну потребу в розробці законодавчого акта, котрий би реалізував системний підхід до протекціонізму національного культурного продукту, наголошували розробники проекту Закону України «Про національний культурний продукт».

Отже, на думку розробників, законодавчий акт має вирішувати: диференційовану систему визначення, який культурний продукт є національним у базовому розумінні і має враховуватись у квотах екранного й ефірного часу, а який – є національним за вищими критеріями й заслуговує на потужнішу державну підтримку; дієві податкові стимули для виробника (промоутера, розповсюджувача) національного культурного продукту; створення гнучкої, диференційованої, прозорої й ефективної системи державної підтримки національних культурно-мистецьких проектів на стадіях створення українських мистецьких творів, виробництва культурного продукту, зрештою, його поширення та споживання.

Представлений законопроект спрямований на збереження та розвиток національної культурної традиції, формування міцної національної ідентичності громадян України засобами культури й мистецтва, і через це – сприяння консолідації українського суспільства; забезпечення розвитку національних культурних індустрій, належної присутності національного культурного продукту на вітчизняному ринку та в культурному споживанні людей і цілісності національного інформаційно-культурного простору та повно структурності національної культури. Законопроект «передбачає як податкову підтримку національного культурного продукту, так і державну підтримку шляхом грантів, шляхом створення відповідних фінансових ресурсів, а також створення іншими способами і методами сприятливого режиму з боку

держави для національного культурного продукту». Законопроектом визначаються види національного культурного продукту за сферами, і вони покривають собою практично всі види національного культурного продукту та національних культурних послуг, які можливо виробляти й поширювати [164]. Але зазначені вище кроки характеризуються відсутністю їх практичного застосування, оскільки йшлося про законопроект, який станом на 2018 рік не ухвалений і, відповідно, не має правової сили.

Аналіз організаційно-правової ситуації, у якій опинився національний культурний продукт, дозволив нам констатувати, що сучасна вітчизняна реальність характеризується низкою проблемних питань, які спричинили певне зниження споживчої вартості існуючих вітчизняних культурних товарів і послуг, серед яких: комерціалізація культурних продуктів, товарів і послуг, споживча вартість яких характеризується задоволенням нагальних потреб населення, обумовлених високим кон'юнктурним попитом і впливом моди; недосконалий споживчий ринок культурних послуг, формування якого характеризується як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками, зумовленими потребами часу, трендів, недієвою державною політикою; підвищення попиту на продукти масової західної культури, що має неабиякий негативний вплив на формування культурних смаків; відсутність дієвої політики держави щодо підтримки, виробництва та популяризації вітчизняного культурного продукту; не завжди професійне ставлення до вироблення й поширення національного культурного продукту.

Останнє, своєю чергою, актуалізує питання щодо професійної підготовки суб'єктів діяльності у сфері культури, а саме: сучасного менеджера культури, професійного творчого працівника, працівника культури, педагога-організатора культурно-дозвіллевої сфери тощо. Як на головних стейкхолдерів життя культурних практик на них покладена культуротворча місія, покликана формувати споживчу цінність і вартість культурного продукту, що, відповідно, взаємообумовить відповідний

культуротворчий потенціал створеного й запропонованого культурного продукту.

Основою культуротворчої місії зазначених вище стейкхолдерів (суб'єктів) є їх фахова компетентність, яка має відповідати запропонованим і існуючим моделям культурних трансформацій. Тому культуротворча місія суб'єкта, який професійно впроваджує культурні практики, має передбачати: створення сучасного культурного продукту, послуги, які б мали споживчу цінність; надання професійних культурних послуг, які б відповідали потребам споживачів; професійне ставлення сучасного фахівця до обраної професії; професійно, педагогічно вибудовану, методологічно і методично забезпечену соціально-культурну діяльність; формування та реалізацію засобів, методів і форм креативної діяльності; розробку змістовних соціокультурних програм з урахуванням особливостей різних категорій споживачів.

У контексті зазначеного вище визначимо головне завдання досліджуваної нами культурологічної місії, що полягає у виявленні, формуванні та розвитку культуротворчого потенціалу на особистісному й інституційному рівні.

Особистісний рівень передбачає питання розвитку потенціалу людини-споживача культурних послуг, що визначається як здатність до саморозвитку, містить систему внутрішніх ресурсів споживача, які виявляються в діяльності, направлених на отримання важливих соціально-культурних результатів. Культуротворчий потенціал людини як споживача культурних послуг реалізується через: вроджені якості людини (задатки, талант, харизму); зовнішні умови впливу, іншими словами, соціальне середовище; особистісну активність чи життєву позицію людини, яка визначає особистість як унікальну цілісну систему й виступає «відкритою можливістю» самоактуалізації, володіє потенціалом безперервного саморозвитку та самореалізації. Людина, проявляючи культуротворчий потенціал, одночасно його й нарощує. Культуротворчий потенціал суб'єктів, які професійно реалізують культуротворчу місію, має розглядатися, як активна, науково

осмислена, методично розроблена, цілеспрямована педагогічна позиція, яка в її діалектичній здатності актуалізує минуле, позиціює сьогодення і прогнозує майбутнє. Реалізація культуротворчого потенціалу знаменує собою вирішення наукових і соціальних проблем, істотно підвищуючи роль і місце закладів культури як центрів, які залучають людей до різних культурних практик. Культуротворчий потенціал, у його практичній реалізації, має знаходитися поза політичними й ідеологічними обмеженнями у відборі, зберіганні, споживанні та використанні цінностей культури й виступати ефективним засобом національної, соціальної, духовної консолідації суспільства.

Глобальною перепоною в споживанні вітчизняних культурних благ є нераціональне використання вільного часу. На заміну традиційному споживанню культурних практик, а саме відвідуванню закладів культури, які є основними виробниками культурних товарів і послуг, прийшов інтернет, негативний вплив якого є беззаперечним. Ця проблема є глобальною. Потужне зростання обсягів інформаційних ресурсів, які представлені в мережі, викликають занепокоєння породжуваних нею небезпек. Одержуючи безсумнівні переваги від використання інформаційних систем, побудованих на основі глобальних комп'ютерних мереж, суспільство поступово входить у залежність від їхнього функціонування. Такий факт змушує виробляти нові підходи до захисту інтересів особистості, суспільства, держави в цій сфері.

Так, наприклад, аналізуючи вплив мережевих інформаційних ресурсів на формування життєвих установок, Т. Амброз розглядає мережу Інтернет як специфічне середовище прояву суспільних відносин. У цьому середовищі представлені практично всі соціальні шари та вікові групи населення, тут знайшли втілення в тій або іншій формі більшість видів діяльності суспільства (політична, фінансово-економічна, комерційна, освітня, культурна й ін.), на основі спільності інтересів створюються численні «віртуальні» групи територіально відокремлених суб'єктів. У таких групах складається своя внутрішня соціальна ієрархія, з'являються формальні і неформальні

лідери. Тут набувають розвитку невідомі раніше практики спілкування та взаємодії людей, триває процес формування особливої субкультури [17]. Комунікативна функція як одна з головних споживчих цінностей завдяки інтернету набула віртуального характеру, що спричинило зниження загального культурного рівня значної кількості категорій споживачів. Інтернет-мережа характеризується виробництвом неякісних товарів і послуг, які псують смаки, породжуючи при цьому низку небезпек як індивідуального, так і масового характеру.

Тому, підбиваючи підсумок, ми маємо констатувати, що вивчення споживчої вартості, особливостей виробництва вітчизняних культурних благ і культурних потреб, які вони задовольняють, є нагальною проблемою. Україні вкрай необхідна дієва політика щодо підтримки, розвитку й популяризації національного культурного продукту. Актуальною залишається проблема вивчення споживчого ринку для просування національного культурного продукту як внутрішньо, так і зовнішньо. Активне впровадження національного культурного продукту в культурні практики забезпечить привабливість іноземних туристів, дозволить створити унікальний бренд. Та країна, у якій відсутня дієва політика щодо підтримки виробників культурних благ, яка не має можливості й бажання підтримувати власні культурні практики, що дозволяють, передусім, підтримувати історію, культуру, традиції та звичаї, які є основою національного культурного продукту, не має шансу на створення потужного бренду країни, який, своєю чергою, дозволяє посісти гідне місце у світі. Головне завдання ми вбачаємо у винаході шляхів ефективної підтримки національних культурних благ у різноманітних культурних практиках, що дозволить зробити Україну привабливою для духовного та матеріального інвестування.

5.2. Заклади культури в системі формування і впровадження культурних практик

Одним із головних інститутів здійснення культуротворчої місії є заклади культури, які є основними виробниками культурних благ. Місія закладу культури – висока й відповідальна – полягає в процесах збереження, відтворення та популяризації культурно-історичного надбання; доступу людини до культурних благ і цінностей; розвитку творчих здібностей; культурної (духовної) самореалізації; подоланні негативних тенденцій, які відбуваються у світі. Діяльність закладів культури в їх функціональних особливостях покликана позитивно впливати на розвиток людини, долати міжкультурні перепони, робити світ кращим. Ефективна взаємодія індивідів і культурних практик дозволяє впорядковувати простір закладу культури. Завдяки реалізації різних культурних практик у публічному просторі (закладах культури) створюється відповідне культурне поле, наповнене різними смислами та значеннями. Ці практики сприяють створенню й подальшому накопиченню культурного і символічного капіталу як окремої особистості, так і суспільства в цілому.

Культуротворча місія характеризується об'єктивною потребою та необхідними умовами організації й управління суспільними процесами, серед яких особливе місце належить закладам культури. На перший план культуротворчої місії виступає її гуманістична складова, яка проявляється в задоволенні культурних, духовних і творчих потреб людей. Одним з провідних науковців, роботи якого присвячені культуротворчій місії закладів культури, є М. Аріарський, на думку котрого сучасність з особливою силою потребує необхідності бачити й реалізовувати культуротворчу місію культурно-освітньої функції, сучасне розуміння якої не можна пов'язувати тільки з інтересами економіки та потребами ринку робочої сили. На перший план, на думку теоретика, виходить урахування ціннісних аспектів розвитку освіти, культури, які науковець розглядає як взаємозбагачувальні сфери, як

ключові моменти покращення якості життя [21, с. 124].

У такому контексті культуротворча місія закладів культури усвідомлюється як важливий інструментарій виявлення й розвитку потенціалу всіх суб'єктів культурного життя, яке має вираження в забезпеченні культурних потреб, прав і свобод кожної людини.

Досить активно культуротворчу місію закладу культури аналізують у контексті сучасної гуманітарної освіти. Оскільки одним з основних видів культурної діяльності є освіта, форми і зміст якої активно застосовують у культурно-освітньому потенціалі закладів культури, слушно звернути увагу на думку М. Вишневського. Науковець, визначаючи важливість гуманітарної освіти, безпосередньо пов'язує її з процесом формуванням теоретичного та життєво-практичного світогляду особистості, яке відбувається через розгорнуте «представництво» культури суспільства в змісті й організаційних структурах культурно-освітніх програм. Науковець стверджує, що сучасний стан гуманітарної освіти, висловлюючи стрижневі ідеї й інтенції культури суспільства, активно впливає на її подальший розвиток і при цьому визначає її майбутній вигляд [73, с. 3]. Трансформаційні процеси, якими позначилась українська культура, характеризуються різним рівнем їх впливу на функціонування закладів культури. Ситуація, у якій опинилася базова мережа державних закладів культури, визначається досить низьким матеріальним становищем, технологічним занепадом, що, своєю чергою, унеможливило здійснення покладеної на них культуротворчої місії. Суттєва різниця між культуротворчим ресурсом закладів культури різних форм власності призвела до порушення принципу рівності, доступності щодо споживання культурних товарів і послуг. Комерційний тиск на заклади культури, підпорядкування їх функціонального призначення законам ринку призвели до зниження культуротворчого ресурсу, втрати його соціокультурної складової, що зумовило зниження якості культурних продуктів і послуг і, відповідно, унеможливило здійснення покладеної на заклад культури культуротворчої

місії.

Тривала економічна криза суттєво зменшила обсяги державної підтримки, призвела до занепаду значної частини успадкованої культурної інфраструктури. Трансформаційні процеси в культурній сфері були зумовлені розпадом радянської ідеологічної надбудови, наслідком чого стало знецінення попередніх орієнтацій, частково успадкованих культурних інституцій. Нова, переважно недержавна, культурна інфраструктура, формується поступово, поволі.

У контексті дослідження слід звернути увагу на організаційно-правові засади здійснення культуротворчої місії закладів культури. Так, відповідно до чинного законодавства України, культуротворча місія закладів культури регулюється такими нормативно-правовими актами: Конституцією України, Законом України «Про культуру», галузевими законами, Бюджетним кодексом України і низкою підзаконних нормативно-правових актів.

Характеризуючи культуротворчу місію закладів культури, звернемо увагу на основні нормативно-правові засади, які формують цю місію та забезпечують її правову реалізацію. Особливою частиною державного механізму щодо реалізації основних засад і пріоритетів політики держави у сфері культури є заклади культури.

Так, відповідно до Закону України «Про культуру» заклад культури є юридичною особою, основною діяльністю якої є діяльність у сфері культури, або структурний підрозділ юридичної особи, функції якого полягають у провадженні діяльності у сфері культури [6, с. 3–4]. Заклади культури визначаються як організації, що ведуть соціально-культурну, наукову, навчально-виховну й іншу невиробничу діяльність з метою створення духовних цінностей. Як правило, державні установи й організації є неприбутковими та функціонують за рахунок коштів державного бюджету. Так, організаційно-правові засади культуротворчої місії закладів культури визначаються: основними принципами та пріоритетами державної політики у сфері

культури; основними видами діяльності у сфері культури; визначеними суб'єктами, які ведуть діяльність у сфері культури.

Відповідно до Закону України «Про культуру» основне призначення та функціонування базової мережі закладів культури полягає в: забезпеченні розвитку сфери культури, усіх жанрів і видів мистецтва, а також цілісності національної культури; дотриманні прав громадян України у сфері культури; забезпеченні доступності до національного культурного надбання, культурних благ і мистецької творчості шляхом дотримання державних соціальних нормативів у сфері обслуговування закладами культури [6, с. 17]. Не менш важливим правовим документом, який має організаційно-правовий вплив у здійсненні культуротворчої місії закладів культури, належить Бюджетному кодексу України. Цей правовий документ регулює відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів і розгляду звітів про їх виконання, до яких і належить сфера культури. Заклади культури державної форми власності мають статус бюджетних установ і, відповідно, утримуються бюджетними асигнуваннями, які мають вираження в бюджетному призначенні на взяття бюджетного зобов'язання та здійснення платежів з конкретною метою в процесі виконання бюджету [2].

З огляду на правові засади функціонування закладів культури можна констатувати, що в Україні створені рівні умови для забезпечення діяльності досліджуваних нами суб'єктів діяльності у сфері культури. Відповідно до цього виникає запитання: чому на практиці споживча цінність і вартість запропонованих закладами культури послуг суттєво різняться між собою. Однак це не зовсім так. На фактологічному матеріалі спробуємо проаналізувати ресурсну, мотиваційну складову деяких типів вітчизняних закладів культури. За об'єкт дослідження ми візьмемо такі заклади культури як бібліотеки, парки культури та відпочинку, заклади клубного типу, вибір яких обумовлений їх різним культуротворчим потенціалом, ресурсом, функціональним

спрямуванням, споживчою цінністю іта вартістю запропонованих культурних продуктів і послуг.

Бібліотеки

Значне місце в практичній реалізації культурних потреб громадян належить бібліотекам, які за своїми суспільними функціями, матеріально-технічними й технологічними ресурсами здатні забезпечувати доступ до традиційних та інноваційних джерел інформації. Бібліотеки покликані забезпечувати вільний доступ до знань і культурного надбання в громадянському інформаційному мережевому суспільстві, допомагати людям у реалізації громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав, сприяти навчанню протягом життя, набуттю знань і формуванню навичок, важливих для суспільства.

У такому контексті ми актуалізуємо значення практики читання, яка є однією з найбільш популярних різновидів культурних практик, що безпосередньо пов'язані, з одного боку, з історією та практиками листування, а з іншого – з «історією книги» (книготоргівлі, цензури тощо). До них також дотична група досліджень з історії використання письма й читання (Р. Шартъє, Н. Девіс), способів інтерпретації та літературних практик (С. Грінблатт), дослідження нових мотивацій читання (М. де Серто).

Проблеми, які обговорюють дослідники практик читання, пов'язані з переходом від читання вголос до читання очима; від читання публічного до приватного; від повільного, або інтенсивного, читання до читання швидкого, або «екстенсивного», зумовленого «революцією читання» XVIII ст. Остання – призвела до зростання чисельності книг, що поставило людину перед неможливістю прочитати більше, ніж невелику їх частину, і тому читачі почали виробляти нові тактики, гортаючи, пробігаючи очима, звертаючись до змісту або до покажчиків, для того щоб отримати потрібну інформацію, не читаючи книгу повністю [285, с. 194–220].

В Україні ця революція здійснилася дещо пізніше, і в цьому аспекті важливою постає проблема особливостей практик читання на вітчизняних теренах другої половини XIX – початку XX ст. та вивчення контактної зони (чи простору взаємодії) між народною й інтелектуальною культурами, що є актуальним як у культурній історії, так і культурних дослідженнях.

Вітчизняна дослідниця, львівський культуролог О. Галета відзначає зміни, що відбулися в Україні за останні роки в культурній практиці читання та називає їх причини: «Відмова від ієрархій і перенесення уваги від “класичного” до “популярного”, розмивання жанрових рамок, зміна у співвідношенні читання й перечитування, перехід від літератури творів до літератури імен, часті розмови про межі літератури і безмежність письма – усе свідчило, що читання поволі стає однією важливих проблем культурних студій» [88, с. 74].

У практиках читання використовують метод паралельного читання художніх і наукових текстів на основі їх типологічні подібності. Однак на рівні ментальностей та уявлень наявність цих зв'язків не є безперечною. І тому у фокусі останніх досліджень виявляється продуктивним і культурний обмін між науковим дискурсом і художнім письмом (чи художніми текстами) як різновидами культурних практик. Продуктивність цих досліджень залежить від інтерпретативної рамки понять, сформованої вченими задля реконструкції соціокультурного потенціалу практики читання. Хоч із часом багато праць застарівають, втрачають свою наукову значущість, але для істориків культури й культурологів реконструкція уявлень їх авторів представляють безперечний інтерес, оскільки дозволяють дослідити явища минулого з точки зору їхніх сучасників.

Поширення цифрових технологій (інтернет, комп'ютери, планшети) спричинило кардинальну трансформацією практик читання й зумовило появу «дальнього читання» (distant reading). Уперше практику «дальнього читання» осмислив італійський літературознавець, соціолог, професор стенфордського

університету Франко Моретті, один із засновників нового напрямку гуманітарного знання – digital humanities, що докорінно змінило оптику бачення культурної продукції. Він пропонує distant reading перетворити на специфічний, пов'язаний з настанням Digital Age вид пізнання і висловлює парадоксальну думку: «Ми вміємо читати тексти, тепер потрібно навчитися не читати їх» [260, с. 83]. Ця стратегічна переорієнтація читання поряд з іншими питаннями практик читання в Україні та Європі є предметом постійних обговорень і панельних дискусій серед зацікавлених стейкхолдерів читацької справи.

У контексті дослідження культурних практик нам слід наголосити на взаємозалежності практики читання з діяльністю закладів культури. Особливе місце в упровадженні та розвитку практики читання належить бібліотекам.

Ресурс сучасної бібліотеки вельми потужний і характеризується впровадженням нових сучасних бібліотечних практик, завдяки яким бібліотека стала багатфункціональним закладом культури. Бібліотечні практики в їх різновидах є об'єктом дослідження вітчизняних науковців і практиків (С. Барабаш, О. Башун, О. Воскобойнікова, Т. Долбенко, В. Загуменна, В. Ільганаєва, Н. Кушнарєнко, Т. Новальська, В. Пашкова, Л. Петрова, В. Попик, Г. Саприкін, М. Слободяник, А. Соляник, Я. Сошинська, Л. Філіппова, Я. Хіміч, І. Шевченко, Т. Ярошенко, В. Ярощук), дослідження та практичні рекомендації яких посилюють культурно-освітній, інформаційний ресурс цього закладу культури й тим самим окреслюють сучасні ознаки його культуротворчої місії та потенціалу. Бібліотеки забезпечують рівні можливості доступу до інформації, знань і культурного надбання всім громадянам незалежно від їхнього місця знаходження та місцевості проживання, майнових статків, етнічної приналежності, політичних уподобань, віросповідання, віку тощо. Кожна бібліотека покликана надавати доступ до всього спектру власних і зовнішніх ресурсів людям з особливими потребами. Завдяки бібліотекам відбувається передача знань від покоління до покоління, робиться суттєвий

внесок у подолання цифрової й технологічної нерівності, підвищується інформаційна грамотність і культура населення.

Сучасна вітчизняна бібліотечна мережа характеризується своєю потужністю та різноманітністю. Так, до сфери управління та впливу Міністерства культури України належать 18 001 заклад, зокрема чотири національних, дві державні бібліотеки та 17 995 публічних, з них 14 547 бібліотек у сільській місцевості, що становить 81% від загальної кількості [47].

Бібліотечну справу в Україні регулюють відповідні законодавчі й інші нормативно-правові акти, що забезпечує її належне функціонування. Так, Закон України «Про культуру» визначає бібліотеку як базовий заклад культури. Характерною особливістю правової підтримки бібліотечної справи, а відповідно, і цього закладу культури, є ухвалення галузевого Закону «Про бібліотеку та бібліотечну справу», що, своєю чергою, визначає статус бібліотек, правові й організаційні засади діяльності бібліотек і бібліотечної справи в Україні. Цей Закон гарантує право на вільний доступ до інформації, знань, залучення до цінностей національної та світової культури, науки й освіти, що зберігаються в бібліотеках. Норми цього нормативно-правового акта регулюють не тільки професійну та функціональну спрямованість досліджуваних нами закладів культури (бібліотечна система, порядок створення, реорганізації та ліквідації бібліотек, бібліотечні фонди, обов'язки та права бібліотек, управління бібліотечною справою тощо), а й регламентують зацікавленість і діяльність різних стейкхолдерів, які мають споживати культурні продукти й послуги, що виробляють і пропонують бібліотеки. Зокрема, визначаються основні засади державної політики в галузі бібліотечної справи; права громадян, підприємств, установ та організацій на бібліотечне обслуговування [3].

В Україні створено дієву правову базу для повноцінного функціонування бібліотек, однак в умовах реформування існує потреба в перегляді базових

соціальних стандартів і моделей бібліотечних мереж і приведення їх у відповідність до європейських вимог і стандартів.

Слід констатувати, що бібліотеки серед усіх закладів культури виявилися найбільш залежними від трансформаційних процесів, що відбуваються у світі, оскільки ці заклади культури безпосередньо залежать від стану книговидання та книгорозповсюдження; розвитку інформаційної сфери, інтернет-технологій; активізації академічної мобільності (тобто зростання темпів та обсягів науки й освіти, не завжди якісної); змін у структурі зайнятості населення; змін у кількості та профілюванні робочих місць; нарешті це стосується й усієї загальної інфраструктури життєдіяльності суспільства.

Практикою останнього часу спростоване упередження стосовно бібліотеки як архаїчної структури, не здатної до самотрансформації. Навпаки, якщо наприкінці 1980-х років масові бібліотеки помітно втрачали читачів і це сприймалося як криза мережі бібліотек загалом, то з початку суттєвих трансформацій суспільства (це помітно і в Україні) кількість відвідувачів у публічних бібліотеках зростає. Цьому існує низка пояснень. По-перше, бурхливий розвиток вищої освіти (за обсягами та змістом) суттєво збільшив кількість студентської молоді в контингенті користувачів послугами публічних бібліотек. Запровадження нових спеціальностей, кваліфікацій, навчальних дисциплін вимагало необхідного навчально-методичного забезпечення, зокрема не лише підручниками, видання яких на той час було обмеженим, але й монографіями, науковими фаховими періодичними виданнями, довідниками. Обмежена кількість навчально-допоміжної літератури не задовольняла інформаційні, освітні потреби читачів-студентів, кількість яких складала в деяких публічних бібліотеках понад 50% усіх відвідувачів, а обмежені накладі цих видань у бібліотечних фондах ставали умовою надання доступу до них лише в читальних залах бібліотек.

По-друге, масова професійна перекваліфікація, нові вимоги до діючих фахівців, необхідність працевлаштування для безробітних створюють ще

одну велику групу людей, які перед тим не мали необхідності звертатися систематично до бібліотеки, а нині змушені це робити.

По-третє, за умов суттєвої збіднілості старшої групи населення, яке має звичку до читання, але не здатне підтримувати й оновлювати власні бібліотеки, вони користуються здебільшого найближчою публічною бібліотекою. Там вони беруть іноді навіть книжки й журнали, які раніше читали, і перечитують те, що їм подобається. Деякі щодня відвідують бібліотеку лише з метою перегляду та читання нових періодичних видань.

По-четверте, діти та юнацтво із сімей, які не мають власних бібліотек, а також можливостей придбати нову літературу, є постійними читачами дитячих і юнацьких бібліотек, навіть коли йдеться про виконання домашніх завдань чи програми читання, особливо під час літніх канікул.

На збільшення відвідувань бібліотек, особливо публічних, як свідчать спостереження, впливають й інші, менш помітні процеси. Психологічно обґрунтованим є припущення, що така бібліотека сприяє створенню «зон особистої стабільності», де її відвідувач відчуває себе більш спокійно, упевнено та захищено, ніж в іншому місці. Бібліотекарі свідомо працюють над покращенням бібліотечного середовища: від обслуговування – до дизайну та навколишнього ландшафту.

Відомо, що бібліотека залишається єдиною, широкодоступною, безплатною культурною установою, яка прагне підтримувати атмосферу інтелектуальності, доброзичливості, потягу до пізнання, естетичної насолоди, саморозвитку кожного. Призначення бібліотеки – рухатися назустріч, намагатися допомогти – приваблює багатьох користувачів культурно-інформаційної послуги, не зазначеної в жодному переліку, а саме: культурна практика спілкування не тільки з книгою, а й з цікавими особистостями, відвідувачами тощо. Т. Долбенко наголошує на активізації в бібліотеках пізнавальної діяльності, засоби та прийоми якої сприяють розумовому розвитку різних вікових категорій читачів, ефективному використанню

вільного часу, самоосвіті тощо. Учена зазначає, що діяльність бібліотеки, особливо за умов різних трансформаційних процесів, виходить за межі суто культурної сфери [121, с. 44].

Якщо розглядати бібліотеку як культурний інститут суспільства та базову галузь культури, то сфера її впливу виявляється не лише багатоаспектною, а й майже універсальною.

Досвід провідних демократичних країн, де бібліотечна справа найбільш розвинена, засвідчує важливу роль бібліотечних практик у становленні та розвитку демократії, формуванні й плідному функціонуванні місцевого самоврядування, розвитку самосвідомості, потягу до знань, усебічної культури населення. Публічні бібліотеки в розвинених країнах, поряд з іншими функціями, виконують роль інформаційних центрів з проблем місцевого самоврядування. Вони інформують населення про нормативні документи влади: рішення, розпорядження, постанови. Це зміцнює зв'язок між владою та громадою, оскільки багато питань, пов'язаних з їх повсякденним життям, зокрема освітою, охороною здоров'я, правопорядку, комунальним життєзабезпеченням, вирішують на місцевому рівні. Бібліотекарі не обмежуються цим: вони виконують функції інформаційних посередників між органами влади й населенням, допомагаючи користувачам отримати доступ до офіційної та соціально значущої інформації, розшукати необхідні документи й матеріали, отримати відповіді на запити.

За сьогоденних умов бібліотеки України є активними суб'єктами й учасниками інформатизації суспільства. Вони вивчають потреби користувачів і задовольняють їх запити, використовуючи одночасно традиційні та новітні телекомунікаційні ресурси й технології. Усі обласні бібліотеки України та близько 30% міських і районних – надають користувачам послуги доступу до мережі Інтернет, мають власні веб-сайти, генерують свої електронні ресурси.

Перспективи подальшого розвитку бібліотечних практик в Україні

пов'язані з підготовкою кадрів, що потребує відповідної реорганізації базової освіти. Визнано, що ефективно реалізувати нові завдання, які постали перед бібліотечною галуззю, може лише компетентний і, відповідно, вихований професіонал, що володіє фаховими знаннями у сфері національної та світової культури, а також технологічного забезпечення, має бути здатним до нестандартних рішень нових проблем. На початку 1990-х років бібліотекарі ще не завжди були готовими до роботи в умовах переходу до новітніх технологій і змінених економічних умов. Постала нагальна потреба скоординованих зусиль щодо організації безперервної освіти, створення програм професійного розвитку для працівників бібліотек та інформаційних центрів різних систем і відомств. Аналіз ситуації навколо організації безперервної освіти для бібліотекарів, можливостей сучасної системи підвищення кваліфікації бібліотечних працівників України та змісту навчальної програм у цій системі довів необхідність змін у стратегії і тактиці навчання. Має бути створена чітка система безперервної освіти працівників бібліотек, упроваджуватися й оновлюватися освітні програми, надаватися освітні послуги в різних формах (курсове навчання, короткотермінові семінари й тренінги, дистанційне навчання тощо), а також усебічно підтримуватися самоосвітня діяльність працівників бібліотек. Це сприятиме соціальній адаптації бібліотечних працівників у новій економічній і соціально-економічній ситуації, надасть певні гарантії на час структурних змін і реформ у бібліотечній системі, допоможе в роботі з новими технологіями тощо.

На часі нова світова тенденція – це вивільнення часу на дозвілля через зменшення робочого часу. Теоретики, котрі досліджують зазначену проблему, прогнозують, що інформатизація на новому кроці надасть більші можливості для різноманітного дозвілля та розвитку особистості. Однією з перспективних форм організації серйозних розваг визначено волонтерство, сам факт реалізації якого вже складає ґрунт для задоволення та самореалізації. Ця й інші перспективи мають бути в полі зору як діячів

бібліотечної справи, так і законодавців, що розробляють питання культурної політики України загалом. Сучасний стан соціально-економічного, політичного та культурного розвитку суспільства зумовлює необхідність підвищення рівня освіченості громадян України, розробки нових підходів і форм до духовної життєдіяльності людини. У такому функціональному контексті бібліотечного руху слід наголосити на беззаперечно позитивній ролі й активній діяльності представників інститутів громадянського суспільства.

Показовою є діяльність Української бібліотечної асоціації (УБА) – усеукраїнської громадської організації, метою якої є всебічне сприяння розвитку бібліотечно-інформаційної сфери та забезпечення прав користувачів на якісне та своєчасне бібліотечне обслуговування й доступ до інформації, а також захист спільних інтересів членів УБА. 20-річний досвід роботи сьогодні дозволяє представляти інтереси 69 тис. бібліотечних працівників з усієї країни, понад 39 тис. бібліотек. УБА, визнана професійною спільнотою України та світу, сприяє розвитку громадянського суспільства, впливає на розвиток бібліотечно-інформаційної сфери в Україні, активно відстоює права громадян на доступ до всього обсягу накопичених знань та інформації, свободу слова, працює задля розвитку суспільства знань. Беззаперечним є внесок УБА у розвиток бібліотечної професії та бібліотечно-інформаційної освіти. УБА організувала сотні конференцій, семінарів і тренінгів, опублікувала близько 50 науково-практичних видань, які допомагають бібліотекарям досягати високого рівня якості бібліотечного й інформаційного обслуговування, сприяють розвитку бібліотекознавства, підвищенню іміджу бібліотек у суспільстві. Так, було розроблено й запроваджено Кодекс етики бібліотекаря, суттєвий внесок було зроблено в теоретичну розробку концепції інтелектуальної свободи стосовно бібліотечної діяльності в демократичному суспільстві, обґрунтовано та введено в обіг поняття *адвокація*, теоретично аргументовано роль і значення національних бібліотечних асоціацій для розвитку бібліотечної професії, освіти, практики й управління.

Завдяки потужному культуротворчому потенціалу УБА вітчизняну бібліотечну справу виведено на міжнародний рівень. Зокрема, УБА як національна бібліотечна асоціація є членом Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА), що дає можливість членам УБА репрезентувати Україну на міжнародній арені, брати участь у міжнародних проектах і бути обізнаними у світових тенденціях бібліотечної справи. Члени УБА в роботі експертних груп поширюють кращий зарубіжний досвід в Україні, сприяючи доступності інформації, ліквідації інформаційної й електронної нерівності. У 2010–2013 рр. УБА за підтримки Фонду Білла та Мелінди Гейтс реалізувала програму ІФЛА «Розбудова потужних бібліотечних асоціацій», що дало можливість бібліотечним фахівцям набути нові знання та навички з менеджменту професійних бібліотечних об'єднань. Важливим результатом діяльності УБА стало сприяння відкриттю протягом 2001–2013 років понад 140 інтернет-центрів у публічних бібліотеках України за програмою та за підтримки Посольства США в Україні, а також інтернет-центрів для незрячих.

УБА впродовж 2008–2014 рр. – партнер з реалізації одного з наймасштабніших міжнародних бібліотечних проектів в Україні – програми «Бібліоміст», що адмініструється IREX і є частиною ініціативи «Глобальні бібліотеки» за фінансування Фондації Білла та Мелінди Гейтс і підтримки USAID. Завдяки програмі «Бібліоміст» майже 2000 публічних бібліотек були підключені до мережі Інтернет, стали надавати публічний доступ до мережі громадянам, перетворилися на сучасні бібліотечно-інформаційні центри. У них працюють кваліфіковані фахівці, які пройшли підготовку в Головному тренінговому центрі УБА в м. Києві та 24 регіональних тренінгових центрах. Бібліотечні фахівці підвищують тут кваліфікацію відповідно до сучасних соціокультурних, економічних та інформаційно-технологічних реалій, за розробленими УБА новими навчальними програмами. Інформацію взято з офіційного сайту УБА та за особистою згодою Президента УБА І. Шевченко [416].

Окремої уваги заслуговують культурно-інформаційні послуги, які пропонує УБА для практичного використання в професійній діяльності бібліотекаря. Яскравим прикладом є інформаційне видання «Бібліотечна кухня», у якому надаються практичні рекомендації, як створити якісну культурну послугу і, відповідно, залучити до її споживання більшу кількість людей. Актуалізуються такі питання: як заручитися підтримкою влади щодо впровадження більш ефективної діяльності бібліотек; як налагодити співпрацю з підприємцями і стати привабливим для бізнес-ланки; які форми роботи можуть привабити відвідувача до цього закладу культури; як стати популярним закладом культури і які послуги запропонувати?

Особливість цього інформаційного видання полягає в його унікальному змісті. Відповіді на поставлені актуальні для бібліотек запитання мають фактологічний матеріал, який уже запроваджують у вітчизняних бібліотеках, і він має потужну споживчу вартість. Фахівець бібліотечної справи має нагоду звернутися за досвідом до іншого аналогічного закладу, де йому допоможуть порадою, поділяться досвідом тощо.

Проведене дослідження дозволило вивчити коло проблем вітчизняної бібліотечної справи і в результаті розробити освітні кейси, тематика яких спрямована на підвищення фахової компетентності працівників бібліотечної галузі з питань упровадження в галузь сучасних культурних практик. Своєю чергою, упровадження цих практик дозволило трансформувати бібліотечну послугу та підвищити її споживчу цінність.

Зміст освітніх кейсів містить нові теоретико-методичні та практичні рекомендації, які дозволяють працівникам оволодіти сучасним фаховим термінологічним апаратом і набути професійно орієнтованих знань і навичок.

Освітні кейси містять такі тематичні напрями:

1. Практика читання: від традиції до інновації.
2. Брендування бібліотечної послуги: виклики часу.
3. Соціокультурний потенціал бібліотечних локальних зон і територій.

4. Дизайн мислення в системі функціонування бібліотеки.

5. Картографія бібліотечної послуги.

Запропонована тематика дозволила оволодіти необхідними знаннями та вміннями щодо ефективного планування діяльності при використанні окремих зон обслуговування користувачів публічних і спеціальних бібліотек, особливо бібліотек для дітей і юнацтва з метою забезпечення їхніх читацьких потреб та реалізації культурно-дозвілєвої функції бібліотек.

Особливого значення окреслене вище набуває в процесі розробки освітніх програм для спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», а також при визначенні фахових компетентностей для студентів першого та другого освітніх рівнів вищої освіти.

Розроблені освітні кейси схвалено Українською бібліотечною асоціацією (додаток В.4).

Дослідження діяльності бібліотек і, відповідно, бібліотечної справи в Україні дозволило зробити такі висновки, а саме: вітчизняні бібліотечні практики мають потужний культуротворчий потенціал, який має вираження в змістовному і якісному культурному продукті та послугі. Завдяки ініціативі різних стейкхолдерів, які зацікавлені в розвитку вітчизняної бібліотечної справи, їх професійному бажанню, бібліотечна галузь має всі ресурси для надання громадянам можливості реалізовувати власні культурні, інформаційні потреби в її локальному розумінні. У глобальному контексті Україна має потужний професійний ресурс для того, щоб вивести бібліотечні практики на світовий ринок культурних послуг.

Отже, запорукою успішного, на наш погляд, досвіду є довіра, відкритість, персональна відповідальність за свою професійну діяльність між усіма зацікавленими стейкхолдерами бібліотечної справи. Особливої уваги заслуговує ретельне вивчення досвіду діяльності УБА й відповідне використання її досвіду задля забезпечення функціонування громадських рухів і професійних об'єднань в інших секторах культури. Ефективність і потужність

функціонування вітчизняних бібліотечних практик характеризується дієвим нормативно-правовим регулюванням, інформаційно-консультативними джерелами, активним впливом на розвиток справи різних стейкхолдерів, які зацікавлені в трансформаційних процесах бібліотечної галузі.

Музеї

Культурна, як і історична пам'ять, є результатом рефлексії на предмет власної історії, що вибудовується, як стверджує німецький учений Я. Ассман, «de facto в ході культурних практик», а культурне конструювання «завжди кероване специфічними мотивами, очікуваннями, надіями, цілями та сформоване референтними рамками сучасності» [26, с. 94–95].

Історична пам'ять кожного народу представлена сукупним досвідом попередніх поколінь, уявленням сучасників про минуле, що поряд з мовою, способом життя, територією відрізняють його від інших народів. Пам'ять про життя предків сприяє згуртованості, об'єднує родини, є однією з базових засад формування національної ідентичності і тому належить до фундаментальних історичних і культурних цінностей народу. «Як окрема людина, – пише Я. Ассман, – лише завдяки наявності в неї пам'яті може виробити й зберегти протягом років індивідуальну ідентичність, так і група може зберігати групову ідентичність тільки з допомогою пам'яті. Різниця полягає лише в тому, що групова пам'ять не має фізіологічної основи. Її заміщує в цьому випадку культура – комплекс знань, що забезпечує ідентичність, та об'єктивована в таких символічних формах як міфи, пісні, танці, поговірки, закони, священні тексти, скульптури, орнаменти, живопис, дороги і навіть – місцевість» [26, с. 95].

На тлі своєрідного «буму пам'яті» та «розквіту так званої індустрії пам'яті» (Я. Грицак, О. Кісь) вивчення форм культурної пам'яті перетворилося на особливу наукову субдисципліну, яку розробляють як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Актуалізацію збереженого історичного й культурного досвіду етнонаціонального буття забезпечують різні практики комеморації як

різновиди культурних практик. При їх розробці увага фіксується на тому, що уявлення індивідів про минуле значною мірою задані наративами, образами, смислами, які репрезентовані в сучасному музейному просторі.

Науковий інтерес до тематики пам'яті серед європейських науковців стимулювало видання у 1984–1992 роках семи томів «Місце пам'яті» під редакцією французького вченого П. Нора. Цей масштабний проект, за його словами, дозволив здійснити «докладну інвентаризацію національної пам'яті» та концептуалізувати ідею нації, репрезентовану в символах, пам'ятниках, національних святах, тобто в різних практиках комеморації. Німецькі традиції *memory studies* пов'язані з іменами О. Г. Ексле, Я. Ассмана й А. Ассман, у дослідженнях яких пам'ять постає як явище культури, з допомогою якого твориться соціальна та культурна ідентичність. Важливим напрямом досліджень є топографія (картування) історичної пам'яті, що репрезентована в топонімах і географічних назвах.

У дискурсі історичної та культурної пам'яті здійснюються дослідження, започатковані британським ученим Е. Хобсбаумом, що отримали назву «винайдення традиції» і під якими розумілися культурні практики, які ставили за мету легітимізувати інституції, виразити належність до спільноти та прищепити певні цінності й норми поведінки, що передбачають зв'язок з минулим [72, с. 13].

У дослідженнях культурної пам'яті наявний величезний спектр підходів, де представлений зв'язок між пам'ятними місцями й символами національної ідентичності, аналіз і каталогізація різних комеморативних практики й ін. Дискусії щодо значення символів для меморіалізації минулого засвідчують, що процеси вибору і створення символів для пам'ятних подій опосередковані інтересами груп впливу. Так, Б. Шварц на американському досвіді аналізує й доводить роль «агентів пам'яті», як він називає різних зацікавлених осіб у створенні посмертної репутації національного лідера [466].

Модель «історичної пам'яті» на українському матеріалі, як зазначає Н. Яковенко, «чи не вперше застосував О. Толочко в статті «Замітки з історичної топографії до монгольського Києва» [489, с. 218]. Проблему історичної та культурної пам'яті й ідентичності досліджують вітчизняні науковці О. Гайдай, Я. Грицак, О. Гриценко, Г. Грінченко, С. Зашкільняк, Г. Касьянов, В. Кравченко, А. Портнов, Н. Яковенко, канадський історик українського походження С. Єкельчик та ін.

У дискурсі культурної пам'яті вітчизняними науковцями осмислено проблеми суспільної та культурної амнезії, феномен глорифікація, з одного боку, і комплекс віктимності – з іншого, що характерний для українців. Особливий інтерес як на теоретичному, так і на практичному рівнях пов'язаний з такою трагічною подією вітчизняної історії, як Голодомор 1932–1933 років. Голодомор – це подія-травма, спогади про яку постають із живої пам'яті українців і потребують розробки особливих культурних практик комеморації, спрямованих як на вшанування та збереження пам'яті про загиблих, так і подолання цієї культурної травми на рівні національної, суспільної й індивідуальної свідомості.

Євроінтеграційна стратегія України передбачає приведення у відповідність з європейськими стандартами та принципами не тільки економіки, законів і державного управління, але й свого ставлення до історичної та культурної пам'яті. Оскільки, як підкреслював Д. де Ружмон: «Європа є батьківщиною пам'яті. Вона є навіть пам'яттю світу, тим місцем світу, де зберігають і відтворюють найдавніші документи людської раси, і роблять це не лише в музеях та бібліотеках, але також у звичаях, традиціях, у мовних навичках, у близькості людських відносин» [355, с. 25].

Тому політика пам'яті повинна відповідати нормам міжнародного права, принципам гуманізму, що виключають дихотомію «свої – чужі». Однак реконфігурація вітчизняної історичної пам'яті ускладнюється наявністю в країні різних за змістом канонів «історичної пам'яті», а відтак й

ідентичності. Український філософ Т. Ящук зазначає: «Україна, як і деякі інші пострадянські суспільства, знаходиться в стані ідентифікаційного *intermezzo*. Знаходження “між” різними орієнтирами ідентичності виявляється тією територією, де не спрацьовують раціональні структури» [492].

У такому контексті культурні практики комеморації повинні ґрунтуватися на гуманістичних принципах, стати основою солідарності, вселяти оптимізм і надію на краще майбутнє в сучасній нестійкій ситуації.

Політика пам'яті в широкому розумінні містить, крім діяльності органів державної влади, ще й діяльність інституцій громадянського суспільства, авторитетних лідерів громадської думки, інтелектуальну та художню еліту.

Що стосується практик історичної пам'яті, які продукує громадянське суспільство, то вони мають репрезентувати патерни минулого, які допомагають суспільству інтерпретувати своє минуле та сучасне, а також мати бачення майбутнього. Оскільки, як пише німецький дослідник Дж. Олік, «мнемонічні практики не створюються цілком ні в минулому, ні в сьогоденні, але в їх безперервній і рефлексивній взаємодії: процес спогадів є виробництвом смислів у часі, а не виробництвом статичних об'єктів». І тому комеморація – це діалог, процесуально-реляційна і відносна діяльність [293, с. 59].

Музейні культурні практики, будучи репрезентантами культурної та історичної пам'яті, відображають політику пам'яті, хоч не обов'язково державну. Вітчизняна дослідниця і працівник одного із музеїв звертає увагу на упередженість музейних практик: «Музеї дають упереджену інтерпретацію минулого, часто суперечливі історичні епізоди та постаті піддаються замовчуванню. Це наслідок домінування сучасності в конструюванні уявлення про минуле. Музеї є відображенням сучасної політики як у царині пам'яті, так і у сфері державотворення та зовнішньополітичної діяльності» [86, с. 36]. О. Гайдай висловлює ідею щодо створення парків скульптур радянського періоду, де б «знайшли свій вічний притулок демонтовані “кам'яні гості” з радянських часів».

У сучасних *science studies* як напряду *Cultural Studies* і культуральної історії пріоритет надається осмисленню практикам пізнання, що зосереджені на такій діяльності, як експериментування. Тобто, досліджується не діяльність видатних науковців як продуцентів великих ідей, що є предметом інтелектуальної історії, а функціонування «нормальної науки» (Т. Кун), яку забезпечували на ранній стадії модернізації спочатку ремісники, а потім інженери-винахідники, що виготовляли необхідне приладдя, помічники, лаборанти, які, власне, і проводили численні досліди. Подібний підхід, поєднаний з концепцією «центрів калькуляції» (*centres of calculation*) сучасного французького філософа Б. Латура, одного з авторів акторно-мереживної теорії, дозволяє по-новому тематизувати такий різновид культурних практик, як виставкові практики та пов'язані з ними музейні [225].

Музеї як подібні «центри калькуляції» не просто слугують місцями акумуляції різних знань, а завдяки своїм науковим та експозиційним практикам створюють нові реальності, розширюють горизонти смислу як творців музейних і виставкових експозицій, так і їх відвідувачів, тих, хто знайомиться з ними. І тим самим, як автори, так і відвідувачі беруть участь у конструюванні «архітектур особистості» (*architectures of the person*) [500]. Це поняття використовує сучасний австралійський учений, який працює в парадигмі *Cultural Studies*.

Українські дослідники наголошують на специфіці репрезентації музейних наративів в експозиціях та екскурсіях і визначають останні як особливий різновид виставкових практик [158]. При розробці музейних практик необхідно упередженості, враховувати їх поліфункціональність – поєднання просвітницької, розважальної й інтерактивної функцій. Питання музейних практик, спрямованих на роботу з історичною та культурною пам'яттю, а також відображення в них «локального компонента» потребує ґрунтовного дослідження, що має стати предметом прикладної культурології.

Парки

Невід'ємною частиною в системі організації дозвілля людей є парки. Вони органічно пов'язані із загальними процесами соціального й культурного життя сучасного суспільства. Зростання ролі, значення, популярності парків у сучасній життєдіяльності обумовлено процесами урбанізації життя, інтелектуалізації праці, збільшенням психологічного навантаження на виробництві тощо. Парки культури та відпочинку характеризуються своєю багатофункціональністю й різноманітністю запропонованих і, відповідно, споживаних культурних послуг, які покликані задовольняти попит усіх соціально-вікових верств населення в різних видах культуродоцільного дозвілля [183, с. 5–6].

Досліджуючи значення вільного часу в сучасному житті людини, український культуролог І. Петрова акцентує на процесі зростання обсягу вільного часу, що, на думку теоретика, актуалізує проблему організації культуродоцільного дозвілля. І. Петрова, зокрема, наголошує на тому, що саме розвиток сфери дозвілля впливає на зростання рівня життя, а отже, сімейного добробуту, створюючи нові можливості для використання дозвілля за бажанням [312, с. 28–29]. Саме парки культури та відпочинку є найбільш демократичними закладами культури, на які покладена відповідно до їх типології культуротворча місія. Але слід зауважити, що реалії сьогодення свідчать про певну втрату культуротворчого потенціалу парків культури та відпочинку, і зумовлено це низкою проблем, серед яких: недостатньо дієве нормативно-правове регулювання; відсутність наукового і практичного інтересу до розгляду проблем паркового дозвілля; певний дефіцит оригінальних ідей, нових концепцій і теорій, які могли б слугувати виробленню стратегії й тактики розвитку парку та призвели до неефективного використання ресурсу цього соціокультурного інституту.

Функціональне призначення вітчизняних парків культури та відпочинку

не є об'єктом уваги вітчизняних науковців. Так, при аналізі наукових досліджень, об'єктом яких є парки культури, слід констатувати, що цей соціокультурний інститут вивчала Р. Жукова 1983 року, і, відповідно, дослідження було присвячено культурно-просвітницькій функції парку, що характерна була для функціонування парку за часів Радянського Союзу. Інші два наукові дослідження (О. Копієвської 1999 р., О. Любченко 2011 р.) були присвячені вивченню зарубіжного досвіду забезпечення функціонування різних типів парків. Окреслене вище дозволяє констатувати, що парки культури та відпочинку не мають потужного наукового обґрунтування щодо їх сучасного функціонального розуміння. Не простежується і, відповідно, зацікавленість до цього закладу культури представників інститутів громадянського суспільства, центральних органів виконавчої влади.

Для більш повноцінного розкриття, на наш погляд, критичної ситуації, у якій опинилися досліджувані заклади культури, варто проаналізувати нормативно-правову базу, яка регулює функціонування парків культури та відпочинку. Так, у нормативно-правових актах України цей заклад культури згадано в Законі «Про культуру» як базовий заклад комунальної форми власності. Відповідно, у галузевому Законі України «Про природно-заповідний фонд України», у якому визначаються правові основи організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду України, відтворення його природних комплексів та об'єктів, про такий тип парку як парк культури та відпочинку не зазначено.

Своєю чергою, стаття 9 вказаного Закону визначає види використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а саме: природоохоронний, науково-дослідний, оздоровчо-рекреаційний та освітньо-виховний [8].

Визначені види не характеризують у повному обсязі функціональні можливості парку культури та відпочинку, культуротворча місія якого в умовах міста набагато ширша й вагоміша. Відсутність державних програм

щодо ефективного використання потенційного ресурсу парків культури та відпочинку унеможлиблює реалізацію покладених на цей тип парку функціональних можливостей, тим самим усуває можливість використовувати паркові культуротворчі ресурси задля забезпечення різноманітних культурних потреб людини. Особливо актуалізується паркове дозвілля в умовах міста. Парки культури та відпочинку розглядаються як певні екосистеми, що мають особливе значення для відновлення фізичних і духовних сил людини в умовах міського середовища.

З огляду на те, що головним призначенням парків є відновлення фізичних сил людини, ми зазначаємо, що будь-які вказані вище практики реалізуються з використанням такого інструмента, як тіло, що, своєю чергою, є своєрідним «вмістилищем» культурних практик. Таким чином, проблема тілесних практик актуалізується в прикладних культурологічних дослідженнях.

М. Мосс увів поняття *техніки тіла* для позначення традиційних способів дії тіла й рухових форм, за допомогою яких люди користуються своїм тілом: хода, біг, стиль плавання, користування інструментом і багато інших типових проявів тілесної поведінки мають специфічний характер у різних суспільствах. Ці техніки варіюються «головним чином відмінностями в суспільстві, вихованні, престижі, звичаях і моді» [262, с. 242–245].

Роботи М. Мерло-Понті, М. Фуко й П. Бурдьє містять філософське підґрунтя досліджень тілесності і тілесних практик, оскільки вони поривають з картезіанської філософською традицією, яка відокремлює тіло від мислення. М. Фуко вважає, що ставлення до тіла як до інструмента важливе, але недостатнє і в низці своїх робіт доводить, що до тіла можна ставитися як до флейти. У межах такого підходу наголошено на процесі, а не на кінцевому результаті, а відтак і тіло, на відміну від інструментального підходу, набуває самодостатньої цінності.

У такому контексті нам слід наголосити, що паркові практики мають звертати особливу увагу на процесах задоволення рекреаційних дозвіллевих потреб людини, оскільки результат кожна людина буде мати свій.

Важливий для дисертаційної роботи концептуальний підхід до розуміння паркових практик пов'язаний із повсякденністю.

Осягнення глибинної природи людини, проблем її життя та нових екзистенціалів буття у світі дозволило зрозуміти, що саме в повсякденності, як стверджували екзистенціалісти, як народжуються численні проблеми особистості, так і виявляються специфічні ознаки суспільства.

Повсякденність – це не просто сфера «рутинних життєвих практик», які, будучи зафіксовані в практичному досвіді, звичаєвих нормах, культурних традиціях, визначають модель поведінки людини в системі соціальних відносин. Повсякденність – це простір реалізації сутнісних сил особистості, її страждань, розчарувань і надій на майбутнє, місце вияву її справжньої сутності, власних потенційних можливостей, переконань і цінностей.

Звернення до повсякденності як до самостійної проблеми було здійснено Е. Гуссерлем у межах феноменології, і саме він уводить поняття *життєвий світ* як простір, у якому «реалізується людська практика». Філософ дійшов висновку щодо вкоріненості всіх конструктів свідомості в життєвому світі, який представляє спільне, не виділене свідомістю поле пережитої людьми із дня на день дійсності. Цей не виділений життєвий світ є першоосновою продукування смислів, і саме він є неодмінною умовою існування не лише всіх наукових стратегій і знань, а із самого початку – місцем виникнення норм і приписів. Для мислителя життєвий, повсякденний світ мав внутрішню впорядкованість, своєрідний когнітивний сенс і поставав як універсум смислів, самостійна реальність [111].

На нашу думку, концепт культурних практик повсякденності дозволяє зосередити увагу як на різних соціокультурних контекстах їх реалізації, так і

акторах (суб'єктах, учасниках) цього дійства. За умови дотримання алгоритму впровадження цих практик, урахування їх специфіки життєвий світ, його культурне поле, постає як складна ціннісно-сміслова і знаково-символічна система, що визначає життєві установки, моделі поведінки та способи комунікації. Практика – це все те, що людина робить сама і з чим вона зустрічається в соціокультурному просторі. Практику можна розглядати як доцільно корисну дію індивіду, яка спрямована на перетворення власного соціокультурного простору. Така дія характеризується повсякденністю, звичними для людини вчинками, які не потребують пояснення, оскільки підпорядковується правилам, що встановлює сама людина.

Французький філософ, історик і культуролог М. де Серто – автор оригінальної теорії повсякденності та повсякденних культурних практик звичайних людей – відзначає двоїстість, амбівалентність повсякденного життя, яке, з одного боку, виснажує людину, а з іншого – відкриває широкі можливості для відновлення її фізичних сил [367].

Досліджені практики активно представлені в парковому просторі, серед яких популярності набувають практики занять спортом, фітнесом, велопрогулянки й ін. як повсякденна звичка людини.

Сьогоденність паркових практик пов'язана з інфраструктурою цього закладу культури. Вітчизняна реальність характеризується значною кількістю порушень, зумовлених масовими забудовами на територіях парків, хоча в умовах загрози екологічної кризи роль парків як багатофункціональних культурно-рекреаційних центрів дедалі зростає: вони стають необхідними природними осередками, що створюють сприятливий мікроклімат для реалізації культурних практик.

Заклади, які завжди працювали на самоокупності, стали нерентабельними, майже втратили своє функціональне значення. Аналіз діяльності паркових господарств країни засвідчив про наявність значних

проблем практично в усіх паркових установах. Парки отримують прибутки головним чином не від того, що надають культурно-дозвіллеві, рекреаційно-оздоровчі й інші послуги, а від того, що здають основні фонди та вільні площі в оренду, а також ведуть спільну діяльність з іншими господарюючими суб'єктами, розташованими на території парку.

Стан основних фондів паркового господарства країни критичний. Подальша експлуатація основних фондів пов'язана з небезпекою. Скорочення кількості атракціонної техніки, яка була основним джерелом отримання прибутків, призводить до зубожіння парків, їхньої нерентабельності, тобто збитковості та згорання основної роботи. Велике занепокоєння викликає низький стан архітектурно-ландшафтного середовища існуючих парків культури. Практично не проводиться робота з благоустрою території, відсутній належний нагляд за зеленими насадженнями. Серед основних причин, що перешкоджають ефективній діяльності паркових установ, – відсутність чіткої схеми їх подальшого розвитку. З метою визначення перспектив і пріоритетів діяльності паркових установ необхідно розробити концепцію, яка дала б змогу деталізувати шляхи, механізми та розробку конкретних заходів щодо підвищення ефективності паркових практик.

Так, у системі парків комунальної форми власності це протистояння вбачається між демократичною природою функціонального призначення культури й інерцією авторитарно-бюрократичного управління нею; між зростаючим плюралізмом у суспільстві та старою парадигмою культурного розвитку в країні; між реальним попитом населення на паркові практики, інтересами щодо їх змісту; між гострою необхідністю розвитку матеріально-технічної бази парків, запровадженням інноваційних технологій і залишковим принципом їх фінансування; недооцінкою в суспільстві, зокрема владними структурами соціокультурного значення паркових практик у повсякденному бутті людини.

Виправданим і корисним для перспективного розвитку паркової галузі в Україні є вивчення й узагальнення досвіду зарубіжних країн та адаптація його до конкретних вітчизняних умов. Згідно із Всеєвропейською стратегією збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (1995 р.) країни Європи несуть спільну відповідальність за збереження своєї природної спадщини та передачу її прийдешнім поколінням. Цей нормативний документ визначає умови, за якими можливе більш ефективне використання парових територій. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття – це внесок Європи в зусилля, які спрямовані на підтримку впровадження Конвенції про охорону біологічного різноманіття. Стратегія була запропонована Маастрихтською декларацією «Про збереження природної спадщини Європи» (1993 р.), і в її основу лягли Бернська конвенція і Європейська стратегія збереження природи (1990 р.). Стратегія забезпечує базу для координації та об'єднання зусиль щодо зміцнення й нарощування теперішніх ініціатив. Вона спрямована не на впровадження нового законодавства, а на ліквідацію прогалин у тих випадках, коли ініціативи впроваджуються не в повному обсязі чи не досягають бажаних результатів. Крім того, стратегія шукає шляхи для ефективнішого врахування екологічних вимог у всіх відповідних соціально-економічних секторах, збільшення участі громадськості і її обізнаності з питань збереження навколишнього природного середовища та прийнятності для неї інтересів збереження.

Стратегія передбачає впровадження 10 принципів в усі галузі, де використовують природні ресурси. Такими принципами є: принцип обережного прийняття рішень, принцип уникнення загроз, принцип запобігання втратам, принцип переміщення небезпечних виробництв, принцип екологічної компенсації, принцип екологічної єдності, принцип відновлення та відтворення природних ресурсів, принцип найкращої існуючої

технології та найкращих екологічних методів, принцип «забруднювач платить», принцип участі громадськості та її доступу до інформації [83]. Правову основу для здійснення заходів у межах Стратегії визначають міжнародні домовленості й угоди, такі як Конвенція про охорону біологічного різноманіття, Бернська конвенція, Боннська та Рамсарська конвенції, Директиви ЄС.

З урахуванням європейського досвіду щодо цієї проблеми, а також вітчизняних (локальних) особливостей, на наш погляд, можна запропонувати деякі рекомендації:

- забезпечення соціально-економічних, правових умов для ефективного впровадження паркових практик;
- сприяння формуванню сучасної інфраструктури паркового господарства;
- удосконалення правових відносин між адміністрацією парків та орендарями культурно-дозвільних, торговельних й інших об'єктів, що знаходяться в межах парків, державними структурами, фондом комунального майна, службами, які виконують роботи із зеленого будівництва та благоустрою, експлуатують паркові інженерно-технічні мережі та споруди;
- розробка та реалізація державних програм для різних верств населення в наданні якісної паркової послуги;
- забезпечення підготовки та підвищення фахових компетентностей працівників парків;
- сприяння економічному співробітництву в галузі паркового господарства;
- удосконалення структури координації й управління парками на національному та місцевому рівнях владних структур і громадських організацій;
- оптимізація методики узагальнення та запровадження передового

досвіду діяльності паркових практик, а також вивчення сучасних тенденцій паркобудівництва;

- проведення значних обсягів реконструкції, благоустрій природного середовища на існуючих і нових рекреаційних територіях;

- коригування системи оподаткування діяльності паркових господарств з урахуванням сезонності послуг, які вони надають;

- розроблення принципово нової концепції – моделі вітчизняного парку і його програм відповідно до сучасних вимог їх функціональної діяльності та соціальної сутності;

- визначення принципів фінансування паркових установ на основі поєднання державного та приватних джерел, координація зусиль державних, комерційних, громадських структур для спільного розв'язання загальних і регіональних проблем паркобудівництва;

- розроблення стартапів для ефективного залучення інвесторів, благодійних організацій, спонсорських коштів;

- запровадження спеціального науково-популярного друкованого видання для висвітлення проблем теорії і практики паркової діяльності.

Безумовно, потребує докорінних змін система фінансування. Нові державні програми реформування надають можливість повної чи часткової приватизації паркових об'єктів, а з тим подолання розриву між попитом, ціннісними орієнтаціями, смаком, інтересами особистості та пропозиціями – змістом паркової роботи, її технологіями, які все більше відстають від процесів перебудови в суспільстві.

Щоб успішно розв'язати проблему, потрібно принаймні:

- 1) створення нових проектів подібних парків з урахуванням сучасних моделей і технологій;

- 2) пошук інвесторів: міжнародний досвід свідчить, що навіть такі грандіозні парки, як Діснейленд, швидко окупуються, стають прибутковими,

а самі парки міцно посідають місце лідерів у комерційному секторі індустрії дозвілля;

3) удосконалення податкової системи: без відповідних коректив у податковій системі важко сподіватися на поліпшення паркової справи; податкова система повинна стимулювати комерційні кола до активної участі в паркобудівництві.

Дослідивши потенційний ресурс і культуротворчу місію паркових практик, можемо констатувати, що досліджуваний нами заклад культури має досить потужну культуротворчу місію, але, на жаль, визначені й окреслені проблеми, якими характеризується сучасна українська реальність, не дозволяють йому реалізовувати історично покладені на нього функції культури.

Заклади клубного типу

Закладам клубного типу належить одне з провідних місць у забезпеченні різноманітних культурних потреб людини.

Клуб як соціокультурний інститут у середині ХХ ст. був найактивнішим об'єктом дослідження науковців. Цей заклад культури мав найбільш потужний культурно-просвітницький і дозвіллевий потенціал, що дало можливість забезпечувати культурні потреби різних соціально-вікових категорій відвідувачів. Клубна діяльність активно обговорювана та досліджена радянською науковою культурологічною школою, яка позначилася появою однойменної науки – клубознавства. Клубознавча наукова школа 60–80 років ХХ ст. (М. Аріарський, Д. Генкін, С. Іконніков, Л. Коган, Ю. Красильніков, О. Сасихов, Ю. Стрельцов та ін.) розкрила потенційну сутність клубної діяльності, визначила культурно-виховний, просвітницький потенціал клубу, а також роль клубу в духовному розвитку людини.

Досліджуючи соціокультурну сутність клубу, Л. Поліщук характеризує період перебудови як переломний етап у клубній діяльності, що

характеризується зниженням інтересу до теорії та практики клубної справи. На думку вченої, клуби сприймалися як анахронізм, як зразок заідеологізованих закладів адміністративно-командної системи, які виконують ідейно-виховну функцію у сфері дозвілля, що зумовлювало відчуження від них значної частини населення, особливо молоді. У 80-х роках ХХ ст. науковці (Н. Запорожець, А. Леонова, О. Миронюк, О. Скнар, Н. Тарасюк, Є. Чмихало й ін.) розглядали можливості перепрофілювання клубів на загальнодоступні центри самовиховання, нерегламентованого спілкування, духовного розвитку й активного відпочинку населення [323, с. 3].

Період незалежності позначився іншим науковим підходом до клубної діяльності, що характеризується дослідженнями в галузі функціонального спрямування клубних закладів з урахуванням різноманітних культурних потреб громадян, а також трансформації клубного закладу (Н. Бабенко, Г. Єскіна, Н. Останіна, І. Петрова, Л. Поліщук, Н. Цимбалюк та ін.). Клубна діяльність переважно розглядається як складова міської культури, клуб на селі залишається майже поза увагою науковців.

Клубний заклад у його сучасному правовому розумінні визначають як об'єкт культурного призначення, а саме: палаци, будинки культури, клуби, народні будинки, молодіжні центри, культурно-дозвілєві комплекси, центри дитячої творчості, будинки мистецтв, будинки фольклору, будинки народної творчості, інші клубні заклади, діяльність яких спрямована на створення, розповсюдження та популяризацію культурних надбань. Створюють клубні заклади з метою задоволення культурних потреб громадян у розвитку народної традиційної культури, підтримки художньої творчості, іншої самодіяльної творчої ініціативи, організації дозвілля [12].

Відповідно до закону України «Про культуру» клубний заклад належить до комунальної форми власності, тому його функціонування цілком залежить від органів виконавчої влади на місцях і місцевого

самоврядування. Так, саме з метою реалізації державної політики у сфері культури, активізації культурно-мистецького життя міста, збереження та розвитку мережі клубних закладів культури міста відповідно до статті 25 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» міські ради розробляють і затверджують Положення про клубні заклади і, відповідно, розробляють стратегію, програми їх розвитку.

Розроблені програми спрямовані на запровадження таких заходів, а саме: упровадження автономного опалення в сільських клубних закладах, залучення коштів з різних джерел фінансування для газифікації будинків культури. Відповідно до зазначеного вище ми можемо констатувати, що клубні заклади, їх утримання покладено лише на місцеві органи і це попри те, що відповідно до Закону України «Про культуру» держава в пріоритетному порядку створює умови для розширення культурної інфраструктури села [6, с. 8]. Слід наголосити, що цей пріоритетний напрям державної політики є незмінним з 1992 року (у чинному до 2010 р. Законі України «Основи законодавства про культуру» і продовжили своє відображення в Законі України «Про культуру»). Виникає запитання: чому ж клубні заклади як єдині осередки культури на селі, які протягом усього періоду незалежності України нормативно визначені як пріоритетний напрям розвитку занепадають і фактично не відповідають культурним потребам населення.

Клубний заклад у сільських населених пунктах відіграє особливу культуротворчу роль і є єдиним осередком збереження й розвитку унікальної народної творчості.

Реалії сьогодення свідчать про невідпинний процес занепаду вказаного закладу культури. Недостатнє фінансування досліджуваних закладів культури суттєво нівелює їх функціональну приналежність. Працівники культури, котрі ведуть діяльність у сфері культури, змушені більше опікуватися господарськими проблемами: проведенням ремонтних робіт, забезпеченням опалення тощо,

адже будівлі та споруди закладів культури переважно побудовані в 60–70-х роках і потребують проведення поточних і капітальних ремонтів з метою утримання їх у належному технічному стані, аніж забезпечувати культуротворчу місію клубного закладу. Характерним для переважної більшості будинків культури, клубів є майже 100% зношення необхідної для забезпечення культурних потреб матеріальної бази (музичні інструменти, сценічний одяг, технічні засоби тощо).

Критичність ситуації, що склалася навколо закладів клубного типу, особливо на селі, підтверджено соціологічним дослідженням, яке провів Центр соціальних досліджень «Софія» на замовлення Національного інституту стратегічних досліджень. Географічні межі дослідження охопили п'ять областей України: Дніпропетровську, Кіровоградську, Миколаївську, Рівненську та Чернігівську. Мета проекту полягала у вивченні змісту, методів організації й основних принципів діяльності будинків культури із задоволення потреб територіальних громад і можливості оптимізації цього процесу. Завдання дослідження полягали у виявленні: нагальних проблем територіальних громад і реальної участі будинків культури у їх вирішенні; потенційних можливостей будинків культури у вирішенні потреб територіальних громад; визначенні оптимальних способів і форм співпраці громадських організацій і закладів культури; виявленні професійних умінь і навичок, які необхідні працівнику сфери культури для якісного виконання ним функцій зі сприяння процесу вирішення локальних проблем.

Проведене дослідження дозволило констатувати, що нестача повноцінного функціонування, а в деяких випадках і відсутність клубного закладу призводить до породження негативних тенденцій у житті людини на селі, а саме: відсутність альтернативного відпочинку; нездорові способи проведення вільного часу (алкоголізм, наркоманія тощо); пасивність населення і певна духовна криза [120].

Окреслене вище дозволяє констатувати, що заклади клубного типу, особливо такі, як будинки культури та клуби, потребують потужної державної підтримки не тільки матеріальної, технічної, а й методичної. Ситуація вимагає здійснення комплексу заходів, що дозволять в умовах соціально-економічної кризи зберегти мережу та покращити матеріально-технічну базу сільських клубних закладів, ініціювати нові форми організації змістовного культурного дозвілля сільського населення. Для вирішення локальних проблем, які виникають при здійсненні функціонального спрямування заклади клубного типу потребують: вивчення сучасного «портрета» міської та сільської клубної культури з урахуванням різних соціально-вікових категорій споживачів клубних послуг; вивчення кращих вітчизняних і зарубіжних зразків щодо ефективного використання культуротворчого потенціалу клубного закладу; підвищення кваліфікації (переатестація або заміна) працівників культури, які ведуть діяльність у досліджуваному закладі культури; надання інформаційних рекомендацій (видання фахових журналів), які б допомагали використовувати досвід інших соціокультурних інститутів; діяльність закладів клубного типу має орієнтуватися не на кількість проведених закладів, а на якість запропонованих культурних послуг.

Питання діяльності закладів клубного типу на селі має перейти з теоретичної правової норми чинного законодавства в площину активної практичної державної підтримки. З метою активізації діяльності досліджуваного закладу культури необхідно активізувати всіх зацікавлених стейкхолдерів клубної діяльності в процесі пошуку нових форм і методів, змістовних програм культурного обслуговування жителів села.

Проведений аналіз сучасного стану та потенційних можливостей вітчизняних базових закладів культури дозволив констатувати, що їх культуротворча місія відповідає їх функціональному змісту, але її реалізація залежить від низки об'єктивних і суб'єктивних причин, а саме:

- дієвого правового регулювання;
- зацікавленості різних стейкхолдерів у розвитку та функціонуванні закладу культури (від органів влади до потужного громадянського сектору);
- наявного наукового інтересу до вивчення фактологічного попиту на культурні послуги досліджуваного закладу культури;
- методично розроблених рекомендацій щодо використання кращих зразків ефективного використання ресурсів закладу культури;
- орієнтації не на кількісні, а на якісні показники;
- високопрофесійного забезпечення функціонування закладу культури.

5.3. Культурно-освітні практики як засіб трансформації культурного простору України

Людина як носій інтересів певних соціальних груп перебуває під патронажем держави, що підтверджено Конституцією, яка, власне, і гарантує кожному право на освіту, вільний розвиток своєї особистості, право на свободу світогляду, на знання, що дають можливість вибору професії та роду трудової діяльності. Водночас, як зазначає відомий німецький соціолог У. Бек: «Для багатьох націй, національних політиків і національно-державних теоретиків майже неприпустимий (або дуже болісний) крок з національного немовби в порожнечу транснаціонального неминує призводить до проблем, з якими нам випадає стикатися в глобальну епоху. Так, самостійні дії держави майже в усіх тематичних полях політики – праві, криміналістиці, освіті, технологічних розробках, попередженні непередбачуваних ризиків, в екологічній політиці – приречені на неефективність. Лише транснаціональні рішення та їх передумови – детериторіалізація політики та держави у вигляді кооперативних союзів і міжнародних режимів – відкривають можливості знаходження рішень з актуальних питань» [37, с. 240–241].

Саме одним із таких зловбодених питань і є система освіти, мета якої

полягає у створенні умов для розвитку особистості та творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати й навчатися протягом життя, оберігати та примножувати цінності національної культури й громадянського суспільства, розвивати та зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну й правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти.

Вітчизняні науковці зазначають, що за часи незалежності зроблені суттєві кроки в розбудові національної системи освіти та демократизації освітянської діяльності. До них відносять розробку нової законодавчої бази галузі; створення вітчизняних підручників і педагогічної преси, оновлення змісту освіти, насамперед у соціогуманітарній сфері, варіативність мережі навчальних закладів та освітньо-професійних програм, які спрямовані на утвердження гуманістичних цінностей освіти, її спрямованості на розвиток особистості. Зроблені вагомі кроки із входження української освіти в європейський і світовий простір, а саме: приведені у відповідність із міжнародними вимогами освітньо-кваліфікаційні рівні та ступеневість освіти; триває робота над державними стандартами, що наблизить вітчизняну освіту до європейських освітянських систем; укладені угоди про співпрацю з більш ніж 50 країнами світу [272, с. 211].

Розвиток освіти визначається як стратегічний ресурс поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету й конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. Інтеграція вітчизняної освіти в міжнародний освітній простір базується на засадах пріоритетності національних інтересів; збереженні та розвитку інтелектуального потенціалу нації; миротворчій спрямованості міжнародного співробітництва; системному та взаємовигідному характері співробітництва; толерантності в оцінюванні здобутків освітніх систем зарубіжних країн та адаптації цих здобутків до потреб національної системи освіти.

Під егідою Ради Європи і ЮНЕСКО було розроблено й ухвалено Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій, які існують у системі вищої освіти Європи. Цю конвенцію підписали 43 країни (зокрема й Україна), більшість із яких згодом сформулювали й принципи Болонської декларації. Лісабонська угода декларує наявність і вагомість різноманітних освітніх систем і має на меті створення умов, за яких більша кількість людей, скориставшись усіма перевагами та здобутками національних систем освіти й науки, зможе бути мобільною на європейському ринку праці. Так поступово створювалися умови для інтеграційних процесів у сфері вищої освіти європейських країн. Україна була і є активним учасником цих процесів. Обрані шляхи модернізації вищої освіти України аналогічні загальноєвропейським підходам [74, с. 1].

Інтеграційні процеси торкнулись і культурно-мистецької освіти. Останні роки ця тема стала основною, про що свідчить діючий Міжнародний симпозіум «ВНЗ культури і мистецтва в єдиному світовому освітньому просторі» (м. Париж). Своєрідність цього проекту полягає в тому, що він дозволяє фахівцям з різних країн обмінюватися досвідом освіти в галузі художньої творчості. Слід зазначити, що країни СНД мають власні традиції культурно-мистецької освіти, але сама система багато в чому відрізняється від європейської. І тому мета вступу в Болонський процес – зрівняти якість підготовки фахівців різних країн, забезпечити взаємовизнання дипломів. Однак освітянське співтовариство країн СНД не дійшло єдиної думки щодо міри врахування власних традицій у культурно-мистецькому освітньому процесі.

Сформована в Україні система культурно-мистецької освіти, насамперед, спрямована на: збереження й розвиток кращих традицій вітчизняної освітянської культури; подолання уніфікації освіти, спричиненої глобалізаційними процесами; активізацію наукового й освітнього співробітництва з вітчизняними та зарубіжними колегами; дотримання пріоритету прав творчої особистості,

рівності національних культур і конфесій. Кроком для підтримки культурно-мистецької освіти послугувало ухвалення Закону України «Про культуру», у якому культурно-мистецька освіта представлена як спеціальна освіта у сфері культури та мистецтва. Цей нормативно-правовий акт визначає розвиток вітчизняної культурно-мистецької освіти як одну з основних засад державної культурної політики, що спрямована на створення умов для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня, естетичного виховання громадян, доступності освіти у сфері культури [6, с. 7].

В Україні діє багатоступенева та безперервна система підготовки культурно-мистецьких кадрів, яка охоплює: початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади (школи естетичного виховання) – позашкільна освіта; середні спеціалізовані мистецькі школи – загальна середня освіта та професійна підготовка; заклади вищої освіти; студії з підготовки кадрів для національних творчих колективів України.

Створена мережа спрямована на: підтримку та розвиток вітчизняної культурно-мистецької освіти, яка передбачає забезпечення творчих, педагогічних, наукових шкіл кваліфікованими кадрами; реалізацію конституційного права громадян на освіту, складовою якої і є культурно-мистецька. При визначенні важливості культурно-мистецької освіти варто підкреслити її комплексний характер, оскільки вона охоплює не лише професійно-мистецьке, інформаційне або просвітницьке спрямування, її завданням та основною метою є створення відповідних умов для орієнтації молодого фахівця в суспільно важливих сферах людського буття. Пріоритетним завданням культурно-мистецької освіти має стати забезпечення таких умов розвитку професійного творчого працівника, життя та діяльність якого в майбутньому поєднували б гуманістичні цінності з розумінням сучасних державно-правових процесів. В освітянському аспекті це означає, що основним результатом культурно-мистецького освітнього процесу повинна стати не система знань, умінь і

навичок сама по собі, а готовність до застосування отриманих знань на практиці. У такому ракурсі вища культурно-мистецька освіта потребує концептуального перегляду навчально-методичного забезпечення з урахуванням специфіки обраного студентами фаху. На наш погляд, майбутньому фахівцю, окрім знань культурно-мистецького спрямування, необхідні відповідні знання управлінського, правового, економічного змісту тощо.

У контексті нашого дослідження слід зазначити, що реалії сучасності характеризуються зниженням статусу та престижу культурно-мистецьких професій. Навчальні заклади, які готують фахівців для культурно-мистецької сфери, стикаються з такими проблемами, як: уніфікація спеціалізації; недостатній рівень матеріально-технічної бази; незначна кількість державного замовлення; невизначеність у подальшому працевлаштуванні випускників. Проблемні питання, які існують у культурно-мистецькій освіті, потребують ретельного вивчення та вирішення як з урахуванням вітчизняних традицій, так і застосуванням кращих світових здобутків. Отже, ефективно поєднання сучасних європейських стандартів і вітчизняних освітніх традицій у культурно-мистецькій освіті має бути системним і професійно орієнтованим: саме це надасть можливість майбутньому фахівцю застосувати свої знання в подальшому професійному житті. Цей процес передбачає впровадження європейських норм і стандартів, визнання на світовому ринку праці українських спеціалістів, підвищення їхньої конкурентоспроможності. Відтак реалії сьогодення свідчать про невідпинний процес зміни до професійних вимог молодих фахівців і їх кваліфікації.

Суспільство XXI ст. потребує висококваліфікованого працівника, який повинен мати глибокі теоретичні знання, уміти їх використовувати у своїй практичній діяльності, робити змістовні та ґрунтовні висновки, орієнтуватися в проблемах галузі, знаходити оптимальні шляхи їх вирішення. Визначаючи пріоритет знань та освіти як вагому складову української національної ідеї,

науковці наголошують на її консолідуючій складовій, що єднає суспільство, створює передумови глобальних перетворень, спонукає до повноправного входження України в європейський і світовий простір як великої, міцної держави, демократично організованого суспільства [272, с. 11].

Концепт-ідея розвитку сучасної вищої освіти полягає в поєднанні вітчизняних традицій і європейських інновацій. Потреби часу диктують нові умови й для підготовки кадрів, які обумовлюються проявом і встановленням нового типу освітніх потреб і вимог, виникненням відмінних від традиційних освітніх нормативів, освітніх трендів, вивченням і, відповідно, запровадженням їх в освітній процес.

Традиції й інновації вищої освіти, культурно-мистецької зокрема, є об'єктом наукових досліджень і знайшли свій розвиток у працях низки вітчизняних науковців (В. Андрущенко, Ю. Богуцький, С. Волков, М. Згуровський, В. Кремень, В. Шейко й ін.). Питання реального стану й ефективності системи сучасної культурно-мистецької освіти активно обговорюють не лише вітчизняні науковці, а й громадські діячі.

Невпинні трансформаційні процеси сучасної освіти характеризуються тим, що освіта перестає бути лише засобом підготовки фахівців, а все більше стає обов'язковою складовою саморозвитку особистості, яка забезпечує конкурентоспроможність спеціаліста. Одним із пріоритетних завдань освітнього процесу навчального закладу є підготовка фахівця, який має орієнтуватися та працювати в умовах сучасного глобального світу. Актуалізується питання ролі та значення свободи й творчості в освіті. Так, на думку Кена Робінсона – одного з видатних фахівців сучасності з питань розвитку людського освітнього капіталу – головним в освіті є творче мислення та запровадження інновацій. Науковець наголошує, що саме зараз у світі активно розвивається бізнес, пов'язаний з інтелектуальною працею: різні форми мистецтва, розробка програмного забезпечення, розвиток науки й

технологій. У цих сферах ідеї цінують понад усе. Багато країн уже починають розуміти, що майбутній добробут їхніх економік залежить від потоку інновацій, здатність творчо мислити стає важливішою за формальну освіту. Система освіти не повинна виробляти, вона має вирощувати, розвивати людський потенціал [524]. Саме тому актуалізується питання щодо перегляду традиційного підходу до підготовки молодих фахівців будь-якої сфери, культурно-мистецької зокрема.

Часи незалежності позначилися реформаційними процесами в культурно-мистецькій освіті. Функціональні можливості освітнього процесу розширилися з ухваленням Закону України «Основи законодавства про культуру» (1992 р.). Цей нормативно-правовий акт визначив художньо-естетичне виховання як пріоритетний напрям у формуванні всебічно розвинутої особистості. Розвиток вітчизняного законодавства, а саме ухвалення Закону України «Про культуру» (2010 р.), сприяв продовженню традиції підтримки культурно-мистецької освіти, визначивши одним з основних засад державної культурної політики – створення умов для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня, естетичного виховання громадян, доступності освіти у сфері культури для дітей і юнацтва, задоволення культурних потреб українського народу.

Реалізація культурних прав людини та громадянина, що задекларовані в Конституції України, є основним професійним завданням спеціаліста з культурно-мистецької галузі. Беззаперечним показником реалізації культурних прав громадян є наявність відповідної мережі культурно-мистецьких, дозвіллевих, рекреаційних закладів і, відповідно, висококваліфікованих фахівців. Підготовка висококваліфікованого спеціаліста покладена на навчальні заклади культури та мистецтв.

При характеристиці сучасної культурно-мистецької освіти варто звернутися до проблем, які постали на шляху її розвитку. Реалії сьогодення свідчать про низку негативних процесів, що впливають на розвиток культурно-

мистецьких професій, зокрема зниження їх престижу. Основною причиною цього є комерціалізація культурно-мистецьких послуг. Такий процес перешкоджає гарантованому Конституцією України забезпеченню рівних прав доступу різних соціально-вікових категорій населення до культурних благ і послуг. Слід наголосити, що особливо вразливими є діти та молодь. Саме ця соціально-вікова група потребує державної підтримки для розвитку своїх творчих здібностей. Комерціалізація послуг, які надають заклади, гуртки, лабораторії, об'єднання культурно-мистецького спрямування, унеможлиблює рівний доступ громадян до споживання запропонованих послуг.

Дослідження останніх років дозволили визначити основні проблеми вищої культурно-мистецької освіти, а саме: відсутність єдиної інформаційної бази щодо функціонування мистецьких закладів вищої освіти; підпорядкованість вишів різним міністерствам, що призводить до відповідних розбіжностей у моделях управління; відсутність єдиних стандартів у підготовці кадрів культурно-мистецького спрямування [331, с. 147].

У такому контексті слід наголосити, що питання культурно-мистецької освіти в Україні потребує структурного підходу для її вирішення в ефективному поєднанні наявних традицій та інноваційних процесів у цій сфері. Така постановка питання повинна враховувати відповідне оновлення освітніх ресурсів і визначення шляхів їх раціонального впровадження в підготовку майбутнього фахівця. Підґрунтям для такого оновлення має стати відповідне вивчення й ефективне використання кращих зразків у процесі забезпечення якості освіти. Основою підготовки конкурентоспроможного фахівця є поєднання важливих для навчального процесу структуроутворювальних елементів: освіти, науки, інновацій. Вивчений досвід дозволить виявити сучасні освітні практики та відповідним чином упровадити (адаптувати) їх у вітчизняний освітній простір.

Аналізуючи сучасний стан культурно-мистецької освіти в Україні

наголосимо на деякій невідповідності між структуроутворювальними елементами навчального процесу, що зумовлює певне стримування в її розвитку. Вітчизняна культурно-мистецька освітня система характеризується недосконалими навчальними планами й освітніми програмами. На жаль, освітні програми, за якими готують спеціалістів для культурно-мистецької сфери, досить часто не відповідають фаховим компетентностям, які висуває ринок культурних практик до сучасного спеціаліста. У такому контексті слушним є європейський досвід, який переконливо свідчить про ефективність залучення до формування навчальних планів та освітніх програм практиків і майбутніх роботодавців. Важливою в підготовці кадрів для культурно-мистецької сфери залишається фахова спрямованість на її працевлаштування. Специфіка культурно-мистецьких професій полягає в тому, що практичне застосування набутих знань спрямовано не на техніку, виробництво, а на людину. Тому низка мистецьких професій у межах навчального процесу має на меті відточування професійної майстерності, яка в подальшому буде спрямована на забезпечення розвитку культурно-мистецьких, творчих здібностей. Такі навчальні програми передбачають індивідуальні заняття.

В Україні, на жаль, відсутня практика демократичного підходу до формування освітніх програм, які б відповідали як специфіці обраного фаху, так і вимогам часу. Підготовка таких категорій як працівник культури, професійний творчий працівник потребує гнучких освітніх програм, але нормативні умови, які склалися в Україні, ускладнюють процес їх легалізації.

Культура й мистецтво є одними з тих сфер, які швидко та гостро реагують на зміни, що відбуваються в суспільстві. І тому відсутня автономна свобода навчальних закладів унеможлиблює своєчасну зміну або відповідну корекцію освітніх програм.

Важлива роль у наближенні вітчизняної вищої освіти до європейського освітнього простору належить програмам Темпус, Еразмус+, мета яких

полягає в підтримці модернізації системи вищої освіти та створенні простору для співпраці в країнах-партнерах ЄС через університетські проекти. Програми спрямовані на добровільне наближення систем вищої освіти в країнах-партнерах до здобутків розвитку вищої освіти в державах-членах ЄС, які додатково пропагують підхід міжособистісної співпраці. Зазначені вище програми фінансують міжуніверситетську співпрацю у сфері розробки та вдосконалення освітніх програм, управління університетами, взаємодії науковців і громадянського суспільства, взаємообумовленість освіти й бізнесу, а також структурні реформи у сфері вищої освіти. Координацію між усіма зацікавленими сторонами, що залучені до реформування сфери вищої освіти в Україні, спрямовану на поширення інноваційних підходів щодо організації навчального процесу в системі загальної та професійної освіти, здійснює Національний Еразмус+офіс в Україні.

Важливим кроком на шляху реформування вітчизняної культурно-мистецької освіти була участь Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв у міжнародному консорціумі з розробки та запровадження нової системи забезпечення якості вищої освіти в Україні, проект європейської програми Темпус «Towards Trust in Quality Assurance Systems» 516935-TEMPUS-1-2011-1-FITEMPUS-SMGR.

До консорціуму входили: Університет м. Ювяскюля (Фінляндія), Університет м. Коїмбра (Португалія), Технічний університет м. Кошице (Словаччина), Харківський національний університет радіоелектроніки, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, Український католицький університет, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Українська асоціація студентського самоврядування (УАСС); Міністерство освіти і науки України; Національна академія педагогічних наук України; Державна інспекція навчальних закладів України; Інститут інноваційних технологій і змісту освіти; Парламентський комітет з питань

освіти та науки.

Відповідно до підписаного між партнерами проекту Меморандуму взаєморозуміння щодо ЄС проекту Темпус, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв була визнана лідером з вивчення європейського досвіду культурно-мистецької освіти. На тематичного лідера були покладені зобов'язання з розробки рекомендацій щодо забезпечення якості вищої освіти з урахуванням специфіки галузі. Участь Академії у згаданому вище міжнародному проекті дозволила не тільки вивчити досвід європейських країн, а й більш ретельно дослідити вітчизняні традиції культурно-мистецької освіти. За фінальними результатами проектною командою Академії визначено, що важливою складовою модернізації культурно-мистецької освіти в умовах соціальних трансформацій і євроінтеграційних процесів є процес поєднання освітньо-наукових вітчизняних традицій і європейських інновацій.

Вивчений досвід дозволив нам (тематичному лідеру проектної команди Академії) розробити авторську концепцію щодо процедури менеджменту академічної мережі закладів вищої освіти, культурно-мистецьких зокрема. Основні положення авторської концепції було схвалено координаторами проекту від країни-учасника ЄС (додаток В.5) і знайшло відображення в методичних результатах діяльності консорціуму, які спрямовані на розробку та впровадження процедур забезпечення якості вищої освіти. Основні положення викладені в практичному посібнику «Від контролю до культури якості: перезавантаження якості в українській вищій школі». Запропонований підхід забезпечує необхідну в українському суспільстві прозорість наявних ресурсів і досягнень, відповідність встановлених цілей наданим можливостям і ресурсам для їх досягнення [75, с. 154–166].

Дослідження сучасних культурно-освітніх практик дозволило нам виокремити, на нашу думку, більш актуальні, необхідні для формування

відповідних до сучасного ринку культурних послуг фахових компетентностей.

Так, глобальність світу актуалізує питання крос-культурної взаємодії. Остання розглядається як особливий вид зв'язків і відносин, які складаються між представниками різних культурних ідентичностей у процесі взаємного обміну культурними ідеями, нормами та цінностями. Саме тому надзвичайно актуалізується ефективність крос-культурного взаємообумовлення, оскільки в цей комунікативний процес залучені різні соціально-демографічні категорії населення. Зазначений вище процес передбачає знання та розуміння як мовних, так і культурних особливостей опонента чи партнера. У зв'язку з цим необхідною умовою результативного крос-культурного процесу є розробка й організація (практична реалізація) алгоритму спілкування залежно від сприйняття одного з його суб'єктів як партнера, опонента та супротивника. Інтенсивні міжнародні інтеграційні процеси на глобальному й глокальному рівні сприяють і водночас потребують діалогу культур, який може бути ефективним тільки за умови взаємозацікавленості та дотримання певних вимог. Однією з таких вимог є обов'язкове володіння іноземними мовами. Саме недостатнє володіння іноземними мовами унеможлиблює забезпечити конкурентоспроможність вітчизняних фахівців на ринку праці.

У контексті вказаного вище слід підкреслити, що підготовка конкурентоспроможного фахівця в Україні позначилася потребою більш потужної ресурсної бази (чи її вдосконалення, якщо вона є) для вивчення іноземних мов, оскільки останні є основою міжкультурного діалогу. Від міри та ступеня їх оволодіння залежить успішність самого діалогу.

Для підвищення конкурентоспроможності випускників Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв запроваджено додаткову практичну підготовку з вивчення іноземних мов з подальшою сертифікацією. Мовний сертифікат – це ознака професійної придатності, досягнення певного міжнародного рівня компетентності, показник зрілості фахівця найвищого

класу, гарантія як роботодавця, так і кандидата на посаду. Мовна сертифікація є важливим етапом становлення фахівця в галузі культури та мистецтва.

Володіння іноземними мовами є не єдиною обов'язковою складовою висококваліфікованого менеджера культури. Процес становлення сучасного менеджера культури забезпечується різноманітними організаційними заходами, участь у яких сприяє його професійній підготовці. Саме фахова підготовка дозволяє суб'єкту (учасникові) професійного дійства діяти як активному стейкхолдеру культурних трансформацій, який знає етнокультурні традиції, звичаї тощо свого візаві. Поєднання набутих знань з навичками ведення переговорів, розумінням моделі поведінки іншого суб'єкта діалогу зі здатністю до аналізу й самокритичної оцінки є необхідною складовою професійного життя. Вирішальним чинником для взаєморозуміння, взаємодовіри між людьми є сприйняття інших культур і народностей, дотримання гарантованих культурних прав. Універсальний характер культурно-мистецької освіти завдяки предметному наповненню, принципу вільного вибору навчальних курсів найбільшою мірою сприяє формуванню широкого погляду на світ.

Сучасні освітні програми передбачають низку навчальних дисциплін, які б забезпечили формування в майбутніх фахівців знання культури та традицій інших народів як основу толерантності й поваги в міжкультурних відносинах. Працівники культурно-мистецької галузі, призначенням яких є забезпечення й реалізація культурних потреб людини, мають володіти культурологічними знаннями для подальшого їх використання у професійному житті. Майбутній фахівець має набути знання в галузі культури й історії не тільки власної країни, а й інших країн світу; розумітися на сучасних світових і вітчизняних тенденціях розвитку культурно-мистецької сфери, оскільки в тенденціях знаходять вияв інновації, які в подальшому мають бути

реалізовані на практиці. У такому контексті слід зазначити, що навчальні плани й освітні програми мають враховувати потреби часу і, відповідно, бути відображеними в навчальному процесі вишів. Аналіз та оцінка структурних характеристик культурно-мистецького освітнього потенціалу пов'язані з певними труднощами, оскільки всі його елементи функціонують одночасно, у сукупності та взаємодії. Це призводить до того, що важко встановити значення кожного елемента освітнього процесу окремо для діяльності всього потенціалу.

Питанням сьогодення в підготовці фахівця для культурно-мистецької сфери є формування не тільки талановитого виконавця з різних видів мистецтва (хореографа, актора, вокаліста тощо), а й педагога, менеджера, творця культурних послуг, культуртрегера – особистості, яка сприяє культуротворенню. Тому перед культурно-мистецькою освітою актуальним постає завдання підготовки спеціаліста, який не тільки буде вміти віртуозно виконувати мистецький твір, а й творчо мислити. Слід наголосити, що підготовка фахівця для культурно-мистецької сфери передбачає як наукову, так і творчу діяльність, які згідно зі специфікою обраного фаху дозволяють реалізувати важливе освітнє завдання – надати суспільству висококваліфікованих фахівців, призначенням яких є реалізація культурних потреб і прав людини.

Особлива роль у забезпеченні якості освіти належить науковим дослідженням.

Шлях вітчизняних культурно-мистецьких досліджень у світове наукове товариство, безсумнівно, є необхідним, і європейська практика в цьому має власні переваги. Але, перш ніж робити революційні кроки, законотворці мають ретельно дослідити реальні можливості й об'єктивні перепони в практичному виконанні норм, передбачених у вітчизняному законодавстві. Так, наукова спільнота, представники якої досліджують історію, теорію, практику, філософію культури, культурологію, мистецтвознавство, не мають

реальної можливості висвітлювати наукові статті за зазначеними вище параметрами. Наукові журнали з досліджуваної нами наукової галузі майже не представлені в наукометричних базах даних. Інакше кажучи, реєстрація наукових видань з галузі унеможлиблюється низкою об'єктивних перепон.

Ще одним проблемним питанням є фінансові обмеження доступу до видань наукометричних баз. Трансформаційні процеси мають відбуватися поступово та зважено, з максимальним урахуванням усіх складових вітчизняної економічної, освітньої та соціальної сфери. Процеси у вітчизняній освіті відбуваються під певним консервативним впливом владних структур. Такий підхід викликає певні сумніви щодо ефективності поєднання освітнього процесу з такими важливими складовими, як інновація та наука. Якість культурно-мистецької освіти була б більш ефективною при поєднанні освітнього процесу з упровадження результатів цього процесу з практичними інноваціями.

Інновації повинні стати невід'ємною складовою діяльності вишів, оскільки в них є потужний потенціал для розвитку багатьох необхідних для суспільства рішень. Якщо технічні інновації і їх результативність можна визначити конкретними показниками, то результативність соціальних інновацій, які посідають значне місце в сучасному світі, визначити складно. Інновація має стати основою стратегічного розвитку вищу.

Невіддільним елементом освітнього потенціалу є імідж навчального закладу. Реалії сьогодення свідчать про випадки, коли навчальний заклад здійснює підготовку достатньо кваліфікованих кадрів, проте не має відповідного бренду. Тому в такому контексті важливо використовувати маркетингові інновації, які б були спрямовані на пошук нових сфер і способів використання потенціалу навчального закладу, розробку на цій основі нових конкурентоспроможних освітніх програм, залучення практиків для подальшого просування висококваліфікованих фахівців на ринок праці.

Основна мета інноваційних досліджень і їх упровадження полягає в задоволенні потреб і запитів майбутніх роботодавців і забезпеченні умов тривалого функціонування та розвитку закладу освіти на ринку освітніх послуг. Європейська практика організації освіти свідчить про важливість формування стратегічного плану розвитку, який містить у собі важливі складові підвищення якості освіти. Реалізація поставлених завдань дозволяє виявити сильні та слабкі сторони освітнього процесу, можливі ризики та в подальшому визначити шляхи їх подолання. Слід зазначити, що цей документ не повинен суперечити державній освітній політиці та стратегії розвитку галузі, за якими готують майбутнього фахівця. Відсутність у державі єдиного стратегічного плану розвитку культурно-мистецької освіти унеможлиблює її розвиток.

Кроки, які були здійснені урядом щодо приєднання до європейської освітньої системи, позначилися підписанням низки нормативних актів, які регулюють участь вищої освіти України в Болонських перетвореннях. Задекларовані норми спрямовують вітчизняну освіту на розвиток і набуття нових якісних ознак, а також на збереження кращих традицій і підвищення чинних національних стандартів освіти. Європейський освітній процес характеризується низкою позитивних тенденцій у забезпеченні якості освіти, зокрема на рівні бакалаврських програм відбувається оптимізація планів. Цей процес спричинений загальним європейським освітнім трендом. Мета такої оптимізації зумовлена сучасними потребами людства й тих вимог, які висувають до фахівця у XXI ст., який має володіти знаннями зі споріднених спеціальностей та орієнтуватися в сучасних культурно-мистецьких процесах, які відбуваються не тільки в Україні, а й у світі. Практика підготовки вузькопрофільного фахівця призводить до певних професійних обмежень щодо встановлення взаємозв'язку зі спорідненими видами роботи. Інноваційним підходом до розробки освітніх програм є максимальний стик зі спорідненими спеціальностями.

Підготовка фахівців, професійна діяльність яких направлена на розвиток і функціонування дитячої творчості та молодіжної культури, має враховувати низку таких споріднених спеціальностей, як: психологія, педагогіка, музика. Практичне впровадження набутих знань передбачає знання відповідних медичних показників. Сучасна підготовка висококваліфікованого фахівця має спиратися на таку освітню програму, яка б максимально враховувала предметну галузь. Особливість культурно-мистецької освіти полягає в тому, що вона спрямована на вирішення соціокультурних проблем громадян. Тому практичне поєднання набутих знань із соціальною інновацією є тією особливістю, що відрізняє культурно-мистецьку освіту від інших. Остання, своєю чергою, є не тільки нововведенням як статичний кінцевий результат творчої діяльності, а й процесом перетворення інновацій на соціокультурні норми та моделі поведінки, їхнього інституційного оформлення.

Країна, яка не має потенційної можливості сформувати уявлення про національну культуру як могутній бренд, приречена на постійне утвердження себе у світі. Культурний аспект національного іміджу є незамінним і неповторним, оскільки він пов'язаний з країною, її минулим, духовним і культурним розвитком. Національна культура, її бренд у світі, дозволяє визначити унікальність країни. Представники культурно-мистецьких професій є активними учасниками міжнародних фестивалів і конкурсів. Саме висококваліфікована підготовка дозволяє молодим талантам посідати призові місця, отримувати престижні премії. Світове визнання вітчизняних мистецьких професій дозволяє констатувати, що важливим показником є збережені традиції в освітньому процесі, які формувалися та довгі роки розвивалися в навчальних закладах культурно-мистецького спрямування.

Відтак реалії часу диктують інші умови підготовки фахівця, запровадження нових методів і підходів до освітнього процесу. Зміни в освітньому процесі мають бути виваженими й обґрунтованими. Наближення

освітнього процесу до європейських стандартів не повинно втрачати й національні освітні традиції, які дозволяли довгий час готувати достатньо професійних фахівців для культурно-мистецької сфери. Підготовка працівників культури, професійних творчих працівників має бути спрямована на підвищення управлінського професіоналізму, уміння стратегічно мислити в умовах сучасних глобалізаційних і цивілізаційних викликів. Інноваційні нововведення в культурно-мистецьку освіту мають носити зважений характер, оскільки ця сфера людського буття потребує особливої уваги і є нормативно вразливою. Перед вишами, освітня послуга яких спрямована на підготовку кадрів для культурно-мистецького середовища, постає низка завдань, які пов'язані з удосконаленням організації та змісту освіти. Трансформаційні процеси, які відбуваються у світі, мають бути зрозумілими як для майбутніх фахівців так і для практиків галузі.

У контексті зазначеного вище нами було розроблено й упроваджено в освітній простір для керівників і спеціалістів закладів культури авторський курс і сертифікатну програму «Трансформаційні процеси в культурі».

Представлений навчальний курс спрямований на формування таких спеціальних (фахових, предметних) компетентностей: науково-теоретичне й практичне осмислення сучасних соціокультурних процесів у їх глобальному, глокальному та локальному вимірах; використання міждисциплінарного підходу у вивченні та застосуванні досліджуваних трансформаційних явищ і феноменів; вивчення й логічно обґрунтування впливу різних груп стейкхолдерів соціокультурної розбудови; планування, аналіз і відстоювання теоретичної цінності та практичного значення проведеного дослідження та соціокультурного заходу; вирішення сучасних соціокультурних проблем, зумовлених трансформаційними процесами, і надання науково-обґрунтованих висновків; спроможність здійснювати експертизу та надавати консультаційну допомогу в процесах упровадження культурних

трансформацій [455].

Запропонований дистанційний курс дозволив залучити до освітнього процесу більш широке коло керівників і спеціалістів закладів культури з різних областей України (додаток В.6).

Таким чином, сучасні освітні практики мають враховувати специфіку галузі культури та мистецтва і, відповідно, бути орієнтованими на її підтримку. Традиційною залишається чинна загальна внутрішня система культурно-мистецької освіти, яка має власну, специфічну тільки для певної країни організаційну структуру. Тому процес модернізації має бути гнучким і, відповідно, адаптованим до сучасних освітніх традицій. У такому контексті поєднання традицій та інновацій обумовить розвиток і виживання цієї освіти. Відповідно до потреб часу європейський освітній процес ґрунтується на відповідальності за якість наданих освітніх послуг і за те, як ця якість забезпечується в подальшому на ринку праці. Автономія навчальних закладів, мобільність освітніх програм, поєднання освіти, інновацій і науки дозволяють підготувати спеціаліста, який є конкурентоспроможним не тільки на європейському просторі, а й на світовому. Інноваційний підхід тісно взаємопов'язаний із подальшим працевлаштуванням майбутнього випускника. Як уже зазначалося, зниження престижу професії різко позначилося й на залученні потенційних роботодавців. Слід наголосити, що практика щодо залучення роботодавця, які готують фахівців для культурно-мистецької сфери, суттєво відстає від технічних вишів.

Важливим завданням є забезпечення фахівця робочим місцем. У такому контексті необхідно досить ретельно вивчити європейський досвід, кращі зразки вітчизняної практики з подальшою можливістю адаптації набутого досвіду до потреб культурно-мистецької сфери. У більшості випадків відкритим залишається питання вибудовування взаємин між компаніями-замовниками, установами професійної освіти й тими, хто навчається. Для

розуміння проблеми слід зазначити, що служба зайнятості як активний суб'єкт ринку праці, що бере участь у вирішенні проблем працевлаштування молоді, зокрема випускників вишів, майже не висуває пропозицій щодо потреби у фахівцях культурно-мистецького спрямування. Така картина спостерігається і на ярмарках вакансій, де також потреба в спеціалістах сфери культури обмежена. На основі досвіду інших країн на кафедрі арт-менеджменту та івент-технологій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв з 2015 року введена практика укладання договорів із базами практики приватної форми власності (багаторічна практика включала державні установи культури). Програми ознайомчої, виробничої практики передбачають тісний зв'язок із базами не тільки в період, визначений для певного виду занять, а й протягом усього навчання. Результатом такого взаємозв'язку є фактичний вибір спеціаліста, який відповідає вимогам роботодавця.

Вивчений європейський досвід дозволив виявити й дослідити освітні практики, ефективність яких є беззаперечною (додаток Г). Актуальним залишається питання відкритості й довіри до вітчизняної освіти. Необхідно створити умови, які б забезпечили прозорість для всіх процедур, навіть взаємно суперечливих. Процедура «оприлюднення» поліпшить нинішні процедури. Саме на основі кращих практик і накопиченого прозорого досвіду буде формуватися культура забезпечення якості освіти. Дієвим, на наш погляд, є розроблений і запропонований проектною командою інформаційний продукт <http://portal.dovira.eu/>, провідна ідея якого полягає у створенні довіри між усіма стейкхолдерами, які зацікавлені в забезпеченні якості освіти. Портал толерантний до всіх критеріїв і чинних процедур забезпечення якості освіти. Основні функції ресурсу – дозволити реєструвати всі види освітніх ресурсів; додавати до них посилання на документи, що їх підтверджують, і зберігати ці підтверджувальні документи; генерувати власні веб-сторінки на основі

інформації, яку про себе вніс користувач; редагувати свій профіль і публікувати всі дані свого профілю на сторінках порталу; зберігати обрані користувачем системи цінностей і складені рейтинги.

Окрім функції створення довіри до досягнень і результатів у системі вищої освіти і в результаті – створення довіри до їх власників, портал стане своєрідним місцем для об'єднання груп освітян – *network management*. Ресурс може бути використаний для зберігання відомостей про свої досягнення (хто що вважає за потрібне – ми нікого не обмежуємо ні в чому і нікого не критикуємо), зберігання цієї інформації в одному місці та доступу до неї 24/7/365 online з будь-якої точки земної кулі, де є вихід в інтернет (повністю статті, дисертації, дипломні (магістерські) роботи (досягнення роботи керівника й ін.), використання антиплагіатного сервісу до опублікованих робіт, формування звітів про зберігання інформації (список публікацій з посиланнями, грантів тощо за обраний період), рейтингування ресурсів за критеріями з можливістю змінювати вагові коефіцієнти критеріїв залежно від уподобань (цілей), рейтинг, генерація персональних веб-сторінок. Це можливості для пересічного користувача, для менеджерів освіти (ректорів, проректорів, завідувачів кафедр тощо).

Усі зазначені вище можливості дають можливість бачити реальні результати свої підлеглих і рейтингувати їх. Портал надає можливість прозоро запускати будь-яку процедуру, яка в підсумку зводиться до рейтингування ресурсів (вибір претендентів на заміщення вакантної посади, розподіл премій на кафедрах, матеріальних ресурсів між кафедрами тощо). Портал має стати платформою для створення мереж з різними цілями, для явного й неявного обміну інформацією. Це так звані самоврядні мережі (*self managed and self organized* – самоорганізовані та самоврядні), завдяки чому їх члени орієнтовані на результат. Цінність і значення таких мереж полягають у тому, що завдяки порталу вони зможуть побачити шлях до успіху інших

членів своєї мережі або інших мереж і таким чином наслідувати успішний досвід, скопіювати його, перейнявши систему цінностей, що призвела до успіху, адже бути успішними як у широкому, так і вузькому розумінні є основною метою всіх представників суспільства загалом та академічної галузі зокрема.

Портал надасть можливість перегляду та збереження інформації й результату її аналітичної обробки – рейтингування ресурсів (людей, підрозділів, закладів), а також перегляду обраної системи цінностей (набору показників). Це зумовить обмін цінностями (системами цінностей), взаємопроникнення культур і цінностей (наприклад між представниками академічної галузі та студентських мереж, громадськості, між представниками різних академічних мереж тощо).

Завдяки запропонованому підходу забезпечується необхідна в українському суспільстві прозорість наявних ресурсів і досягнень, відповідність встановлених цілей наданим можливостям і ресурсам для їх досягнення. Таким чином, ми забезпечуємо головний компонент у системі забезпечення якості – постійну взаємну еволюцію (коеволюцію) партнерів завдяки обміну інформацією між партнерами – членами мереж – завдяки доступу до відкритої та соціально верифікованої інформації про досягнення кожного.

Так, вказане вище надає нам можливість зробити висновок, що розвиток культурно-мистецької освіти визначається інтенсивністю перебігу сучасних цивілізаційних процесів і викликами часу. Економічні, політичні, соціальні та ціннісні трансформації, які відбуваються в країні, спричинили втрату в суспільстві творчої сили й певною мірою призвели до духовного зубожіння. Тому використання сучасних трендів і запровадження інноваційних практик у поліпшенні доволі складної ситуації, яка склалась у культурно-мистецькому просторі країни, є беззаперечними.

Відтак постає необхідність дослідження провідних тенденцій та умов

функціонування європейської освіти, стимулів її розвитку з метою подальшого застосування в сучасній вітчизняній освітній практиці. Таке впровадження має на меті максимальне збереження традиційного змісту та призначення культурно-мистецької освіти з утіленням інновацій для забезпечення адаптації мистецької освіти вимогам часу. При цьому слід зазначити, що певний успіх в європейській культурно-мистецькій освіті пов'язаний з розумінням викликів сучасності.

Нагальною залишається розробка та запровадження дієвих механізмів і методів інтеграції вітчизняної освіти в європейський простір. Методи впровадження сучасних освітніх трендів мають носити системно-структурний підхід, зорієнтований на визначення раціональної структури культурно-мистецького освітнього потенціалу. Використовуючи сучасні методи, суб'єкти освітнього процесу мають звертати увагу на привабливість прогресивних ідей і нормативних співвідношень, заданих найбільш досконалими освітніми трендами.

Безумовно, одним з найважливіших чинників трансформації у сфері освіти на локальному рівні, з урахуванням глокального контексту, є самооцінка ефективності діяльності щодо забезпечення якості на всіх рівнях освітнього процесу. Таке впровадження має на меті не тільки традиційну статистичну звітність, а й формування вмінь і навичок для самопізнання як на рівні вишу, так і професора, студента. Визначення й об'єктивний аналіз усіх критеріїв (позитивних, негативних), за якими функціонує освітня діяльність, дозволить більш якісно формувати освітні програми. Важливим залишається питання автономії вищих закладів освіти, що дозволить їм обирати більш гнучку та дієву систему забезпечення якості освіти.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі мають бути орієнтовані не тільки на вивчення європейського досвіду, а й практичне впровадження кращих сучасних освітніх трендів з урахуванням вітчизняної

освітньої практики. Використання сучасних підходів дозволить модернізувати культурно-мистецьку освіту та наблизити її до європейських стандартів. Пріоритетними залишаються питання переосмислення й гармонічного поєднання управлінських традицій та інновацій в умовах євроінтеграційних процесів України.

Висновки до п'ятого розділу

Місія культури висока, благородна й відповідальна та полягає не тільки в процесах збереження, відтворення, популяризації культурно-історичного надбання, а й, передусім, у доступу людини до цінностей і культурних благ; розвитку творчих здібностей; культурної (духовної) самореалізації. Культурні блага – це моральні й естетичні ідеали, норми та зразки поведінки, мови, діалекти, національні традиції та звичаї, історичні топоніми (назви місць), фольклор, художні промисли та ремесла, твори культури й мистецтва, результати і методи наукових досліджень культурної діяльності, що мають історико-культурну значимість споруди, предмети й технології, унікальні в історико-культурному відношенні території та об'єкти.

Культурні блага будь-якого народу знаходять своє оригінальне відображення в культурних практиках – умовах і послугах, що надають організації та фізичні особи (усі стейкхолдери культурного життя), є основою формування національного бренду та з часом можуть мати особливу культурно-історичну цінність, демонструючи неповторність культурних цінностей країни, у якій ці блага були створені.

Особливою споживчою вартістю характеризуються національні культурні продукти, які складають основну частину культурних цінностей і культурних благ країни. Збереження, підтримка та розвиток вітчизняного культурного продукту є основним завданням державної політики у сфері культури і виступає головним елементом при формуванні національного бренду.

Виокремлено особистісний та інституційний рівні культурологічної місії щодо виявлення, формування й розвитку культуротворчого потенціалу. Особистісний рівень передбачає питання розвитку потенціалу людини-споживача культурних послуг, який визначається як здатність до саморозвитку, містить систему внутрішніх ресурсів споживача, що виявляються в діяльності, направленій на отримання важливих соціально-культурних результатів. Своєю чергою, інституційний рівень передбачає: дієві організаційно-правові механізми щодо забезпечення функціонування вітчизняних соціокультурних інститутів; державну підтримку виробників національного культурного продукту, професійних творчих працівників, працівників культури, науковців; стимулювання благодійницької діяльності тощо.

Доведено, що без дієвої й ефективної підтримки національних культурних благ, які є головним елементом національної культури та характеризуються національною особливістю, культурно-історичною приналежністю до певної культури, споживчою вартістю, відсутністю системного виробництва, відповідним споживчим ринком, не можливе відродження української культури і, відповідно, її гідне представлення у світі. Одними з головних соціокультурних інститутів зі створення культурних благ є заклади культури. Здійснений у розділі аналіз закладів культури дозволив констатувати, що кожен з цих закладів має свою, унікальну власну культуротворчу місію. Єдиною в такому контексті виступає відповідність ідей культуротворчої місії основним засадам і пріоритетам державної політики в галузі культури.

Обґрунтовано, що культуротворча місія закладів культури є важливим чинником у процесі забезпечення та реалізації культурних потреб і прав громадян. Формування й реалізація культуротворчої місії вітчизняних закладів культури, переважно державної форми власності, визначаються низкою негативних тенденцій, які, на жаль, унеможливають упровадження культурних

практик у життя.

Для ефективного забезпечення культуротворчої місії вітчизняних закладів культури необхідно здійснити низку важливих трансформаційних процесів, а саме: забезпечення дієвих соціально-економічних, правових умов для ефективної діяльності закладів культури; сприяння формуванню сучасної інфраструктури вітчизняних закладів культури; розробка та реалізація цільових державних програм для ефективного впровадження культуротворчих практик закладу культури; підвищення фахової компетентності працівників культури; коригування системи оподаткування діяльності соціокультурних інститутів з урахуванням сезонності послуг, які вони надають; розроблення принципово нової концепції – моделі закладів культури, програм їх діяльності відповідно до сучасних вимог їх функціональної діяльності та соціальної сутності; визначення принципів фінансування закладів культури на основі поєднання державного й приватних джерел; посилення добродійного ринку для здійснення програм, які реалізуються через заклади культури; координація зусиль державних, комерційних, громадських структур для спільного розв'язання проблем у галузі культури на всіх її рівнях.

Особливе місце в забезпеченні культурних потреб людини належить закладам освіти, культуротворча місія яких є унікальною. Сьогодення актуалізує розвиток освіти як стратегічний ресурс поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету й конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

Проаналізована вітчизняна система культурно-мистецької освіти дозволила виявити її пріоритети, а саме: збереження та розвиток кращих традицій вітчизняної освітянської культури; подолання уніфікації освіти, спричиненої глобалізаційними процесами; активізація наукового й освітнього співробітництва з вітчизняними та зарубіжними колегами; дотримання пріоритету творчих потреб особистості, рівності національних культур і

конфесій в усіх регіонах країни.

На фактологічному матеріалі в розділі доведено, що євроінтеграційні процеси, які відбуваються в країні, спрямовані на підтримку культурно-мистецької освіти. Зокрема, висвітлений досвід участі Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв у проекті ЄС дозволив виявити сильні і слабкі сторони навчального процесу в культурно-мистецькому освітньому просторі. Слід наголосити, що участь Академії в таких проектах є першою спробою, яка дозволила заявити про українську культурно-мистецьку освіту в Європі, обґрунтувати її вагомість та унікальність. Отриманий досвід дозволяє наблизити якість культурно-мистецької освіти до позитивних європейських стандартів, але при цьому трансформувати її з урахуванням вітчизняних освітніх традицій.

ВИСНОВКИ

У Висновках сформульовано основні підсумки дисертації, які відповідають проблематиці та загальній структурі роботи.

1. Тематизація культурних практик у науковому дискурсі, їх осмислення в контексті модифікації й трансформації традиційних компонентів культури та появи її нових вимірів у різних сферах суспільного буття потребують таких наукових підходів, які б враховували основні тренди соціальних змін, їх різну темпоральність в окремих локалах, гетерогенність, попри потужну тенденцію до гомогенізації. Культурна диверсифікація як основа гетерогенності обумовлює підвищення значущості символічних, а не раціонально-інструментальних конотацій, актуалізує моральний імператив, що ґрунтується на традиційних цінностях.

У прикладній культурології тематизація культурних практик передбачає розробку понятійно-категоріального апарату, використання якого дозволяє обґрунтувати й детально описати розробку алгоритму їх реалізації як сукупності дій, прийомів, методів, вербальної і невербальної комунікації, як необхідного жестиуального супроводу (чи демонстраційних жестів) з урахуванням специфіки просторових локалів, топосів їх реалізації. Необхідно враховувати, що пізнавальні конструкти, у парадигмі яких переважно працює вітчизняна наука, створені в епоху модерну та під впливом докорінної трансформації суспільного буття й людської діяльності, втрачають свій когнітивний потенціал і дієвість, що потребує уточнення їх змістового наповнення.

Запропоновано авторське визначення поняття *культурна практика*: це предметно-практична діяльність людини/людей, пов'язана зі створенням або поширенням культурних продуктів. Культурна практика пов'язана зі сферою смислів соціокультурного буття й індивідуального життя людини, а відтак

мислиться, репрезентується й реалізується в межах доступного їй, персоналізованого ціннісно-сміслового горизонту.

Однією з головних інтенцій культурних практик є збереження, передача й подальший розвиток системи значень, смислів, уявлень, що опредметнені в знаннях і виражені в символічній формі. Розуміння культурних практик як сукупності механізмів з виробництва (чи продукування) смислів і цінностей не виключає, з огляду на посилення тенденцій авторитаризму в різних країнах світу, способів консервації та відтворення якоїсь єдиної історичної ментальної матриці на рівні державної культурної політики, що становить небезпеку для суспільства, оскільки гальмує його розвиток у сучасному «світі мобільностей».

Культурні практики, за умови наявності дієвого алгоритму й ефективної та взаємоузгодженої поведінки суб'єктів, дозволяють знімати соціальну напругу, забезпечуючи за допомогою стейкхолдерів взаємодію інститутів громадянського суспільства й органів державної влади з метою досягнення суспільного блага.

2. У дисертації досліджено еволюцію осмислення трансформаційних процесів у культурі, культурних практиках зокрема. Наголошено на взаємообумовлюючій ролі та значенні культури й культурних практик. Відмічено, що трансформаційні процеси відбуваються, як правило, у перехідні епохи, тому при аналізі проблеми сучасних трансформаційних процесів не можна обійти увагою той факт, що перші спроби осмислення соціокультурних змін починаються з давніх часів і тривають до сьогодні.

Оскільки роботи із зазначеної проблематики охоплюють доволі широке коло питань, у дослідженні систематизовано праці щодо проблем трансформації, зокрема в добу глобалізації. Проаналізовані із зазначеної проблематики праці дозволили виокремити моделі трансформацій: політичну модель трансформації, інформаційну модель трансформації, економічну модель трансформації, модель трансформації суб'єктності, модель ціннісної трансформації, модель трансформації в мистецтві. Доведено, що названі моделі

трансформації взаємозалежні і впливають на загальні культурні трансформаційні процеси, привносять і позитивні, і негативні зміни як у світовий культурний простір, так і в культурний простір окремої країни, спільноти, людини, створюють новий вектор розвитку.

Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, зумовлені як внутрішніми соціокультурними явищами, так і глобалізаційними тенденціями, які, своєю чергою, відображають те, що відбувається на нашій планеті, і не зводяться до локально обмеженої події, що всі винаходи, перемоги, катастрофи стосуються всього світу, усього людства. Глобалізація передбачає процеси, у яких національні держави і їх суверенітет влітаються в транснаціональне. Глобалізація є результатом безлічі діалогів.

З огляду на складність термінології та неоднозначність її трактування в сучасних роботах уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження. Розрізнено поняття *глобалізм*, *глобальність* і *глобалізація*.

Доведено, що глобалізація може являти собою безліч локальних і глобальних рішень, що перебувають між деяким ідеалом повного злиття й ідеалом повної локалізації країн і народів. Зазначено, що шок глобалізації для України посилюється тим, що загострилася проблема відмінності її Сходу та Заходу.

Теоретичне осмислення понять *глобалізація* і *глокалізація* зміцнює роль локального, яке, своєю чергою, характеризується унікальністю, неповторністю, певним генетичний кодом.

Отже, можна стверджувати, що глобальні, глокальні й локальні процеси взаємообумовлюють один одного й, відповідно, сприяють певному руху в усіх сферах буття. Слід підкреслити, що глобалізація активізує диверсифікацію регіональних зв'язків, які будуються на взаємному узгодженні інтересів держав. Маючи діалектичний характер, глобалізація, з одного боку, створює умови для формування єдиного простору, а з іншого – привносить у цей єдиний простір специфіку окремих регіонів і країн, культурне різноманіття

яких характеризується глокальними й локальними особливостями.

3. Глобалізація спричиняє розвиток і трансформацію загальної культурної картини світу, у якій відчувається певне домінування більш економічно, політично й ідеологічно розвинутих країн. Глобалізаційні трансформаційні процеси напряму пов'язані з парадигмою постмодернізму, з його відмовою від класичного дискурсу, проголошенням деконструкції, з іншим ставленням до комунікації, з відмовою сприймати історію як лінійний закономірний процес, як об'єктивну реальність. Сьогодні, у добу посткультури (визначення В. Бичкова, В. Суханцевої), коли світ сприймається як мозаїчний (за А. Модем), будь-яка культурна практика одночасно усвідомлюється й «глобально», і локально, причому локальність сама по собі теж, згідно з позицією посткультури, є складним, мозаїчним феноменом, у якому подія, співбуття, є однією з найголовніших категорій.

У дослідженні наголошено на розумінні поняття *культурна картина світу*, яке містить у собі систему культурних світоуявлень того чи іншого суспільства, найбільш загальне, цілісне уявлення про світ і місце людини в ньому. Культурна картина світу складається на рівні окремого народу, спільноти та формується відповідно до елементів національної культури, традицій, а також засобів і механізмів її захисту, збереження й популяризації. Культурна картина світу – це культуротворчий конструкт, який вибудовується в процесі усвідомлення людиною, спільнотою, народом власної культуротворчої дійсності. Культурна картина світу супроводжується певною мірою інтенсивності, появою культурних трансформацій, які суттєво впливають на зміну культурних практик.

Доведено, що в добу глобалізації культурні практики, можливо, як ніколи до цього, відіграють центральну роль у міжнародних відносинах, спонукаючи до діалогу з іншими культурами, забезпечуючи від імовірного зіткнення цивілізацій. Період з кінця ХХ – початку ХХІ ст. позначився формуванням нової глобальної етики, що набуває сьогодні на тлі загострення

напруженості в різних регіонах світу великого значення. Культурні практики як феномен духовності з її базовими цінностями – людяність, любов, совість – здійснюють суттєвий вплив на вибір життєвої стратегії людини, і в цьому контексті актуалізується проблема гуманізму.

4. Аналіз наявних праць дозволив дійти висновку, що глобалізація завжди пов'язана з глокалізацією, у контексті якої вивчення питань розвитку культурних практик актуалізує розгляд таких характерних для глокалізації понять, як: *культурна матриця, культурний ландшафт та архітектоніка*.

Під поняттям *культурна матриця* розуміється латентна система інформаційних кодів, характерна унікальними властивостями й ознаками, комбінація яких формує програму її розвитку. Породжені глобалізацією процеси нелінійної динаміки певним чином змінюють і стиль мислення багатьох суб'єктів культурних практик. Культурні трансформації призвели до певного нерозуміння значення й ролі унікальності культури, культурних практик зокрема, яка є основою культурної матриці, що, своєю чергою, сприяло появі «глобальної культурної матриці» – системи виживання людства, що саморозвивається, є саморегульованою та самовідтворюваною.

Як основа культурної матриці культурно-історичний досвід актуалізує питання збереження, популяризації, розвитку та створення культурного ландшафту й архітектоніки, які, своєю чергою, усвідомлюються як важливі складові культурної розбудови в її глобальному, глокальному та локальному значенні від практики виявлення культуротворчого потенціалу міста, регіону й держави в цілому.

На прикладі європейських ініціатив доведено, що правильне розуміння й уявлення потенціалу культурного ландшафту та архітектоніки дає можливість усвідомити, «прочитати» простір буденності на певному фоні, помістити його в концептуальну рамку та побачити смисловий культуротворчий контекст. У культурному ландшафті й архітектоніці поєднані природні та культурні компоненти – це культурні простори, які одночасно характеризуються своєю

цілісністю й індивідуальністю, що при їх ефективному та розумному використанні дозволить забезпечити різноманітні потреби людини.

Особливо важливе значення культурного ландшафту й архітекtonіки у формуванні національного іміджу, створенні його неповторного образу у світовому культурному просторі. Культурні практики є більш глибоким і важливим поширювачем національного бренду, ніж інші його складові, навіть якщо цей процес відбувається повільніше, результат є більш важливим для збереження національної своєрідності. Тому питання дослідження проблеми відродження та формування культурного ландшафту й архітекtonіки, з вивченням як позитивних, так і негативних тенденцій їх прояву, є сьогодні одним із наріжних.

Актуальним для України залишається вивчення позитивного досвіду тих культурних міст, які зуміли зберегти й у деяких випадках відновити свій культурний ландшафт з його національними особливостями, ставши при цьому центром світового туризму й уміло залучивши інвестиції. Безумовно, актуальним є вивчення досвіду ефективного практичного впровадження дієвих механізмів щодо врахування адміністративно-правових і соціально-економічних особливостей держави, своєрідності культурних образів, характерних для країни, її регіону, міста й населення.

5. Виняткової актуальності в сучасних культурних практиках набуває соціокультурне картування, яке, своєю чергою, посідає визначальне місце у формуванні, репрезентації й організації культурно-дозвілєвого простору. Аналіз теоретичних дефініцій дозволив стверджувати про відсутність уваги як науковців, так і практиків до питання соціокультурного картування.

Запропоновано авторське визначення поняття *соціокультурне картування*: *це система знакових показників, які забезпечують інформаційну (візуальну) місію культурної одиниці, параметри якої дозволяють виявити соціокультурний, культуротворчий, туристичний, економічний потенціал (ресурс, резерв, стратегічні цілі й завдання); дієвий комунікативний засіб, який дозволяє*

ефективно планувати, організовувати, конструктивно осмислювати й аналізувати, виявляти прогалини та визначати перспективи як індивідуально, так і професійною командою.

У дослідженні доведено, що застосування практики соціокультурного картування сприяє обміну сучасними знаннями та практиками, командному осмисленню трендових трансформацій у культурі, орієнтація в яких дозволяє миттєво змінювати функціональне значення предмета картування. Соціокультурне картування в його глобальному, глокальному й локальному вимірах дає змогу: мапувати історико-культурний простір задля його збереження та популяризації; виявляти соціокультурні ресурси; проводити аудит культурних ресурсів і стратегії розвитку; планувати розвиток та ефективне використання соціокультурних просторів й інституцій.

Для розуміння потенціалу соціокультурного картування в практичній діяльності нами розроблено навчальну програму, яку було впроваджено в межах проведення курсів підвищення кваліфікації для керівників і фахівців закладів культури Київської області. Запропонована програма дозволила працівникам культури набути знання та сформувати вміння щодо ефективного планування своєї діяльності при використанні територій, майданчиків, приміщень та об'єктів закладів культури, з метою підвищення якості культурних послуг, їх споживчої цінності й вартості.

Результати дослідження використано при визначенні пріоритетних напрямів стратегічного розвитку Центрального міського парку м. Вінниця, які було представлено в межах мистецького воркшопу «Культурно-мистецька резиденція» (22 листопада 2016 р., м. Вінниця).

6. Дослідження теоретичних засад становлення національних культурних практик дозволило виявити їх локальні особливості й охарактеризувати їх.

Підкреслено, що традиція як локальна особливість культурних практик має характер універсалізму, завдяки якому здатна інтегрувати нову інформацію, що привноситься ззовні, вона не сприймає ксенофобію через властивий їй

кордоцентризм і тому спроможна природно комунікувати з іншими культурами, зберігаючи при цьому специфічні особливості етнічних культурних практик, утворюючи єдиний, комунікативний, інформаційний, смисловий, ціннісний, символічний, семіотичний і ментальний культурний простір.

Доведено, що проблема збереження ментальності в добу глобалізації є нагальною й такою, що обумовлює питання понять мовної ментальності та медіаментальності. Ментальність є цілісним проявом духовних напрямів, які не зводяться до суми форм суспільної свідомості (релігії, мистецтва), а виступають специфічним відображенням дійсності, що зумовлюється процесом життєдіяльності етносу в певному географічному, історичному і культурному просторах. Національна ментальність, реалізуючись на регіонально-локальному рівні, визначається просторово-часовими чинниками й експлікується в національному характері.

Акцентовано на важливості мовної практики в ментальності, що відображається в семантиці слів і передається від покоління до покоління. Медіаментальність пов'язана з впливом на людську свідомість мас-медіа, коли людина, не довіряючи природному погляду, дублює його відеофіксацією. У результаті переважання медіаментальності в сучасних культурних практиках реальність починає сприйматися як видовище.

7. Культурні практики в сучасних соціально-економічних, політичних умовах набувають нового змісту й потребують щодо їх розвитку й ефективного використання відповідної зацікавленості та підтримки всіх стейкхолдерів культурного життя.

Розглядаючи культурні практики як специфічний вид людської діяльності, ми визначаємо їх вплив на регулювання культурного життя як окремо взятої людини, громадянина, так і на певну соціальну групу з метою формування світогляду, розвитку та реалізації культуротворчого потенціалу. Одним з основних завдань, які стоять перед культурними практиками, є

прагнення зберегти або змінити світ людей так, щоб це відповідало інтересам усіх стейкхолдерів культурного життя.

Під поняттям стейкхолдери культурних трансформацій ми розуміємо суб'єктів правовідносин, які ведуть діяльність у сфері культури і здатні інституціоналізувати власну волю, своє усвідомлення того, якою повинна бути їх взаємодія в межах реалізації поставлених цілей.

Проведене в підрозділі дослідження на предмет ролі й значення різних стейкхолдерів культурного життя дозволило визначити стратегічну зацікавленість їх різних груп у культурній розбудові адміністративно-територіальної одиниці України. Так, результати дослідження було впроваджено в розробку Концепції інтегрованого розвитку міста Вінниця 20-30, у межах якої було визначено основні групи стейкхолдерів культурних трансформацій, які зацікавлені в реалізації Концепції й здатні до її впровадження в життя. За визначеними групами стейкхолдерів було закріплено стратегічні цілі, кожна з яких була обґрунтована SWOT-аналізом, з виявленням сильних і слабких сторін, можливостей та загроз. У Концепції наголошено на розробці та впровадженні ефективних управлінських рішень і міжсекторального підходу в процесах взаємодії всіх зацікавлених стейкхолдерів культурних трансформацій. Результати дослідження дозволили визначити основні принципи впровадження в міську розбудову суміжних галузей, що є новаторським рішенням для розвитку культури міста (на перспективу). Концепція схвалена міжсекторальними експертами та Вінницькою обласною радою.

8. Виокремлено особистісний та інституційний рівні ефективного впровадження культурних практик.

Особистісний рівень передбачає питання розвитку потенціалу людини як головного суб'єкта культурних благ і споживача культурних послуг; здатність до саморозвитку, що містить систему внутрішніх ресурсів людини, які виявляються в діяльності, спрямованій на отримання важливих соціально-

культурних результатів.

Інституційний рівень передбачає дієві організаційно-правові механізми щодо забезпечення функціонування українських соціокультурних інститутів; державну підтримку виробників національного культурного продукту, підготовку спеціалістів з фаховими компетентностями на вимогу сучасного ринку культурних послуг, перспективні наукові дослідження; стимулювання благодійницької діяльності тощо.

Доведено, що без дієвої й ефективної організаційно-правової практики як однієї з головних ознак правової, незалежної держави не можливі розвиток, упровадження й популяризація вітчизняних культурних практик, відповідне їх представлення у світі.

9. Проаналізований культуротворчий потенціал закладів культури України дозволив констатувати, що для ефективного забезпечення їх культуротворчої місії необхідно забезпечити низку важливих трансформаційних процесів, а саме: створення дієвих соціально-економічних, правових умов для їх ефективного функціонування; формування сучасної інфраструктури вітчизняних закладів культури; розробку та реалізацію цільових державних програм для ефективного використання закладів культури; підвищення кваліфікації керівників і фахівців закладів культури; коригування системи оподаткування діяльності соціокультурних інститутів з урахуванням сезонності послуг, які вони надають; розроблення принципово нової функціональної моделі закладів культури, програм їх діяльності відповідно до сучасних вимог і потреб часу.

Результати дослідження використано й упроваджено в: проектах стандартів вищої освіти України з підготовки спеціалістів першого (бакалавр), другого (магістр) рівнів вищої освіти, галузь знань 02 «Культура і мистецтво», спеціальність 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності»; Національному порталі забезпечення якості вищої освіти (за результатами проекту ЄС); Програмі діяльності Виставкової федерації України на 2019–2020 роки (проект); Концепції інтегрованого розвитку міста Вінниця 20-30;

плані та навчальному процесі підвищення кваліфікації керівників і фахівців закладів культури України за державним замовленням (дистанційний курс, сертифікатна програма «Трансформаційні процеси в культурі», навчальна програма «Соціокультурне картування», освітні кейси для працівників галузі).

Проведене дослідження не вичерпує проблему трансформаційних процесів у культурних практиках. Перспективними напрямками подальших досліджень можуть виступати культурні практики, досвід їх трансформацій у країнах Європейського Союзу, що дозволить вітчизняним стейкхолдерам культурних змін більш ефективно впроваджувати в культуротворчий простір України науково осмислений досвід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові документи

1. Конституція України : прийнята на 5 сесії Верховної Ради України 28.06 1996 // Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. 2010. № 50–51. Ст. 572.
3. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995. № 32/95-ВР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/32/95> (дата звернення: 17.02.2015).
4. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI // Відомості Верховної Ради. 2013. № 25. Ст. 252.
5. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21.09.1999 № 1068-XIV// Відомості Верховної Ради України. 1999. № 48. Ст. 405.
6. Про культуру : Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. К. : НАКККіМ, 2011. 23 с.
7. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 № 1805-II // Відомості Верховної Ради України. 2000. № 39. Ст. 333. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення: 03.02.2015).
8. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 № 2456-XII // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 34. Ст. 502. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення: 01.03.2016).
9. Про професійних творчих працівників та творчі спілки : Закон України від 07.10.1997 № 554/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 52. Ст. 132. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 02.03.2016).

10. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 12.01.2016).

11. Про затвердження Положення про Міністерство культури України : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2014 № 495. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/495-2014> (дата звернення: 16.10.2016).

12. Про нормативи забезпечення населення клубними закладами : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.11.1998 № 1775. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1775-98> (дата звернення: 17.03.2016).

13. Європейська культурна конвенція 1954 р. : Конвенція : міжнар. документ від 19.12.1954. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994-213> (дата звернення: 16.02.2016).

Джерельна база:

14. Абельс Х. Интеракция, идентичность, презентация. Введение в интерпретативную социологию / пер. с нем. под общ. ред. Н. А. Головина, В. В. Козловского. СПб. : Алетейя, 2000. 272 с.

15. Акуленко В. І. Культурні права людини, громадянина і народу // Пам'ятки України. 2003. № 3. С. 2–11.

16. Акуленко В. І. Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України : монографія. К. : ТОВ ВО Юстініан, 2013. 616 с.

17. Амброз Т. Проблеми негативного впливу Інтернету на молодь. URL: <http://www.paste/problemu-nehativnohol> (дата звернення: 16.02.2016).

18. Андерсон К. Аналитическая культура. От сбора данных до бизнес-результатов. М. : Манн, 2017. 336 с.

19. Аникин А. В. Юность науки : Жизнь и идеи мыслителей-экономистов до Маркса. М. : Политиздат, 1985. 367 с.

20. Антропологическая история: подходы и проблемы: материалы

российско-французского семинара. Ч. 2 / сост. Ю. В. Ткаченко. М. : РГГУ, 2000. 106 с.

21. Ариарский М. А. Прикладная культурология как область научного знания и социальной практики. СПб., 1990. 520 с.

22. Ариарский М. А. Социально-культурная деятельность как предмет научного осмысления. СПб. : Арт-студия «Концерт», 2008. 792 с.

23. Арнольдov А. И. Культурная політика : реалии и тенденции. М. : МГУКИ, 2004. 64 с.

24. Арнольдov А. И. Национальная культура и глобализация. М. : МГУКИМ, 2004. 48 с.

25. Артюх В. Тяглість історії й історія тяглості: українська філософсько-історична думка першої половини ХХ століття. Суми : СумДУ, 2010. 266 с.

26. Ассман Я. Культурная память: Письмо, пам'ять о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности. М., 2004. 368 с.

27. Афанасьев В. В. Россия и Европа : нации в эпоху глобализации. М. : Канон РООИ Реабилитация, 2009. 480 с.

28. Бард А., Зодерквист Я. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма. СПб. : Стокгольмская школа экономики, 2005. 107 с.

29. Баркова Э. В. Культурная матрица глобализации. URL: <http://spkurdyumov.ru> (дата звернення: 16.12.2016).

30. Барський В. Р. Організаційно-правові засоби регіоналізації в країнах – членах ЄС // Актуальні проблеми держави і права. 2005. Вип. 26. С. 196–202.

31. Бауман З. Г. Глобализация. Последствия для человека и общества / пер. с англ. М., 2004. 188 с.

32. Бауман З., Донкіс Л. Плинне зло. Життя без альтернатив. К. : Дух і Літера, 2017. 216 с.

33. Бахманн-Медик Д. Культурные повороты. Новые ориентиры в науках о культуре / пер. с нем. С. Ташкенова. М. : Новое литературное

обозрение, 2017. 504 с.

34. Бахманн-Медик Д. Культурные повороты по следам «антропологического»: Некоторые замечания // Новое литературное обозрение. 2017. № 122. С. 35–37.

35. Безклубенко С. Д. Українська культура : погляд крізь віки : історико-теоретичні нариси. Ужгород : Карпати, 2006. 512 с.

36. Безносков М. А. Сучасні трансформаційні процеси (порівняльний соціологічний аналіз) : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.01 / Харківський держ. ун-т. Харків, 1999. 17 с.

37. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия. М. : Прогресс-Традиция, 2007. 464 с.

38. Бек У. Что такое глобализация? / общ. ред и послеслов. А. Филиппова; пер. с нем. : А. Григорьева, В. Седельника. М. : Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.

39. Белебега І. О. Українська еліта. Харків : Березіль, 1999. 345 с.

40. Белебега І. О. Честь України. Харків : Факт, 2001. 295 с.

41. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. М. : Academia, 1999. 956 с.

42. Берк П. Что такое культуральная история. М. : Высшая Школа Экономики, 2015. 240 с.

43. Берлянт А. М. Образ пространства: карта и информация. М. : Мысль, 1986. 240 с.

44. Бессонова О. Э. Раздаточная экономика России : Эволюция через трансформации. М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2006. 144 с.

45. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / пер. з англ. О. Фешовець. Львів ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. 236 с.

46. Бистрицький Є. К. Сучасна цивілізаційна ситуація : царина політичного // Ідея культури : виклики сучасної цивілізації / Є. К. Бистрицький, С. В. Пролеєв, Р. В. Кобець, Р. В. Зимовець. К. : Альтерпрес, 2003. С. 77–147.

47. Бібліотечному фахівцю. URL: <http://profy.nplu.org/index.php?lng=uk> (дата звернення :24.09.2016).

48. Біла книга з міжнародного діалогу «Жити в гідному суспільстві, як рівні» = Белая книга о межкультурном диалоге «Жить в достойном обществе, как равные» = White Paper on Intercultural Dialogue «Living Together As Equals in Dignity» / ред. : І. І. Бабін, Б. С. Житнигор, С. Б. Житнигор [та ін.]; Всеукраїнська Академ. спілка спеціалістів проф. оцінки наук. досліджень і пед. діяльності. Одеса, 2008. 116 с.

49. Білодід Ю. М. Цінності в системі духовності // Духовність українства : зб. наук. пр. / ред. кол. Ю. М. Білодід та ін. Житомир : ред.-вид. відділ ІПСТ, 2004. Вип. 7. С. 17–21.

50. Більченко Є. В. Чужий. Інший. Близній. Філософія діалогу як філософія Третього : монографія / Нац. пед. Ун-т ім. М. П. Драгоманова. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. 388 с.

51. Благодійні інституції України : сучасний стан та перспективи розвитку (за результатами соціологічного дослідження) / О. В.Безпалько, Ю. М.Галустьян, А. В. Гулевська-Черниш та ін. ; за заг. ред. А. В. Гулевської-Черниш. К. : Книга плюс, 2008. 120 с.

52. Боголюбова Н. М., Николаева Ю. В. К вопросу о культурных связях в современной социокультурной ситуации // Вестник Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств. 2011. № 3 (8). С. 181–185.

53. Бойко А. І. Філософія модернізації освіти в системі ринкових трансформацій : світоглядно-філософський аналіз. К. : Знання України, 2009. 379 с.

54. Бокова А. Инновационные практики в реализации культурной политики. URL: <http://www.dareto.ru/analitica> (дата обращения: 24.09.2016).
55. Боно де Э. Гениально! Инструменты решения креативных задач / пер. с англ. М. : Альпина Паблишер, 2017. 381 с.
56. Брайс Дж. Вильям Гладстон /под ред. и с прим. Л. Е. Оболенского; пер. с англ. А. Я. Гальперна. СПб. : Типо-лит. Вайсберга и П. Гершунина, 1902. 62 с.
57. Браун Л. А. История географических карт. М. : Центрполиграф, 2006. 479 с.
58. Бурдьё П. Формы капитала // Экономическая социология. 2002. Т. 3. № 2. С. 60–74.
59. Бурдьё П., Шартье Р. Люди с историями, люди без историй // Новое литературное обозрение. 2003. № 60. С. 70–84.
60. Буровский А. М. Россия, которой не стало. М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. 428 с.
61. Буроменський М. В. Відповідність українського законодавства пакту про економічні, соціальні та культурні права // Україна : права людини в перехідний період / під ред. В. І. Євінтова. К. : Сфера, 2001. С. 121–134.
62. Бурыкина Н. Б. Переходная эпоха и рефлексия исторического процесса : философско-культурологический аспект // Вестник Волгоградского государственного университета. Сер. 7. Философия). 2009. № 2 (10). С. 38–46.
63. Буряк В. В. Динамика культуры в эпоху глобализации : ноосферный контекст : монография. Симферополь : ДИАЙПИ, 2011. 462 с.
64. Бюлер Д. Відповідальність за майбутнє з глобальної перспективи. Актуальність філософії Ганса Йонаса та етики дискурсу / пер. з нім., післямова, примітки А. Єрмоленка. К. : Стилос, 2014. 157 с.
65. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / пер. с англ. П. М. Кудюкина; под ред. Б. Ю. Кагарлицкого. СПб. :

Университетская книга, 2001. 416 с.

66. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / пер. с англ. под ред. В. И. Иноземцева. М. : Логос, 2004. 368 с.

67. Вахштайн В.С. «Практика» vs. «фрейм»: альтернативные проекты исследования повседневного мира // Социологическое обозрение. 2008. Т. 7. № 1. С. 65–95.

68. Вахштайн В. Социология повседневности и теория фреймов. СПб. : Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2011. 334 с.

69. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал. Т. 1. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 191 с.

70. Верменич Я. В. Історична регіоналістика в Україні : теоретико-методологічні проблеми : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 / НАН України. Ін-т історії України. К., 2005. 32 с.

71. Верменич Я. В. Локальна історія як науковий напрям: традиції й інновації / наук. ред. В. А. Смолій ; НАН України ; Інститут історії України. К. : Інститут історії України, 2012. 284 с.

72. Винайдення традицій / за ред. Е. Гобсбаума, Т. Рейнджера. К. : Ніка-Центр, 2005. 448 с.

73. Вишне夫斯基 М. И. Культуротворческая миссия современного социально-гуманитарного образования // Теорія і практика управління соціальними системами. Харків, 2012. № 2. С. 3–8.

74. Вища освіта України і Болонський процес / за ред. В. Г. Кременя. К. : Освіта, 2004. 384 с.

75. Від контролю до культури якості: перезавантаження процесів забезпечення якості в українській вищій школі : практ. посіб. / за ред. Т. Добка, О. Кайкової, В. Тарзіяна, Т. Тіхонена. Львів : Компанія Манускрипт, 2014. 168 с.

76. Вовкун В. Національна визначеність – шлях до подолання глобалізаційних викликів та успішного розвитку // Матеріали VII

Культурологічних читань пам'яті Володимира Подкопаєва : експериментальна веб-сторінка науковців УЦКД. URL: <http://www.culturalstudies.in.ua> (дата звернення :24.09.2016).

77. Волков В. В., Хархордин О. В. Теория практик. СПб. : Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2008. 298 с.

78. Волков С. Нові тенденції розвитку культурологічної думки в Україні // Культурологічна думка. 2009. № 1. С. 86–91.

79. Волков С. М. Соціокультурна динаміка інституалізаційних, інтеграційних та регіоналізаційних процесів в мистецькій освіті України : культурологічний аспект : дис. ... д-ра культурології : 26.00.01 / М-во культури України ; Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. К., 2013. 413 с.

80. Востряков Л. Е. Государственная культурная политика: когнитивные модели и страновые различия // Научные труды Северо-Западной академии государственной службы. СПб. : ООО Бизнес Остров, 2011. Т. 2. Вып. 2. С. 166–178.

81. Востряков Л. Е. Государственная культурная политика: от патерналистской к партнерской модели? // Управленческое консультирование. 2011. № 4. С. 140–155.

82. Востряков Л. Е. Культурная политика: подходы и концепции западных исследователей // Научные труды Северо-Западной академии государственной службы. СПб. : ООО Бизнес Остров, 2011. Т. 2. Вып. 1. С. 42–52.

83. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття : виконавче резюме, Софія, 23–25 жовтня 1995 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення :24.10.2016).

84. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ // Комунікативна практична філософія. К. : Лібра, 1999. С. 287–324.

85. Гаврилишин Б. Україну врятує нова політична еліта. URL:

<http://www.urist.in.ua/showthreadю> (дата звернення :24.09.2016).

86. Гайдай О. Кам'яний гість. Ленін у Центральній Україні. К. : К.І.С., 2018. 280 с.
87. Галета О. Від антології до онтології: антологія як спосіб репрезентації української літератури кінця XIX – початку XXI століття : монографія. К. : Смолоскип, 2015. 640 с.
88. Галета О. Колективне письмо і швидкісне читання: модерні літературні практики у дзеркалі антологій // Україна Модерна. 2015. № 22. С. 72–92.
89. Гезалов А. А. Трансформація общества в епоху глобалізації (соціально-філософський аналіз) : монографія. М. : Канон+, 2009. 288 с.
90. Генезис інституту омбудсмана : світовий досвід та українська модель // Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні : монографія / за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. К. : ТОВ Юридична думка, 2007. С. 190–216.
91. Герчанівська П. Е. Культурологія: термінологічний словник. К. : Національна Академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2015. 439 с.
92. Герчанівська П. Е. Постмодернізм: інноваційні форми і технології культурної практики сучасності // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. К. : Міленіум, 2013. № 3. С. 58–62.
93. Герчанівська П. Е. Традиція: стабільність і варіативність // Вісник НТУУ–КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2010. Вип. № 1. С. 12–16.
94. Гессе Г. Степовий вовк / пер. з нім. Є. Поповича. К. : Основи, 2003. 251 с.
95. Гірц К. Идеология как культурная система // Новое литературное обозрение. 1998. № 29. С. 7–38.
96. Гірц К. «Насичений опис»: у пошуках інтерпретативної теорії культури // Гірц К. Інтерпретація культур: Вибрані есе. К. : Дух і Літера, 2001. С. 9–42.

97. Глобальні трансформації : політика, економіка, культура / Д. Гелд, Е. МакГрю, Д. Голдблатт, Дж. Перратон. К. :Фенікс, 2003. 580 с.
98. Гончарова О. М. Античне красномовство як феномен європейської культури : монографія. К. : НАКККіМ, 2013. 415 с.
99. Государственная служба за рубежом. Управление культурой // Реферативный бюллетень. М. : Издательство РАГС, 2004. № 5 (55). 188 с.
100. Гофф Ж. Интеллектуалы в средние века / [пер. с фр. А. Руткевич]. СПб., 2003. 160 с.
101. Гриценко О. А. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі. К. : УЦКД, 2000. 228 с.
102. Гриценко О. В. Між культурою пам'яті та державною політикою: проблематика, моделі та методологія дослідження // Культурологічна думка : щорічник наук. праць / Ін-т культурології Нац. акад. мистецтв України. К., 2017. № 11. С. 220–222.
103. Грінченко Г. Эпоха. Культуры. Люди (история повседневности и культурная история Германии и Советского Союза. 1920-1950-е годы) // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. Харків; К. : Критика, 2006. Вип. 8. С. 228–231.
104. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість : методолого-світоглядний аналіз. К. : Знання України, 2002. 577 с.
105. Гулевська-Черниш А. Благодійницький сектор набирає обертів // Дзеркало тижня. Україна. 2013. № 46 (6 груд.). URL: <http://gazeta.dt.ua/socium> (дата звернення :24.09.2016).
106. Гуманизм // Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. М. : Советская энциклопедия, 1982. 1600 с.
107. Гуревич А. Я. История конца XX века в поисках метода // Одиссей. Человек в истории. 1996. М. : Наука, 1996. С. 5–10.

108. Гуревич А. Я. К пониманию истории как науки о человеке // Историческая наука на рубеже веков / отв. ред. А. А. Фурсенко А. Я. Гуревич. М., 2001. С. 166–174.
109. Гуревич А. Я. Средневековый мир : культура безмолвствующего большинства. М. : Искусство, 1990. 395 с.
110. Гуревич П. С. Культурология. М. : Проект, 2003. 336 с.
111. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Введение в феноменологическую философию // Философия как строгая наука. Новочеркасск : Агентство САГУНА, 1994. С. 49–101.
112. Дарендорф Р. Дорога к свободе : демократизация и ее проблемы в Восточной Европе // Вопросы философии. 1990. № 9. С. 69–75.
113. Дарнтон Р. Великое кошачье побоище и другие эпизоды из истории французской культуры. М. : Новое литературное обозрение, 2002. 379 с.
114. Дацюк С. Війна за російський світ // Українська правда. 2014. 28 трав. URL: <http://blogs.pravda.com.ua/authors> (дата звернення :14.09.2016).
115. Дебре Р. Интеллектуальная влада у Франції / [пер. з фр. В. Артюх]. К. : Дух і Літера, 2008. 308 с.
116. Декларація щодо регіоналізму в Європі / Асамблея Європейських Регіонів. Б.м., 1996. 12 с.
117. Демин В. Л. Взаимодействие культур и проблема взаимных культурных влияний : учебное пособие. М., 1999. 176 с.
118. Дергачов В. Цивілізаційна геополітика. (Геофілософія). К. : ВИРА-Р, 2004. 672 с.
119. Дідух Я. П., Якушенко Д. М., Фіцайло Т. В. Екологічне картування Шацького національного природного парку: оцінка методики // Науковий вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. 2009. № 1 : Геогр. науки. С. 110–115.
120. Діяльність будинків культури по задоволенню потреб територіальних громад : звіт за результатами дослідження. Кіровоград :

Інститут соціокультурного менеджменту (ІСКМ), 2010. 64 с.

121. Долбенко Т. О. Теоретико-методологічні засади прикладних досліджень активізації пізнавальної діяльності дітей : монографія. К. : Ліра-К, 2013. 432 с.

122. Доманська Е. Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле. К. : Ніка-Центр, 2012. 264 с.

123. Доши Н., Макгрегор Л. Заряженные на результат. Культура высокой эффективности на практике. М. : Манн, 2017. 320 с.

124. Драгичевич-Шешич М. Культурная политика в переходном обществе: фрагменты политологического и культурологического анализа // Панорама культурной жизни стран СНГ и Балтии. М. : Издательство РГБ, 1999. С. 26–31.

125. Дробышева Е. Э. Архитектоника культуры в аксиологическом измерении : автореф. дис. ... д-ра филос. наук : 24.00.01 / С.-Петербург. гос. ун-т. СПб., 2011. 20 с.

126. Дубина Д.В., Устименко П. М. Карта рослинності заповідного масиву "Долина нарцисів" (Закарпатська обл.) // Український ботанічний журнал. 2007. Т. 64, № 4. С. 553–564.

127. Дудченко В. В. Свобода як буттєва передумова прав людини // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XI регіональної наук.-практ. конф. Л. : Юрид. фак. Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2005. С. 25-26.

128. Дуйкін В. Р. Текстоцентричність як визначальна засада історико-філософського дослідження // Мультиверсум. філософський альманах. К. : Центр духовної культури, 2005. № 48. С. 68–78.

129. Дьяков А. А. Философия и практика: было ли прошлое, есть ли настоящее, будет ли будущее? // Наука. Философия. Общество : материалы V Российского философского конгресса. Новосибирск, 2009. Т. I. 531 с.

130. Дьяков А. Теория практик: Социально-философский потенциал концепции // Известия Саратовского университета. Философия, Психология. 2011. № 1. С. 9–12.
131. Дячук В. П. Іміджологія. Соціокультурний вимір : навч. посіб. К. : Ліра-К, 2017. 308 с.
132. Енциклопедія етнокультурознавства. Кн. 2. Ч. 1 / Ю. І.Римаренко, В. Г.Чернець та ін.; за ред. Ю. І.Римаренка. К. : Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2001. 522 с.
133. Європейська інтеграція України : політико-правові проблеми /за ред. В. П. Горбатенка. К. : Юридична думка, 2005. 332 с.
134. Єсипович К. Феномен когнітивного картування в сучасній лінгвістичній парадигмі // Studialinguistica. 2013. Вип. 7. С. 254–257.
135. Жидков В. С. Культурная политика : основные определения // Ориентиры культурной политики. 2001. № 6. С. 23–29.
136. Жукова Н. Елітарна література в іменах : монографія. К. : Ін-т культурології НАМ України, 2016. 304 с.
137. Жукова Н. А. Елітарність як компонент культуротворення : досвід неklasичної естетики : дис. ... д-ра культурології : 26.00.01 / Нац. муз. акад. ім. П. І. Чайковського. К., 2011. 410 с.
138. Завдання на 21 століття для культури / пер. О. Буценко ; Центр розвитку «Демократія через культуру». К., 2009. 48 с.
139. Замятин Д. Н. Культура и пространство : Моделирование географических образов. М., 2006. 488 с.
140. Заславская Т. И. Современное российское общество : социальный механизм трансформации. М. : Дело, 2004. 400 с.
141. Заславская Т. И. Социетальная трансформация российского общества: Деятельностно-структурная концепция. М. : Дело, 2003. 568 с.
142. Зеленько Г. І. Інституціоналізація громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах (на прикладі країн Вишеградської групи та

України): автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 / Нац. акад. наук України ; Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. К., 2007. 32 с.

143. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности. М. : МПСИ; Воронеж : НПОМОДЭК, 2001. 432 с.

144. Иванов А. В. Евразийство: ключевые идеи, ценности, политические приоритеты : монография. Барнаул : АГАУ, 2007. 243 с.

145. Иванов В., Сергеев В. Человек. Культура. Город. М. : РИЦ ИСПИ РАН, 2002. 284 с.

146. Иконникова С. Н. История культурологических теорий. 2-е изд., перераб. и доп. СПб. : Питер, 2005. 474 с.

147. Интеллектуальные трансформации : Феномены и тренды В. В. Целищев, Н. С. Розов, В. О. Лобовиков и др. Новосибирск : Параллель, 2008. 167 с.

148. Ионесов В. И. Модели трансформации культуры : типология переходного процесса : автореф. дис.... д-ра культурологии : 24.00.01 / Самарская гос. академия культуры и искусств. Самара, 2011. 39 с.

149. Историческая политика в XXI веке / под. ред. А. Миллера. М. : НЛЮ 2012. 647 с.

150. История частной жизни / под ред. Ф. Арьеса, Ж. Дюби: В 5 т. М. : Новое литературное обозрение, 2014–2018.

151. Імператив якості : вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту/ за ред. Т. Добка, М. Головянко, О. Кайкової та ін. Львів : Компанія Манускрипт, 2014. 572 с.

152. Інститут культурології НАМ України. URL : <http://www.icr.kiev.ua/> (дата звернення: 12.01.2018).

153. Інформація про консультації з громадськістю, заплановані в Міністерстві культури України на травень 2014 року. URL: <http://mincult.kmu.gov.ua> (дата звернення : 24.12.2016).

154. Каганский В. Культурный ландшафт и советское обитаемое

пространство. М. : Новое литературное обозрение, 2001. 576 с.

155. Кант И. Критика чистого разума / пер. с нем. Н. Лосского сверен и отредактирован Ц. Г. Арзаканяном и М. И. Иткиным ; примеч. Ц. Г. Арзаканяна. М. : Мысль, 1994. 591 с.

156. Кармин А. С. Культурология. СПб. : Питер, 2010. 40 с.

157. Карпов В. Музеєзнавчий аналіз висвітлення культурної спадщини Т.Шевченка у Національному музеї Тараса Шевченка // Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство. К. : Міленіум, 2016. Вип. 1 (6). С. 6 – 10.

158. Карпов В. В. Соціологія музею: презентація на тлі простору і часу / за заг. ред.. д.і.н. В. В. Карпова. К. : Видавець Олег Філюк, 2016. 216 с.

159. Карта знань. URL: http://kaljafitska.blogspot.com/2016/04/blog-post_10.html (дата звернення: 08.10.2017).

160. Картирование в учебном процессе. URL :<http://articlekz.com/article> (дата обращения: 1.02.2018).

161. Картирования потока создания. URL: <http://center-smk.ru/lean-manufacturing/leanway/> (дата обращения: 11.11.2017).

162. Квієк М. Університет і держава : вивч. глобал. трансформацій / пер. з англ. Т. Цимбала. К. : Таксон, 2009. 80 с.

163. Келли Т., Келли Д. Креативная уверенность. Как высвободить и реализовать свои творческие силы / пер.с англ. Т. Землянской. М. : Азбука Бизнес, Азбука-Аттикус, 2015. 288 с.

164. Кириленко В. Круглий стіл щодо законопроекту «Про національний культурний продукт». URL: <http://www.zaukrainu.org/> (дата звернення : 04.10.2016).

165. Киселева Т. Терроризм и культура // Культура : управление, экономика, право. 2005. № 3. С. 2–7.

166. Кісь О. Колективна пам'ять та історична травма: теоретичні рефлексії на тлі жіночих спогадів про Голодомор // У пошуках власного

голосу: Усна історія як теорія, метод та джерело : зб. наук. ст. / за ред. Г. Г. Грінченко, Н. Ханенко-Фрізен. Харків : ПП ТОРГСІН ПЛЮС, 2010. С. 171–191.

167. Кісь Р. Глобальне – національне – локальне (соціальна антропологія культурного простору). Львів : Літопис, 2005. 300 с.

168. Ключові проблеми та перспективи розвитку культури в Україні : аналітичний звіт. К. : Асоціація суспільного прогресу. 2002. 200 с.

169. Кнатько Ю. И. Трансформация культуры в контексте современных глобализационных процессов / Белорусский государственный университет культуры и искусств. URL : <http://elib.bsu.by/bitstream/> (дата обращения :24.12.2016).

170. Ковалев А. Д. Социальная система Толкотта Парсонса и структурный функционализм // История социологии в Западной Европе и США: учебник для вузов. М., 1999. Гл. 14. С. 320–325.

171. Ковалиско Н. Теория практик, практики и исследование стратификационных порядков // Социология: теория, методы, маркетинг. 2010. № 2. С. 49–63.

172. Колесник Е. С. Культурологічна герменевтика та діалог контекстів // Культура і сучасність : альманах. К. : Міленіум, 2014. № 1. С. 24–30.

173. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Україні. К. : Юрінком Інтер, 2003. 336 с.

174. Кондаков И. В. Архитектоника русской культуры // Общественные науки и современность. 1999. № 1. С. 159–172.

175. Кондратьев М. Ю., Ильи В. А. Азбука социального психолога-практика. М. : ПЕР СЭ, 2007. 464 с.

176. Кононенко П. П. Національна ідея, нація, націоналізм : монографія. К. : МАУП ; Міленіум, 2006. 358 с. : ілюстр. Бібліогр. : с. 354–356.

177. Концепт культури : теоретико-методологічні та прикладні аспекти: зб. наук. пр. / наук. ред. : Ю. П. Богуцький, Б. А. Головка, Г. П. Чміль,

В. М. Щербина. К. : Ін-т культурології НАМ України, 2011. 320 с.

178. Концепція туристичного бренду України. URL: <http://www.vilkul.ua/oleksandr-vilkul> (дата обращения : 12.11.2016).

179. Копієвська О. Р. Культуротворча місія закладу культури // Культура народів Причорномор'я : научний журнал. Симферополь : ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2014. № 269, квітень. С. 147–150.

180. Копієвська О. Р. Культурна матриця в контексті сучасного культуро-творення // Міжнародний вісник. Культурологія. Філологія. Музикознавство. К. : Міленіум, 2015. Вип. 1(4). С. 77–82.

181. Копієвська О. Культурна функція держави в контексті національного державотворення : монографія. К. : НАКККіМ, 2010. 271 с.

182. Копієвська О. Р. Культурні традиції у формуванні національної ідентичності // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. праць. К. : Міленіум, 2014. Вип. XXXII. С. 194–201.

183. Копієвська О. Р. Паркова індустрія : підручник. К. : НАКККіМ, 2015. 220 с.

184. Копієвська О. Р. Стейкхолдери в культурному житті України // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. К. : Міленіум, 2014. № 1. С. 39–44.

185. Копієвська О. Р. Трансформаційні процеси в культурі сучасної України : монографія. К. : НАКККіМ, 2014. 296 с.

186. Копиевская О. Р. Формы бытия культурного ландшафта // Весник Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств. 2014. № 1 (18). С. 18–22.

187. Копосов Н. Е. Хватит убивать кошек! Критика социальных наук. М. : Новое литературное обозрение, 2005. 248 с.

188. Корнієвський О. А. Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави : монографія. К. : Альтерпрес, 2010. 396 с.

189. Косенко С. И. Европейские параметры современной культурной

политики Франции : автореф. дис. ... канд. наук : 23.00.02 / Дипломатическая академия МИД РФ. М., 2007. 20 с.

190. Косенко С. И. Культура как специфический аспект внутренней и внешней политики Франции // Современная Европа: проблемы и перспективы. М., 2007. С. 77–86.

191. Костомаров М. Книги буття українського народу // Українознавство : хрестоматія. К. : Либідь, 1993. 490 с.

192. Кочетков А. П. На пути к гражданскому обществу. М. : Ин-т молодежи, 1992. 141 с.

193. Кочетков А. П. Национальное государство в условиях глобализации // Полис. Политические исследования. 2014. № 4. С. 63–75.

194. Кравченко О. В. Ідеологічні стратегії державної культурної політики України // Культура України. 2015. № 48. С. 184–195.

195. Кравченко О. В. Культурна політика України в парадигмах сучасності : теоретико-методологічні аспекти культурологічної інтерпретації : монографія / Харк. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2011. 287 с.

196. Кравченко О. В. Культурна політика України : культурологічні аспекти концептуалізації та репрезентації : автореф. дис. ... д-ра культурології : 26.00.04 / М-во культури України ; Харків. держ. акад. культури. Харків, 2012. 33 с.

197. Кримський С. Б. Глобалізація як трансформаційний процес // Мудрецы всегда в меньшинстве. Статьи разных лет / С. Б. Кримський ; сост. Д. С. Бураго. К. : Издательский дом Дмитрия Бураго, 2012. С. 265 с.

198. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. К. : Видавець ПАРАПАН, 2003. 240 с.

199. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії. К. : Києво-Могилянська академія, 2008. 367 с.

200. Кримський С., Заболоцький В. Ментальність // Філософський енциклопедичний словник / ред. кол. : В. І. Шинкарук, Є. К. Бистрицький,

М. О. Булатов та ін.; Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ. К. : Абрис, 2002. 742 с.

201. Кром М. М. Историческая антропология. СПб., 2010. 214 с.

202. Крылова Н. Б. Культурология образования. М. : Народное образование, 2000. 272 с.

203. Кто такие стейкхолдеры? URL: <http://www.crdf.ru/focus/stakeholders.html> (дата обращения : 12.11.2016).

204. Кугель С. А. Интеллектуальная элита Санкт-Петербурга. Ч. 2. Кн. 1. СПб. : СПбУЭФ, 1994. 115 с.

205. Кудишина А. А. Гуманизм – феномен современной культуры. М. : Академический проект, 2005. 504 с.

206. Кузнецова Е. Ю. Визуальный язык картографии: эволюция графического образа и его состояние в эпоху электронной коммуникации // Молодой ученый. 2016. № 3. С. 1055–1061.

207. Культура в сучасних трансформаційних процесах : монографія / М. М. Бровко, В. В. Лях, К. К. Баранцева, Т. К. Гуменюк, та ін. Ніжин : ТОВ Аспект-Поліграф, 2011. 396 с.

208. Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу = CultureMatters: HowValuesShapeHumanProgress / под ред. Л. Харринсона и С. Хангтингона. М. : Московская школа политических исследований, 2002. 320 с.

209. Культуральные исследования : сб. научных работ. СПб., 2006. 528 с.

210. Культурна політика: міжнародний досвід, теорія, практика / Культурний профіль країни : Велика Британія // Діалог. Інформаційно-аналітичний вісник. К., 2004. Вип. 4. 72 с.

211. Культурна спадщина людства: збереження та використання / В. І. Акуленко, І. П. Магазинщикова, М. І. Моздир, О. О. Тарасенко; за ред. І. П. Магазинщикової. Львів, 2002. 160 с.

212. Культурная политика в Европе: выбор стратегии и ориентиры : сб.

материалов / сост. : Е. И. Кузнецов, В. Р. Фирсов. М.: Либерия, 2002. 283 с.

213. Культурная политика. Проблемы теории и практики. М. : Д. Буланин, 2003. 168 с.

214. Культурная политика: две модели. URL: <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/kultura-i-politika> (дата обращения : 12.11.2014).

215. Культурні практики і культурна політика. Актуальні питання соціокультурної модернізації в Україні : аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень / А. Єрмолаєв О. Левцун, О. Мельничук, В. Щербина ; ред.-упоряд. О. Левцун. К., 2012. 163 с.

216. Культурно-дозвіллева діяльність в сучасному світі : колективна монографія. К. : Ліра-К, 2017. 328 с.

217. Культурные блага / Фонд научных исследований «Прагматика культуры» 2004. URL: <http://www.artpragmatica.ru/term> (дата обращения : 12.11.2015).

218. Культурология : краткий тематический словарь / под ред. : Г. В. Драч, Т. П. Матяш. Ростов на Дону, 2001. 192 с.

219. Культурология. Фундаментальные основания прикладных исследований / под ред. И. М. Быховской. М. : Смысл, 2010. 640 с.

220. Кусков А. С., Арсеньева Е. И. Культурный ландшафт как ресурс для развития регулируемого туризма : современные представления и подходы к типологии // Устойчивое развитие туризма : направления, тенденции, технологии : сб. материалов международной науч.-практ. конф. Улан-Удэ : БИП, 2005. С. 15–25.

221. Лавренова О. А. Семантика культурного ландшафта : автореф. дис. ... д-ра филос. наук : 24.00.01 / ГОУ ВПО Российский государственный гуманитарный университет. URL: <http://dissertation.1.narod.ru> (дата обращения: 07.11.2016).

222. Лазарев В. В. Правосознание и правовая культура // Общая теория

права и государства / под ред. А. С. Пиголкина. М. : МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1996. С. 145–156.

223. Лазарев В. В., Липень С. В. Теория государства и права. 3-е изд., испр. и доп. М. : Спарк, 2004. 528 с.

224. Лал Д. Похвала империи. Глобализация и порядок / пер. с англ. Б. Пинскер ; ред. Ю. Кузнецов. М. : Новое издательство, 2010. 364 с.

225. Латур Б. Нового времени не было. Эссе по симметричной антропологии. СПб., 2008. 240 с.

226. Левинас Э. Время и другой. Гуманизм другого человека / пер. с фр. А. В. Парибка ; вступ. статья и коммент. Г. И. Беневича. СПб. : Высшая религиозно-философская школа, 1998. 265 с.

227. Леви-Стросс К. Первобытное мышление. М. : ТЕРРА–Книжный клуб. Республика, 1999. 392 с.

228. Лисенков С. Л. Культурні права // Юридична енциклопедія: в 6 т. / голова ред. кол. Ю. С. Шемшученко. К. : Укр. енциклопедія, 2001. Т. 3. 792 с.

229. Лисенков С. Л. Соціальна та особиста цінність культурних прав і свобод громадян // Філософські проблеми права та правоохоронної діяльності співробітників органів внутрішніх справ : зб. наук. праць. К. : Українська академія внутрішніх справ, 1995. С. 62–66.

230. Личковах В. Чернігово-Сіверська культурологічна регіоніка. Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2011. 168 с.

231. Личковах В. А., Ольховик М. В. Повернення Європи? (Філософські та культурно-антропологічні засади «універсалізму» як альтернативного, «панєвропейського» шляху глобалізації) // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка : зб. статей. Чернігів : ЧДПУ, 2002. Вип. 14. С. 3–12.

232. Лозко Г. Етнологія України : Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект. К. : АртЕК, 2001. 304 с.

233. Лотман Ю. М. Семиосфера. СПб. : Искусство-СПБ, 2000. 704 с.

234. Лук'яненко Л. Г. Національна Ідея і національна воля. К., 2008. 192 с.
235. Лэш К. Восстание элит и предательство демократии / [пер. с англ. Дж. Смити, К. Голобувич, О. Никифоров]. М. : Логос ; Прогресс, 2002. 224 с.
236. Любичанковский В. А., Любичанковский С. В. Принцип объективности в историографическом анализе // CREDO NEW : теоретический журнал. URL: <http://credonew.ru/content/view/396/29/> (дата обращения: 07.11.2014).
237. Лютый А. А. Язык карты. М. : Знание, 1981. 48 с. : ил., карт.
238. Макаркин А. Круглый стол : польский опыт // Ежедневный журнал. 2012. 13 янв. URL: <http://ej.ru/> (дата обращения: 07.11.2016).
239. Маклюэн М., Фиоре К. Война и мир в глобальной деревне / [пер. с англ. И. Летберга]. М. : АСТ : Астрель, 2012. 219 с.
240. Маланчук-Рибак О. Культурологія і мистецтвознавство: наукові статуси та взаємовпливи // Вісник ЛНАМ. Сер. Культурологія. 2016. Вип. 29. С. 58–70.
241. Малиновский Б. Научная теория культуры / [пер. с англ. И. В. Утехина, сост. и вступ. ст. А. К. Байбурина]. М. : ОГИ, 2005. 184 с.
242. Малиновский П. В. Глобализация 90-х годов : время выбора // Глобализация : контуры XXI. М. : ИНИОН, 2002. Ч. 1. С. 5–49.
243. Малімон В. І. Особливості та проблеми державного культурного будівництва в сучасній Україні // Стратегія реформування системи державного управління на засадах демократичного врядування : матеріали наук.-практ. конф. за міжнародною участю (Київ, 31 травня 2007 р.). К. : Видавництво НАДУ, 2007. Т. 4. С. 244–246.
244. Манди С. Культурная політика : краткое руководство // Культурная политика в Европе : сб. материалов. М., 2002. С. 37–99.
245. Маркетинг у сфері культури і мистецтв / Ф. Кольбер., Ж. Нантель, С. Білодо, Дж. Д. Річ ; пер. з англ. С. Яринича. Львів : Кальварія, 2004. 420 с.

246. Марычев В. В. Научная картина мира в культуре современного общества: автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.13 / Ставропольский гос. ун-т. Ставрополь, 2004. 22 с.

247. Меднікова Г. С. Концепт «культурні практики» а його роль в трансформації сучасної культури // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 7 : Релігієзнавство. Культурологія. Філософія : зб. наук. праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 37(50). С. 30–39.

248. Межкультурные города. К модели межкультурной интеграции : результаты совместной программы Совета Европы и Европейской комиссии «Межкультурные города» / под ред. Ф. Вуда ; пер. О. Буценка. К., 2010. 136 с.

249. Межуев В. М. Ценности современности в контексте модернизации и глобализации // Информационный гуманитарный портал «Знание. понимание. умение». Философия. Политология. 2009. № 1. URL: <http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2009/1/Mezhuev/> (дата обращения: 07.11.2013).

250. Мельничук О. Другий Український фронт // Українська правда життя. 2015. 29 січ. URL: <http://life.pravda.com.ua> (дата звернення: 07.11.2016).

251. Меритократия // Философский энциклопедический словарь / ред. : Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. М. : Советская энциклопедия, 1983. URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/ (дата обращения: 07.11.2013).

252. Методика правової освіти / М. Горбунова, Н. Оніщенко, О. Копієвська. К. : Атіка-Н, 2005. 88 с.

253. Миланович Б. Глобальное неравенство. Новый подход для эпохи глобализации / пер. с англ. Д. Шестакова. М. : Ин-та Гайдара. 2017. 336 с.

254. Мир культуры. Международная мозаика : сравнительный анализ культурной политики зарубежных стран / сост. : Е. И. Кузнецов, В. Р.

Фирсов. М. : Либерия, 2003. 264 с.

255. Михайлова Н. В. Культурний матеріалізм: Р. Вільямс, Дж. Долімор, А. Сінфілд // Магістеріум. Літературознавчі студії. 2012. Вип. 48. С. 103–107.

256. Міністерство культури України : офіц. сайт. URL: <http://mincult.kmu.gov.ua/> (дата звернення : 16.11.2017).

257. Можейко М. А. От «этики кодекса» к «этике творчества»: трансформация нравственного сознания в современной культуре // Творческое наследие семьи Рерих в диалоге культур : философские аспекты осмысления : сб. науч. трудов. Минск : Технопринт, 2005. С. 288–322.

258. Моль А. Социодинамика культуры / пер. с фр., вступ. ст., ред. и прим. Б. В. Бирюкова, Р. Х. Зарипова, С. Н. Плотникова. М. : Прогресс, 1973. 406 с.

259. Моргентау Г. Международная политика // Антология мировой политической мысли : в 5 т. М., 1997. Т. 2. С. 501–507.

260. Моретти Ф. Дальнее чтение / пер. с англ. А. Вдовина, О. Собчука, А. Шели.; науч. ред. пер. И. Кушнарєва. М. : Институт Гайдара, 2016. 352 с.

261. Мотрошилова Н. Метафизика ландшафта против ландшафта метафизики? URL: http://www.intelros.ru/pdf/siniy_divan/09/5.pdf (дата обращения: 07.11.2013).

262. Мосс М. Техники тела. Общества. Обмен. Личность. М. : Восточная литература РАН, 1996. 360 с.

263. Музычук В. Ю. Основные тенденции культурной политики в современной России // Россия и современный мир. 2012. № 4. С. 72–82.

264. Мунди С. Культурные права и европейская демократия в переходной период. Тбилиси : Фонд Кавказ, 2007. 55 с.

265. Назаров Д. Н., Щеглова Л. В. Массовое и индивидуальное в современной культуре // Социокультурные исследования. Волгоград, 2007. Вып. 13. С. 44–52.

266. Най Дж. «Мягкая сила» и американо-европейские отношения //

Свободная мысль XXI. 2004. № 10. С. 34–35.

267. Най Дж. Про російську загрозу. Або чому ніхто не виграє в новій холодній війні? // День. 2015. № 69 (21 квіт.). URL: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/svitovi-dyskusiyi> (дата звернення: 07.11.2016).

268. Най Дж. Управление в информационном веке // Мысль. 2013. № 12 (52).

269. Настояща К. В. Атрибуції поняття практики: колізії означення і пошуки верифікацій // Грані : науково-теоретичний альманах. 2018. Т. 21. № 1. С. 56–62.

270. Настояща К. Українська культурна традиція в ситуації постмодерного соціуму : актуалізація потенціалу самозбереження. URL: <http://bulava.info> (дата звернення: 07.11.2015).

271. Наука про культуру: культурологія, kulturoznawstwo, культуроведение, Cultural Studies, culturology. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 338 с.

272. Науково-освітній потенціал нації : погляд у XXI століття. Кн. 2 / авт.кол. : В. Литвин, В. Андрущенко, С. Довгий та ін. К., 2003. 672 с.

273. Национальные интересы. URL: <http://www.grandars.ru> (дата обращения: 07.11.2013).

274. Нежинский И. В. Традиция в пространстве культуры. URL: <http://fourthway.narod.ru> (дата обращения: 07.11.2015).

275. Неклесса А. И. Антропологическая империя: обновление мира и человека: стратегия глобальной перестройки // Независимая газета. 2014. № 189/190 (5 сент.). С. 5.

276. Неклесса А. И. Мировой транзит: от критических технологий к сложной практике // Актуальные проблемы экономики и права. 2015. № 1 (33). С. 93–107.

277. Неклесса А.И. Управляемый хаос, движение к нестационарной системе мировых связей. URL: <http://www.archipelag.ru> (дата обращения:

07.11.2014).

278. Нетократия. URL: <http://www.sbup.com/wiki/> (дата обращения: 07.11.2014).

279. Никитина А. В. Специфика философско-культурологической репрезентации культурного ландшафта: автореф. дис. ... канд. филос. наук : 24.00.01 / Казанский государственный университет культуры и искусств. Казань, 2013. 23 с.

280. Никонов В. Культурная матрица успешной модернизации. URL: <http://izvestia.ru/news> (дата обращения: 17.01.2016).

281. Никонов В. Российская матрица. М. : Русское слово – учебник, 2014. 992 с.

282. Новая философская энциклопедия: в 4 т. Т. 3. / Ин-т философии РАН ; Нац. общественно-науч. фонд. М. : Мысль, 2001. 692 с.

283. Новгородцев П. И. Лекции по истории философии права // Сочинения / сост., вступ. ст. М. А. Колерова, Н. С. Плотникова. М. : Раритет, 1995. С. 15–234.

284. Новицкий С. Некоторые особенности культуры как сферы управления // Бренное и вечное : Экология человека в современном мире : Всероссийская науч. конф. 23–24 окт. 2001 г. : тез. докл. и выступ. / ред. кол. : Г. П. Выжлецов, И. Ф. Игнатъева ; НовГУ им. Ярослава Мудрого. Великий Новгород, 2001. Вып. 4. С. 157–159.

285. Нові перспективи історії описання / за ред. П. Берка; пер. з англ. К. : Ніка-Центр, 2004. 392 с.

286. Новосельцева Г. Б. Трансформация государственного регулирования современной экономики. М. : Экономические науки, 2006. 256 с.

287. Нозік Р. Анархія, держава та утопія. URL: <http://dialogs.org.ua/ru> (дата звернення: 27.12.2016).

288. Норберг Ю. В защиту глобального капитализма / пер. с англ.

М. Коробочкин. М. : Новое издательство, 2007. 272 с.

289. Нурышев Г. Н. Геокультура : теоретико-методологические основания. URL: <http://www.ibl.ru/konf> (дата обращения: 07.11.2014).

290. Овчарук О. В. Парадигмальні виміри ідеалу людини у просторі культури XX – початку XXI століття : дис. ... д-ра культурології : 26.00.01. К. : НАКККиМ, 2018. 426 с.

291. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Репринтне відтворення вид. 1918р. К. : Абрис, 1991. 272 с.

292. Оже М. Не-места. Введение в антропологию гипермодерна. М. : НЛЮ, 2016. 176 с.

293. Олик Дж. Фигурации памяти: процессо-реляционная методология, иллюстрируемая на примере Германии // Социологическое обозрение. 2012. Т. 11. № 1. С. 40–75.

294. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : монографія. К. : Алерта, КНТ, 2008. 472 с.

295. Олійник О. О. Еволюція уявлень про масову культуру // Культурологічна думка. 2013. № 6. С. 61–68.

296. Олійник О. О. Культура як спосіб життя і методологія аналізу культури : концептуальний підхід Р. Вільямса // Культурологічна думка. 2012. № 5. С. 48–56.

297. Олійник О. М. Глокалізація як соціокультурний феномен : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03 / Запорізький нац. ун-т. Запоріжжя, 2010. 16 с.

298. Омельченко С. Р. Категориальный статус языковой ментальности // Язык и ментальность : сб. статей / отв. ред. М. В. Пименова. СПб. : СПбГУ, 2010. С. 66–76.

299. Оніщенко Н. М. Правова система : проблеми теорії : монографія. К.

: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 352 с.

300. Орлова Э. А. Динамика культуры и целеполагающая активность человека // Морфология культуры : структура и динамика. М., 1994. 262 с.

301. Ороховська Л. А. Світова спільнота в контексті глобалізаційних процесів : філософсько-історичний та соціокультурний аспекти : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2008. 18 с.

302. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / пер. с исп. А. М. Гелескул. СПб. ; М. : ООО АСТ, 2003. 512 с.

303. Офіційне представництво Президента України : офіц. інтернет-представництво / Адміністрація Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua> (дата звернення: 11.07.2017).

304. Павленко Ю. В. Глобальні протиріччя та цивілізаційна природа України // Людство на межі тисячоліть : діалог цивілізацій : матеріали наук.-практ. конф. 23.05.2003 р., м. Київ. К. : Нац. акад. упр., 2003. С. 31–42.

305. Пазенок В. С. Гуманізм : сучасні інтерпретації та перспективи / ред. В. С. Пазенок ; Ін-т філос. ім. Г. С.Сковороди НАН України. К. : Укр. Центр духовн. культури, 2001. 379 с.

306. Пантелейчук І. В. Формування позитивного іміджу органів державної влади : теорія, методологія, практика : монографія. К. : Альтерпрес, 2011. 316 с.

307. Паскуаль-і-Руїс Ж. Довідник з питань участі громадян у формуванні культурної політики європейських міст / пер. О. Буценка ; Фонд «Інтерартс» ; Асоціація ЕКУМЕСТ ; Європейський культурний фонд ; Центр розвитку Демократія через культуру. К. : Оранта, 2007. 120 с.

308. Пахльовська О. Ave, Europa! : статті, доповіді, публіцистика (1989–2008). К. : Пульсари, 2008. 654 с.

309. Пахтер М. Культура на перепутьї : Культура и культурные институты в XXI веке / пер. с англ., предисл. М. Гнедовского; Фонд Институт

культурної політики. М. : Классика-XXI, 2003. 95 с.

310. Пелих Н. Функції української держави // Підприємництво, господарство і право. 2005. № 1. С. 3–7.

311. Петрова І. В. Дозвілля у теоретичних рефлексіях : монографія / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. К. : НАКККіМ, 2012. 294 с.

312. Петрова І. В. Індустрія дозвілля в контексті сучасних культурологічних трансформацій // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2014. № 1. С. 20–34.

313. Петрова І. В. Трансформація культурних практик аристократії за часів «галантного століття» // Культура України. 2014. Вип. 45. С. 81–89.

314. Петровская Е. Возмущение знака. О перформативе, лозунгах // VOX : электронный философский журнал. 2018. Вып. 24. URL : <https://cyberleninka.ru/article/v/vozmuschenie-znaka-o-performative-lozungah-i-lenine> (дата обращения: 12.06.2018).

315. Пигалев А. И. Глобализационные процессы в свете новых подходов к анализу культуры // Культура на рубеже XX–XXI веков : глобализационные процессы. СПб. : Нестор-История, 2009. С. 254–270.

316. Пилипчук В. Г., Дзьобань О. П. Вплив глобалізаційних процесів на конституційний лад, територіальну цілісність і недоторканість України // Гуманітарний часопис : зб. наук. пр. Харків : ХАІ, 2010. № 1. С. 5–10.

317. Пинкун Д. Креативный менеджмент / пер. в англ. В. Сабова. М. : Азбука-Бизнес, Азбука-Аттикус, 2016. 240 с.

318. Піонтковський А. Новоросія – вираз фашизму // Новини Facenews. URL: <http://www.facenews.ua/news> (дата звернення: 11.07.2016).

319. Плампер Я. История эмоций. М. : НЛО. 2018. 568 с.

320. Погорілко В. Ф. Проблеми реалізації Конституції України : теорія і практика : монографія. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 652 с.

321. Погорілко В. Ф. Роль місцевих Рад депутатів трудящих у здійсненні

функції радянської держави. К. : Політ видавництво, 1976. 96 с.

322. Поланьи К. Великая трансформация : политические и экономические истоки нашего времени. СПб. : Алетейя, 2002. 314 с.

323. Поліщук Л. А. Соціально-культурна діяльність клубів України (кін.ХХ – поч. ХХІ ст.) : автореф. дис ... канд. культурології : 26.00.01 / КНУКІМ. К., 2011. 17 с.

324. Порівняльне правознавство (правові системи світу) : монографія / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К. : Парламентське видавництво, 2008. 488 с.

325. Похиленко Н. Первый шаг навстречу Европе. URL: <http://pvgazeta.info/region/kultura> (дата обращения: 11.07.2017).

326. Почебут Л. Г. Взаимопонимание культур: методология и методы этнической и кросс-культурной психологии. Психология межэтнической толерантности. СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. 281 с.

327. Приходько В. В. Інноваційна реформа вищої освіти в сучасній Україні : монографія. Дніпропетровськ : Пороги, 2010. 456 с.

328. Причиненко А. Ю. Бірмінгемська школа культурних досліджень : модель кодування / декодування Стюарта Холла // Наукові записки. Політичні науки. 2010. Т. 108. С. 16–20.

329. Про Громадську раду при Міністерстві культури України : Положення від 04.05.2016 № 292. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245107788 (дата звернення: 10.05. 2017).

330. Про Український культурний фонд ідентифікаційний код 41436842 (нова редакція) : Положення. URL: http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245358335&cat_id=245257654 (дата звернення: 10.05. 2017).

331. Проблеми мистецької освіти : типологічні критерії та науково-методична розробка / О. І. Безгін, Г. Є. Бернадська, І. С. Кочарян, О. І. Дацко

та ін. ; Інститут культурології Академії мистецтв України. К. : СПД Голосуй, 2008. 400 с.

332. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні : монографія / за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. К. : ТОВ Юридична думка, 2007. 424 с.

333. Проект «Модель 21» / Центр розвитку «Демократія через культуру». URL: <http://model21.org.ua/>. (дата звернення: 21.04.2016).

334. Рабінович П. Соціальна сутність прав людини: у світлі потребового підходу // Вісник Академії правових наук України. 2005. № 1 (40). С. 3–13.

335. Рабінович П. М. Права людини як цінність соціальної культури людства // Право та культура : теорія і практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 15-16 травня 1997 р., м. Київ. К., 1997. С. 92–96.

336. Раздина Е. В. Трансформація національного государства в мировой системе институтов власти под влиянием процессов глобализации // Гуманітарний часопис : зб. наук. пр. Харків : ХАІ, 2010. № 2. С. 121–127.

337. Разумович Н. Н. Политическая и правовая культура. М. : Наука, 1989. 238 с.

338. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : монографія. Львів : Львівська політехніка, 2014. 168 с.

339. Репина Л. П. Вызов постмодернизма и перспективы новой культурной и интеллектуальной истории // Одиссей : литературно-публицистический журнал. М. : Наука, 1996. С. 25–38.

340. Recensio. Эпоха. Культуры. Люди (история повседневности и культурная история Германии и Советского Союза. 1920-1950-е годы). Харьков, 2004. 364 с.

341. Рижкова С. А., Кузнецова І. В., Шевченко І. О. Творення, трансляція, інтерпретація та споживання культури : монографія. К. : НАКККіМ, 2010. 476 с.

342. Рикер П. История и истина / пер. с фр. СПб. : Алетейя, 2002 . 400 с.

343. Ричард Дж. Так что же такое культурне исследование? // Логос. 2012. № 1. С. 80–135.
344. Робертсон Р. Глокалізація : часопростір і гомогенність-гетерогенність // Глобальні модерності / за ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона ; пер. з англ. Т. Цимбала. К. : Ніка-Центр, 2008. С. 48–72.
345. Розова Т. В. Громадянське суспільство: історія та сучасність / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Одеса : Юридична література, 2010. 342 с.
346. Розова Т., Барков В. Мовна толерантність півдня України // Політичний менеджмент. 2003. № 3. С. 36–42.
347. Розумна О. П. Національні творчі спілки України : перспективи участі в культурній політиці / Національний Інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua> (дата звернення: 21.04.2016).
348. Розумний М. М. Концептуальні засади політики ідентичності в Україні // Стратегічні пріоритети. 2011. № 2. С. 21–26.
349. Розумний М. М. Політика ідентичності: основні завдання та механізми реалізації: наукова доповідь // Українознавчий альманах. 2012. Вип. 8. С. 30–34.
350. Розумний М. М. Формування національної ідентичності як пріоритет політики безпеки // Політичний менеджмент. 2010. № 3. С. 116–123.
351. Романенко Г. О., Шейко В. М. Еволюція художніх і літературних об'єднань України : історико-культурологічний вимір : монографія. К. : Ін-т культурології Акад. мистець. України, 2008. 208 с.
352. Рубанець О. М. Глобалізм і культура: проблеми протистояння // Людина і культура в умовах глобалізації : зб. наук. статей. К. : ПАРАПАН, 2003. С. 101–109.
353. Руда Т. П. Художня культура в умовах глобального розвитку ЗМК. URL: dspace.nbuv.gov.ua/bitstream (дата звернення: 21.04.2016).

354. Ружмон Д. Відкритий лист до Європейців. Львів : Центр гуманітарних досліджень Львівськ. держ. ун-ту ім. І. Франка, 1998. 277 с.
355. Ружмон Д. де. Європа у грі. Шанс Європи. Відкритий лист до європейців. Львів : Б. в., 1998. 278 с.
356. Русаков С. С., Ткачук Н. М. Британський та американський напрями Cultural Studies: компаративний аналіз // Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 115. С. 157–162.
357. Рябой Ю. О. Вплив політичної культури на трансформаційні процеси українського суспільства : дис. ... канд. політичних наук : 23.00.02 / Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв, 2012. 192 с.
358. Савруцкая Е. П. Коммуникационный аспект инновационных трансформаций в конструировании социальной реальности // Культурологический журнал : Электронное периодическое рецензируемое науч. изд. 2012. №3 (9). URL: <http://www.cr-journal.ru/rus> (дата обращения: 25.06.2016).
359. Самоорганізація й динаміка культури та їх особливості в Україні: зб. наук. пр. Вип. 1 / наук. ред. Ю. П. Богуцький, відповід за вип. С. М. Волков. К. : Інститут культурології Академії мистецтв України, 2010. 232 с.
360. Саракун Л. П. Держава та культура : межі втручання та особливості взаємодії в умовах трансформації соціуму // 78 міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів, 2–3 квіт. 2012 р. К. : НУХТ, 2012. Ч. 3. С. 69–70.
361. Свобода : сучасні виміри та альтернативи / В. В. Лях, В. С. Пазенок, К. Ю. Райда та ін.; НАН України. Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди. К. : Укр. Центр духов. культури, 2004. 486 с.
362. Северинова М. Ю. Архетипи в культурі у проекції на творчість сучасних українських композиторів : дис. ... д-ра мистецтвознавства : 26.00.01 / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. К., 2013. 415 с.

363. Селяков В. А. Картографические изображения как промышленный образец. URL: <http://troy.ru/article.php?article=581> (дата обращения: 24.01.2018).

364. Семененко А. А. Новітні культурні практики у формотворчих індустріях сучасності // Українські культурологічні студії. 2018. № 1. С. 82–87.

365. Семинар "Культурное картирование: анализ символических ресурсов региона", Астрахань, 2010. URL: <http://old.amcult.ru/index.php/ru/projects/archive/ufo/48-acm-projects/ufo/259-seminarastrahan.html> (дата обращения: 11.10.2017).

366. Серс Ф. Тоталитаризм и авангард. В преддверии запредельного / пер. с фр. С. Б. Дубин. М. : Прогресс-Традиция, 2004. 336 с.

367. Серто М. де Изобретение повседневности. Искусство делать. СПб. : Европейский университет в Санкт-Петербурге, 2013. 330 с.

368. Сидоров А. М. Воображаемое и реальное в посттрадиционном обществе // Культура на рубеже XX–XXI веков: глобализационные процессы. СПб. : Нестор-История, 2009. С. 158–173.

369. Синецкий С. Б. Культурные трансформации в XXI веке : осмысление перспектив. URL: <http://www.cr-journal.ru/rus/journals> (дата обращения: 28.04.2016).

370. Скакун О. Ф. Теорія держави і права / пер. з рос. Харків : Консул, 2006. 477 с.

371. Скалабан И. А. Социальное картирование как метод анализа социально-территориального пространства // Журнал исследований социальной политики. 2012. Т. 10. № 1. С. 61–78.

372. Словарь. URL: http://psihotesti.ru/gloss/tag/kognitivnaya_karta/ (дата обращения: 1.09.2017).

373. Словарь бизнес-терминов. Академик. 2001. URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/business/17493> (дата обращения: 21.11.2017).

374. Словарь иностранных терминов / под ред. И. В. Лехина, С. М. Локшиной, Ф. Н. Петрова, Л. С. Шаумяна. 6-ое изд., перераб. и доп. М. : Советская Энциклопедия, 1964. 784 с.

375. Смирнов А. В. Дискурсивные практики как инструмент исследования повседневности // Вестник Орловского государственного университета. Сер. Новые гуманитарные исследования. 2012. № 2 (22). С. 264–267.

376. Смирнов И. П. Кризис современности. М. : Новое литературное обозрение, 2010. 296 с.

377. Смит А. Дослідження про природу і причини багатства народів. URL: <http://all-politologija.ru/knigi/moderniza> (дата звернення: 23.02.2016).

378. Соболев И. Б. Геокультурное пространство как основа развития туристской специализации региона : автореф. дис. ... канд. геогр. наук, / Алтайский гос. ун-т. Барнаул, 2012. 18 с.

379. Соколенко Ю. Гарантії культурних прав і свобод громадян України // Право України. 2004. № 2. С. 34–38.

380. Соколов Б. Г. Культура и традиция. Метафизические исследования // Культура : Альманах. Лаборатории. Метафизических исследований при Философском факультете СПбГУ. СПб., 1997. Вып. 4. С. 27–49.

381. Социология города. URL: www.bmstu.ru/ps/~EGavrilina/fileman/.../Социология%20города/kurs_lekzij.doc (дата обращения: 21.11.2017).

382. Соціологічні дослідження культури: концепції та практики : колективна монографія. К. : Інститут культурології НАМ України, 2010. 256 с.

383. Стаут Дж. Демократия и традиция. М. : Прогресс-Традиция ; Территория будущего, 2009. 464 с.

384. Створення законодавчих умов для розвитку закладів культури як неприбуткових організацій : матеріали круглого столу, 9 жовт. 2001 р. /

Верховна Рада України ; Комітет з питань культури і духовності. К., 2001. 33 с.

385. Степаненко В. Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: інститути, практики, цінності // Українське суспільство: 10 років незалежності / за ред. В. Ворони. К. : ІС НАН України, 2001. С. 169–183.

386. Степин В., Кузнецова Л. Научная картина мира в культуре техногенной цивилизации. М., 1994. 274 с.

387. Стиглиц Дж. Ю. Ревущие девяностые. Семена развала / пер. с англ. Г. Г. Пирогова. М. : Современная экономика и право, 2005. 424 с.

388. Стражний О. С. Український менталітет: Ілюзії. Міфи. Реальність. К. : Книга, 2008. 368 с.

389. Страны центральной и восточной Европы – новые члены европейского союза :проблемы адаптации / под ред. С. П. Глинкиной, Н. В. Куликовой; Институт экономики РАН. М. : Наука, 2010. 495 с.

390. Судаков В. І. Соціокультурна детермінація соціологічного пізнання до питання про гносеологічну специфіку категорій «культура» та «субкультура» // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2012. № 14. С. 6–14.

391. Судаков В. І. Ціннісна детермінація формування та розвитку новітніх субкультур // Проблеми розвитку соціологічної теорії : матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції, 2 лист. 2012 р., (м. Київ). К., 2012. С. 27–34.

392. Судакова В. М. Конвенціональні практики в умовах глобалізаційних впливів як теоретична проблема // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2011. № 13. С. 13–15.

393. Суменков С. Ю. Права и свободы человека : проблемы реализации, обеспечения и защиты. URL : <http://sci-book.com/grajdanskoe-pravo-uchebnik/prava-cheloveka-kontekste-globalizatsii-78416.html> (дата обращения: 21.04.2016).

394. Суспільство на порозі ХХІ століття : філософське осмислення плінного світу / ред. В. С. Пазенок ; Київ. ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди ; НАН України. К. : Укр. Центр духовн. культури, 1999. 268 с.
395. Табачковський В. Г. Гуманізм та проблема діалогу культур // Філософська думка. 2001. № 1. С. 6–25.
396. Тейлор Ч. Джерела себе / пер. з англ. К. : Дух і Літера, 2005. 696 с.
397. Тейяр де Шарден П. Феномен людини. М. : Наука, 1987. 239 с.
398. Теория культуры. URL : <http://www.libma.ru/kulturologija> (дата обращения: 21.04.2016).
399. Теорія держави і права / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К. : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
400. Терри И. Идея культуры / пер. с англ. И. Кушнаревој; Нац. исслед. ун-т Высшая школа экономики. М. : Высшей школы экономики, 2012. 192 с.
401. Титар О. В. Культурні ідентичності в глобалізованому світі (на прикладі Слобожанських національно-культурних ідентичностей) // Гуманітарний часопис : зб. наук. пр. Харків : ХАШ, 2010. № 1. С. 114–119.
402. Тойнби А. Дж. Постижение истории / пер. с англ. ; сост. А. П. Огурцов. М. : Прогресс, 1991. 420 с.
403. Токвіль А. Демократія в Америці. URL: <http://dialogs.org.ua/ru/cross> (дата звернення: 24.02.2016).
404. Тоффлер Э. Шок будущего / пер. с англ. М. : АСТ, 2002. 557 с.
405. Тросби Д. Экономика и культура / пер. с англ. И. Кушнаревој ; Нац. исслед. ун-т Высшая школа экономики. М. : Высшей школы экономики, 2013. 256 с.
406. Туган-Барановский Д. М. Наполеон и власть : (Эпоха консульства) / Волгогр. гос. ун-т, Балаш. гос. пед. ин-т. Балашов. Волгоград, 1993. 303 с.
407. Тумаларьянц В. М. Рефлексия культурная // Культурология. ХХ век : энциклопедия: в 2 т. Т. 2. СПб. : Университет, кн.: ; Алетейя, 1998. URL: <http://culture.niv.ru/doc> (дата обращения: 21.04.2016).

408. Тьерри О. История завоевания Англии норманнами: о его причинах и последствиях до нашего времени в Англии, Шотландии, Ирландии и на материке. Т.1 / пер. Е. Горнев. СПб. : Тип. Деп. Уделов, 1858. 262 с.

409. У Києві презентували проекти "малі міста - великі враження". URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245353777 (дата звернення: 08.12.2017).

410. Уваров П. Ю. Между «ежами» и «лисами». Заметки об историках. М. : Новое литературное обозрение, 2015. 280 с.

411. Уильмс Р. Базис и надстройка в марксистской теории культуры // Логос. 2012. № 1. С. 136–156.

412. Україна піднялася у світовому рейтингу благодійності. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric> (дата звернення: 19.11. 2017).

413. Україна та Росія : проблеми політичних і соціокультурних відносин. К. : Інститут історії України НАН України, 2003. 604 с.

414. Україна. Процеси націєтворення / пер. з нім.; упоряд. А. Каппелер. К. : К. І. С., 2011. 416 с.

415. Українство у світі : традиційність культури та спільності взаємини : монографія. К. : Нічлава, 2004. 240 с.

416. Українська бібліотечна асоціація : офіц. сайт. URL: <http://ula.org.ua/ua/> (дата звернення: 13.10.2016).

417. Українська душа / заг. ред. В. Храмова. К. : Фенікс, 1992. 128 с.

418. Українська культура в європейському контексті / Ю. П. Богуцький, В. П. Андрущенко, Ж. О. Безвершук, Л. М. Новохатько; за ред. Ю. П. Богуцького. К. : Знання, 2007. 680 с.

419. Український культурний фонд. URL: https://ucf.in.ua/news/25_06_2018. (дата звернення: 26.06. 2018).

420. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини : офіц. сайт / Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua> (дата звернення: 12.08.2017).

421. Управление производством конкурентоспособной и востребованной продукцией : монография / В. Т. Прохоров [и др.]; под общ. ред. В. Т. Прохорова ; ФГБОУ ВПО «Юж.-Рос. Гос. Ун-т экономики и сервиса». Новочеркасск : ЮРГТУ (НПИ), 2012. 280 с.
422. Урри Дж. Мобильности. М. : Издательская консалтинговая группа Праксис, 2012. 576 с.
423. Федоров С. А. Есть ли пределы «совершенству техники»? // Юнгер Ф. Г. Совершенство техники. Машина и собственность / пер. с нем. И. П. Стребловой. СПб. : Владимир Даль, 2002. С. 524–553.
424. Федотова Н. Н. Теоретическая рефлексия динамики идентичности : формирование процессуальной теории : автореферат дис. ... д-ра социологических наук : 22.00.01 / Моск. гос. ин-т междунар. Отношений. М., 2013. 47 с.
425. Феномен глобализации в контексте диалога культур. М. : Канон РООИ Реабилитация, 2010. 304 с.
426. Философское осмысление проблемы глобализации. URL : <http://www.philosophyday.ru/> (дата обращения: 21.04.2016).
427. Філін О. Закономірності і наслідки глобалізації. URL: http://filin-gridius.blogspot.com/2012/08/blog-post_10.html (дата звернення: 21.04.2016).
428. Філософія : словник-довідник / за ред. : І. Ф. Надольного, І. І. Пилипенка, В. Г. Чернеця. 3-е вид. К. : НАКККіМ, 2001. 480 с.
429. Флиер А. Я. Культура как фактор национальной безопасности // Общественные науки и современность. 1998. № 3. С. 181–187.
430. Флорід Р. Номо creativus / Як новий клас завойовує світ / пер. з англ. М. Яковлев. К. : Наш формат, 2018. 432 с.
431. Флю Э. Презумпция атеизма / пер. с англ. А. Лысков // Гуманистические исследования. Здравый смысл. 2012. № 2 (63). URL : <http://razumru.ru/humanism/journal2/63/flew.htm> (дата обращения: 21.04.2016).
432. Фонд «Ізоляція. Платформа культурних ініціатив» – Платформа.

URL: <https://platfor.ma/organizers/4e42870100f/> (дата звернення: 19.09. 2017).

433. Фонд Віктора Пінчука : офіц. сайт. URL: <http://pinchukfund.org/ua/> (дата звернення: 21.04.2016).

434. Фрідман Й. Глобальна система, глобалізація та параметри модерності // Глобальні модерності / за ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона ; пер. з англ. Т. Цимбала. К. : Ніка-Центр, 2008. С. 106–134.

435. Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и путь к процветанию. М. : ЗАО НПП Ермак, 2004. 730 с.

436. Фукуяма Ф. Проблемы европейской идентичности. URL: <http://geopolitika.am/dir/blog> (дата обращения: 25.04.2016).

437. Фукуяма Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке / пер. с англ. О. Э. Колесникова, Н. Г. Кротовской, В. С. Кулагина-Ярцева и др. М. : АСТ : АСТ МОСКВА : ХРАНИТЕЛЬ, 2006. 220 с.

438. Фурман А. В. Психокультура української ментальності: наук.вид. Тернопіль : Економічна думка, 2002. 132 с.

439. Фурс В. Арджун Аппадурай. «Современность» на просторе : культурные измерения глобализации // Социологическое обозрение. 2003. Т. 3. № 4. С. 57–66.

440. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. М. : ООО Издательство АСТ, 2003. 603 с.

441. Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства : роз'яснення 24.01.2011 / Міністерство юстиції України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 21.04.2016).

442. Хардт М. Негри А. Множество: война и демократия в эпоху империи. М. : Культурная революция, 2006. 559 с.

443. Харитоновна Н. Н. Философия культуры Освальда Шпенглера // Успехи современного естествознания. 2009. № 7. С. 141–144.

444. Хезмондалш Д. Культурные индустрии / пер. с англ. И. Кушнарева; под науч. ред. А. Михалева; Нац. исслед. ун-т Высшая школа

економики. М. : Высшей школы экономики, 2018. 456 с.

445. Хен Ю. В. Сохранение культурного многообразия малых народов как проблема «качественной демографии» // Культурология : дайджест. Сер. Теория и история культуры / РАН ИНИОН ; Центр гуман. науч-информ. исслед., отд. культурологии. М. : ИНИОН, 2011. № 4 (59). С. 63.

446. Холл С. Культурные исследования: две парадигмы // Логос. 2012. № 1. С. 157–183.

447. Холод А. В., Субботина Ю. А. Анализ управленческой культуры в организациях государственного и муниципального управления региона // Культура : управление, экономика, право. 2005. № 4. С. 41–44.

448. Хомский Н. Новый военный гуманизм : уроки Косова / пер. с англ. Л. Е. Переяславцева. М. : Праксис, 2002. 320 с.

449. Хренов Н. А. Судьба России в эпоху глобализации : от империи к цивилизации // Культура на рубеже XX–XXI веков : глобализационные процессы. СПб. : Нестор-История, 2009. С. 17–98.

450. Хутка О. Є. Поняття «національна ментальність» та її роль в ціннісній системі суспільства // Науковий вісник Академії муніципального управління : зб. наук. пр. Сер. Управління. 2009. Вип. 4 (10). URL: <http://www.nbu.gov.ua> (дата звернення: 21.04.2016).

451. Хюбнер К. Нация: от забвения к возрождению / пер. с нем. А. Ю. Антоновского. М. : Канон+, 2001. 400 с.

452. Цветков В. В., Горбатенко В. П. Демократія – Управління – Бюрократія : в контексті модернізації українського суспільства : монографія. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 248 с.

453. Цветков В. В., Коваленко А. А., Кресіна І. О. Суспільна трансформація і державне управління в Україні і: політико-правові детермінанти : монографія. К. : Концерн Видавничий Дім Ін Юре, 2003. 496 с.

454. Центр культурного менеджменту. URL: <http://www.kultura.org.ua> (дата звернення: 19.11. 2017).

455. Центр неперервної культурно-мистецької освіти - НАКККиМ. URL: nakkkim.edu.ua/instituti/institut-publichnogo-u (дата звернення: 08.10.2017).

456. Цивілізації. Диалог цивілізацій и идея культурного синтеза в эпоху глобалізації / ред. И. Ионов, Л. Сукина, Е. Рашковский. М. : Наука, 2017. Вып. 11. 286 с.

457. Циман Б. Лінгвістичний поворот у культурно-історичному дослідженні. Роздуми на прикладі опису історії сучасного антисемітизму // Схід-Захід : Історико-культурологічний збірник. Харків; К. : Критика, 2006. Вип. 8: Спеціальне видання: Порубіжжя / за ред. В. Кравченка. С. 5–29.

458. Цыганков П. А. Глобализация и национальный интерес // Международные отношения. URL : <http://uchebnik-online.com/131/371.html> (дата обращения: 21.04.2016).

459. Чередніченко О. Мова і культура в процесі глобалізації. URL: <http://www.ualogos.kiev.ua> (дата звернення: 21.04.2016).

460. Чернець В. Г. Україна: динаміка культуротворчих процесів: монографія. К., 2002. 175 с.

461. Чернюк Л. Г. Трансформаційні процеси в економіці України та її регіонах : проблеми та перспективи // Збірник наук. пр. ВНАУ. Сер. Економічні науки. 2011. № 1 (48). С. 252–255.

462. Чорноморець Ю. Пам'яті Сергія Кримського. URL: <http://www.risu.org.ua> (дата звернення: 23.04.2016).

463. Чумаков А. Н. Метафизика глобализации. Культурно-цивилизационный контекст. М. : Канон, РОИ Реабилитация, 2006. 516 с.

464. Шапинская Е. Н. Очерки популярной культуры: научное издание. М. : Академический проект, 2008. 191 с.

465. Шартъє Р. Postskriptum, или Двадцать лет спустя, (ответ на вопросы редакции НЛЮ) // Новое литературное обозрение. 2004. № 66. URL: <http://magazines.russ.ru/authors/s/sharte> (дата обращения: 21.11.2016).

466. Шварц Б., Шарп К. Практическая мудрость : правильный способ делать правильные вещи / пер. с англ. Л. Пирожковой. М. : Олимп-Бизнес, 2015. 384 с.

467. Шейко В. М. Культура України в глобалізаційно-цивілізаційному вимірі (історико-методологічні аспекти) : монографія / Національна акад. мистецтв України, Ін-т культурології. К., 2011. 624 с.

468. Шейко В., Александрова М. Культура та цивілізація в історико-культурній думці України в добу глобалізації : монографія. К. : Ін-т культурології АМУ, 2009. 312 с.

469. Шинкаренко О. В. «Культурний поворот» як запит до культурології // Українські культурологічні студії. 2018. № 1(2). С. 55–59.

470. Шкуратов В. А. Искусство экономной смерти. Сотворение видеомира. Ростов н/Д : Наррадигма, 2006. 400 с.

471. Шматко Н. А. Анализ культурного производства в генетическом структурализме Пьера Бурдьё // Вестник социологии РАН. 2001. № 2. С. 302–322.

472. Шульга Р. П. Мистецтво в життєвому просторі українця // Вектори змін українського суспільства / за ред. В. Ворони, М. Шульги. К. : Інститут соціології НАН України, 2014. С. 378–402.

473. Шульган О. Л. Естетико-психологічний потенціал ідентифікації : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2001. 17 с.

474. Шульгіна В., Кравченко А. Теоретико-методологічні аспекти культурологічної регіоніки // Вісник Львівського університету. Сер. Мистецтво. 2015. Вип. 16, Ч. 1. С. 3–11.

475. Шумська И. Культурна матриця как способ виявлення

национальной ментальности. URL: <http://www.istpravda.ru/bel/research> (дата звернения: 28.05.2016).

476. Щедровицкий Г. П. Избранные труды. М. : Школа Культурной Политики, 1995. 800 с.

477. Эверитт Э. Как управлять культурой: интегрированное планирование и культурная политика // Культурная политика в Европе : выбор стратегии и ориентиры : сб. материалов. М., 2002. С. 100–123.

478. Эволюция культурной деятельности в новом столетии : культура в глобальном мире. СПб., 2005. 525 с.

479. Эко У. Отсутствующая структура. Введени в семиологи / пер. с итал. В. Г. Резни, А. Г. Погоняйло. СПб. : Симпозиум, 2006. 544 с. ·

480. Эко У. Распятие, инструкция для пользователя // Полный назад! «Горячие войны» и популизм в СМИ / пер. с итал. Е. Костюкович. М. : Эксмо, 2007. С. 428–435.

481. Элиас Н. О процессе цивилизации. Социогенетические и психогенетические исследования. Т. 1 : Изменения в поведении высшего слоя мирян в странах Запада. М. : СПб. : Университетская книга. 2001. 332 с.

482. Эпштейн М. Н. Постмодерн в русской литературе: учеб. пособие для вузов / [рец. П. А. Николаев]. М. : Высшая школа, 2005. 495 с.

483. Эпштейн М. Н. Проективный словарь гуманитарных наук. М. : Новое литературное обозрение, 2017. 616 с.

484. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / пер. с англ. А. Д. Андреева, А. М. Прихожан, В. И. Ривош и др. М. : Прогресс, 1996. 344 с.

485. Эчеверрия Л. Креативная революция: лидерство, которое поощряет творчество и создает инновации. М. : Эксмо, 2015. 304 с.

486. Юнгер Э. Рабочий. Господство и гештальт // Рабочий. Господство и гештальт. Тотальная мобилизация. О боли. / пер. с нем. А. В. Михайловского. СПб. : Наука, 2000. 539 с.

487. Яжборовская И. С. Глобализация и опыт трансформации в странах Центрально- и Юго-Восточной Европы. М. : Academia, 2008. 378 с.
488. Язык карты. URL: <http://www.mobigeo.ru/yazyk-karty.html> (дата обращения: 4.12.2017).
489. Яковенко Н. Вступ до історії. Критика. К. : Критика, 2007. 375 с.
490. Яковлев О. Синергія культурних ідентичностей в сучасній Україні : монографія. К. : НАКККіМ. 2015. 236 с.
491. Яремчук О. В. Міфологічний компонент ментальної особистості в культурно-історичній психології : автореф. дис. ... канд. психолог. наук : 19.00.01 / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2004. 20 с.
492. Ящук Т. Історична пам'ять як чинник трансформації національної ідентичності в пострадянській Україні // Філософські проблеми гуманітарних наук : зб. наук. праць. К., 2009. 500 с.
493. Ahearne J. Between cultural theory and policy: the cultural policy thinking of Pierre Bourdieu, Michel de Certeau and Régis Debray. Research. Coventry : Centre for Cultural Policy Studies, University of Warwick, 2004. p. 7.
494. Ahearne J. Cultural policy explicit and implicit: a distinction and some uses. *International Journal of Cultural Policy*. 2009. 15(2), May. pp. 141–153.
495. Anholt S. Nation Branding: A continuing theme/ S. Anholt. *Journal of Brand Management*. 2002. Vol. 10. No. 1. pp. 59–60.
496. Apel K.-O. The Ecological Crisis as a Problem of Discourse Ethics // Oefsti A. (ed.) *Ecology and Ethics. A Report from the Melbu Conference, 18–23 July 1990*. Vitenskap, 1990. p. 222.
497. Barber B. *Strong Democracy: Participatory Politics For a New Age*. Berkeley : University of California Press, 1984. 118 p.
498. Barnett C. Culture, Policy, and Subsidiarity in the European Union. // *Symbolic Entity to the Governmentalisation of Culture. Political Geography*. 2001. pp. 405–426.
499. Bennett M. J. A developmental approach to training for intercultural

sensitivity // *International Journal of Intercultural Relations*. 1986. 10 (2). pp. 179–95.

500. Bennett T. *Making culture, changing society*. L. : N. Y. : Routledge, 2013. 213 p.

501. Bourdieu P. *Distinction: A social Critique of the Judgment of Taste*. Cambridge, 1984. 640 p.

502. Bourdillion H. T. *Decentralisation of cultural promotion at the decision-making level*. Strasbourg : Council for cultural cooperation: Council of Europe, 1974. 28 p.

503. Castells M. *Communication, power and counter-power in the network society* // *International Journal of Communication*. 2007. 1 (1). pp. 238–66.

504. Corijn E. *Urban Cultural Policies in Europe* // *Compilation of Background Studies Commissioned as part of the preparation of The European Report On Culture & Development – Council of Europe, CMC (95)*. 3 Prov. pp. 70–115.

505. Council of Europe and ERIC Arts // *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe*, 2012. 13th edition. URL: www.culturalpolicies.net. (accessed 23 July 2013).

506. d'Angelo M. *Cultural policies in Europe: regions and cultural decentralization*. Strasbourg : Council of Europe, 2000. 13 p.

507. Delanty G. *Conceptions of Europe: A Review of Recent Trends* // *European Journal of Social Theory*. 2003. Issue 6. № 4. pp. 471–488.

508. Freeman R. E. *Strategic Management: a Stakeholder Approach*. Boston : Pitman, 1984. 276 p.

509. Gray C. *Commodification and Instrumentality in Cultural Policy* // *International Journal of Cultural Policy*. 10(3), pp. 281–299.

510. Handler R. *Is Identity' a Useful Cross-Cultural Concept?* // Gillis J. *Commemorations: The Politics of National Identity*. – Princeton: Princeton University Press, 1994. pp. 193–233.

511. Hillman-Chartrand H. The Arm's Length Principle and the Arts: An International Perspective – Past, Present and Future // *Who's to Pay for the Arts?* / eds : M. Cummings, M. Schuster. New York : American Council for the Arts, 1989. pp. 43–80.

512. ICOMOS World report 2000 on monuments and sites in danger // Published K/G/. Saur, 2000. pp. 39–43.

513. Isar R. Y. Cultural networks and cultural policy: some issues and imperatives // *Networks: The Evolving Aspects of Culture in the 21st Century*/ ed. B. Cvjetičanin. Zagreb: Institute for International Relations and Culturelink Network, 2011. 281 p.

514. Kleberg C-J. International Cooperation for Cultural Policy Motivated Research: Setbacks and Promises // *Culturelink*. 2003. Vol. 13. № 40 (August). pp. 99–132.

515. Копієвська О. Cultural Practices and Applied Cultural Studies: Issues of Their Interconnection. // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2017. №4. С. 67–72.

516. Копієвська О. Sociocultural mapping: modern challenges // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. Київ : Міленіум, 2018. № 1. С. 83–87.

517. Копієвська О. The transformation of subjectivity in the cultural practices of Ukraine // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. Київ : Міленіум, 2017. № 1. С. 34–38.

518. Mokre M. Culture and Collective Identification // *Culture and External Relations: Europe and Beyond* / eds. J. Batora, M. Mokre. London: Ashgate, 2011. p. 14.

519. Mulcahy K. V. Cultural Policy: Definitions and Theoretical Approaches // *Journal of Arts Management, Law and Society*, Winter. 2006. № 35(4). pp. 319–330.

520. Newbould G., Luffman G. *Successful Business Politics*. L. : Gower,

1989. 456 p.

521. Olick J. K., Robbins J. Social memory studies: from «collectivememory» to the historical sociology of mnemonic practices // *Annual Review of Sociology*. 1998. Vol. 24. P. 101–140.

522. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention // UNESCO ; WHC-99/2, 1999. № 2 (February). 151 p.

523. Orchard V. Culture as Opposed to What? : Cultural Belonging in the Context of National and European Identity // *European Journal of Social Theory*. 2002. № . 5(4), pp. 419–433.

524. Robinson K. How to escape education's death valley // TED.com. April 2013. Retrieved 13 August 2014. URL: http://www.ted.com/talks/ken_robins (accessed 23 July 2016).

525. Schwartz B. Memory as a cultural system: Abraham Lincoln in World War II // *American Sociological Review*. 1996. Vol. 61. № 5. P. 908–927.

526. Schwartz B. Social change and collective memory: the semocratization of George Washington // *American Sociological Review*. 1991. Vol. 56. № 2. P. 221–236.

527. Schwartz B., Schuman H. History, commemoration and belief: Abraham Lincoln in American memory, 1945–2001 // *American Sociological Review*. 2005. Vol. 70. № 2. P. 183–203.

528. Shore C. Building Europe. The Cultural Politics of European Integration. London: Routledge, 2000. p. 4.

529. Smith A. D. National Identity and the Idea of European Unity // *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs). 1992. 68(1). pp. 55–76.

530. Strom E. Cultural policy as development policy: Evidence from the United States // *International Journal of Cultural Policy*. 2003. vol. 9. pp. 247–263.

531. Sue P. *Ze Zsoisir*. 2-me ed. mise a jour. Paris : Presses univ. de France, 1983. 127 p.

532. *The New History: Confessions and Conversations* / ed. M. L. Pallares-Burke. Cambridge, 2002.

533. Tolman E. C. Cognitive maps in rats and men // *Psychological Review*. 1948. Vol. 55. P. 189–208.

534. Van Paachen P. Cultural networks – how to assess? / P. Van Paachen // *Networks: The Evolving Aspects of Culture in the 21st Century* / ed. B. Cvjetičanin. Zagreb: Institute for International Relations and Culturelink Network, 2011. 281 pp.

535. Vuyk K. 'The arts as instrument? Notes on the controversy surrounding the value of art // *International Journal of Cultural Policy*. 2010. Vol. 16. № 2. pp. 173–183.

536. Wiesand A. Comparative Cultural Policy Research in Europe: A Change of Paradigm // *Canadian Journal of Communication*. 2002. vol 27(2). pp. 369–378.

537. Williams R. State culture and beyond // *Culture and the state* / ed. L. Appignanesi. London: Institute of Contemporary Arts, 1984. pp. 3–5.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дослідження

Монографії

1. Копієвська О. Р. Трансформаційні процеси в культурі сучасної України : монографія. Київ : НАКККіМ, 2014. 296 с.

Рецензії: Долбенко Т. О. Культурний простір сучасної України в новій монографічній літературі: рецензія на монографію О. Р. Копієвської «Трансформаційні процеси в культурі сучасної України» // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку : наук. збірник. Рівне : РДГУ. 2017. № 25. С. 225–226; Меднікова Г. С. Рецензія на монографію О. Р. Копієвської «Трансформаційні процеси в культурі сучасної України» // Культура і сучасність : альманах. Київ : Міленіум, 2018. № 1. С. 334.

2. Копієвська О. Р. Культурна функція держави в контексті національного державотворення : монографія. Київ : НАКККіМ, 2010. 272 с.

3. Копієвська О. Р. Культурна функція сучасних держав: інтеграція чи захист національних пріоритетів // Копієвська О. Р., Вільчинська І. Ю. Україна і глобалізований світ: соціокультурний вимір : монографія. Київ : КНУКіМ, 2007. С. 141–200.

4. Копієвська О. Р. Культуротворчий потенціал закладів культури в Україні // Культурно-дозвіллева діяльність у сучасному світі : колективна монографія. Київ : Ліра-К, 2017. С. 156–165.

*Статті в наукових виданнях, затверджених МОН України
як фахові за напрямом «культурологія»*

5. Копієвська О. Р. Культурна політика як процес взаємодії її суб'єктів // *Культура і мистецтво у сучасному світі* : зб. наук. праць / КНУКіМ. Київ, 2003. Вип. 4. С. 40–45.

6. Копієвська О. Р. Еволюція музейної справи України у світлі державної культурної політики // *Питання культурології* : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України ; КНУКіМ. Київ : КНУКіМ, 2004. Вип. 19. С. 51–57.

7. Копієвська О. Р. Еволюція культурної політики в контексті «глобалізації» та «мультикультуралізму» // *Питання культурології* : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України ; КНУКіМ. Київ : КНУКіМ, 2004. Вип. 20. С. 62–72.

8. Копієвська О. Р. Розвиток культурно-дозвіллевої діяльності як складової культурної політики в країнах Західної Європи // *Актуальні проблеми історії теорії та практики художньої культури* : зб. наук. праць. Київ : Міленіум, 2005. Вип. XIV. С. 234–240.

9. Копієвська О. Р. Жіночий рух як складова культуротворчого процесу в Україні // *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. Київ : Міленіум, 2009. № 4. С. 108–111.

10. Копієвська О. Р. Культурна спадщина в контексті історичної культурології // *Питання культурології* : зб. наук. праць. Київ : КНУКіМ, 2009. Вип. 25. С. 66–72.

11. Копієвська О. Р. Культурна функція держави як предмет наукового аналізу // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. Київ : Міленіум, 2010. № 1. С. 122–125.

12. Копієвська О. Р. Право як культурно-історичний феномен // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. Київ : Міленіум, 2010. № 4. С. 143–147.

13. Копієвська О. Р. Культурно-мистецька освіта в умовах поствестфальського світу // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. Київ : Міленіум, 2011. № 1. С. 153–158.

14. Копієвська О. Р. Концептуалізації ментальності в культурі // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. Київ : Міленіум, 2012. № 1. С. 182–186.

15. Копієвська О. Р. Концепт традицій і інновацій в культурно-мистецькій освіті // Культурологічна думка : щорічник наук. праць. Київ : Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2013. № 6. С. 57–61.

16. Копієвська О. Р. Культура і людина: проблеми свободи в сучасному світі // Культурологічна думка : щорічник наук. праць. Київ : Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2013. № 6. С. 57–61.

17. Копієвська О. Р. Моделі соціокультурних трансформацій // Культура народів Причорномор'я : научный журнал. Симферополь: ТНУ им. В. И. Вернадского, 2013. № 265, грудень. С. 151–155.

18. Копієвська О. Р. Рефлексія як метод наукового осмислення культурних трансформацій // Культура народів Причорномор'я : научный журнал. Симферополь : ТНУ им. В. И. Вернадского, 2013. № 262, жовтень. С. 148–152.

19. Копієвська О. Р. Культуротворча місія закладу культури // Культура народів Причорномор'я : научный журнал. Симферополь : ТНУ им. В. И. Вернадского, 2014. № 269, квітень. С. 147–150.

20. Копієвська О. Р. Культурні блага в контексті формування національного бренду // Культура народів Причорномор'я : научный журнал. Симферополь : ТНУ им. В. И. Вернадского, 2014. № 270, травень. С. 108–112.

21. Копієвська О. Р. Культурні традиції у формуванні національної ідентичності // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. праць. Київ : Міленіум, 2014. Вип. XXXII. С. 194–201.

22. Копієвська О. Р. Культурна складова національного інтересу // *Культура і сучасність : альманах*. Київ : Міленіум, 2014. № 1. С. 30–36.

23. Копієвська О. Р. Роль еліт у формуванні культурної ідентичності // *Культура і сучасність : альманах*. Київ : Міленіум, 2015. № 1. С. 15–21.

24. Копієвська О. Р. Культурна матриця в контексті сучасного культуротворення // *Міжнародний вісник. Культурологія. Філологія. Музикознавство*. Київ : Міленіум, 2015. Вип. 1(4). С. 77–82.

Статті в наукових фахових виданнях,

включених до міжнародних наукометричних баз даних

25. Копієвська О. Р. Громадянське суспільство у світлі культурної розбудови України // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. Київ : Міленіум, 2014. № 2. С. 51–56.

26. Копієвська О. Р. Стейкхолдери в культурному житті України // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. Київ : Міленіум, 2014. № 1. С. 39–44.

27. Копієвська О. Р. Культурний капітал як компонента сучасної держави // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. Київ : Міленіум, 2016. № 1. С. 17–21.

28. Koriyevska O. The transformation of subjectivity in the cultural practices of Ukraine // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. Київ : Міленіум, 2017. № 1. С. 34–38.

29. Koriyevska O. Cultural practices and applied cultural studies: issues of their Interconnection // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. Київ : Міленіум, 2017. № 4. С. 67–71.

30. Koriyevska O. Sociocultural mapping: modern challenges // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. Київ : Міленіум, 2018. № 1. С. 83–87.

Статті в наукових іноземних виданнях

31. Копиевская О. Р. Роль социокультурных институтов в реализации культурных прав и свобод человека (на примере Украины) // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук: ежемесячный научный журнал. Москва. 2013. № 12 (59), декабрь, ч. II. С. 435–439.

32. Копиевская О. Р. Формы бытия культурного ландшафта // Весник Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств. 2014. № 1 (18). С. 18–22.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

33. Копієвська О. Р. Проблеми формування культурної політики в Україні на сучасному етапі // Відкриті еволюціонуючі системи : Друга Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 1–30 грудня 2003 р. / ВНЗ ВМУРоЛ. Київ, 2004. Т. II. С. 23–25.

34. Копієвська О. Р. Система та повноваження органів місцевого самоврядування в галузі культури // Українська культура: стан та перспективи розвитку (організаційно-правовий аспект) : Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 10 грудня 2004 р. / КНУКіМ, Київ, 2004. С. 19–22.

35. Копієвська О. Р. Культурна функція держави: теоретичний аспект // Духовна культура як домінанта українського життєтворення : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 22–23 грудня 2005 р. / ДАКККіМ. Київ, 2005. С. 187–189.

36. Копієвська О. Р. Роль права в культурному просторі України // Культуро-логічний дискурс сучасного світу: від національної ідеї до глобалізаційної цивілізації : Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 1–2 червня 2007 р. Київ, 2007. С. 165–166.

37. Копієвська О. Р. Щодо правового забезпечення культурних прав і свобод національних меншин в Україні // Закордонне українство: утвердження української присутності в світі : Міжнар. наук.-практ. конф., Ужгород, 14–15 травня 2008 р. Ужгород, 2008. С. 370–373.

38. Копієвська О. Р. Організаційно-правове забезпечення рекреаційної діяльності в Україні // Фундаментальні і прикладні дослідження рекреаційно-дозвіллевої сфери в контексті євроінтеграційних процесів : Міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 травня 2008 р. Київ, 2008. С. 162–165.

39. Копієвська О. Р. До питання правового забезпечення вітчизняних культурних індустрій // Культура в сучасному українському суспільстві: стан та проблеми : Всеукр. наук.-практ. конф., 6–7 червня 2008 р. Київ, 2008. С. 118–120.

40. Копієвська О. Р. Культурна функція держави в цивілізації дозвілля // Соціологія в ситуації соціальних невизначеностей : Перший Міжнар. конгрес соціологічної асоціації України, Харків, 15–17 жовтня 2009 р. Харків, 2009. С. 292.

41. Копієвська О. Р. Держава як суб'єкт організації соціально-культурної діяльності // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : Міжнар. наук. конф., Харків, ХДАК, 18–19 листопада 2010 р. Харків, 2010. С. 218–220.

42. Копієвська О. Р. Благодійність та культурна сфера: межі втручання і напрями взаємодії // Українська культура XXI століття: стан, проблеми, тенденції : мат. Всеукр. наук.-теорет. конф., Київ, 22 грудня 2010 р. Київ : КНУКіМ, 2010. Ч. 2. С. 185–186.

43. Копієвська О. Р. Щодо питання ролі держави в контексті культурної політики // Інновації в державному управлінні: системна інтеграція освіти, науки, практики : наук.-практ. конф. за міжнародною участю, Київ, 27 травня 2011 р. Київ, 2011. С. 32–33.

44. Копієвська О. Р. Історична культурологія в системі галузевої освіти // Інформаційна та виставкова діяльність в економічному та соціокультурному просторі України : Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 24–26 травня 2011 р. / за заг. ред. Г. В. Власової ; уклад. Л. С. Прокопенко. Київ : НАКККіМ, 2011. С. 72–74.

45. Копієвська О. Р. Культура як чинник формування індивідуальної свободи // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : мат. Міжнар. наук. конф. 22–23 листопада 2013 р. / Харк. держ. акад. культури ; відп. за вип. Н. М. Кушнарєнко. Харків : ХДАК, 2012. С. 81–82.

46. Копієвська О. Р. Роль толерантності в міжкультурному діалозі // Діалог культур у просторі полікультурного світу : зб. матеріалів наук.-теорет. конф., Київ, 9–10 листопада 2012 р. Київ : НАКККіМ, 2012. С. 19–20.

47. Копієвська О. Р. Інновація як важлива складова освітнього процесу (за результатами проекту ЄС Темпус) // Трансформаційні процеси в освіті і культурі : зб. матеріалів Міжнар. наук.-творч. конф., Одеса, Київ, Варшава, 24–25 квітня 2013 р. Київ : НАКККіМ, 2013. С. 24–26.

48. Копієвська О. Р. Щодо питання практичної підготовки «менеджера дозвілля» // Індустрія дозвілля і розваг : Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 22–24 травня 2013 р. Київ : НАКККіМ, 2013. С. 9–11.

49. Копієвська О. Р. Щодо питання культури забезпечення якості вищої освіти // Якість вищої освіти: українська національна система та європейські практики : зб. матеріалів наук.-теорет. конф., Київ, 21–22 березня 2013 р. Київ : НАКККіМ, 2013. С. 23–24.

50. Копієвська О. Р. Творчі школи в системі забезпечення якості вищої освіти // Мистецька освіта в культурному просторі України ХХІ століття : зб. матеріалів Міжнар. наук.-творч. конф., Київ, Одеса, 28–30 квітня 2015 р. Київ : НАКККіМ, 2015. С. 104–106.

51. Копієвська О. Р. Флешмоб як соціокультурне явище // Культурологічний альманах : Всеукр. наук.-практ. конф., 5 листопада 2015 р. Вип. 1: Ціннісні зміни молоді та сучасні форми культуротворчості. Вінниця : ОВ Нілан-ЛТД, 2015. С. 70–72.

52. Копієвська О. Р. Бізнес-проект як засіб популяризації національного культурного продукту // Культурологічний альманах. Інноваційні технології в сфері культури : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф., 7 квітня 2016 р.

Вип. 2: Інноваційні технології в культурній галузі. Вінниця : ТОВ Нілан-ЛТД, 2016. С. 56–58.

53. Копієвська О. Р. Прикладна культурологія в системі професійної підготовки працівника культури // Українська культура: перспективи євроінтеграції. Інноваційні процеси в сучасній культурі : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 7–8 квітня 2016 р. Київ : КНУКіМ, 2016. Ч. I. С. 70–72.

54. Копієвська О. Р. Креативне місто: від теорії до практики // Креативні індустрії в сучасному культурному просторі : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 26 травня 2016 р. Київ : НАКККіМ, 2016. С. 102–104.

55. Копієвська О. Р. Теоретична концепція Девіда Перріша в підготовці креативного менеджера соціокультурної сфери // Національні культури в глобалізованому світі : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 6–7 квітня 2017 р. Київ : КНУКіМ, 2017. С. 385–387.

56. Копієвська О. Р. Поняття «локальне» в контексті сучасних культурних практик та креативних ініціатив // Культурні та креативні індустрії: історія, теорія та сучасні практики : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 24 квітня 2017 р. Київ : НАКККіМ, 2017. С. 64–67.

57. Копієвська О. Р. Компетентнісний підхід до підготовки сучасного менеджера соціокультурної сфери // Синергія в культурному просторі сучасності : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 29–30 березня 2018 р. Київ : КНУКіМ, 2018. С. 131–133.

58. Копієвська О. Р. Міжкультурний феномен картування // Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 18–19 квітня 2018 р. / М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ : КНУКіМ, 2018. С. 241–243.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

59. Копієвська О. Р. Культурна політика як теоретична проблема: аналіз сучасних концепцій та міжнародних документів // Наукові записки Ніжинського педагогічного університету. Ніжин, 2003. № 1. С. 9–13.

60. Копієвська О. Р. Бібліотечна справа України як напрям культурної політики // Бібліотечна планета. Київ, 2003. № 4. С. 31–33.

61. Копієвська О. Р. Правове регулювання відносин у сфері культури // Право України. Київ, 2004. № 8. С. 82–86.

62. Копієвська О. Р. Проблеми державної культурної політики в контексті глобалізаційних процесів // Література та культура Полісся. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2005. Вип. 30. С. 241–248.

63. Копієвська О. Р. Національні традиції в розвитку паркової культури // Вісник Книжкової палати : науково-практичний журнал. 2005. № 5. С. 45–48.

64. Копієвська О. Р. Державна культурна політика: сучасні концепції та підходи // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. Одеса : Юридична література, 2005. Вип. 26. С. 100–107.

65. Роль і значення культурної функції держави на сучасному етапі цивілізаційного розвитку // Правова держава. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. Вип. 17. С. 67–73.

66. Копієвська О. Р. Суб'єкти права в системі правових відносин (сфера культури) // Правова держава. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. Вип. 18. С. 139–145.

67. Копієвська О. Р. Ефективність правового регулювання регіональної культурної політики // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. Вип. 36. С. 22–27.

68. Копієвська О. Р. Щодо реалізації культурної функції у країнах Європейського Союзу // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні

науки. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. Вип. 37. С. 15–21.

69. Копієвська О. Р. Щодо проблеми реалізації основних функцій державного управління в сфері культури // Часопис Київського університету права, 2007. № 4. С. 30–35.

70. Копієвська О. Р. Правовий вплив на суспільні відносини в культурно-мистецькій сфері // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. Вип. 38. С. 14–19.

71. Копієвська О. Р. Особливості реалізації культурної функції у Великобританії // Треті юридичні читання : матеріали Міжнар. наук. конф., Київ, 25–26 квітня 2007 р. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. Т. 1. С. 66–68.

72. Копієвська О. Р. Правове регулювання культурного простору Франції як основа національної ідеї // Трансформація політичної системи: соціальні перетворення і законодавчий процес : Всеукр. теорет. й наук.-практ. конф. з правознавства, політології та соціології, Київ, 22 травня 2007 р. Київ, 2007. Т. IV. С. 49–50.

73. Копієвська О. Р. Організаційно-правове забезпечення мистецької творчості в Україні // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право. Ужгород : Поліграф-центр Ліра, 2008. Вип. 9. С. 232–235.

74. Копієвська О. Р. До питання законодавчого регулювання культури в Україні // Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична. 2008. Вип. 47. С. 83–89.

75. Копієвська О. Р. Щодо проблем реалізації культурних прав та свобод людини в Україні // Ученые записки Таврийского национального университета им. В. И. Вернадского. Сер.: Юридические науки, 2008. Т. 21 (60), № 2. С. 106–112.

76. Копієвська О. Р. Проблеми реалізації культурної функції в Республіці Білорусь // Часопис Київського університету права. 2009. № 4. С. 32–37.

77. Копієвська О. Р. Система законодавства України про культуру в контексті культурних прав людини // Актуальні питання цивільного та господарського права. 2009. № 2. С. 4–12.

78. Копієвська О. Р. Проблеми реалізації культурної функції держави в контексті національних інтересів України // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. Одеса : Фенікс, 2010. Вип. 39. С. 37–46.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

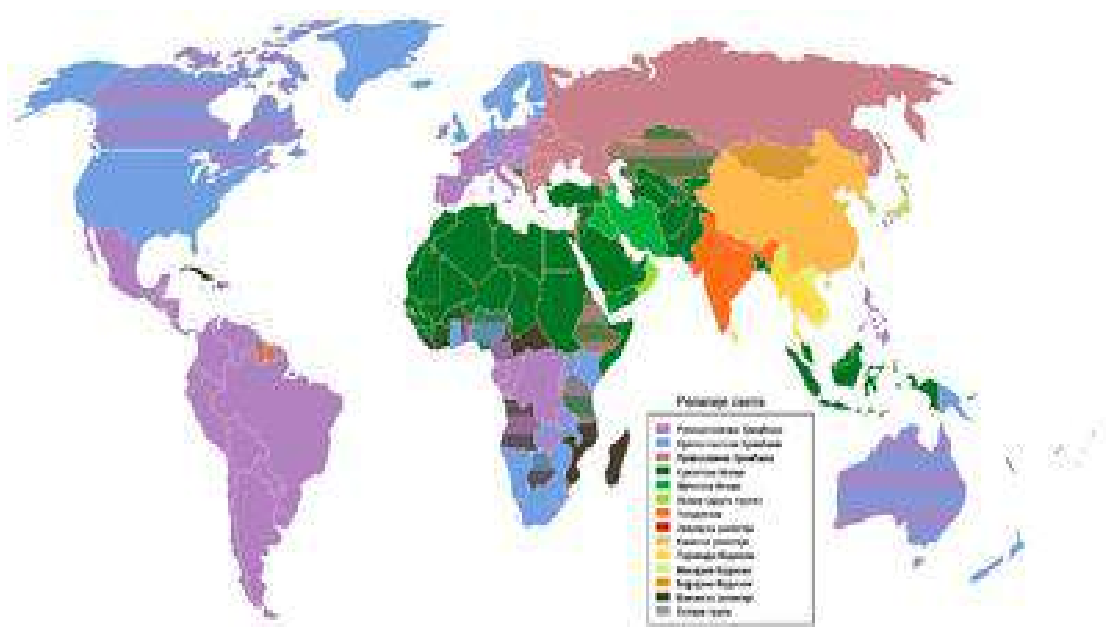
Хід і результати дослідження доповідались автором на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, симпозіумах та семінарах, зокрема: «Відкриті еволюціонуючі системи» (Київ, 1–30 грудня 2003 р., форма участі – заочна), «Українська культура: стан та перспективи розвитку» (Київ, 10 грудня 2004 р., форма участі – очна), «Духовна культура як домінанта українського життєтворення» (Київ, 22–23 грудня 2005 р., форма участі – очна), «Культурологічний дискурс сучасного світу: від національної ідеї до глобалізаційної цивілізації» (Київ, 1–2 червня 2007 р., форма участі – очна), «Закордонне українство: утвердження української присутності у світі» (Ужгород, 14–15 травня 2008 р., форма участі – заочна), «Фундаментальні і прикладні дослідження рекреаційно-дозвілєвої сфери в контексті євроінтеграційних процесів» (Київ, 12–13 травня 2008 р., форма участі – очна), «Культура в сучасному українському суспільстві: стан та проблеми» (Київ, 6–7 червня 2008 р., форма участі – очна), «Соціологія в ситуації соціальних невизначеностей» (Харків, 15–17 жовтня 2009 р., форма участі – заочна), «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (Харків, 18–19 листопада 2010 р., форма участі – очна), «Українська культура XXI століття: стан, проблеми, тенденції» (Київ, 22 грудня 2010 р., форма участі – очна), «Інновації в державному управлінні: системна інтеграція освіти,

науки, практики» (Київ, 27 травня 2011 р., форма участі – очна), «Інформаційна та виставкова діяльність в економічному та соціокультурному просторі України» (Київ, 24–26 травня 2011 р., форма участі – очна), «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (Харків, 22–23 листопада 2013 р., форма участі – заочна), «Діалог культур у просторі полікультурного світу» (Київ, 9–10 листопада 2012 р., форма участі – очна), «Трансформаційні процеси в освіті і культурі: традиція і сучасність» (Київ, 24–25 квітня 2013 р., форма участі – очна), «Індустрія дозвілля в сучасному світі: теорія, історія, практика» (Київ, 22–23 травня 2013 р., форма участі – очна), «Якість вищої освіти: українська національна система та європейські практики» (Київ, 21–22 березня 2013 р., форма участі – очна), «Мистецька освіта в культурному просторі України ХХІ століття» (Київ, 28–30 квітня 2015 р., форма участі – очна), «Ціннісні зміни молоді та сучасні форми культуротворчості» (Вінниця, 5 листопада 2015 р., форма участі – очна), «Інноваційні технології у сфері культури» (Київ, 7 квітня 2016 р., форма участі – очна), «Українська культура: перспективи євроінтеграції. Інноваційні процеси в сучасній культурі» (Київ, 7–8 квітня 2016 р., форма участі – очна), «Креативні індустрії в сучасному культурному просторі» (Київ, 26 травня 2016 р., форма участі – очна), «Національні культури в глобалізованому світі» (Київ, 6–7 квітня 2017 р., форма участі – очна), «Культурні та креативні індустрії: історія, теорія та сучасні практики» (Київ, 24 квітня 2017 р., форма участі – очна), «Синергія в культурному просторі сучасності» (Київ, 29–30 березня 2018 р., форма участі – очна), «Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин» (Київ, 18–19 квітня 2018 р., форма участі – очна).

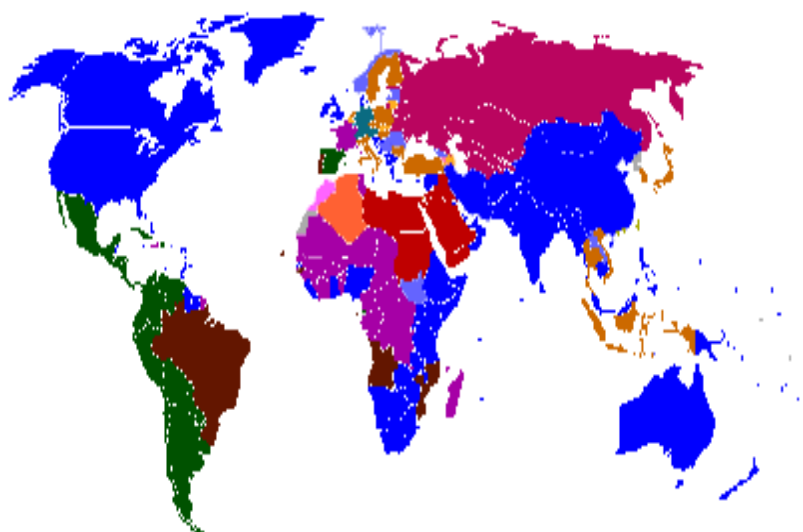
Додаток Б

Картування культурних практик

Додаток Б.1

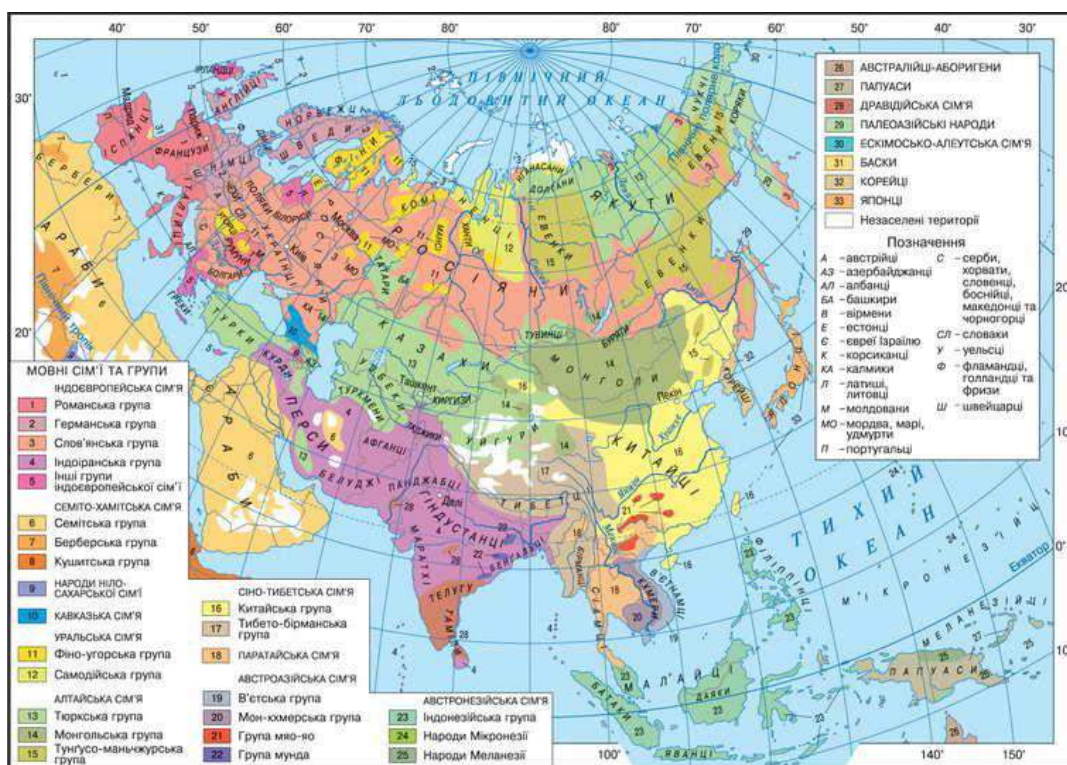

Додаток Б.2

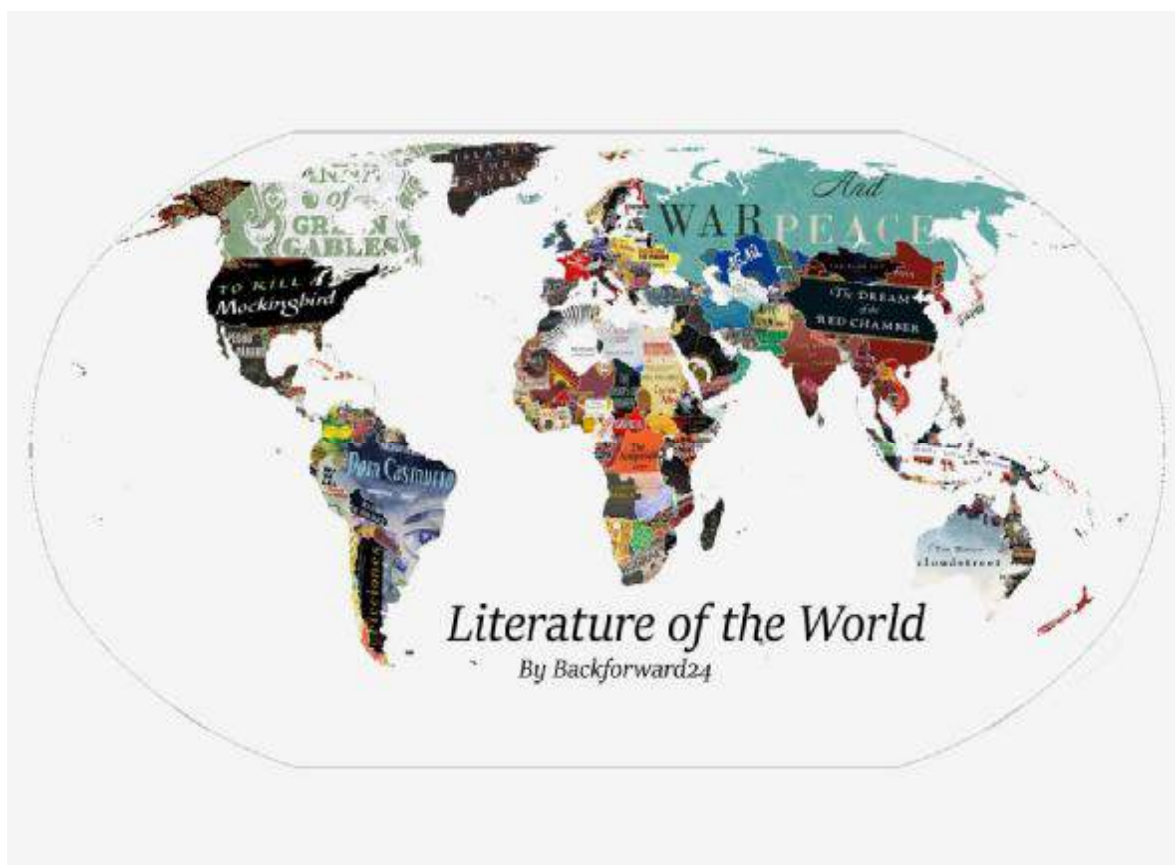

Синім кольором на карті позначено англійська, зеленим – іспанська, фіолетовим – французька, червоним – російська, коричневим – португальська, блакитним – німецька, жовтим – китайська, помаранчевим – інші (домінують, як правило, в одній країні)

Додаток Б.3

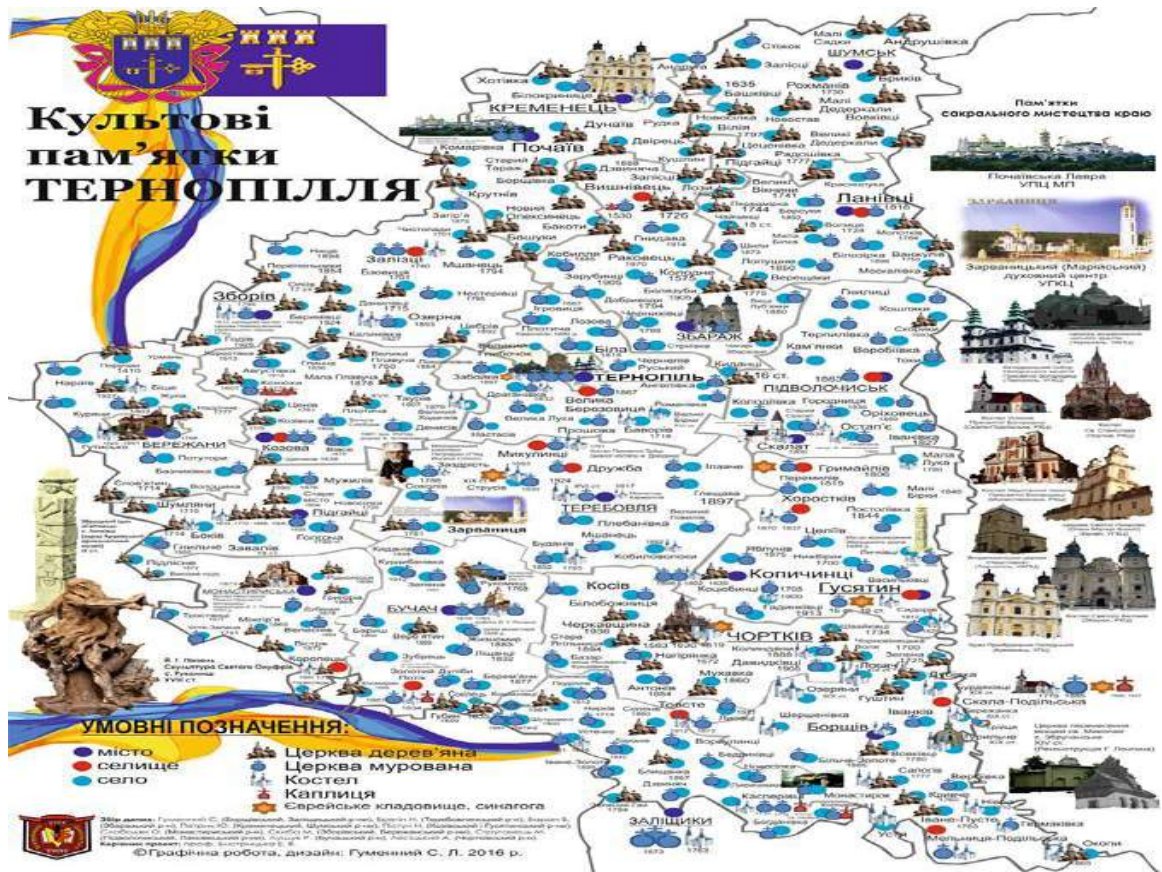

Додаток Б.4

Додаток Б.9

Додаток Б.10

Додаток Б.13

Додаток Б.14

Додаток В

Впровадження результатів дисертаційного дослідження

Додаток В.1

КИЇВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ, НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ ТА РЕЛІГІЙ

01196, м. Київ - 196, пл. Лесі Українки, 1, тел./факс 286-87-48, E-mail: oblkultur@ukr.net

№ 37
на № _____ від 07.05.2018р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Копієвської Ольги Рафаїлівни,
на тему «Трансформаційні процеси в культурних практиках
України: глобальний, глокальний контекст і локальні особливості
(кінець ХХ – початок ХХІ ст.)», що подається на здобуття
наукового ступеня доктора культурології за спеціальністю 26.00.06
– прикладна культурологія. Культурні практики

Результати дисертаційної роботи Копієвської Ольги Рафаїлівни на тему «Трансформаційні процеси в культурних практиках України: глобальний, глокальний контекст і локальні особливості (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)», представленої на здобуття наукового ступеня доктора культурології, за спеціальністю 26.00.06 – прикладна культурологія. Культурні практики, в рамках якої представлено і запропоновано сучасні підходи до соціокультурної розбудови культурних локальних зон і територій.

Розроблені і представлені Копієвською О.Р. практичні рекомендації, щодо соціокультурного картування неодноразово обговорено під час відкритих семінарів-практикумів для працівників сфери культури Київської області.

Результати дисертаційної роботи отримали схвальні відгуки і активно впроваджуються в культурну практику функціонування базової мережі закладів культури.

Довідка надана для подання у Спеціалізовану вчену раду Д.26.850.01.

Начальник управління

І.І. Подолянець

АКТ 7

про впровадження результатів дисертаційної роботи

складено «17» 05 2018 року

Ми, нижче підписалися, *Виконавець*, кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри арт-менеджменту та івент-технологій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Копієвська Ольга Рафаїлівна, з однієї сторони, і представник *Замовника*, Департаменту культури Вінницької міської ради, директор департаменту культури Філанчук Максим Валерійович, з іншої сторони, цим актом підтверджуємо факт впровадження в практичну діяльність Департаменту розробок дисертаційної роботи Копієвської Ольги Рафаїлівни «Трансформаційні процеси в культурних практиках України: глобальний, глокальний контекст і локальні особливості (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)» зі спеціальності 26.00.06 – прикладна культурологія. Культурні практики, що подається на здобуття наукового ступеня доктора культурології.

Впроваджений результат	Ефект
Методичний підхід до розробки Концепції Інтегрованого розвитку міста Вінниця 20-30.	Дає можливість планувати і обґрунтовувати стратегічні цілі і пріоритетні завдання культурної розбудови м. Вінниця. Результати дослідження дозволили визначити основні принципи щодо впровадження в міську розбудову суміжні галузі, що є новаторським рішенням для розвитку культури міста (на перспективу).

Акт виданий без фінансових зобов'язань перед виконавцем.

Роботу здав
від Виконавця

Копієвська О.Р.

Роботу прийняв
від Замовника

М.В. Філанчук

ВИСТАВКОВА ФЕДЕРАЦІЯ УКРАЇНИ
EXHIBITION FEDERATION OF UKRAINE

Member of the Global Association of the Exhibition Industry (UFI) • Член Всесвітньої асоціації виставкової індустрії (UFI)

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
 Копієвської Ольги Рафаїлівни,
 на тему «Трансформаційні процеси в культурних практиках
 України: глобальний, глокальний контекст і локальні особливості
 (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)», що подається на здобуття
 наукового ступеня доктора культурології за спеціальністю 26.00.06
 – прикладна культурологія. Культурні практики

Представлений О. Копієвською результат дисертаційної роботи на
 тему «Трансформаційні процеси в культурних практиках України:
 глобальний, глокальний контекст і локальні особливості (кінець ХХ –
 початок ХХІ ст.)», дозволив концептуально переглянути питання, які
 визначають виняткове місце експозиційних практик виставкових
 закладів мистецького спрямування у вітчизняній виставковій
 діяльності.

Практичні рекомендації, які представила в дослідженні
 О.Копієвська було обговорено на засіданнях Виставкової федерації
 України із залученням автора і представників закладів культури
 виставкового спрямування.

За результатами обговорень було прийнято рішення щодо
 внесення висунутих пропозицій до проекту Програми діяльності
 Виставкової федерації України на 2019-2020 рр. та рекомендовано до
 впровадження у діяльність виставкових компаній в Україні.

Довідка надана для подання у Спеціалізовану вчену раду
 Д.26.850.01 для підтвердження практичного впровадження викладених
 в дисертаційній роботі рекомендацій.

10.07.2018 р.

Виконавчий директор
 Виставкової федерації України

Овчарук В.С.

Info@expo.org.ua http://www.expo.org.ua

Українська бібліотечна асоціація

Україна, 04050, м. Київ
вул. Тургенівська, 83/85
тел.: (380-44) 486-50-93
факс: (380-44) 482-13-34; 490-40-92
www.uba.org.ua

Ukrainian Library Association

83/85 Turgenivska Str.
Kyiv 04050, Ukraine
tel.: (380-44) 486-5093
fax: (380-44) 4821334; 490-4092
www.uba.org.ua

Вих. № 26/1 від «11» квітня 2018 р.

Українська бібліотечна асоціація підтверджує практичне впровадження результатів дисертаційної роботи Копієвської Ольги Рафаїлівни на здобуття наукового ступеня доктора культурології, за спеціальністю 26.00.06 – прикладна культурологія. Культурні практики, за темою «Трансформаційні процеси в культурних практиках України: глобальний, глокальний контекст і локальні особливості (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)»

Копієвською О.Р. розроблено освітні кейси, що використовуються для підвищення кваліфікації працівників бібліотек, зокрема при проведенні семінарів та тренінгів для бібліотечної спільноти України (350 осіб).

Зміст освітніх кейсів містить нові теоретико-методичні та практичні рекомендації, які дозволяють працівникам оволодіти сучасним фаховим термінологічним апаратом і набути професійно орієнтованих знань і навичок. Освітні кейси включали наступні тематичні напрямки:

1. Практика читання: від традиції до інновації.
2. Брендуння бібліотечної послуги: виклики часу.
3. Соціокультурний потенціал бібліотечних локальних зон і територій.
4. Дизайн мислення в системі функціонування бібліотеки.
5. Картографія бібліотечної послуги.

Запропонована розробником кейсів тематика набуває особливого значення та може бути використана в процесі розробки освітніх програм для спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», а також при набутті фахових компетентностей для студентів першого і другого освітніх рівнів вищої освіти.

Президент УБА, к.п.н., доцент

І. О. Шевченко

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Certificate

on the implementation of **Olha Kopyevska's** research results presented in the Doctor of Science Degree Thesis: *"Transformation Processes in Ukraine's Cultural Practices: Global, Glocal Context and Local Features (the End of the XX - the Beginning of the XXI Century)"* in the field 26.00.06 – "Applied Culturology. Cultural Practices"

This is to certify that the results of Olha Kopyevska's doctoral research have been reported, discussed, analysed and recommended for implementation during trainings and workshops at several European Universities (University of Jyväskylä – FI, Technical University of Kosice – SK, University of Coimbra – PT) within development of the EU funded project **TRUST: "Towards Trust in Quality Assurance Systems"** #516935-TEMPUS-1-2011-1-FI-TEMPUS-SMGR, where the National Academy of Managing Personnel of Culture and Art participated as a thematic leader. This project has discovered that cultural transformation is the necessary and the most important requirement for the Ukrainian educational system to be reformed towards European standards of quality. Therefore, ideas, concepts and results from Olha Kopyevska's doctoral studies had a special value for the success of the project. Her deep analytical skills, perfect argumentation and unique capability to convince people were among the most important assets of the international project team.

Many of the author's findings have been published in the text-books and practical manuals produced by the project:

- Quality Matters: How to Value and Evaluate Higher Education, EU-Tempus Project 516935-TEMPUS-1-2011-1-FI-TEMPUS-SMGR: "Towards Trust in Quality Assurance Systems", Lviv, "Manuscript" Publ., 2014, ISBN 978-966-2400-37-3, 572 pp.
- "We Share because we Care": Reloading the Processes of Quality Assurance in the Ukrainian Higher Education, EU-Tempus Project 516935-TEMPUS-1-2011-1-FI-TEMPUS-SMGR: "Towards Trust in Quality Assurance Systems", Lviv, "Manuscript" Publ., 2014, ISBN 978-966-2400-38-0, 168 pp.

Some results were used in designing culture and art related concepts for the ontology of the TRUST Portal (portal.dovira.eu), which is used as an instrument of quality assurance of the Ukrainian higher education. Some of the results were presented at the local exhibitions and workshops with participation of the representatives of expert pool, ministry officials, legislative and executive authority as well as at the international exhibition and workshop. The thesis provides the practical recommendations for development of the quality assurance system in cultural and artistic education. We believe that findings published in the thesis have a good potential for further implementation within the Ukrainian context and beyond.

Prof. Vagan Terziyan

16 July, 2018

Professor (Distributed Systems),
TRUST Portal development team leader,
Faculty of Information Technology,
University of Jyväskylä

Postinsoikeus:
PL 201 (Apuhallus)
40014 Jyväskylä
Käyntiosoite:
Matkatieteenkatu 2
Jyväskylä

Puhelin:
+358 (0)20 260 1211
Faksi:
+358 (0)20 260 2730
+358 (0)20 260 2732
Faksi:
+358 (0)20 260 2731

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

01601, м. Київ, вул. І. Франка, 19
 тел.: (044) 235-23-78, факс: 235-32-57
 E-mail: info@mincult.gov.ua

№ _____

На № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи докторанта Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Копієвської Ольги Рафаїлівни «Трансформаційні процеси в культурних практиках України: глобальний, глокальний контекст і локальні особливості (кінець XX – початок XXI ст.)» на здобуття наукового ступеня доктора культурології за спеціальністю 26.00.06 – Прикладна культурологія, Культурні практики.

Міністерство культури України підтверджує впровадження результатів дисертаційної роботи Копієвської Ольги Рафаїлівни на здобуття наукового ступеня доктора культурології за спеціальністю 26.00.06 – Прикладна культурологія, Культурні практики, за темою «Трансформаційні процеси в культурних практиках України: глобальний, глокальний контекст і локальні особливості (кінець XX – початок XXI ст.)»

Результати, які містяться у дисертаційному дослідженні Копієвської О.Р. в значній мірі були використані при розробці проєктів стандартів вищої освіти України з підготовки спеціалістів першого (бакалавр), другого (магістр) рівнів вищої освіти, галузь знань 02 «Культура і мистецтво», спеціальність 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності». О. Р. Копієвська є головною науково-методичною підкомісією з спеціальності 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності» сектору вищої освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України та залученням експертом відділу мистецької і художньої освіти Міністерства культури України. Працюючи в цих консультативно-дорадчих органах Копієвська О.Р. брала участь у розробленні новітніх форм культурних практик, що застосовуються в роботі державних органів.

Копієвською О.Р. розроблено дистанційний курс «Трансформаційні процеси в культурі», який впроваджено в освітній процес системи підвищення кваліфікації за державним замовленням, що відповідає освітнім потребам працівників культури і використовується у навчальному процесі керівників закладів культури України.

Зміст дистанційного курсу містить нові теоретико-методичні та практичні рекомендації, які дозволяють слухачам курсів підвищення кваліфікації оволодіти сучасним фаховим термінологічним апаратом і набути професійно орієнтованих, спеціальних компетентностей і в цілому є актуальним, використовується у навчальному процесі керівників закладів культури України.

Довідка видається для використання у спеціалізовану вчену раду по захисту дисертації.

Державний секретар

Р. КАРАНДССВ

Міністерство культури України

№3346/4/13-18 від 25.07.2018

Додаток Г

Досвід європейських закладів вищої освіти

ФІНЛЯНДІЯ		
ОСВІТА	НАУКА	ІННОВАЦІЯ
Професійно зорієнтовані школи.		
Стратегія розвитку освіти, чітке її дотримання (кожні 4 роки).		
Стратегія розвитку враховує бажання всіх стейкхолдерів.		
Місце закладів вищої освіти в стратегії.		
Галузі знань: науки і технологія, медицина, мистецтво, гуманітарні і соціальні науки (в Україні 40 галузей знань).		
Автономія закладу вищої освіти, інституту, кафедр.		
Діяльність закладу вищої освіти, інституту, кафедр визначається стратегією (затверджується відповідно до рівня; виконання перевіряється незалежним аудитом; виявляються сильні і слабкі сторони, звітується щодо виконання, аналізуються проблемні питання в реалізації стратегії).		
Навчальний план (змістовна частина наповнення спеціальності) (оцінка структури, знак якості, індекс цитування розробників, залучення практиків, іноземних фахівців до плану).		
Професорсько-викладацький склад (віковий ценз, кількість аспірантів і захищених, індекс цитування, мобільність (запрошення в інші заклади вищої освіти)).		

ПОРТУГАЛІЯ

ОСВІТА	НАУКА	ІННОВАЦІЯ
<p>Інформаційна відкритість, довіра суспільства і влади до діяльності незалежних агенцій із забезпечення якості освіти (агенція з оцінки й акредитації вищої освіти, агенція з акредитації навчальних курсів) (експерти – представники різних країн).</p>		
<p>Безперервний процес забезпечення якості освіти: концентрація на викладанні, викладання як індивідуальний процес, концентрація на внутрішній моніторинг, негнучкий підхід, заснований на стандартах, важливість визнання зв'язку між викладанням і науковими, інноваційними дослідженнями.</p>		
<p>Безперервний процес покращення якості: концентрація на навчання, визнання навчання як суспільно важливого процесу, концентрація на індивідуальному та суспільному розвитку, гнучкий підхід, що базується на професійному знанні.</p>		
<p>Встановлення еквівалентності вищої освіти (<i>equivalenciaacademica</i> – академічна еквівалентність, <i>reconhecimentoacademico</i> – академічне визнання).</p>		
<p>Культура безперервного забезпечення якості освіти. Як результат – відкритість і привабливість португальської освіти для інших країн.</p>		

ОСВІТА	НАУКА	ІННОВАЦІЯ
Забезпечення високого рівня викладання в усіх галузях знання. Цей процес забезпечується	Наукова діяльність визначається на всіх рівнях як важливий процес у підготовці висококваліфікованого	Інновація розглядається як процес продукування якісних людських

<p>як внутрішнім так і зовнішнім аудитом і моніторингом.</p>	<p>дослідника.</p>	<p>ресурсів для ринку праці.</p>
<p>Здійснення незалежного аудиту, як результат – забезпечення якості освіти: зустріч з керівниками інститутів, з групою, що займається самооцінкою інституції; з керівниками підрозділів; з викладачами; студентами; випускниками; іншими стейкхолдерами; пере-вірка виконаних робіт.</p>	<p>Підтримка на національному рівні науково-дослідних проектів за різними напрямками і на різних рівнях. Окремо існують гранти на стажування в міжнародних наукових установах. Залучення фінансової підтримки через приватні фонди, інститути. Особлива увага приділяється підримці й розвитку португальської мови та культури (Інститут Камоенса (ІСА), Фонд Калуста Гулбенкяна (ІГС) тощо).</p>	<p>Активне поєднання знань, внутрішніх ресурсів і партнерства в інноваціях.</p>

<p>Фінансова підтримка неплатоспроможних студентів (урегульовано законодавчо).</p>	<p>Розробка і підтримка дослідницьких програм.</p> <p>Програми призначені для іноземних викладачів і дослідників, які мають бажання продовжити професійне стажування в португальських університетах, як результат – підвищення престижу португальської наукової традиції.</p>	
--	---	--

СЛОВАЧЧИНА

ОСВІТА	НАУКА	ІННОВАЦІЯ
<p>Університет, сертифікований за системою ISO.</p>		
<p>Якість як рівень задоволення студентів.</p>		
<p>Програма міністерства – моніторинг центру зайнятості про випускників.</p>		
<p>Рейтинг викладача залежить від його діяльності (мотивація – кар'єрний зріст, самовдосконалення).</p>		
<p>Звітність доцента, професора зведена до мінімуму.</p>	<p>Наукова діяльність не визначається нормами.</p>	<p>Як результат комерційної інновації – престиж кафедри.</p>

<p>Навантаження викладача:</p> <p>навчальна робота – 50%, наукова робота – 50%, проекти.</p>	<p>Звітність з наукової роботи зводиться тільки до реєстрації в бібліотеці.</p> <p>Як результат – доступність наукових досліджень доцента, професора для студента.</p>	<p>Інновація як приваблива інвестиція для кафедри, професора.</p>
--	--	---